ALEXANDRE DUMAS

Doctorul misterios

Volumul 1

Capitolul I Un oraş în Berri

În dimineaţa zilei de 17 iulie 1785, după o vijelie puternică, râul Creuise se rostogolea tulbure, scăldând stâlpii de lemn ai caselor înşirate pe cele două maluri. Cât erau ele de vechi şi de şubrede, nu străluceau mai puţin în soarele care, făcându-şi loc prin stratul de nori de unde tocmai fulgerase, azvârlea acum o rază dogoritoare pe pământul muiat încă de ploaie.

Grămada asta de case şchioape, chioare şi ştirbe avea pretenţia să fie un oraş şi acest oraş se numea Argenton.

Ce să vă mai spun că era situat în Berri! Astăzi, când civilizaţia a înlăturat specificul claselor sociale, al provinciilor şi al oraşelor, privit de pe înălţimile care îi domină acoperişurile năpădite de muşchi şi micsandre înflorite, Argenton încă mai este un spectacol care face să tresalte de bucurie inima artistului.

Suiţi într-o bună zi pereţii stâncilor pe unde se răsucesc rădăcinile ca nişte năpârci, croiţi-vă singuri drumul printre pietrele acoperite cu vegetaţia sălbatică şi uscată de licheni îngălbeniţi, ferigi însorite şi mărăcini înroşiţi — agăţaţi-vă cu unghiile de ruinele care prin culoarea şi soliditatea lor compactă sunt totuna cu stânca, atât de întinse şi atât de îndărătnice încât a fost nevoie de teribilele războaie ale Ligii şi de umerii puternici ai lui Richelieu ca să dispară această trudă a naturii care părea tot atât de nepieritoare ca înseşi fundaţiile lor de granit, dar nici măcar războaiele de exterminare nu au putut să dezrădăcineze indestructibilele fundamente care, trăsnite de tunuri, sfârtecate de

fierăstraie, ştirbite de vânt, zdrobite de copitele boilor, scrijelite de potcoavele cailor, călcate de piciorul păstorului, au rămas acolo neclintite.

Din locul cel mai înalt al acestor ruine, operă a războaielor civile şi nu a trecerii timpului, aşezaţi-vă şi priviţi.

Dedesubt se adânceşte, ca un oraş prăvălit de o catastrofă geologică, o învălmăşeală sălbatecă şi pitorească de case, cu grinzi proeminente, cu acari grele de lemn care urcă pe dinafară la etajul superior, acoperişuri de paie colbăite şi acoperişuri de olane înnegrite, copleşite sub un strat murdar de vegetaţie abundentă. Din punctul de unde îl priviţi, oraşul pare sfâşiat în două de râul întunecat, cu maluri abrupte, al cărui nume semnificativ La Creuse[1] sugerează adâncimile în care se rostogoleşte.

Prăjini lungi, înfipte pe lângă casele ce-i mărginesc cursul, întind rufele puse la uscat, care fâlfâie în bătaia vântului ca nişte drapele într-o mie de culori. Grupul acesta de locuinţe diforme, cu socluri dezgolite, şarpante scoase mult în afară, împodobite cu nervuri de lemn ce dovedesc naivitatea în arta construcţiei, este încadrat în cel mai răcoros, cel mai încântător şi cel mai frumos peisaj ce se poate închipui.

Aici natura nu a căutat deloc efecte. Din toată Franţa prietenosul Berri este caracteristic prin simplitate, iar Argenton este, cred, oraşul cel mai simplu din Berri, oile, îndrăznesc să spun, aceste arme ale provinciei, sunt aici mai altfel decât aiurea şi gâştele care se bălăcesc în apa iute a râului au de minune aerul a ceea ce sunt.

Aşa arată astăzi Argenton şi tot aşa trebuie să fi arătat şi în 1785, căci este unul dintre rarele oraşe ale Franţei pe care suflul revoluţiilor moderne şi spiritul novator încă nu l-au atins. Casele, deşi s-a scurs aproape un secol de la epoca pe care tocmai am pomenit-o, erau
şi atunci vechi cum sunt şi astăzi, pentru că de multă vreme au atins o vârstă care nu mai ţine seama de timp, dacă ceva îl uimeşte pe turist, pictor sau arhitect, este soliditatea acestor dărăpănături, ele se aseamănă cu stâncile şi rămăşiţele fortificaţiilor care le înconjoară.

S-ar putea să reziste prin chiar starea lor de deteriorare şi însuşi excesul de bătrâneţe să le facă să trăiască, e atât de mult de când stau aplecate într-o parte sau în alta, încât s-au învăţat aşa şi nu mai au nici un motiv cât de cât serios ca să cadă în partea spre care stau înclinate.

Nimic din toate astea nu poate da vreo imagine despre calmul şi indiferenţa locuitorilor din Argenton, în acel 17 iulie 1786, clopotniţa bisericii tocmai îşi trimisese deasupra oraşului dangătele pentru rugăciunea de prânz şi din locuinţele liniştite fiecare îi dăruia Domnului paşnica lui mizerie, ca pe o ispăşire a greşelilor şi un mijloc dureros dar salvator întru câştigarea cerului, firea lor calmă se datorează seninătăţii peisajului şi ocupaţiilor lor mereu aceleaşi în orăşelul pe care nu îl tulbură nici industria, nici comerţul, nici politica, îngrădiţi de o natură neschimbată, de copaci pe care i-au pomenit totdeauna mari, de case pe care le-au ştiut totdeauna vechi, locuitorii din Argenton nu se vedeau nici schimbându-se, nici îmbătrânind. Aşa cum rândunica se întorcea în fiecare an pe la streşinile caselor lor, tot astfel bucuria primăverii ivită în soarele din aprilie le aducea în inimi an de an curajul de a înfrunta muncile aspre ale verii şi trândăvia dureroasă a iernii.

În ciuda marilor frământări care îl copleşiseră spre sfârşitul domniei lui Ludovic al XV-lea şi la începutul domniei lui Ludovic al XVI-lea, Argenton nu recunoştea nici o altă putere decât aceea a obişnuinţei. Pentru acest orăşel exista un rege al Franţei care nu fusese văzut niciodată, dar în care oamenii credeau şi i se supuneau prin reprezentanţii lui legali, tot aşa cum credeau în Dumnezeu şi i se supuneau lui prin cuvântul parohului.

Pe una din străzile cele mai nelocuite şi mai năpădite de iarbă se ridica o casă puţin altfel de celelalte, aproape îngropată sub o iederă imensă, în frunzişul căreia seara părea că se refugiază toate vrăbiile din oraş şi din împrejurimi.

[1] Creuser — a săpa, a scobi.

Cu toată încrederea vrăbiilor în această casă, la adăpostul căreia nu se temeau să doarmă după ce ore În şir făcuseră să-i freamăte frunzişul şi cu tot ciripitul vesel şi zgomotos pornit o dată cu zorile, casa aceasta nu avea un renume bun.. Acolo locuia un doctor tânăr, de vreo douăzeci şi opt de ani, venit de la Paris de trei ani. De ce o luase el înaintea modei părului scurt şi nepudrat, modă pe care Talma[2] urma să o lanseze abia cinci ani mai târziu în rolul lui Titus? Fără îndoială pentru motivul că-i venea mai uşor să poarte părul scurt şi nepudrat. Dar la epoca respectivă era o inovaţie nefericită pentru un doctor, când priceperea medicală era atât de mult cântărită după desfăşurarea gigantică a perucii pe care şi-o puneau pe cap discipolii lui Hippocrat[3], nimeni nu băgase de seamă că părul tânărului doctor era ondulat de la natură mai bine decât ar fi putut-o face chiar cel mai dibaci coafor, nimeni nu remarcase că părul lui foarte negru îi încadra admirabil faţa palidă de veghe, ale cărei trăsături viguroase şi severe arătau îndeosebi înclinarea spre studiu.

Ce motiv îl făcuse pe acest străin să se retragă în Argenton, un oraş atât de rustic şi care prezenta atât de puţine ocazii pentru exercitarea medicinei? Poate gustul singurătăţii şi dorinţa de a lucra neîntrerupt şi într-adevăr, tânărul savant, poreclit în oraş doctorul misterios din pricina felului său de viaţă, nu frecventa pe, nimeni şi, lucru de două ori scandalos într-un orăşel de provincie, nimeni nu-l văzuse intrând nici la biserică, nici la cafenea. Fel de fel de zvonuri răuvoitoare şi superstiţioase circulau pe socoteala lui. Avea el vreun motiv că nu-şi pudra părul, că nu purta perucă — dar acest motiv era probabil neplăcut din moment ce nu-l mărturisea şi mai acuzau că avea legături cu duhurile rele şi fără îndoială ceremonialul din lumea spiritelor era altul decât cel al locuitorilor din Argenton.

Dar bănuielile de magie se întemeiau mai ales pe tratamentele de-a dreptul miraculoase pe care tânărul medic le aplica prin mijloace de o extremă simplitate, mulţi bolnavi, condamnaţi şi părăsiţi de ceilalţi practicieni, fuseseră salvaţi de el într-un timp atât de scurt, întrucât binevoitorii strigaseră în gura mare miracolul, iar ingraţii şi bârfitorii şoptiseră că la mijloc era vrăjitorie. Or, cum pe lume sunt mai mulţi oameni ingraţi şi invidioşi decât oameni de treabă, doctorul şi-i făcuse duşmani nu numai pe cei cărora le pricinuise neajunsuri în calitate de concurent, dar şi pe toţi aceia pe care îi vindecase şi îi salvase — şi numărul lor era mare.

Bătrânele care nu erau rele de gură — şi în tot Argentonul dacă găseai cinci-şase — spuneau despre el că avea putere de sugestie. Este, într-adevăr, o credinţă foarte răspândită prin părţile Berriului cum că unii oameni se nasc nu numai pentru binele sau răul semenilor lor, dar şi pentru binele sau răul vieţii, întinzându-şi influenţa chiar şi asupra animalelor, recoltelor şi celorlalte produse ale pământului. Unii, cu idei mai înapoiate, atribuiau facultatea surprinzătoare de a face minuni unui suflu de viaţă pe care doctorul l-ar proiecta pe fruntea bolnavilor lui, alţii, unor gesturi şi cuvinte anumite pe care le-ar spune în şoaptă şi, în sfârşit, alţii, unei cunoaşteri temeinice a naturii umane şi a puterii ei celei mai întunecate.

Nu este însă mai puţin adevărat că oricât se deosebeau părerile asupra cauzei, nimeni nu contesta evidenţa fenomenelor, doctorul exercitându-şi această ştiinţă în mod public, pe oameni şi pe animale.

De pildă, într-o zi un căruţaş care adormise, aşa cum se întâmpla adesea, pe capra agăţată lângă roţile din faţă, căzuse de pe capră, dar caii, văzându-şi de drum, îi prinseră piciorul sub roata grelei căruţe şi i-l zdrobiră. Nu era un picior rupt, ci unul pur şi simplu zdrobit. Cei trei medici din Argenton se întruniseră şi cum nu găsiseră alt remediu pentru oribila rană decât amputarea, adică una din acele operaţii în faţa căreia se dădeau în lături cei mai abili practicieni ai capitalei, hotărâseră de comun acord să lase bolnavul în voia soartei — cu alte cuvinte a cangrenei şi morţii, care nu putea să întârzie prea mult.

Atunci nenorocitul, dându-şi seama de starea grea în care se afla, îl chemase în ajutor pe doctorul misterios. Acesta venise imediat, declarase operaţia gravă, dar de neînlăturat

[2] Talma François-Joseph, tragedian francez (1793—1826).

[3] Hippocrat (460—377 î.e.n.), cel mai mare medic al antichităţii.

şi, ca urmare, anunţase că va încerca să o facă fără nici o întârziere. Cei trei doctori îi atrăseseră, atenţia ca nişte suflete caritabile că pe lângă gravitatea *inevitabilei operaţii* trebuia să se mai gândească şi la durerea fizică din timpul operaţiei şi totodată la chinurile morale prin care va trece bolnavul văzând cum o parte din el se desprinde sub tăişul bisturiului.

Însă la aceste obiecţii doctorul se mulţumise să surâdă şi, apropiindu-se de rănit, îl privise fix întinzând mâna spre el şi cu un ton de poruncă îi comandase să adoarmă.

Cei trei medici se priviseră râzând, departe de Paris, auziseră vag de fenomenele mesmerismului[4], dar nu le văzuseră puse în practică. Spre marea lor mirare, sub influenţa ordinului dat, bolnavul adormise aproape subit. Doctorul îi luase mana şi îl întrebase cu vocea lui blândă în care se amesteca totuşi o nuanţă de poruncă: "Dormi?" Iar la răspunsul afirmativ al acestuia, îşi scoase trusa, alesese instrumentele şi cu seninătatea cu care ar fi disecat un cadavru, efectuase înspăimântătoarea operaţie pe corpul insensibil al accidentatului, ceruse zece minute, dar numai după nouă minute, cu ceasul în mână, piciorul fusese scos afară din cameră, aşternutul pătat de sânge — înlocuit, bolnavul — culcat pe un alt pat şi, spre marea uimire a celor trei medici, amputatul se trezise surâzând la ordinul doctorului.

Convalescenţa fusese lungă, dar la capătul ei, când bolnavul se putuse scula, găsise lângă pat un aparat făcut Chiar de doctor, îşi regăsise facultatea de a umbla.

Dar acum ce avea să facă acest nenorocit? Se întrebau nu numai cei trei medici care avuseseră intenţia să-l lase să moară, dar şi un număr destul de mare de persoane care găsesc totdeauna ceva de spus în toate întâmplările rezolvate cu bine. Nu ar fi fost oare mai nimerit să-l fi lăsat pe nenorocit să moară, decât să-i prelungească viaţa, Cu o asemenea infirmitate, poate cu zece, douăzeci sau treizeci de ani? Ce va putea face? O să trăiască din pomeni, o povară în plus pentru comună şi aşa săracă?

Dar se aflase prin perceptor, care la rândul lui fusese înştiinţat de perceptorul regiunii, că nenorocitului i se făcuse un venit de trei sute de livre, fără să se ştie însă de unde îi venea această rentă sau cine o ceruse.

Fără îndoială în această privinţă mutilatul nu ştia mai mult decât ştiau ceilalţi, însă de obicei, dacă venea vorba despre doctor, spunea:

— Ah! Cât despre el, îi datorez viaţa. N-are decât să mi-o ceară şi i-o dau bucuros.

Ei bine, lucru aproape de necrezut pentru orice om care nu cunoaşte lumea oraşelor mici, această minunată faptă a doctorului fusese unul din motivele care îi pricinuise cel mai mare rău în oraşul Argenton, ceilalţi trei medici pretindeau că şi ei ar fi putut să-i salveze viaţa recurgând la aceleaşi mijloace, dar că preferaseră să vadă murind un om decât să-l salveze cu un asemenea preţ, întrucât ei considerau sufletul bolnavului mai valoros decât trupul lui.

Pentru prima oară aceşti trei cinstiţi practicieni vorbeau despre suflet.

În altă zi, zi de iarmaroc, un taur furios stârnise dezordine în târg şi strigătele celor care fugeau, femei şi copii, se auziră până în laboratorul doctorului care domina piaţa. Doctorul privi pe fereastră şi se lămuri despre ce era vorba. Toţi fugeau din calea animalului furios, care tocmai spintecase burta unui măcelar ce se încumetase să-l aştepte cu un baros în mână. Atunci doctorul coborâse în mare grabă, cu capul gol, cu părul lui frumos fluturând în vânt şi cu buzele crispate de voinţa de fier care era. Una din, principalele lui calităţi, sau unul din principalele defecte ale caracterului său, se oprise drept în calea taurului, îndemnându-l să se apropie. Animalul abia îl zărise, că, acceptând sfidarea, o şi pornise în direcţia lui cu capul în jos...

Astfel încât adversarul, neputându-i prinde privirea, fusese obligat să se arunce într-o parte, ca să evite întâlnirea. Taurul, dus de goana lui, îl depăşise cu vreo zece paşi, apoi se

[4] Franz Mesmer (1734-1815), medic german, fondatorul teoriei magnetismului animal (teoria prin magnetism).

întorsese, ridicase capul şi privise cu ochii întunecaţi şi adânci spre îndrăzneţul rival care se încumeta să-l înfrunte. Dar numai o clipă fusese de-ajuns, ochiul întunecat şi adânc al animalului întâlnise ochiul nemişcat şi poruncitor al omului, taurul se oprise brusc, scormonise pământul cu copitele, mugise vrând parcă să-şi ia avânt, dar rămăsese ţintuit locului, atunci doctorul se dusese drept spre el şi toţi văzuseră cum, pe măsură ce înainta, taurul tremura pe picioare şi se lăsa la pământ, în sfârşit, cu braţul întins, doctorul atinsese animalul între coarne şi ca un alt Achelous[5] - în faţa unui alt Hercule, taurul i se culcase la picioare.

Se mai ivise încă o ocazie pentru ca doctorul să-şi poată arăta uimitoarea putere magnetică ce o exercită asupra animalelor. Trebuia să fie potcovit pentru prima oară un cal de trei ani, încă neîmblânzit, calul rupsese toate legăturile cu care îl priponiseră, îl răsturnase pe potcovar şi se întorsese furios în grajd, unde nimeni nu îndrăznea să intre, mai ales că nu rămăseseră pe el nici frâul, nici căpăstrul de care să-l poată apuca şi aduce înapoi.

Doctorul, care trecea din întâmplare pe acolo, dăduse mai întâi îngrijirile necesare omului trântit la pământ, după aceea, pentru că izbitura fusese puternică, dar în cădere nu se lovise la cap, îi spuse să aibe răbdare, că-i va aduce înapoi calul supus şi ascultător.

Şi într-adevăr, în văzul gloatei care în oraşele mici se iveşte totdeauna ca din pământ, intrase în grajdul şefului poştei, căruia îi aparţinea calul şi, fluierând, cu mâinile în buzunare, dar fără să-l piardă din ochi, se apropiase de animalul furios, care, tot trăgându-se îndărăt din faţa lui, se lipise de zid, atunci îl apucase de nări şi, fără efort, cu toate că ochii injectaţi ai calului dovedeau cu câtă greutate se supunea acelei puteri nefireşti, îl adusese mergând de-a-ndărătelea până la locul de potcovit, de unde cu puţin timp înainte fugise şi fără să mai fie nevoie să-l lege, stăpânindu-l şi ţinându-l sub dominaţia lui continuă, îi spusese potcovarului să-şi înceapă lucrul, iar acesta îi bătuse una după alta potcoavele la toate cele patru picioare, fără ca animalul să facă altă mişcare decât acea uşoară înfiorare a pielii care la patrupedele de felul lui însemnează mărturisirea înfrângerii lor.

După astfel de minuni săvârşite în văzul tuturor, spre sfârşitul secolului trecut, într-unul din oraşele cele mai puţin civilizate din Franţa, se înţelege sub câte felurite aspecte putea să fie judecat Jacques Mérey. Acesta era numele doctorului.

Capitolul II Doctorul Jacques Mérey

Cei mai îndârjiţi dintre defăimătorii lui Jacques Mérey erau bineînţeles medicii: unii îl considerau şarlatan, alţii empirist, punând pe seama naivităţii cea mai mare parte a miracolelor despre care se vorbea.

Văzând totuşi că instinctele şi credinţa în superstiţii, atât de înrădăcinate în rândul oamenilor simpli, rezistau criticii lor, mai mult apropiindu-i decât îndepărtându-i de Jacques Mérey, se hotărâră să facă pe faţă cauză comună cu prejudecata religioasă şi declarară diabolică ştiinţa acestui om care îndrăznea să vindece altfel decât prevedeau canoanele autorizate de şcoli.

În sprijinul acuzaţiilor lor aduseră faptul că străinul nu frecventa nici biserica, nici casa parohială, dacă i se cunoştea o doctrină, aceea de a alina durerile aproapelui, nu i se cunoştea o religie. Nu fusese niciodată văzut îngenunchind sau împreunându-şi mâinile,

[5] Achelous, fluviu în Grecia, astăzi Aspropotamos. După mitologia vechilor greci, Hercule s-a îndrăgostit de logodnica lui Anchelous şi, în luptă cu acesta, l-a înfrânt şi i-a răpit-o.

totuşi fusese surprins nu o dată contemplând natura în acea stare de reculegere şi meditaţie care semăna cu rugăciunea.

Degeaba vorbeau însă medicii şi preotul, puţini erau bolnavii şi infirmii care să reziste ispitei de a se lăsa îngrijiţi de doctorul misterios — dacă se vor căi mai târziu de tămăduirea lor, vor aprinde o lumânare în chip de pocăinţă, dacă era adevărat că fuseseră scăpaţi de suferinţă cu ajutorul diavolului.

Ceea ce contribuia mai ales la răspândirea acestor legende, legate de Jacques Mérey ca de o fiinţă extraordinară, era că el nu risipea binefacerile ştiinţei şi mijloacele sale la întâmplare. Bogaţii erau cu desăvârşire excluşi din rândul clientelei lui. Câţiva dintre aceştia îi ceruseră consultaţii oferindu-i sume mari, dar le răspunsese că el avea obligaţii faţă de săraci şi că în afară de el sunt destui medici în Argenton dornici să îngrijească bolnavi bogaţi şi de neam. Că, de altfel, leacurile preparate aproape totdeauna de el erau calculate după temperamentul simplu al oamenilor cărora le şi administra. Se poate uşor închipui că în vremea aceea, când începuseră să fie provocate manifestări împotriva operelor filantropice sau populare, această rezervă dădu liber criticii literaţilor. Ei căutară mai mult ca oricând să semene îndoiala asupra omului: cu virtuţi tămăduitoare, limitate la tratamente empirice şi care, neîndrăznind să înfrunte experienţa oamenilor de treabă, prefera să-şi învăluie serviciile în recunoştinţa obscură a claselor înapoiate.

Jacques Mérey îi lăsă să vorbească şi îşi văzu mai departe de munca lui liniştită şi solitară. Cum ducea o viaţă foarte retrasă, în casa lui neintrând nimeni, cum în fiecare noapte putea fi văzută veghind lumina unei lămpi, stea a muncii lui — oamenii inteligenţi şi fără idei preconcepute aveau toate motivele să creadă, cum am mai spus-o, că savantul doctor venise în Berri să găsească singurătatea la fel de inviolabilă ca aceea pe care vechii anahoreţi plecau să o caute în Thebaida.

Cât despre ţărani şi săraci, pe care nu-i tulburau nici superstiţia, nici reaua credinţă, spuneau despre el:

— Domnul Mérey este ca bunul Dumnezeu, nu se arată decât prin binele care îl face.

La 17 iulie 1785, pe o căldură de douăzeci şi cinci de grade, Jacques Mérey era în laboratorul lui, supraveghind într-o retortă primele reacţii ale unei experienţe complicate, care de câteva ori nu-i reuşise.

Era chimist şi chiar alchimist, născut într-una din acele epoci de dubiu ştiinţific, politic şi social, în care neliniştea ce apăsa asupra unei naţiuni îndemna oamenii să caute mereu altceva, să caute miraculosul şi chiar imposibilul, îl văzuse pe Franklin descoperind electricitatea şi dirijând tunetele, îl văzuse pe Montgoffier înălţând primele baloane şi cucerind domeniul aerului (ce e drept, văzuse toate acestea mai degrabă în sinea lui decât în realitate). Îl văzuse pe Mesmer practicând magnetismul animal, dar nu întârziase să-şi depăşească înaintaşul, ştiut fiind că Mesmer, surprins de primele manifestări ale acestei forţe inerente pe care o imaginase şi o recunoscuse dar pe care nu ajunsese să o perfecţioneze, se oprise în faţa convulsiilor, spasmelor şi minunilor hârdăului fermecat, nu-şi împinsese cercetările până la somnambulism, ca şi Cristofor Columb, care, fericit că descoperise câteva insule ale lumii noi, lăsase altuia cin-stea să acosteze pe continentul american care îi poartă şi numele.

Cu alte cuvinte, Domnul de Puységur fusese Amerigo Vespucci al lui Mesmer şi Jacques Mérey discipolul direct al Domnului de Puységur[6].

Adăugase deci ştiinţei lui de a vindeca şi experienţa confuză a maestrului german. Cucerit foarte de tânăr de neliniştea supranaturalului, Jacques Mérey se avântase în tainica pădure a ştiinţelor oculte. Cât explorase acest spirit curios drumurile noi şi tenebroase, grotele obscure în care se adâncise pentru a-i consulta pe modernii Trophonios[7], puţurile subterane prin gura cărora se scufundase în centrul iniţierilor, orele pe care le petrecuse,

[6] Armand-Marie-Jacques Puységur (1751-1825), discipol al lui Mesmer.
[7] Traphonios, arhitect grec, constructorul templului din Delphi.

mut şi în picioare, în faţa implacabilului sfinx al cunoştinţelor omeneşti, luptele titanice pe care le angajase cu natura pentru a o sili să vorbească şi să-i smulgă eternul şi sublimul secret ce îl ţinea ascuns în sânul ei, — toate acestea puteau fi subiectul unei epopei ştiinţifice în genul poemului lui Iason în căutarea Lânei de aur.

Ceea ce întâlnise mai puţin în cercetările lui fabuloase fusese lâna, fusese aurul.

Dar Jacques Mérey nu-şi făcea deloc griji şi se obişnuise să considere drept o bogăţie a lui toate stelele de pe cer. Câteva voci indiscrete însă făcură să circule zvonul că era bogat, ba chiar foarte bogat.

Toate ideile extravagante ale francmasonilor, iluminiştilor, alchimiştilor, astrologilor, necromanţilor, magilor, fizionomiştilor, le cercetase, le sondase, le analizase şi din toate îşi făcuse pentru spiritul şi pentru profesiunea lui o religie căreia ar fi fost greu să-i dai un nume. Nu era nici evreu, nici creştin, nici mahomedan, nici schismatic, nici hughenot, nu era nici deist, nici animist — era mai curând panteist, credea într-un fluid general, răspândit în tot universul, care lega oamenii între ei printr-o atmosferă vie, plină de înţelegere. Credea, sau mai degrabă nădăjduia că acest fluid creator şi conservator al fiinţelor putea fi îndrumat potrivit voinţei omului şi folosit prin intermediul ştiinţei.

Pe această bază îşi întemeiase un sistem medical a cărui îndrăzneală ar fi făcut să se revolte toate academiile şi toate grupările de savanţi, dar de vreme ce doctorul nostru îşi spusese trebuie să cred asta, sau trebuie să fac aia — puţin îi păsa de părerile oamenilor, de acordul său dezacordul lor, iubea ştiinţa pentru ştiinţă în sine, pentru partea bună ce rezulta din ea şi aplicarea ei în folosul omenirii.

Când vedea sau credea că vede atomii, fie cei simpli sau cei compuşi, cei infinit de mici şi cei infinit de mari, arahnidele şi universul! Mişcându-se în virtutea dreptului pe care îl numea magnetic — oh! Atunci se simţea în al nouălea cer, tot corpul îi exulta de dragoste, de admiraţie şi recunoştinţă pentru grandoarea naturii şi aplauzele întregii lumi nu i s-ar îi părut în acel moment mai preţioase decât zgomotul abia perceptibil al aripei unei musculiţe în zbor.

Studiase ehiromanţia după Moise şi Aristotel, Porta şi Lavater îl iniţiaseră în arta cunoaşterii oamenilor după fizionomie, dezvoltându-şi posibilităţile cerebrale, îi intuise pe Gall şi Spurzheim, întrecând astfel cea mai mare parte a descoperirilor moderne în fiziologie. Aspiraţiile lui ţineau de epoca tulbure în care trăia şi care preced toate marile cataclisme sociale şi politice — aspiraţiile lui tindeau, trebuie s-o spunem, chiar mai departe încă decât limitele artificiale ale ştiinţei.

Era un vis pentru care Prometeu a fost ţintuit în cuie de stânca lui şi înlănţuit cu lanţuri de diamant, ceea ce nu-i împiedicase pe toţi cabaliştii Evului Mediu, de. la Albert cel Mare — din care biserica făcuse un sfânt — până la Cornelius Agrippa — din care biserica făcuse un demon — să urmărească aceeaşi himeră îndrăzneaţă, acest vis era să facă, să creeze şi să dea viaţă unui om.

Să faci un om, cum spun alchimiştii, în afara lăcaşului lui natural — *extra vas naturale* — rămâne eternul miraj, ţelul de căpetenie urmărit din secol în secol de inspiraţi şi de nebuni.

Apoi, dacă s-ar ajunge la acest rezultat, arborele ştiinţei şi-ar confunda pentru totdeauna ramurile lui cu arborele vieţii, atunci savantul n-ar fi numai un om mare, el ar fi un supraom, atunci şarpele antic ar avea dreptul să ridice capul şi să spună urmaşilor lui Adam: "Ei, ce ziceţi! Vă înşelasem eu?"

Jacques Mérey, care asemenea lui Pic de la Mirandole, putea să vorbească despre toate lucrurile cunoscute şi încă despre multe altele, trecuse în revistă toate procedeele după care savanţii Evului Mediu încercaseră să creeze o fiinţă după chipul şi asemănarea lor, pe toate le găsise însă deplasate, de la cel care clocea plămădirea copilului într-un dovleac, până la altul care construise dintr-un aliaj un automat cu figură umană.

Cu toţii se înşelaseră, nici unul nu atinsese izvoarele vieţii.

În pofida atâtor încercări zadarnice, doctorul nu se lăsa înfrânt şi ca un hoţ sublim căuta mijloacele cu care să poată smulge focul sacru.

Această preocupare înăbuşise în el toate celelalte sentimente, inima îi rămăsese insensibilă, redusă doar la funcţia pur materială de mişcare, obligată să trimită sângele la extremităţi şi să îl primească înapoi.

Era o creatură a lui Dumnezeu, incapabil să iubească o fiinţă pe care să nu o fi creat el însuşi. Astfel, singur şi trist în mijlocul mulţimii, pe care nu o vedea sau peste care arunca priviri distrate, plătea scump ambiţia dorinţelor lui.

În ziua aceea Jacques Mérey era destul de mulţumit de modul cum se dizolvau în retortă anumite săruri cărora le studia cele mai potrivite calităţi curative — când trei lovituri grăbite răsunară în uşa dinspre stradă.

Cele trei lovituri întărâtară miorlăiturile furioase ale unei pisici negre despre care gurile rele ale oraşului, mai ales habotnicii, pretindeau că era spiritul intim al casei.

O servitoare bătrână, cunoscută în întregul Argenton sub numele de Martha cocoşată şi care se bucura de o oarecare nepopularitate pentru faptul că-l slujea pe doctor, urcă gâfâind scara exterioară de lemn şi dădu buzna în laborator, fără să bată la uşă, cum îi impusese categoric doctorul, pentru că nu-i plăcea deloc să fie întrerupt în timpul delicatelor lui experienţe.

— Ei, ce e cu dumneata, Martha? întrebă Jacques Mérey, pari foarte tulburată.

— Domnule, spuse femeia, au venit nişte oameni de la castel să vă ia cu ei degrabă.

— Martha, ştii foarte bine, îi răspunse doctorul încruntându-se, că am refuzat de atâtea ori să mă duc la castelul vostru, eu sunt medicul săracilor şi al neştiutorilor, să se adreseze vecinului meu, doctorului Reynald.

— Doctorii refuză să se ducă, domnule, spun că asta nu-i priveşte pe ei.

— Dar despre ce e vorba?

— Păi e vorba de un câine turbat care muşcă pe toată lumea, aşa fel, că cei mai curajoşi argaţi nu îndrăznesc să se apropie chiar înarmaţi cu o furcă şi ce em ai grozav e că seniorul de Chazelay e foarte speriat, pentru că prăpăditul ăla de câine s-a adăpostit chiar în curtea castelului.

Ţi-am mai spus, Martha, afacerile seniorului nu mă privesc.

— Da, dar oamenii sărmani pe care câinele i-a şi muşcat şi ceilalţi pe care o să-i mai muşte, astea vă privesc, mi se pare. Şi dacă n-o să fie îngrijiţi numaidecât, or să turbeze ca şi câinele care i-a muşcat.

— Bine, bine, Martha, spuse doctorul. Ai dreptate, am greşit. Mă duc.

Se sculă, îi dădu câteva indicaţii să supravegheze cu grijă retorta, îi porunci să lase focul în voia lui, adică să se stingă singur şi coborî la parter, unde într-adevăr îl aşteptau doi oameni de la castel, care, foarte tulburaţi şi palizi, îi îndrugară o poveste sinistră despre ravagiile cauzate de animalul furios.

Doctorul îi ascultă şi le răspunse scurt:

— Să mergem!

Un cal înşeuat şi cu frâul pus îl aştepta. Cei doi oameni încălecară pe caii în spume care îi aduseseră şi împreună, în goană mare, luară drumul castelului.

Capitolul III Castelul de Chazelay

La două sau trei leghe de Argenton câmpul îşi schimba înfăţişarea, fâşii de pământ în paragină, cărora ţăranii le spuneau mărăciniş, câteva petice de câmp acoperite de o vegetaţie pipernicită, drumuri pietroase încastrate în albii de torente şi mărginite de garduri vii sălbatice, ici şi colo câteva măguri ale căror laturi sfâşiate lăsau să se zărească

argila colorată care înroşea apele curgătoare ale pârâurilor, — cam aşa arătau în general locurile pe unde trecea cavalcada în galop.

Pe vremea aceea pentru locuitorii din această parte a Berriului, trei căi însemnau un lux nemaipomenit, pe atunci în prea fericita provincie a Franţei, însemnată şi astăzi cu cenuşiu-închis pe harta domnului baron Dupin, nu se cunoştea în materie de vite de povară decât atelajul vechilor regi trândavi.

Pe unul din drumurile pustii, călăreţii noştri întâlniră o castelană de prin împrejurimi, al cărei rădvan tras de o pereche de boi o ducea grav şi agale la o petrecere în familie, greoiul atelaj se târa pe drumuri de o zi întreagă. Ce e drept, făcuse aproape cinci leghe.

În sfârşit, o pădure de turnuleţe se profila în peisajul puţin uscat pe care soarele îl îneca în razele lui. Masa aceasta întunecoasă care se ridica din pământ, începea să aibe, pe măsură ce te apropia, frumuseţea sălbatică a tuturor monumentelor războinice ale Evului Mediu, construcţia putea să dateze de pe la sfârşitul secolului al XIII-lea. O artă viguroasă în rusticitatea ei plănuise această. Locuinţă feudală care îşi întindea umbra nesfârşită peste sat, adică peste câteva case sărace, pierdute ici şi colo printre pomii fructiferi.

Era Chazelay.

Castelul de Chazelay era legat din vechime printr-o linie de apărare de castelele Luzrac şi Chassin-Grimmont, căci micii seniori căutau să se sprijine pe vecini pentru a se întări împotriva incursiunilor înalţilor şi puternicilor cămătari ai feudalităţii.

Însă în vremea în care se petrece întâmplarea noastră războaiele civile luaseră sfârşit de multă vreme. Din condotieri, nobilii deveniseră vânători. Unii chiar, atinşi de îndoială, în urma lecturii enciclopediştilor, nu numai că nu se mai împărtăşeau cu ocazia celor patru mari sărbători ale anului, dar citeau *Dicţionarul Filozofic* al lui Voltaire, îşi băteau joc de preotul lor, ironizau o nepoată nelegitimă, ceea ce însă nu-i împiedeca să se ducă la liturghie duminică şi să se lase linguşiţi din banca lor de stejar de mâinile celui care celebra slujba.

Stingherită în aceste greoaie şi aspre armuri de piatră, cea mai mare parte dintre nobilii decadenţei blestemau arta războinică a Evului Mediu şi şi-ar fi dărâmat bucuroşi castelele, dacă nu i-ar fi împiedecat respectul pentru strămoşi, dacă n-ar fi existat privilegiile legate de acele vechi ziduri şi în fine dacă n-ar fi fost amintirile dominaţiei şi ale teroarei pe care astfel de edificii le ţineau treze în sufletele şi în mintea ţăranilor.

Îşi dăduseră osteneala să înfrumuseţeze şi să civilizeze cât de cât aceste cuiburi de păsări de pradă, unii retuşând faţadele, alţii înlocuind bairbaoanele cu ferestre obişnuite ochi de bou, iar alţii, desfiinţând uşiţele secrete de deasupra şanţului de apărare, suprimând podurile mobile şi şanţurile pline cu apă în care orăcăiau broaştele, cu atât mai mult cu cât, de vreo zece ani încoace, ţăranii nu mai vroiau să le distrugă.

Dar castelul de Chazelay, nu era dintre cele care să-i fi făcut concesii, rămăsese în toată măreţia demnităţii lui sumbre şi mohorâte, mici turnuri laterale, cărora li se spunea solniţe de piper, dominau uşa de la intrare împodobită cu desene din fier şi cuie mari cu floarea rotundă, coarne de cerb, picioare de căprioară şi trofee de mistreţ fixate pe uşa groasă aminteau că seniorul de Chazelay se folosea din plin de dreptul lui de vânătoare.

Această expoziţie cinegetică era completată cu cinci sau şase păsări de noapte, de toate mărimile, de la cucuveaua mică până la vultur. Societatea noctambulă era prezidată de o bufniţă mare cu aripile larg deschise, ale cărei pene smulse de vânt, orbite rotunde şi goale, gheare crispate ofereau dubla imagine — a puterii înfrânte şi a morţii violente.

Trebuie spus că o oarecare spaimă superstiţioasă înconjura castelul. Dăinuia în regiune o tradiţie, veche de secole, că această aşezare feudală era bântuită de un duh nefast.

Adevărul e că cea mai mare parte dintre seniorii de Chazelay, întocmai ca bufniţa ţintuită pe uşa castelului lor, sfârşiseră de moarte violentă şi familia fusese pusă la sângeroase şi triste încercări.

Proprietarul actual era un exemplu al acestei fatalităţi care, aşa cum se spunea, apăsa asupra castelului. Din al doilea an al căsătoriei, o pierduse pe tânăra şi încântătoarea lui soţie, într-o seară, când trebuia să se ducă la un bal, îmbrăcată după moda vremii cu o rochie pusă pe cercuri de sârmă, castelana se apropiase din neatenţie de vastul şemineu din salon, în care butucii ardeau cu flacără şi rochia îi luase repede foc, învăluită de acest nimb arzând, fugise dintr-o cameră într-alta, Iar curentul provocat de goana ei înteţise flăcările în loc să le stingă. Servitoarele, văzând apariţia scânteietoare, speriate de ţipetele care ieşeau din vârtejul de foc, nu se încumetaseră să-i sară în ajutor şi în mai puţin de zece minute sărmana făptură murise pradă celor mai îngrozitoare chinuri, bărbatul ei, care lipsea în momentul acela de la castel, nu mai găsise când se întorsese decât o masă informă, calcinată şi fără nume.

De pe urma ei rămăsese o fată, asupra căreia seniorul de Chazelay părea că-şi revărsase toată dragostea, dar încetul cu încetul copila, pe care toţi sătenii o văzuseră când venise pe lume, pe care contese şi marchize o purtaseră pe braţe spre cristelniţă, împodobită cu dantele şi panglici şi clopotele sunaseră vesele timp de trei zile, această copilă fusese mai întâi izolată, apoi dispăruse cu totul, circulă zvonul că murise într-un accident şi că fusese îngropată în taină în cavoul familiei.

De atunci castelul de Chazelay, care şi aşa era destul de trist, devenise funebru. Un nor de corbi întunecase cele cinci turnuleţe al căror acoperiş circular şi ascuţit, încărcat cu o anghinare de plumb, domina clădirile şi curţile interioare. Noaptea se auzea ţipăt de bufniţă din vechiul donjon înălbit de lumina lunii şi ţăranii, apucaţi de un tremur superstiţios, se depărtau de fantomele de piatră peste care se întindea, ziceau ei, răspunderea unei crime.

Despre ce crimă să fi fost vorba?

De la care senior de Chazelay pornea? Prin ce înlănţuire morală îşi întindea înrâurirea până la destinul stăpânului de azi? Nu se ştia!

Prin uşa de la intrare, străjuită de turnuleţele despre care am mai vorbit şi de care era lipită căsuţa paznicului, se pătrundea într-o primă curte, unde se aflau grajduri, staule, poduri, hambare şi, în general, toate acareturile.

Aceasta era fermă.

Să fi fost numai o vorbă sau chiar era adevărat că animalele suferă influenţa morală a locurilor unde vieţuiesc? Fără îndoială câinii, speriaţi la vederea altui câine furios, îşi scuturaseră lanţurile şi, la sosirea străinului, se auzise urletul care noaptea anunţă superstiţioşilor moartea stăpânului casei sau a uneia dintre cele mai apropiate rude. Boii, dejugaţi pentru a fi duşi la adăpat, rămăseseră cu coarnele în jos şi cu ochii lor mari şi limpezi priveau în pământ, caii păreau a fi ei înşişi minunaţii armăsari ai lui Hipolit, supuşi tristeţii răspândite în egală măsură fiecăruia.

Din această curte exterioară descopereai şanţurile a ceea ce s-ar fi putut numi fortăreaţa. Peste un pod mobil aruncat deasupra şanţului şi printr-un tunel întunecos săpat în grosimea unui donjon, pe zidul căruia se întindea o pată mare de rugină sau de sânge, se pătrundea într-o altă curte, în afară de bucătării şi câteva săli ale aripii destinate să marcheze configuraţia interioară a corpului pentru locuit, nu se vedea încă nimic din castel, nimic decât acest bloc puternic, monolit, a cărui tristeţe apăsa asupra oamenilor şi animalelor.

În prima curte iarba, creştea printre pietre, uneltele de muncă zăceau azvârlite la întâmplare ici şi colo şi câteva raţe se bălăceau tăcute în apa stătută şi unsuroasă a şanţurilor.

Aceasta era înfăţişarea obişnuită a castelului de Chazelay. Dar, în clipa când Jacques Mérey, urmat de cei doi oameni de la castel, pătrunse în curtea exterioară, tristeţea de totdeauna a chipurilor şi a lucrurilor făcuse loc unei spaime şi unei tulburări greu de descris. Argaţii, înarmaţi cu bâte, furci şi bice, urmăriseră mai întâi un cîiine mare care speriase satul şi muşcase mai mulţi câini.

Hărţuit şi rănit, dar înfuriat mai ales din pricina rănilor, câinele nu se mulţumise doar cu animalele, muşcase şi pe doi dintre oamenii care îl atacaseră, apoi, găsind deschisă poarta fermei seniorale, se strecurase în curte şi se lipise cu spatele de zidul unui intrând ce semăna cu un cuptor.

Toată lumea se oprise la marginea podului mobil. Chiar domnul de Chazelay, în loc să înfrunte animalul cu arma de vânătoare, se închisese în casă, o spaimă superstiţioasă părea, să fi ţintuit, toată lumea în pragul lugubrului castel, care şi în alte ocazii nu era vizitat fără spaimă.

Câinele era deci întruparea unui duh rău care, aşa cum se spunea, avea o slăbiciune violentă şi funestă pentru aceste locuri.

În acest timp caii legaţi în grajduri, vacile şi boii adăpostiţi în staule, câinii închişi în coteţe gemeau şi lătrau de făceau să încremenească toată suflarea.

Dacă o fi adevărat că în infern e zgomot, atunci zgomotul acela ar trebui să semene cu ţipetele disperate care se auzeau dinspre castelul blestemat. Printre vaiete se auzeau ici şi colo voci de femei, fără îndoială servitoarele sau jupânesele, pe care câinele le surprinsese la treburile lor şi care, fugind degrabă în vreun ascunziş mai puţin sigur, strigau după ajutor.

Ajungând în prima curte, doctorul aruncă o privire în jurul lui. Văzu doi oameni care îşi spălau rănile la o fântână, unul fusese muşcat de obraz, celălalt de mână. Prevăzuse totul şi adusese cu el un acid coroziv pentru primele îngrijiri.

Jacques Mérey sări de pe cal, alergă spre ei, scoase bisturiul, deschise rănile şi, în tăieturile făcute de lama oţelului, injecta acidul care trebuia să prevină efectele muşcăturii. După ce îi pansă, întrebă unde putea fi găsit câinele şi aflând că era în a doua curte în care nimeni nu se încumeta să se ducă, îşi făcu loc printre oameni şi intră singur, hotărât şi neînarmat.

Ţăranii scoaseră un ţipăt de spaimă văzând că doctorul se îndrepta spre adâncitura în care sta ghemuit câinele, acolo se oprise surâzător, dar cu buzele uşor crispate peste dinţii lui albi, fixându-şi privirea în ochii câinelui. Toţi credeau că animalul furios se va năpusti asupra doctorului, dar spre surprinderea lor, câinele, care stătea încordat pe cele patru labe, se lăsă la pământ scheunând. Apoi, ca atras de o forţă irezistibilă, ieşi târâş din intrândul unde stătuse pe jumătate ascuns. Furia din ochii înroşiţi se domolise, gura, căscată şi plină de o spumă dezgustătoare, i se închisese, se târî până la picioarele doctorului ca un vinovat care imploră iertarea, sau mai: curând ca un bolnav care cere vindecarea, umil, înduplecat şi învins, animalul părea că se calmase şi-şi lăsa furia la picioarele omului invulnerabil care îl privea blând şi liniştit.

Doctorul făcu semn, câinele se ridică pe labe, aruncând priviri temătoare şi rugătoare doctorului, care îşi lăsase mâna pe capul zbârlit şi înfiorat al animalului.

În faţa acestui spectacol, admiraţia ţăranilor izbucni, nu citiseră niciodată povestirile despre Orfeu adormind câinele Cerber care-şi înăbuşise în gâtlej triplul lătrat de monstru. Dar aceşti copii simpli ai naturii nu fură mai puţin impresionaţi de noutatea miracolului, se întrebară unii pe alţii ce azvârlise oare doctorul în gura animalului turbat şi după care lege putuse oare porunci furiei oarbe?

Încurajaţi din ce în ce mai mult de atitudinea supusă a câinelui în faţa căruia până mai adineauri tremuraseră cu toţii şi se dăduseră înapoi, oamenii, înarmaţi cu uneltele de muncă, se apropiară ca să-l omoare, dar doctorul, întorcându-se spre ei autoritar, le spuse:

— Înapoi! Nici unul din voi să nu se atingă de câinele ăsta, vă interzic, cel care îi va face cel mai mic rău va fi un laş. De altfel, câinele este al meu.

Uluiţi, ţăranii fii propuseră să-i lege labele cu frânghii.

— Nu, spuse Jacques dând din cap, nu e nevoie de frânghii, credeţi-mă, mă va urma singur şi fără să fie nevoie să-l silesc.

— Dar măcar — strigară câţiva — puneţi-i botniţă, domnule doctor, puneţi-i botniţă!

— Nu e nevoie, răspunse Jacques Mérey, am eu o botniţă mai solidă decât toate cele de care vă serviţi voi ca să-i ţineţi gura închisă.

— Şi care e botniţa aceea? Întrebară ţăranii.

— Voinţa mea.

Şi după aceea îi făcu un semn câinelui.

La acest gest, animalul se sculă în picioare, îşi ridică şi fixă privirea supusă şi obosită în ochii noului său stăpân, scoase de trei ori un lătrat plângăreţ şi îl urmă pe Jacques Mérey cu o voioşie supusă de parcă al lui ar fi fost de când lumea.

Capitolul IV Drept care câinele este nu numai prietenul omului, dar şi prietenul femeii

A doua zi, Jacques Mérey primi un mesaj de la castel, într-o scrisoare destul de politicoasă ca să nu fie jignitoare, seniorul de Chazelay, care se retrăsese şi se închisese la el când, văzuse câinele, el care se lăuda a fi un liber cugetător, mărturisea că nu crede în aşa-zisul miracol săvârşit de doctor cu o zi înainte, cu atât mai mult cu cât de la fereastra lui ar fi putut să vadă minunea.

Un câine se strecurase într-adevăr în curtea castelului şi din prima curte intrase în a doua, unde adusese tulburare şi dezordine, dar acest câine era într-adevăr turbat?

Aici era îndoiala, ca nişte oameni simpli şi inculţi să creadă în fascinaţia privirii şi a Voinţei, nimic mai firesc, dar oamenii instruiţi şi cu educaţie nu puteau să admită în mod raţional asemenea poveşti.

Cum totuşi doctorul dăduse dovadă de curaj şi de hotărâre, înfruntând furia unui câine fugărit, care putea să fie şi turbat, castelanul îi trimetea două monezi de aur, îndemnându-l să le accepte cu titlu de onorariu.

Jacques Mérey rupse scrisoarea şi refuză cele două monezi de aur. Ştiinţa nu era preocuparea morală a doctorului, s-ar putea spune chiar că nu iubea ştiinţa decât într-un anume scop. Acel scop, spre care tindeau toate forţele minţii lui, toate mişcările inimii lui, era ţelul filozofiei secolului al XVIII-lea — fericirea genului uman.

Prevedea împreună cu domnul de Condorfoet momentul încă îndepărtat fără îndoială (dar ce contează timpul!) când raţiunea omului, ajunsă la perfecţie, va descoperi raţiunea de bază a lucrurilor, când naţiunile nu se vor mai războ şi când oamenii, liberaţi de suferinţele care dau naştere mizeriei şi ignoranţei, vor împlini pe pământ o existenţă nelimitată. Sfânta scriptură nu mărturiseşte că moartea este datoria păcatului, adică violarea legilor naturale? Or, în ziua în care omul va cunoaşte aceste legi şi le va respecta, se va elibera de datoria lui şi, cum această datorie este moartea, omul va deveni nemuritor.

A crea şi nu a mai muri, nu este latura ideală a ştiinţei? Căci ştiinţa este, rivala lui Dumnezeu. Dacă omul ar cunoaşte misterul tuturor lucrurilor aflate pe lume, el ar putea susţine teorii de necombătut în faţa divinităţii înseşi. Dumnezeu îi va răspunde:

— Dacă ştii totul, nu eşti decât la jumătatea drumului tău, acuma creează un vierme sau o stea şi vei fi egalul meu.

Cufundat în visele de fericire îndepărtată, în acea speranţă a puterii nelimitate, gândind la epoca de aur a omenirii pe care poeţii, copiii sublimi ai naturii, o situaseră la începutul lumii, fremătând de nerăbdare, Jacques Mérey vedea obstacolele morale şi materiale pe care le opunea clasa privilegiaţilor în calea destinului omului pe pământ.

Natură blândă şi sensibilă, ajunsese la ură prin dragoste.

Pentru că îi iubea pe cei oprimaţi, îi detesta pe asupritori.

În afară de împrejurările când se încrucişase cu el pe drum, de două sau, de trei ori, seniorul de Chazelay îi era personal necunoscut. Spirit superior, Jacques Mérey nu era supărat pe oameni, ci pe abuzurile şi inegalităţile sociale, ale căror întruchipări vii, erau nobilii. A refuzat aurul de la castel cu acelaşi dispreţ cu care ar fi refuzat daruri din partea unui duşman.

Întunecată apariţie de Ev Mediu feudal al seniorului de Chazelay răscoli în sângele lui plebeian reminiscenţe de mânie, vedea în zidurile vechi semnul unei dominaţii, mai redusă, ce e drept, dar care dăinuia încă, se întreba ce forţă ar putea vreodată să dezrădăcineze titanicele monumente ale rasei cuceritoare. Atunci, descurajat de încetineala progresului, de enormele obstacole care stăteau în calea dezrobirii unui popor, se dărui cu disperare studiului naturii, unicul refugiu pe care societatea, aşa cum era alcătuită, îl lăsase ştiinţei.

Singur, făcea deseori plimbări până în inima pădurilor şi acolo, grav, atent, asemenea lui Oedip în faţa Sfinxului, părea că vorbeşte cu sufletul universului.

Câinele pe care-l salvase din ghearele propriei sale furii devenise prietenul lui cel mai sincer şi cel mai devotat, blând şi supus, îl însoţea în toate plimbările, îl asculta ca umbra gândului său.

Astfel preotul din Chazelay nu uitase să spună că existau în istoria, vrăjitorilor mai multe exemple, în legătură cu spiritele celor apropiaţi reîncarnate sub forma unui animal domestic. Acest animal cu siguranţă avea şi coarne şi dacă nu şi le arăta, o făcea numai ca să-şi ascundă jocul.

Într-o zi când Jacques Mérey plecase devreme ca să culeagă plante, tot mergând se pomeni fără să-şi dea seama la liziera unei păduri dese, încâlcită, de nepătruns, cum doar în această parte din Berri se mai află, privită în mic, o adevărată pădure din America, pe ale cărei poteci nu se zărea vreo urmă de pas omenesc.

Cum am mai spus, doctorului îi plăcea singurătatea, îi plăcea să se apropie de natură, dar o noapte adâncă domnea în această sălbatecă pădure, cu aspectul ameninţător al mărăcinilor şi al ierburilor năpădite de năpârci, masă compactă a stâncilor care conturau verdele muşchiului pe verdele întunecat al stejarilor, toate astea îl făcură pe doctor să simtă o strângere de inimă, ezită să intre în pădure, ca un iniţiat al misterelor lui Eleusis în pragul templului înlăuntrul căruia îl aşteptau încercările de temut şi tenebrele.

Dar câinele se apropie de el altfel ca de obicei, lingându-i mâinile şi trăgându-l de haină, părea că-l ruga să-l urmeze în desimea pădurii.

Unul din punctele doctrinei lui Jacques Mérey, comună cu cea a iluminaţilor, cabaliştilor şi chiar a istoricilor, pretindea că animalele sunt uneori înzestrate de natură cu spirit de prezicători. Ştiinţa prezicerilor şi a prevestirilor, ştiinţa asta veche de când lumea, în care au crezut toţi înţelepţii antichităţii, de la Homer până la Cicero, nu mai era o himeră pentru el.

Presupunea că animalele, plantele şi obiectele neînsufleţite au un limbaj al lor şi că acest limbaj, interpret al elementelor naturii, poate dă omului avertismente salvatoare.

Şi într-adevăr, dacă studiaţi în acelaşi timp fabula şi istoria, le veţi găsi şi dumneavoastră pe amândouă de acord în ceea ce priveşte acest subiect.

Oare nu un berbec îi descoperise lui Baochus, care murea de sete, acele izvoare ale deşertului în jurul cărora înverzesc astăzi oazele lui Ammon? Nu doi porumbei îl conduseseră pe Enea de la Capul Micene la ramură de aur ascunsă pe malurile lacului Averne? Şi nu o căprioară a fost cea care-i croise drumul lui Attila de-a lungul mării Palus-Meotides?[8]

Jacques Mérey se luă deci după câine, convins că acesta îl va conduce la o ţintă anume.

Animalul înainta prin pădure, doctorul mergea cu greutate în urma lui, cu obrazul biciuit de crengi în fiece clipă, cu picioarele rătăcind prin ierburi, nevăzând înaintea lui

[8] Palus-Meotides — vechi nume dat Mării de Azov.

decât coada câinelui, busolă vie şi neauzind altceva decât foşnetul ierburilor şi al reptilelor ce se strecurau pe sub urzici.

După vreun sfert de oră de mers, omul şi câinele, întâi câinele, ajunseră într-un luminiş în mijlocul căruia, rezemată de trunchiul unui stejar imens, se ridica o cabană.

Câinele dădea bucuros din coadă.

Cabana era fie a unui tăietor de lemne, fie a vreunui braconier, poate că cel care o locuia făcea şi una şi alta.

Era aşezată în mijlocul unei păduri ce aparţinea familiei de Chazelay. Cum îngăduia domnul de Chazelay, atât de mare amator de vânătoare, ca un braconier, a cărui existenţă era cu neputinţă să-i scape, să se stabilească astfel pe pământul lui?

Jacques Mérey îşi puse vag toate aceste întrebări, dar obişnuinţa de a sacrifica lucrurile importante în favoarea lucrurilor mărunte îl făcu să lase deoparte cauza şi să se ocupe numai de efect.

Câinele se urcă pe uşă cu labele, apoi văzând că nu o poate deschide, se lăsă jos şi o împinse cu botul.

Uşa se dădu brusc de perete şi doctorul o ţinu cu mâna ca să nu se închidă la loc. Aruncă o privire înăuntru.

Era destul de curat şi, avea aspectul unei gospodării mai înstărite. O bătrână, aşezată, pe un scaun de bucătărie, torcea liniştită un fuior şi un bărbat de vreo treizeci de ani, probabil fiul ei, curăţa piesele demontate ale închizătorului unei puşti. În faţa sobei în care ardeau crengi uscate, se frigea un sfert de căprioară, răspândind o aromă plăcută şi îmbietoare de vânat.

În clipa în care câinele intră, bătrâna scoase un mic strigăt de fericire şi omul sări în sus de bucurie. Nicicând nu se văzuse o întâlnire mai afectuoasă: mângâieri, entuziasm, îmbrăţişări, ce nu se mai terminau.

Apoi dialoguri în care animalul răspundea scheunând şi făcându-te să crezi că înţelegea mustrările ce i se aduceau şi încerca în felul lui să se dezvinovăţească.

— De unde vii, bandit mizerabil? De unde vii, haimana înfiorătoare? spuse omul.

— Pe unde-ai umblat cincisprezece zile, de ne-ai făcut atâtea griji? întrebă femeia.

— Te-am crezut mort sau turbat, ceea ce e cam ace laşi lucru, continuă bărbatul.

— Ba nu, slavă Domnului! E sănătos, bietul Scipion! Are privirea limpede ca o picătură de apă şi vie ca un licurici!

— Trebuie că ţi-e foame, caraghiosule! Na, muşcă de-aici!

Şi copilul minune sărbătorit, mângâiat la întoarcerea acasă, vedea cum i se oferă. Resturile unui prînz sau ale unei cine luată cu o zi înainte, cu aceeaşi atenţie şi aceleaşi îmbieri ca şi cum ar fi fost un adevărat musafir.

Pentru că Scipion — căruia doctorul îi aflase adevăratul nume şi fără îndoială acest nume şi-l datora unui nas mai citit decât stăpânul său — mâncase înainte de a părăsi casa doctorului şi acum refuza cu dispreţ tot: ce i se oferea, tăietorul de lemne săltă capul şi atunci îl văzu pe Jacques Mérey.

Prezenţa străinului păru a nu-i fi pe plac, încruntă sprâncenele, iar femeia ar fi pălit dacă pielea nu i-ar fi fost atât de tăbăcită! De vârstă şi de soare.

Jacques Mérey, observând efectul neplăcut al apariţiei sale neaşteptate, se grăbi să le istorisească păţania lui Scipion şi cum îl salvase el de furcile şi bicele grăjdarilor de la castelul Chazelay.

O lacrimă se adună încet în ochiul bătrânei şi căzu pe inul din fuior.

Cât despre tăietorul de lemne, fără îndoială că şi el încerca acelaşi sentiment de recunoştinţă pentru omul care îi salvase câinele, o umbră de îndoială îi mai întuneca totuşi fruntea.

Doctorul credea că nimerise, cum spuneam, într-o cabană de braconier, de aceea punea tulburarea lor pe seama meseriei pe care o practică şi probabil a temerii de a nu fi descoperit. Aşadar, cu surâsul unui patriarh pe buzele-i tinere, le spuse:

— Liniştiţi-vă, oameni buni, nu sunt un spion de la castel, Dumnezeu, care este mai presus decât seniorii de pe pământ, a dat omului animalele pentru că omul să aibă hrană. Or, Dumnezeu nu a stabilit vreo diferenţă între nobil şi omul de rând, numai greşitele noastre legi sociale au făcut asta, legile astea au acordat drept de vânătoare unora şi l-au refuzat altora şi nobilii, oare nu respectă nimic, nici chiar cuvântul lui Dumnezeu, au violat promisiunea pe care Iehova i-o făcuse lui Noe şi urmaşilor lui. "Tot ce se mişcă pe pământ şi în ape vă aparţine", a spus Domnul.

Dar în momentul în care doctorul îşi termina demonstraţia dreptului de vânătoare, drept universal, drept indestructibil, bazat pe legile sfinte, un spectacol nou şi tot atât de neaşteptat îi atrase atenţia.

În fundul camerei văzu un fel de firidă mascată cu nişte perdele, câinele ridicase şi dăduse la o parte cu capul o parte din perdea şi, în semiîntuneric, Jacques Mérey zări un amestec nemişcat de membre omeneşti, fără îndoială un copil ce dădea semne de viaţă.

— Ce este acolo? întrebă el.

Şi apucă perdeaua vrând să o dea la o parte.

Dar braconierul se ridică şi îi spuse grav:

— Domnule, pentru că aţi văzut ceea ce aţi văzut, oricare altul decât dumneavoastră n-ar ieşi cu viaţă de aici, dar îmi dau seama cât vă iubeşte cîinele meu, datorită dumneavoastră n-a fost omorât cu lovituri de furcă şi nu a murit de turbare, ori câinele meu, vedeţi, îmi este singurul prieten, pentru el vă iert, dar juraţi-mi că nu veţi povesti nimănui ce a-ţi crezut că vedeţi.

— Domnule, spuse Jacques Mérey lăsând perdeaua dar încrucişându-şi braţele ca un om hotărât să meargă până la capăt, dumneata uiţi că eu sunt medic şi că un medic este duhovnicul trupului, vreau să văd ce e cu copilul ăsta.

Privirea tăietorului de lemne, care întâi azvârlise flăcări, se înseninã.

— Sunteţi doctor!... făcu el pe gloduri. Într-adevăr aţi salvat viaţa şi aţi redat judecata câinelui meu care întâi mă pierduse pe mine şi apoi urma să se piardă şi pe el.

Şi dintr-o dată:

— Oh! exclamă, ce idee! Dacă ceea ce aţi putut pentru un animal, aţi putea... Dar scutură din cap descurajat. Ba nu, spuse, este imposibil!

— Nimic nu este imposibil pentru ştiinţă, prietene, răspunse doctorul liniştit. Nu şti vorba: "Dacă aveţi credinţă doar cât un bob de muştar, veţi spune muntelui: "mişcă-te şi prăvăleşte-te în mare!" — şi muntele se va mişca şi se va prăvăli în mare." Oh! exclamă, credinţa nu este decât prima vârsta a ştiinţei, a doua este voinţa a vrea înseamnă a putea.

Aceste cuvinte nu erau chiar pe înţelesul braconierului, aşa că, după ce se gândi puţin, spuse:

— Nu înţeleg eu mare lucru din frumoasele dumneavoastră raţionamente, domnule, dar îmi spun aşa, în sinea mea, că poate v-a adus aici o straşnică providenţă.

Se opri şi tuşi de, m ai multe ori ca şi cum ceea ce ar vrea să spună nu putea trece de gâtlej.

Capitolul v Unde doctorul găseşte în sfârşit ce caută

Doctorul aşteptă puţin, crezând că braconierul îşi va termina fraza întreruptă.

Dar cum el continua să tacă, îi spuse:

— Providenţa m-a condus aici, *iat-o*. Şi-l arătă pe Scipion.

— Este foarte adevărat că animalul ăsta de treabă a fost totdeauna sufletul, apărătorul, piaza bună şi, aşa putea să spun, uneori chiar furnizorul cabanei noastre. Şi apoi...

Din nou tăcu.

— Şi apoi? insistă doctorul.

— Şi apoi, spuse braconierul, ştiu bine că e o prostie ce spun, dar ea îl iubeşte atât de mult!

-— Cine ea? întrebă doctorul, neputând crede că era vorba de mica idioată şi de Scipion.

— Ei, Doamne! Da, ea, spuse braconierul ale cărui trăsături se îndulciră, sărmana fiinţă care zace acolo!

Şi ridicând din umeri, arătă cu mâna perdeaua după care se agita forma aceea omenească neisprăvită.

— Dar ce e cu această făptură? întrebă doctorul.

— O biată inocentă.

Se ştie că ţăranii, prin *inocenţi* înţeleg pe toţi cei săraci cu duhul, idioţii şi nebunii.

— Cum! Făcu doctorul, aveţi în casă un copil în starea asta şi nu aţi consultat doctorii?

— Oho! Făcu braconierul, trebuie să ştiţi, domnule, că înainte să fie aici la noi, a avut ea doctori şi încă dintre cei mai faimoşi, au dus-o şi la Paris, dar toţi au spus că nu e nimic de făcut.

— Dumneata nu trebuia să te mulţumeşti numai cu atât, după ce copila v-a fost adusă înapoi sau dată s-o creşteţi — nu mă interesează secretele dumneavoastră — trebuia să vă daţi osteneală, că doar sunt şi în altă parte, nu numai la Paris, medici pricepuţi şi îndrăgostiţi de ştiinţă, medici care vindecă de dragul de a vindeca.

— Unde vreţi să se ducă să caute un pârlit ca mine? Eu nu ştiu nici măcar unde poate fi găsită medicina. Uitaţi, aşa cum mă vedeţi, n-am putut niciodată să trăiesc în oraşe, casele voastre aliniate şi înghesuite una într-alta, pe mine mă sufocă, în casele alea nu se respiră. Mie îmi trebuie aerul liber mişcarea, adăpostul pădurilor, casa lui Dumnezeu, mă rog, toate astea. Braconier, da, asta e viaţa care mi se potriveşte, să trăiesc din puşca mea, să trag pe nas mirosul prafului de puşcă, să simt vântul, rouă, fulgii de zăpadă în păr, lupta, libertatea — cu astea poţi fi fericit ca un rege.

— Ei bine, acum, că m-ai găsit fără să mă cauţi şi că în trei sau patru cuvinte care ţi-au scăpat m-ai lăsat să cred că Providenţa nu e străină întâlnirii noastre, ai să mă laşi să văd cum arată sărmanul copil?

— Oh, Doamne! Da, spuse braconierul.

— Fată ai spus că e?

— Am spus eu că e fată, domnule? Atunci m-am înşelat, nu este, să-mi fie iertat, decât un animal scârbos, pe care ne dăm toată osteneala să-l ţinem curat, dar de fapt, uitaţi-vă şi dumneavoastră. Uitaţi-vă.

Şi ridicând bine perdeaua de mătase, arătă cu degetul o creatură inertă, ghemuită în ea, încolăcită pe o saltea prăpădită.

Jacques Mérey privi cu amărăciune această făptură omenească.

Inima doctorului se cutremură.

Era una din acele naturi sensibile care tresar de mila tuturor nenorociţilor şi a tuturor înjosirilor, cu cât o fiinţă era mai nefericită, cu atât se simţea mai atras spre ea.

Sărmana idioată nu-şi dădea câtuşi de puţin seama de prezenţa unui străin, mâna ei, nepăsătoare şi moale, pe care ai fi putut-o crede lipsită de articulaţii, mângâia câinele. Părea că cele două fiinţe inferioare se înţelegeau, dacă nu cu gândul, măcar din instinct şi că se atrăgeau una către cealaltă în virtutea marii legi a afinităţii. Numai că animalul părea în elementul lui, pe când fetiţa nu.

Doctorul reflectă îndelung, se simţea atras din toate forţele bunătăţii lui spre această nimicnicie.

Copila scoase un scâncet.

— Suferă, murmură el. Absenţa gândirii să fie o durere? Da, fiindcă totul aspiră la viaţă, adică spre inteligenţă.

Apoi braconierul arătând-o pe idioată, căreia nimic nu-i putea atrage atenţia, dădu cu milă. Din cap.

— Vedeţi, domnule doctor, spuse el, nu te poţi aştepta la prea mare lucru de la o fată care nu e bună de nimic, mama şi cu mine nu am reuşit nici măcar s-o facem să ţină furcă în mână, cu toate că a împlinit şapte ani.

Dar doctorul se trezi vorbind de unul singur:

— Se ocupă de câine.

Şi, pornind de la acest gest de simpatie pe care fata o arăta animalului, Jacques Mérey întocmi pe loc un întreg sistem de tratament moral.

— Ce e drept, e drept, repetă braconierul: se ocupă de câine, dar asta e tot.

— E foarte mult, spuse Jacques Mérey visător, am găsit pârghia lui Archimede.

— Eu nu cunosc pârghia asta, domnule, murmură braconierul şi mai mult îmi place, dacă e vorba de mine, să mânuiesc puşca mea decât pârghia oricui ar fi. Dar, dacă aţi putea, continuă cu voce mai ridicată şi bătându-se cu palma pe şold, dacă aţi putea să-i daţi puţină minte fetiţei, eu şi cu mama v-am rămâne recunoscători, pentru că noi o iubim, domnule, cu toate că nu ne e rudă. Ştiţi, ne-am învăţat cu ea, tot uitându-ne la ea, am ajuns să o îndrăgim — cât o vedeţi de respingătoare... Nu-i aşa, mititico? Ia uitaţi-vă, continuă el, nici măcar nu aude, nici măcar nu-mi recunoaşte vocea.

— Nu, zise doctorul scuturând capul, nu-i adevărat, a auzit şi a recunoscut câinele, asta mie îmi este de-ajuns.

Jacques Mérey promise să mai vină şi chemă câinele, mărturisindu-le că nu putea să regăsească drumul fără ajutorul ghidului credincios.

Câinele însă îl urmă doar până la uşă, când Jacques Mérey trecu pragul, scutură din cap în semn de refuz şi se întoarse lângă copil, mai credincios faţă de vechea lui prietenie decât faţă de recunoştinţa ce trebuia să o poarte noului stăpân.

Doctorul se opri îngândurat. Pentru el, încăpăţânarea câinelui de a rămâne lângă mica înapoiată însemna mai mult decât crezuse.

Şi, în fond, se gândi că dacă ţinea cu tot dinadinsul să trateze copilul, asta însemna îngrijiri zilnice, oră de oră, minut de minut, va trebui să născocească mereu altceva. De altfel, se şi simţea legat printr-un sentiment de milă de mica fiinţă izolată, care nu se putea asemăna cu nimic din natură şi care reprezenta neantul inteligenţei şi al materiei în mijlocul fiinţelor vii care se *mişcau* şi *gândeau*, două lucruri pe care ea nu era în stare să le facă.

Vechii cabalişti, vrând să-i dea lui Dumnezeu un merit în plus, spuneau că lumea a fost creată din dragoste.

Jacques Mérey, în ciuda tuturor tentativelor, nu crease încă nimic, dar aşa cum am mai spus, aspira să realizeze o fiinţă după chipul şi asemănarea lui. Apariţia acestei fetiţe înapoiate, la care omenească nu era decât forma, îi reînnoi înflăcărarea visului. Ca Pygmalion, el se îndrăgosti de o statuie — nu de marmură, ci de plămadă vie — şi întocmai făurarului de statui din antichitate, doctorul întrezări speranţa de a o anima.

Viaţa pe care o dusese îi îngăduise să studieze nu numai deprinderile oamenilor, dar şi instinctele şi înclinaţiile animalelor.

Părăsise de bunăvoie societatea oamenilor de la oraşe, pentru ca. Să se apropie de natură şi de fiinţele inferioare care o populează, convins că animalele, în învelişul mai mult sau mai puţin grosolan, ascund o scânteie din fluidul divin şi că sufletul lor este numai relativ altul decât al omului. El considera Creaţiunea ca pe o familie, căreia omul îi era nu stăpân, ci tată: o familie în care se găseau şi vârstnici şi tineri, unii tutelându-i pe ceilalţi.

El fusese deseori atent, cu acel interes specific spiritelor profunde, la toate întâmplările, oricât de neînsemnate, care îi puteau rezerva însă ceva pentru viitor. Nu o dată studiase cum se joacă un căţel cu un copil.

Ascultând sunetele nearticulate pe care le schimbau în timpul jocurilor şi al alintărilor, era înclinat să creadă că animalul încerca să vorbească limba copilului şi copilul pe cea a câinelui.

În orice caz, oricare ar fi fost limba pe care o vorbeau, ei se împăcau, se înţelegeau şi schimbau probabil între ei acele gânduri naive care spun mai mult adevăr despre viaţă decât au spus vreodată Platou sau Bossuet.

Privind animalele, adică pe umilii Creaţiunii, studiind înfăţişarea inteligentă a unora, aerul blând şi visător al altora, doctorul înţelesese că exista un profund mister între ele şi marea natură. Oare nu pentru a sublinia acest mister şi pentru a-l învălui în binecuvântarea universală care pogoară asupra noastră şi asupra animalelor în tradiţionala noapte de Crăciun, Domnul, model al totalei umilinţe, a vrut să se nască într-o iesle, între un măgar şi un bou? Orientul nu adoptase oare credinţa că animalul nu este decât un suflet adormit, care mai târziu se va trezi om, pentru că poate mai târziu să se trezească şi divinitate?

Într-o clipă această lume de gânduri, rezultat al muncii întregii lui vieţi, se perindă în mintea lui Jacques Mérey, înţelese că, de vreme ce Scipion nu vroia să părăsească fetiţa, însemna că fetiţa şi câinele nu trebuiau să fie separaţi, că de altfel, oricâtă regularitate ar fi pus în vizitele ce le-ar fi făcut, nu ar fi reuşit să vină decât cel mult din două în două zile, or, după părerea lui, un tratament continuu, o supraveghere de fiecare clipă îi erau absolut necesare ca să poată scoate sufletul fetiţei din întunericul în care zăcea scufundat.

Se întoarse deci în cabană şi, îndreptându-se către braconier şi bătrână care zicea Că e mama lui, le spuse:

— Oameni buni, eu vă spun încă o dată, nu mă interesează secretul vostru despre această copilă, fără îndoială, aţi făcut pentru ea tot ce puteţi face şi oricare ar fi persoana care v-a lăsat-o în grijă, voi nu i-aţi înşelat cu nimic încrederea. Este rândul meu să fac restul, Da-ţi-mi sau mai curând lăsaţi-mi mie fetiţa, care pentru voi este o adevărată povară, am să încerc să o vindec şi să vă dau, în schimbul acestei grămezi inerte şi mute, o fiinţă inteligentă, care să vă ajute la treburile voastre şi care, luându-şi locul în familie, îşi va aduce partea ei de muncă şi de putere.

Mama şi fiul se priviră, apoi se retraseră amândoi în fundul încăperii, se sfătuiră câteva clipe, păru că sunt de acord, apoi, fiul, întorcându-se spre doctor, spuse:

— Este clar, domnule, că sunteţi trimis aici de mâna providenţei, vedeţi, tocmai câinele, pe care îl crezusem pierdut şi ne luasem nădejdea că o să-l mai găsim, v-a adus aici. Luaţi copila şi duceţi-o cu dumneavoastră, domnule. Dacă şi câinele vrea să vă urmeze, să vă urmeze sănătos împreună cu copilul, în toate astea e un semn şi din partea noastră ar fi o necuviinţă să ne opunem destinului.

Doctorul îşi scoase punga şi îi răsturnă pe masă tot conţinutul, înfăşură copilul în manta şi ieşi însoţit de câine, care de astă dată nu se codi să-l urmeze şi vesel cum nu mai fusese vreodată, alergă înainte şi înapoi în faţa lui, mirosind şi atingând cu botul capul copilului pe care nu-l vedea, dar îl ghicea acolo sub manta, apoi o lua iar la fugă, lătrând cu mândria unui herald care anunţă victoria generalului său.

Capitolul VI Între câine şi pisică

Văzând veselia din ochii care îl priveau atât de inteligent, auzindu-l cum lătra cu accente atât de nuanţate, doctorul era convins mai mult ca niciodată că v, a face din

câinele salvat o legătură vie, intermediarul activ între viaţa lui şi neantul sărmanei înapoiate pe care trebuia să o facă să simtă că trăieşte.

Era un mijloc de a pătrunde prin surprindere în locul vizat. Cunoscător al anticelor mituri cabalistice, doctorul se întreba dacă poeţii nu prevăzuseră şi această iniţiere, când îl descriseseră pe Orfeu trecând prin triplul lătrat al câinelui Cerber înainte de a ajunge la Euridice. Ceea ce tindea să înfăptuiască avea după părerea lui mai multe puncte comune cu tentativa poetului primitiv. El trebuia să pătrundă cât mai în adâncul acestui infern care se numea imbecilitate, să caute o inteligenţă ascunsă în întunericul morţii şi întocmai cum făcuse Orfeu cu Euridice, să o aducă, împotriva aparentului ei destin, la lumina zilei.

Orfeu eşuase, e adevărat, dar numai pentru că îi lipsise credinţa. De ce se îndoise el de cuvântul zeului infernului? De ce se întorsese să vadă dacă Euridice îl urma?

În această stare de spirit se întorsese acasă doctorul şi se urcase în laboratorul lui.

Bătrâna Martha, căreia îi venise destul de greu să se înveţe cu Scipion, întrucât prezenţa lui neaşteptată îi speriase motanul, când îşi văzu acum stăpânul că aducea ceva înfăşurat în manta, se gândi că trebuia să fie nişte ierburi medicinale culese de pe munte şi se luă după el, fiindcă asta era îndeletnicirea ei — să aleagă ierburile şi să le eticheteze.

Motanul se ţinea după bătrâna.

Acest motan, căruia Martha cocoşată îi spunea *Preşedintele* pentru că avea blană tot atât de frumoasă ca hermina preşedintelui de la tribunalul din Bourges, pe care îl văzuse şi, ea o singură dată în viaţă, fusese în primele zile foarte speriat de prezenţa câinelui. Scipion, la rândul lui, cu instinctul duşmănos faţă de pisici, specific animalelor din rasa lui, se repezise după *Preşedinte* şi îl fugărise printre scaune şi pe sub fotolii, răsturnând tot mobilierul doctorului, până ce pisoiul, văzând o fereastră deschisă, o zbughise afară şi dispăruse pe acoperiş.

Fie din gelozie că-şi văzuse luat locul în casă, deci şi locul din inima stăpânilor, fie din spaima grozavă încercată la întâlnirea în care înfruntarea forţelor fusese inegală, *Preşedintele*, a cărui vocaţie nu era războiul şi care de multă vreme, datorită mâncării bune pe care bătrâna Martha i-o dădea de două ori pe zi, se îngrăşase până într-atât încât renunţase să mai declare război şobolanilor şi şoarecilor, cărora nu le mai da atenţie nici când îi cădeau sub labă, tratându-i ca pe un desert nedemn de el — *Preşedintele*, deci, timp de trei zile, nu binevoi să mai vie acasă, deşi în fiecare noapte se auzea răsunând pe acoperiş şi în pod mieunatul lui plângăreţ.

Cu toate că Martha cocoşată nu îndrăznea să se plângă — pentru ea domnul doctor avea drept de viaţă şi de moarte asupra celor din jurul lui, — în urma dispariţiei *Preşedintelui* se produsese o schimbare serioasă pe figura ei şi în fiecare dimineaţă nu-i aducea stăpânului cafeaua cu lapte decât oftând, iar la prânz făcea fel de fel de mofturi când trebuia să-i dea de mâncare câinelui.

Doctorul iubea armonia pentru armonie în sine, aşa cum ura războiul din cauza rezultatelor lui. Îşi dădu seama că, fie din oboseală, fie din vreun accident, se oprise unul din resorturile care puneau în mişcare cele patru personaje ale casei, o întrebă deci pe bătrâna Martha care era cauza tristeţii sale, iar aceasta, cu un ton de mustrare şi înecată de plâns, se mulţumi să arate fotoliul gol în care de obicei dormea pisica, izbucnind:

— *Preşedintele*, domnule doctor!

Era ora când şi *Scipion* şi *Preşedintele* trebuiau să mănânce. Jacques Mérey îi porunci să le prepare amândurora mâncarea şi să o aducă în vase de diferite mărimi.

Martha ieşi, dând din umeri, ca şi când ar fi vrut să spună: "Păcat! Tot degeaba, fac asta pentru că îmi porunciţi!"

Cum însă era obişnuită să asculte fără să crâcnească, se grăbi să execute porunca stăpânului ei.

Abia închisese uşa, că doctorul şi ieşise pe balcon, căutând să vadă pe unde era motanul.

Cum casa lui le domina pe toate celelalte şi laboratorul la rândul lui domina casa, privirea doctorului putu pătrunde până în cotloanele cele mai ascunse ale orăşelului, dar

nu fusese nevoie să-l caute aşa departe: la zece metri de el, pe un acoperiş de paie, *Preşedintele* dormea la soare, ghemuit în blana cam murdară de atâtea excursii nocturne în care se aventurase după plecarea de acasă.

Doctorul îl chemă cu un şuierat aparte. *Preşedintele*, care dormea, simţi acel sunet pătrunzându-i până în adâncul somnului şi tresări, îşi deschise ochii mari şi galbeni, se întinse, privi în jur, căscă să i se rupă fălcile, dar în mijlocul căscatului îl zări pe doctor, care îl chema.

Fie că această atenţie a stăpânului i se păru o reparaţie suficientă, fie că, la fel ca celelalte animale, simţise atracţia irezistibilă a magnetismului, se ridică pe, dată în picioare şi se îndreptă spre balcon.

Doctorul intră în casă şi chemă câinele să vie lângă el. Unul din talentele lui Scipion era să facă pe mortul: lăsa să treacă infanteria şi cavaleria uşoară şi nu dădea semn de viaţă decât dacă i se anunţa cavaleria grea. Doctorul îi arătă locul lui pe covor şi îi ordonă să facă pe mortul Câinele se lungi şi închise ochii.

În clipa aceea, în colţul balconului îşi arătă capul delicat *Preşedintele*, care, în ciuda chemării paşnice a stăpânului, nu era deloc lipsit de teamă.

Jacques Mérey se îndreptă spre motan, îl luă în braţe, îl sărută între ochi, ceea ce nu se mai întâmplase vreodată, îl mângâie ducând mângâierea de la ceafă până la coadă, mângâiere care *Preşedintelui* îi plăcu atât de mult că doctorul simţi sub mâna înfiorarea animalului de la bot până-n vârful cozii, înfiorare care făcu loc îndată unui sforăit fericit, care exprima starea de mulţumire dusă până la cea mai înaltă intensitate.

Atunci îl culcă între labele câinelui, făcându-i-o pe una pernă, iar pe cealaltă punându-i-o deasupra, aşa cum ţine mama copilul la sân. Cele două animale, care înainte cu trei zile vruseseră să se sfâşie — căci dacă forţa era de partea câinelui, *Preşedintelui* nu-i lipsea bunăvoinţa — se treziră bot în bot, uluite de noua lor stare, nu numai paşnică, dar şi plină de afecţiune a unuia faţă de celălalt.

Se aflau încă sub vraja acestei apropieri, când Martha intră aducând într-o mână mâncarea pisicii, iar în cealaltă supa câinelui. Mirarea îi fusese atât de mare, încât lăsă repede mâncarea pisicii pe o masă, ca să-şi facă cruce.

Nici chiar Martha nu avea o încredere absolută în puritatea credinţei stăpânului ei şi de fiecare dată când acesta mai săvârşea vreun act care i se părea că depăşeşte limitele puterii omeneşti, îşi lua, pentru orice eventualitate, măsurile necesare împotriva satanei, punând între ea şi stăpân semnul crucii.

— Ah, domnule! spuse privind câinele şi pisica aşezaţi frumos unul între labele celuilalt. Uite încă una din farsele dumneavoastră!

— Dă-le să mănânce şi aşteaptă, spuse doctorul, căruia nu-i displăcea să vadă cu ochii lui efectul produs asupra sufletelor simple şi căruia oamenii din popor îi spuneau miracol.

Martha ascultă, însă tulburată cum era, puse mâncarea pisicii la nasul câinelui şi supa câinelui lângă pisică. Când vru să-şi repare greşeala, doctorul îi spuse:

— Lasă-le aşa, fiecare din ei îşi va găsi strachina lui. Şi cu şuieratul cu care-l trezise cu puţin timp înainte pe *Preşedinte*, îi scoase pe amândoi din somnul lor artificial şi conform voinţei lui, câinele făcu o mişcare spre stingă, îndreptându-se către farfuria cu supă, iar *Preşedintele* trecu printre picioarele câinelui ca să ajungă la mâncarea lui.

Din ziua aceea în casa doctorului se instaură şi domni armonia cea mai perfectă, spre marea mulţumire a Marthei, dar şi spre marea satisfacţie a stăpânului casei.

Deci, cu o încredere deplină în stăpânul ei, datorită şi întâmplării arătate mai sus, Martha îl urmă în laborator, crezând că aduce recolta obişnuită de ierburi.

Dar după ce cu tot felul de măsuri de prevedere doctorul aşeză jos mantaua şi dădu la o parte cele patru colţuri, Martha văzu cu uimire că ceea ce luase drept legătură de ierburi nu era altceva decât o copilă de şapte-opt ani, care rămase nemişcată pe podea, în locul unde o depusese stăpânul ei şi nu dădu nici un semn de viaţă nici când se apropie de ea câinele şi începu să-i lingă faţa.

— Ah! Doamne! Ce e *asta*? Izbucni Martha, cu capul repezit înainte şi braţele în lături.

— *Asta*, spuse doctorul cu surâsul lui melancolic, asta este o grămadă de carne însufleţită, fără voinţă, fără mişcări, uitată de Dumnezeu printre fiinţele neterminate, dar căreia ştiinţa va trebui să-i completeze tot ce natura a uitat să-i dea.

— Doamne, domnule doctor! — exclamă Martha, sper că nu o să ne încurcăm prin. Casă şi cu un idol ca ăsta!? E bun de pus în borcanele mari care le vezi pe la uşile farmaciştilor, dar nu de altceva...

— Dimpotrivă, Martha, spuse Jacques Mérey, va rămâne la noi şi tu, în mod cu totul deosebit, vei avea obligaţia să veghezi asupra ei. Pentru început, te vei duce să cumperi o cadă mijlocie şi vei săpuni această creatură din cap până-n picioare.

Ca de obicei, bătrâna Martha ascultă supusă. O oră mai târziu, cada, plină cu apă încropită cât trebuia, o primea în ea pe mica făptură şi mâna dibace a cocoşate! O spăla cu cel mai fin săpun pe care-l putuse găsi.

Doctorul asistă la această toaletă şi îi dădu, mare atenţie. Copila ieşise din cabana tăietorului de lemne atât de soioasă din cauza contactului direct cu murdăria, încât fusese cu neputinţă să-şi dea seama atunci de culoarea părului său măcar de culoarea pielii ei.

Puţin câte puţin, sub mâna iscusită a Marthei şi din mijlocul spumei de săpun apăru un corp de o albeaţă netedă, bolnăvicioasă, ca aceea a copiilor crescuţi în întunericul caselor.

În particulele aerului şi în razele soarelui dăinuie culoarea vieţii, fără aer şi fără soare, plantele cresc anemice şi fără culoare, în timp ce semenele lor care se bucură de condiţiile normale ale vieţii strălucesc de toate culorile pe care le iau din prisma solară.

Cu toate că veghease cu grijă şi atenţie la spălatul feţei, îi venea greu să-şi dea seama dacă fetiţa era frumoasă sau urâtă. Nici o trăsătură nu era complet conturată ca să o poată aprecia, ochii, care abia se întredeschideau şi cărora nu li se putea aprecia mărimea, erau totuşi frumoşi, albaştri ca cerul, gura, neprecis desenată, acoperea o dantură destul de regulată, căreia însă paloarea buzelor îi diminua strălucirea, sprâncenele erau mai curând marcate de tonurile pielii decât de arcul catifelat de care o femeie ştie să profite atât de bine, fie că sunt sau nu abundente, capul era pe alocuri dezgolit de podoaba părului, exceptând ceafa, unde câteva bucle de un blond auriu arătau că dacă această creatură va deveni vreodată femeie, s-ar putea, prin culoarea părului, să i se stabilească o legătură cu rasa germanică.

Într-un cuvânt, în afara câtorva umflături la gât, pe sub pântec şi sub genunchi, doctorul păru destul de mulţumit de starea în care se găsea nefericita copilă.

Una din caracteristicile idiotismului este somnolenţa.

Natura a înzestrat omul cu trei daruri şi în acest triunghi a închis viaţa.

Cele trei daruri sunt: simţul, voinţa, mişcarea. Omul încearcă, vrea, acţionează. Aceste trei acţiuni se înlănţuie şi nu se pot despărţi. Din moment ce omul nu încearcă, el nu are voinţă, fără voinţă, nu acţionează.

Idiotul nu simte nimic, de aici cauza primară a imobilităţii lui.

În cabana braconierului, sărmana copilă nu se dădea jos din pat, rămânea ore întregi ghemuită în ea ca un animal, sau se legăna ca păpuşile groteşti fabricate în China, care nu au decât o mişcare sacadată a capului, de la un umăr spre celălalt.

În asta consta singura ei legătură cu viaţa. Nu-i plăcea în aer liber, nu-i plăcea mişcarea, lumina, într-un cuvânt avea tendinţa firească a corpurilor neterminate care înclină spre odihnă.

Doctorul Mérey lăsă copila goală în paza câinelui şi coborî în grădină.

Ca în majoritatea oraşelor de provincie unde terenul nu costă scump, grădina doctorului era mare în comparaţie cu casa. În mijlocul copacilor sălbatici, pe vârful unui dâmb, îşi desfăşura coroana un măr de toată frumuseţea. Susurând, un fir de apă, un izvor limpede şi strălucitor ţâşnea la poalele dâmbului, coborând în cascade mici, trecea printr-o curte pavată, uda grădina pe toată lungimea ei şi se îndrepta apoi la vale, să se verse în Creuse.

Toată răcoarea şi verdeaţa grădinii, adevărată oază, se datorau acestui izvor, în aparenţă destul de neînsemnat. Trei sau patru falnice sălcii plângătoare, plantate din treaptă în treaptă, îşi amestecau frunzişul aurit cu celelalte nuanţe de verde, oferind privirii paleta variată a grădinii.

Jacques Mérey aprecie pe dată avantajul ce l-ar putea trage mica lui bolnavă dintr-o asemenea grădină în pantă uşoară, peste care soarele, oricât de arzător ar fi fost, pătrundea întotdeauna filtrat de umbra copacilor. Cu un creion în mână, deveni pe dată arhitectul şi grădinarul acestui mic Trianon. O suprafaţă dreaptă o destină unei peluze de gazon englezesc, unde copila ar putea să se rostogolească în voie. Trasă un bazin, a cărui adâncime nu trebuia să depăşească treizeci de centimetri, îl marcă în ţăruşi de lemn, urmând ca la efectuarea lucrării să fie înlocuiţi cu un grilaj de fier, aceasta era viitoarea baie a fetiţei fără nume şi fără viaţă care zăcea sus în laborator.

Se şi apucă să împletească un leagăn din crengi de tei, aşa fel ca prin el să nu pătrundă razele soarelui în zilele de caniculă, când totul devenea periculos, chiar şi soarele. În sfârşit, schiţă două sau trei locuri care urmau să fie plantate cu flori, asta pentru că doctorul Jacques Mérey, în tratamentul ce vroia să-l aplice, urma să facă apel cu deosebire la toate resursele naturii.

A doua zi de dimineaţă, la revărsatul zorilor, patru lucrători grădinari se şi aflau în grădină şi în schimbul unei plăţi duble, urmau să execute într-o săptămână lucrările pe care doctorul le pusese pe hârtie în zece minute.

Capitolul VII Un suflet şi geneza lui

După opt zile, totul era gata, gazonul, semănat din prima zi, începea să răsară din pământ. Bazinul, înfundat cu pietriş luat din râu, înconjurat cu un grilaj care să împiedice fetiţa să se rostogolească, dispus astfel ca ea să poată face, sub supravegherea Marthei, o baie completă fără să fie stânjenită în mişcările ei obişnuite, se întindea pe un diametru de aproape zece paşi, în sfârşit, ca să nu sufere din pricina deplasării, florile fuseseră transportate în. Ghivece şi cu multitudinea culorilor lor formau trei covoare pestriţe.

Micul Rai era gata pentru a primi pe micuţa Eva.

Copila nu avea nume, nu se gândiseră niciodată să-i zică în vreun fel. Ce nevoie aveau, dacă ea nu răspundea? Fără îndoială, în ziua în care se născuse, primise numele vreunui sfânt sau al vreunei sfinte trecută în calendar, dar aceşti aleşi ai Domnului vegheaseră atât de prost asupra finei lor, încât nu mai era nevoie să cauţi numele acestui neputincios, care se pierduse în mod voit poate în adâncul memoriei celor ce se ocupaseră până atunci de copilă.

Dar Martha cocoşată, care avea nu numai un nume, dar şi o poreclă, nu se putea mulţumi cu o asemenea situaţie, atât îl sâcâi pe stăpânul ei ca să afle numele copilei, încât acesta, care până la urmă tot vroia să o obişnuiască pe viitor să răspundă la un apelativ, îi spuse că o chema Eva. Şi nu din întâmplare sau fără să fi reflectat Jacques Mérey îi dăduse micii orfane acest nume, nu încerca el oare să facă acelaşi lucru pe care Dumnezeu îl făcuse cu prima femeie? Dacă proiectul lui va reuşi, nu urma ca din materia vie care îi căzuse în mâini să realizeze o creatură pe care oricine să o poată recunoaşte printre femei, aşa cum recunoşti o floare printre flori? Ce alt nume mai semnificativ decât Eva ar fi putut să-i dea?

Noi îi vom spune Eva, pentru că doctorul stăruise să-i dea acest nume. Martha cocoşată găsea însă numele de Rozalie mult mai frumos şi îi ceruse îngăduinţa să substituie acest nume celui pe care i-l dăduse el, care de altfel nu era de găsit nici în calendar.

Jacques Mérey, care începuse să aibe un sentiment deosebit pentru fetiţă, nu se supără că Martha o striga într-un fel în timp ce numai el singur îi zicea altfel, era sigur că numai la chemarea lui va răspunde.

Când o aduseră în grădină, era o zi caldă de vară, doctorul poruncise să se întindă un covor sub leagănul de tei şi Scipion, bine frecat şi spălat, fusese admis să împartă umbra împreună cu fetiţa.

Doctorul avea convingerea că Scipion îl va ajuta în opera lui de creaţie. El o va duce pe Eva în spinare şi tot el va trage într-o zi trăsurica Evei, până atunci, câinele, cu o dibăcie admirabilă, se juca şi se alinta cu fetiţa, imprimându-i fără voie o mişcare ce părea a nu-i fi pe plac, dar pe care o accepta din partea câinelui.

Tot timpul doctorul rămăsese lângă cele două fiinţe, pe care nu le slăbise din ochi.

Copila era în pielea goală şi căldura soarelui o învăluia din toate părţile, doctorul nu voia în nici un fel să-i stingherească primele mişcări, de mai multe ori încercă să o facă să stea în picioare, dar picioarele ei se îndoiră chiar când o sprijini cu mâinile de bancă.

Doctorul îşi dădu seama că trebuia, pentru început măcar, să nu se ocupe de altceva decât de organism, pentru a-l aduce apoi în stare să primească binefacerile tratamentului moral.

Primele zile şi chiar primele luni trecură în îngrijiri medicale menite să combată limfatismul.

Începuse cu băile reci în bazinul izvorului, aceste băi o făcură mai întâi să scoată ţipete de durere, aşa se întâmpla cu biata noastră natură omenească — strigătul de durere precede strigătul de bucurie, apoi, după băile reci cu care micuţa Eva se obişnui încetul cu încetul, aşa fel că în curând le suporta fără spaimă, sfârşind chiar prin a-i face plăcere, când zilele călduroase trecură, continuă cura de băi saline şi alcaline, însoţite de o hrană bună şi consistentă.

În privinţa hranei, nu manifestă nici o preferinţă, înghiţea tot ce i se dădea, iar mişcarea fălcilor, ca şi toate celelalte mişcări ale corpului erau pur instinctive.

Doctorul începu să înlocuiască supele false cu supe concentrate de carne, apoi, puţin câte puţin, când se asigură că stomacul putea suporta o hrană ceva mai substanţială, ajunse la aspic din carne albă mai întâi, apoi din carne obişnuită şi uneori vânat, aceasta din urmă de două ori mai hrănitoare decât celelalte.

Iarna trecu şi cu toate îngrijirile de fiecare zi nu se vedea nici cel mai mic progres în inteligenţa sau în înfăţişarea copilei. Răbdarea doctorului însă părea mai îndârjită decât slăbiciunea pe care pornise să o combată.

Deseori fusese pe punctul de a-şi pierde nădejdea.

Un fapt provocat anume şi care îi reuşi întocmai după cum prevăzuse îi dădu toate speranţele.

Într-o zi ordonă Marthei să ia cîinele şi să-l închidă în coteţul din fundul grădinii, de unde nu i se puteau auzi lătrăturile.

Câinele însă nu vru deloc s-o urmeze pe Martha, trebui chiar doctorul să-l ducă la coteţ şi să-i poruncească să intre înăuntru.

Inteligentul animal înţelese la ce chin fusese condamnat desigur împotriva oricui, în afară de doctor, s-ar fi apărat, resemnat se lăsă pus în lanţ şi închis, mulţumindu-se doar să scheaune dureros pentru o astfel de nedreptate.

Bineînţeles că doctorului îi revenea obligaţia să aducă hrana bietului prizonier. Ca să-i uşureze necazul, îi lăsă o gamelă plină cu supă comandată special pentru el. Apoi se întoarse lângă Eva.

Era pentru prima oară după aproape un an când fetiţa se pomenea deodată fără însoţitorul ei, îl văzuse când ieşise împreună cu doctorul şi îl urmărise din ochi până la uşă, când acesta, se întoarse fără câine, ochii fetiţei rămaseră ficşi şi în ei licărise o nuanţă de mirare.

Doctorul sesiză vaga sclipire, cu toate că fusese aproape imperceptibilă.

Dar asta nu era tot. Restul zilei trecu, îngrijorată, fetiţa privea când spre dreapta, când spre stînga, schiţând chiar unele mişcări pe care nu le mai făcuse vreodată, parcă ar fi vrut să vadă înapoia ei, apoi, spre seară, începură să se audă gemete.

Dar nu gemete aştepta Jacques Mérey, o mai auzise de atâtea ori gemând, el aştepta un zâmbet, pentru că niciodată nu o văzuse surâzând, mai ales că puţin câte puţin trăsăturile feţei ei prinseseră contur, cu toate că nu erau decât vag expresivi, ochii ei se măriseră, nasul se formase, buzele se desenaseră şi prinseseră o tentă roz şi în sfârşit după atâta timp capul i se acoperise cu păr de un blond minunat.

Doctorul nu se clinti de lângă ea, gemetele din timpul zilei continuară şi în timpul somnului. De două sau de trei ori făcu nişte mişcări mai bruşte decât cele pe care le făcea când era trează şi-şi mişcă braţele cu mai puţină moliciune decât de obicei. Oare visa? Exista vreun gând în creierul ei? Sau astea nu erau decât simple tresăriri nervoase care o zbuciumau?

Va afla a doua zi.

Într-adevăr, a doua zi Eva găsi lângă ea motanul, pentru care niciodată nu manifestase nici simpatie, nici antipatie, Jacques Mérey îl aşezase acolo, ca să vadă cum va reacţiona.

Eva, pe jumătate trează, simţind ceva moale la îndemână, începu să mângâie pisica, dar, puţin câte puţin, ochii ei se deschiseră şi, cu o oboseală vizibilă a unui efort împlinit, se fixară pe *Preşedinte*, era clar că nu-l mai confunda cu Scipion, în sfârşit, recunoscând identitatea cotoiului, îl respinse cu o ciudă destul de vizibilă, pentru ca irascibilul animal să se creadă ofensat şi să sară din patul copilei.

În momentul acela se auzi însă pe scări un zgomot puternic de lanţuri, parcă un cal în pas de galop ar fi urcat scările spre laborator, apoi uşa, neînchisă bine, se deschise şi după o izbitură violentă apăru Scipion, eliberat din captivitate.

Rupsese lanţul şi rosese uşa coteţului.

Cum năvăli în cameră, se aruncă pe patul fetiţei.

Eva scoase un strigăt de bucurie şi pentru prima oară surâse.

Era mult aşteptatul deznodământ pe care îl aştepta doctorul, cu toate că îl plănuise altfel, nu se gândise însă la vigoarea şi nerăbdarea lui Scipion.

Se grăbi să dezlege zgarda de la gâtul câinelui şi lanţul pe care îl târa după el, ca nu cumva cîinele să rănească membrele delicate ale copilei. Apoi, fericit, contemplă bucuria manifestată de amândoi în mângâieri reciproce.

Deci, cu o zi înainte, Eva tânjise într-adevăr după câine.

Deci, noaptea, copila fusese într-adevăr frământată de vise.

Deci, cu toate că trecuseră douăzeci şi patru de ore, Eva nu-l uitase câtuşi de puţin pe Scipion.

Însemna că în creierul copilei exista, dacă nu încă memoria, cel puţin germenele memoriei.

Jacques Mérey murmură încet deviza lui Descartes: *Cogito, ergo sum* (gândesc, deci exist).

Copila gândea, deci exista.

Apoi, în primele zile ale primăverii, când apa îşi reluase cursul şi murmurul, când aprilie făcuse să plesnească mugurii lânoşi ai fagilor şi ai teilor, când iarba scosese din nou capul verde deasupra pământului negru, pe un soare minunat şi într-o dimineaţă strălucitoare, copila, urmată de câine, îşi făcu din nou apariţia în paradisul ei.

Covorul fusese aşternut sub tei, dar de astă dată pe Jacques Mérey îl aştepta o surpriză care însemna recompensa strădaniilor sale. Agăţându-se de colţul băncii, fata se ridică singură şi, ajutată de doctor, se sprijini cu amândouă mâinile de marginea banchetei, rămase aşa, în picioare şi nespus de bucuroasă scoase un ţipăt de fericire, care pentru doctor însemna un ţipăt de triumf.

Astfel, se revelă, aproape în acelaşi timp, dublul progres, judecata. În creier şi forţa în muşchi. Ca şi ceilalţi copii, doar cu o întârziere de şase sau şapte ani, se dezvoltau împreună aceşti doi germeni, unul pământesc şi altul divin, cărora li se spune corp şi suflet.

Capitolul VIII Prima che spunti l'aura

Ceea ce-l umpluse de bucurie pe doctor se putea numi progres, dar un progres relativ.

Eva începea să desluşească ce se afla în cercul razei ei vizuale, părea însă insensibilă la zgomote şi oricâtă gălăgie ar fi fost în jurul ei, nu reacţiona în nici un fel.

Doctorul se opri asupra unei idei care îl frământa de mai multă vreme, dar pe care nu vroia s-o aprofundeze, de teamă că nu cumva să fi intuit adevărul: îi trecuse prin minte că sărmana copilă putea fi surdă.

Într-o zi, pe când fetiţa se juca în iarbă cu Scipion şi când, încă prea slabă ca să se poată ţine pe picioare, se târa pe genunchi şi pe mâini, doctorul, care pentru ea părăsise experienţele şi eprubetele, se urcă în laborator, luă un pistol, îl încarcă, se întoarse în grădină şi trase un foc, chiar lângă urechea ei.

Scipion sări, latră, se repezi printre flori, le scotoci pe rând parcă să afle vânatul în care trăsese doctorul.

Copila nici măcar nu tresărise.

Urmărea câinele, părea că se bucură de nebuniile lui, da din mâini şi ca să-l cheme lângă ea făcea gesturi pe care nimeni în afara câinelui nu le-ar fi priceput. Dar, ocupându-se de efect, fata rămase cu totul străină cauzei.

Atunci doctorul hotărî să folosească electricitatea, ca factor ajutător al tratamentului la care o va supune, de fiecare dată când cădea în somnolenţă şi fazele astea reveneau aproape periodic, la douăzeci şi patru, treizeci şi şase sau chiar patruzeci şi opt de ore, de două sau de trei ori pe lună, îi aplică un masaj cu o perie electrică, îi făcea băi cu apă electrizată şi îndrepta pe conductul auditiv un curent continuu, mai întâi câteva minute şi apoi, progresiv, timp de un sfert de oră, o jumătate de oră şi chiar o oră.

După trei luni de tratament, doctorul reînnoi experienţa cu pistolul.

Copila tresări şi se întoarse spre locul de unde venise zgomotul.

Doctorul se lămurise, deci până atunci Eva nu scosese nici o vorbă pentru că fusese surdă, când va auzi vibraţia cuvântului, care încă nu ajunsese până la ea şi care doar îi lovea urechea fără să treacă însă mai departe, atunci va vorbi.

El era încă departe de a fi atins acest rezultat.

În consecinţă, continuă cu perseverenţă acelaşi tratament electric. Copila părea că se simte excelent şi câştigă o remarcabilă creştere a forţelor fizice. Aşa stând lucrurile, doctorul hotărî să facă o altă experienţă.

Sărmanul căruţaş căruia doctorul îi făcuse într-un chip atât de fericit operaţia descrisă de noi, pe lângă cei trei sute de franci care îi veneau de la protectorul lui necunoscut, obţinuse de la primărie o slujbă, anunţa cu goarna pe străzile Argentonului ştirile municipale, vânzările publice, obiectele pierdute, recompensele promise..

Sunetele trompetei lui deveniseră cunoscute în Argenton şi, de cum se auzea melodia obişnuită — singura. pe care o ştia — cu mic, cu mare, alergau toţi la răspântie să-l întâmpine, mânaţi de curiozitatea specifică oraşelor ele provincie, unde noutăţile sunt atât de rare încât sunt născocite atunci când nu există.

Într-o zi când omul nostru tocmai îşi terminase slujba şi trecea prin dreptul porţii lui Jacques Mérey, se auzi strigat.

Basile se grăbi să răspundă invitaţiei doctorului, cât de repede îi îngăduia piciorul lui de lemn.

Nu mai e cazul să spun că bietul infirm îl socotea pe doctor ca pe un dumnezeu şi văzând de la accident încoace cu ce ploaie de binecuvântări îl dăruise Providenţa, ajunsese chiar să nu-i mai pară rău după piciorul pierdut, care, în vremea când îl avusese, nu-i adusese nici pe departe atâtea beneficii câte îi aducea de când nu-l mai avea.

Jacques Mérey îi explică omului că vroia să audă cel mai strident cântec de trompetă.

Basile îi mărturisi doctorului cu naivitate că nu ştia decât unul singur, dar că putea, cu preţul câtorva note luate mai la întâmplare, să-i cânte cu un ton mai sus dacă urechea destinată să-l asculte nu era cumva prea delicată.

Doctorul îi răspunse că nu trebuia să se teamă să rişte câteva sunete discordante. I le-ar fi cerut dacă nu i le-ar fi oferit chiar el.

Şi pentru că începuseră zilele reci de iarnă, amândoi se urcară în laborator. Căldura plăcută a sobei de fier, menţinută de la 18 la 20 de grade, îi îngăduia copilei să stea îmbrăcată doar cu o cămaşă. Sta culcată lângă Scipion, ţinându-l în braţe pe *Preşedinte*.

Motanul era mai puţin ataşat de fetiţă decât Scipion. Însă în ciuda numelui pe care i-l dăduse Martha şi cu toată blana lui mai plăcută la pipăit decât cea a câinelui, trebuie spus că *Preşedintele* nu avea o fire prea blândă şi, aşa cum într-un tigru găseşti mult din caracterul pisicii, tot la fel găseşti într-o pisică ceva din caracterul tigrului. Chiar Martha, în ciuda dragostei de mamă pentru capriciosul ei motan, nu era scutită de o zgârietură în zilele lui de sălbăticie.

Este adevărat că dacă *Preşedintele* ar fi fost dotat din belşug cu acel filon de memorie care spre marea bucurie a doctorului traversa creierul Evei, cu toată blana imaculată şi grăsimea lui de călugăr, ar fi avut să-i facă bătrânei servitoare câteva reproşuri, atunci când indiferenţa batjocoritoare a pisicilor din Argenton îi amintea că mult prevăzătoarea lui dădacă nu-i va mai putea da înapoi echivalentul bărbăţiei pe care i-o luase.

Cu Eva însă *Preşedintele* nu manifestase niciodată vreuna din acele stări de nerăbdare şi nici o zgârietură cât de mică vărgând pielea — din păcate prea albă a copilei — nu dovedise că ghearele ascuţite ale involuntarului sopran ar fi ieşit din teaca lor de catifea.

Doctorul îl rugă pe Basile să intre fără zgomot, nu din pricina copilei care în mod sigur nu-l putea auzi, ci din pricina câinelui şi a pisicii, pe care i-ar putea speria. Cu toate că piciorul lui de lemn lovea în podea, zgomotul paşilor era înăbuşit de covor şi astfel ajunseră aproape la un metru de grupul pitoresc pe care-l formau cele două animale şi copila.

Scipion şi *Preşedintele*, care aveau auzul fin, înţeleseră bine că se apropiau, dar ştiau că unul dintre cei doi era stăpânul şi-l cunoşteau prea bine ca să le treacă prin minte, oricât de susceptibil ar fi fost Scipion şi oricâtă imaginaţie răutăcioasă ar fi avut *Preşedintele*, că venise cu intenţii rele. Cât despre omul care-l însoţea, nici el nu le era total necunoscut. Când Scipion şedea pe pragul uşii şi *Preşedintele* tolănit pe acoperiş, îl văzuseră deseori trecând prin faţa casei, oprindu-se nu o dată să stea de vorbă cu doctorul. Cât despre instrumentul de o formă necunoscută pe care îl ţinea în mână, celor două animale le-ar fi trebuit prea multă inteligenţă să-l suspecteze, amândouă necunoscând tunetele de nearmonie şi discordanţă pe care le închidea înlăuntrul lui. Aşa că Basile puse trompeta la gură, mişcare pe care Eva nu o văzu, cele două animale însă îl urmăriră clipind din ochi, darnici unul din ele nu bănuia ce va urma.

Deodată formidabila muzică izbucni atât de neaşteptat, încât dintr-o săritură *Preşedintele* o zbughi pe acoperişul vecin, trecând printr-un ochi de geam întâlnit în cale, Scipion scoase cel mai lugubru urlet ieşit vreodată din gâtlejul unui câine, iar fetiţa începu să plângă. Încercarea izbutise, dar nu era concludentă. Se putea tot atât de bine că Eva să fi plâns sau pentru că fugise pisica, sau că se smucise atât de brusc câinele, sau din pricina muzicii care izbucnise pe neaşteptate lângă patul ei.

Doctorul îi făcu semn lui Basile să tacă şi cum Eva continuă să mai plângă câteva minute, nu-şi putu da seama de adevărata cauză a lacrimilor.

Când se linişti şi nu mai plânse, doctorul luă câinele de zgardă pentru ca nici o mişcare a animalului să n-o sperie cumva pe bolnavă şi-i porunci lui Basile să-şi re-înceapă demonstraţia. Acesta, mândru de efectul muzicii lui, nu se lăsă rugat, apropie din nou instrumentul de gură şi scoase un sunet atât de teribil, atât de ameninţător încât, Evei începură iar să-i curgă lacrimile şi făcu un gest de parcă vroia să fugă aşa cum făcuseră cu puţin timp înainte *Preşedintele* şi Scipion.

Nu mai exista nici o îndoială că trompeta fusese aceea care o făcuse să plângă, iar fuga pisicii şi urletul câinelui nu aveau nici o legătură cu lacrimile fetei.

Încântat de experienţa sa şi convins de efectul sistemului său curativ, doctorul îi dădu o monedă de şase livre muzicantului, care făcu tot felul de mofturi până să primească banii tocmai de la cel căruia îi datora viaţa, dar insistă atât de mult, încât Basile puse în buzunar moneda şi se oferi să vină ori de câte ori va fi nevoie, doctorul însă nu profită de această ofertă îndatoritoare. Scipion, caracter bun, animal calm şi docil, se întoarse lângă fetiţă imediat ce plecă Basile, dar *Preşedintele*, sălbatec şi arţăgos, nu reapăru decât la ora mesei.

În ciuda progreselor lente ale tratamentului — căci se şi împliniseră doi ani de când Eva plecase din casa braconierului — bucuria doctorului era mare, întrucât nu se îndoia nici o clipă că bolnava lui se va vindeca.

După patru luni, timp în care supuse fetiţa la un tratament electric descrescând — pentru că Jacques Mérey se temea să nu obosească peste măsură organele solicitate —, într-o zi instală în casă o orgă adusă cu un camion şi cu multe măsuri de prevedere tocmai de la Paris. E drept, în biserica din Argenton exista o orgă, dar era şi un preot, iar pe Jacques Mérey toată preoţimea nu-l socotea un bun creştin şi de aceea, fără o rugăciune pentru îndepărtarea duhurilor diavolului, nu i s-ar fi îngăduit să-şi facă experienţele în biserică.

Cum nimic nu i se părea scump când era vorba de Eva şi cum speranţele însănătoşirii ei se întemeiau pe sunetele muzicii, cumpărase fără să se tocmească această, orgă de salon care costă pe atunci o sută cincizeci sau două sute de pistoli şi fusese obligat să o comande tocmai în Germania, fabrica Alexandre fiind încă necunoscută.

Lacrimile vărsate de Eva când Basile îşi cântase melodia din trompetă îi dădură doctorului nu numai certitudinea că fata auzea, dar şi ideea că ar avea simţ muzical, plânsul ei fiind în acelaşi timp provocat de discordanţa dintre muzicant şi instrument şi de formidabila asemănare a omului cu trompeta lui.

A fost o poveste întreagă instalarea orgii. Nu era totul să o transporţi, sau să o aşezi la verticala obligatorie acestui fel de instrument, dar trebuia ca nici o vibraţie să nu se audă cumva înainte de oră la care Jacques Mérey hotărâse ca sunetele melodioase să-şi producă efectul, nu numai asupra urechii, dar şi asupra inimii fetiţei.

Sosise iarăşi primăvara cu zilele ei minunate când peste întreaga natură se răspândea un suflu nou.

Pentru a treia oară pomii îşi arătau primele frunze tinere de aprilie şi Eva, închisă încă în mugurele ei îngheţat, aştepta în casa doctorului o rază binefăcătoare a soarelui, împlinise zece ani.

Jacques Mérey pândea să se ivească una din acele zile care să întrunească toate condiţiile izbândei, când şi lucrurile neînsufleţite devin parcă sensibile, deschise larg fereastra laboratorului, apucă ramurile iederii care atârnau de pe acoperiş şi făcu un grătar de verdeaţă prin care să se filtreze soarele, culcă fetiţa sub unda temperată a ochiului de foc şi, în timp ce surâsul şi membrele ei destinse dovedeau o stare plăcută aidoma cu a fiinţelor care se simt ocrotite, doctorul se îndreptă spre orga deschisă din vreme şi mâinile lui încercară câteva acorduri din *Prima che spunti l'aura* de Cimarosa.

Nu era ceea ce se cheamă un instrumentist talentat, ci doar unul din acei oameni cu calităţi muzicale, intelectuale, poetice, care se nasc din armonia unei. Inimi generoase şi a unui spirit ales. Ar fi putut să fie poet, pictor sau cu deosebire muzician, dacă furia faptelor bune nu l-ar fi dus pe urmele lui Cabanis şi ale lui Condorcet.

Melodia cu totul deosebită făcu instrumentul aproape divin să vibreze sub degetele lui, în sunetele melancolice şi prelungite şi, cum se aşezase în aşa fel încât să nu piardă nici cel mai mic efect produs asupra copilei, după primul val al muzicii care umpluse apartamentul, Eva tresări, săltă capul, zâmbi şi, pe genunchi, ajutându-se uşor cu mâinile, se târî spre el, atrasă ca de un magnet, iar când ajunse aproape se agăţă de picioarele scaunului şi ridicându-se cât era de înaltă, se sprijini de spătar ca să soarbă din acest izvor de note care ţâşneau din clapele orgii sub degetele doctorului.

Fericit, doctorul o luă în braţe şi o strânse la piept, dar Eva, îndepărtându-l uşor, îşi puse mâna pe fildeşul clapelor şi cu o stranie satisfacţie scoase un geamăt prelung.

Dar nu mai repetă gestul, lăsă mâna să-i cadă inertă de-a lungul trupului ca şi cum ar fi înţeles că ea nu va putea niciodată să scoată aceleaşi sunete ca cele auzite cu puţin timp înainte.

Apoi, cu vorbe nearticulate, încercă să-şi facă înţeleasă dorinţa.

Doctorul, care nu avea decât un suflet pentru amândoi, crezu că înţelege acest murmur şi lăsă din nou mâinile pe clape, reluând bucata de unde o lăsase.

În grădină îşi făcuse cuib o pereche de privighetori, doctorul recomandase cu străşnicie să nu fie tulburat niciodată bărbătuşul de pe creangă, privighetoarea din cuib şi puii de sub ea.

Astfel, an de an, vreunul din puii cuibului sau poate acelaşi bărbătuş şi aceeaşi femelă reveneau să-şi găsească în locul ştiut cuibul din grădină, ascuns într-o tufă deasă de iasomie, tufa era tocmai lângă bolta umbroasă împletită de doctor din crengile teiului.

Cum ordinele lui Jacques Mérey, în privinţa regelui cântăreţilor, fuseseră respectate cu stricteţe, cum *Preşedintele* era hrănit atât încât să nu aibă niciodată nevoie să caute în altă parte o gustare — în fiecare an, la aceeaşi vreme între 5 şi 8 mai, se auzea izbucnind trilul minunat al trubadurului nocturn.

De astă dată Jacques Mérey le pândise întoarcerea, avea de gând să încerce urechea Evei cu efectele celui mai minunat instrument, cântecul privighetorii.

La 7 mai cântecul se făcu auzit. Era poate unsprezece noaptea când prima notă ajunse până la laboratorul doctorului, a cărui fereastră era deschisă. Se duse şi trezi fetiţa.

Observase că ori de câte ori o trezea cineva, Eva era într-o dispoziţie mult mai puţin surâzătoare decât atunci când se trezea singură, dar însemna să aştepte prea mult până când privighetoarea ar cânta la o oră când fata ar fi trează. O luă în braţe, morocănoasă cum era şi coborî cu ea în grădină.

Scâncea fără să plângă, cum fac copiii prost dispuşi, dar, pe măsură ce înaintau şi se apropiau de locul unde cânta privighetoarea, pe faţa ei îşi făcea loc seninătatea, ochii i se deschideau de parcă ar fi vrut să vadă acuma noaptea mai bine decât vedea ziua. Chiar respiraţia, la început gâfâită, deveni normală, asculta nu numai cu urechile, asculta cu toate simţurile, când doctorul o aşeză jos, sub boltă, Eva se ridică dreaptă, de astă dată fără sprijin şi ţinându-şi echilibrul cu braţele, merse spre locul de unde veneau sunetele. Pentru prima oară mergea.

Fără îndoială, se gândea doctorul, toate sunetele ajungeau şi vor ajunge până la ea de acum înainte, toate simţurile i se vor întoarce în trup prin poarta sunetelor şi lumea din jur va înceta să mai fie un mister.

Ştiinţa îşi spusese cuvântul.

Capitolul IX Unde câinele bea copila se priveşte

Odată deschisă spre inteligenţă, această poartă nu se mai închide.

Se statornicise prin Argenton un biet nebun pe care doctorul Mérey îl vindecase şi care la fel ca Basile îi păstrase o adâncă recunoştinţă, lumea îi spunea Antoine.

Poate altul să fi fost numele lui, dar nimeni nu-şi bătuse capul să afle mai mult decât ştia el însuşi, nebunia lui consta în aceea că se credea *eterna justiţie* şi *centrul adevărului*.

Cum intraseră nişte idei atât de abstracte în creierul unui ţăran?

Este drept că nu intraseră decât ca să îi zdruncine mintea. Doctorul îl vindecase într-o oarecare măsură. Omul tot se mai credea *eterna justiţie* şi *centrul adevărului* şi se vedea tot timpul în legătură directă cu Dumnezeu.

În rest el avea judecata normală şi chiar se observase că, după ce îi trecuse, nebunia îi lăsase un nivel de gândire pe care nu îl avusese înainte.

Când i se declanşase nebunia, se îndeletnicea cu meseria de sacagiu, cărând apa în oraş într-un butoi aşezat pe un cărucior, în tot timpul bolii îşi întrerupsese munca, dar abia însănătoşit, se apucase iar de treabă, acesta fiind singurul lui mijloc de existenţă.

Putea fi văzut prin tot oraşul, trăgând după el căruciorul încărcat cu butoiul, de robinetul căruia spânzura găleata cu care ducea marfa prin case, atâta doar că mâna dreaptă şi-o ţinea ca o pâlnie la ureche, să poată auzi — spunea el — vocea lui Dumnezeu şi să nu piardă nimic din pioasele cuvinte ce i se spuneau.

Înainte să intre în casa unde urma să verse apa din găleată în vreun vas oarecare, avea obiceiul să bată cu piciorul de trei ori în pământ şi să spună cu o voce formidabilă:

— *Cerc al justiţiei! Centrul adevărului!*

E de la sine înţeles că doctorul devenise unul dintre cei mai buni muşterii ai lui şi, fie în bucătăria Marinei, fie în laboratorul doctorului, aducea în fiecare zi trei-patru găleţi cu apă necesară gospodăriei.

Ajungea aici pe la ora opt sau nouă dimineaţa.

La câteva zile după ce ascultase concertul privighetorii, concert pe care ar fi vrut să-l audă în fiecare seară când nu era vreme urâtă, Eva era pentru prima oară trează când Antoine deschise uşa, bătu de trei ori din picior şi strigă cu voce tunătoare:

— *Cerc al justiţiei! Centrul adevărului!*

Copila se întoarse foarte speriată şi scoase un strigăt cu modulaţia unei chemări.

Jacques Mérey, care era alături în cabinetul lui, veni repede, foarte bucuros, era prima oară că Eva dădea o atenţie oarecare vocii omeneşti.

O luă în braţe, o duse spre Antoine, dar apropiindu-se de el privirea fetei exprima oarecare teamă.

Era destul pentru o zi această nouă senzaţie a spaimei, doctorul îi făcu semn lui Antoine să se depărteze, dar îl ruga să vie mereu pentru ca fata să se înveţe cu ei şi, într-adevăr, după câteva zile, Eva părea că aşteaptă sosirea sacagiului, a cărui manevră o distra şi a cărui voce groasă acum o făcea să râdă.

Într-o dimineaţă doctorul îl rugă pe Antoine să nu mai vină în ziua următoare. La ora obişnuită, Eva dădu semne de nerăbdare, se sculă se, duse până la uşă şi aici rămase în picioare, mecanismul şi gestul de a o deschide fiindu-i necunoscut. Nerăbdătoare, veni spre doctor, dar cum privirea îi fu atrasă de fularul roşu din jurul gâtul lui, uită de Antoine şi începu să tragă de el cu toată puterea, doctorul scoase fularul încet şi-l lăsă să alunece în mâinile fetei.

Râzând zgomotos, începu să-l agite ca pe un steguleţ, apoi încercă să şi-l pună la gât, aşa cum îl văzuse la gâtul lui Jacques. Pentru doctor asta însemna o nouă sclipire de lumină în mintea fetei. Se întreba dacă nu cumva cochetăria ar fi un mobil care să deştepte în creierul ei o nouă rânduială a senzaţiilor şi ideilor, îşi aminti că, în apatia fetei, cu toată indiferenţa ei, îşi plimba totuşi cu plăcere privirile peste florile viu colorate.

Dar sosise timpul când trebuia să coboare cu ea în grădină.

De multe săptămâni privighetoarea se trăsese la cuib cu puii şi cu familia ei şi de aceea încetase să mai cânte, ştiut fiind că grijile paternităţii îi impuneau liniştea cea mai deplină pe tot timpul celor trei clociri ale soaţei lui.

Jacques Mérey se aşează pe o bancă, să se poată gândi în linişte cum să profite de pe urma incidentului cu fularul. Scipion şi Eva se jucau prin iarba din jurul bazinului împrejmuit cu grilaj. Firicelul de apă care se vărsa în el nu era deloc adânc, nu exista deci nici un pericol ca fetiţa să se înece, dealtfel, dacă ar fi căzut acolo, Scipion ar fi scos-o imediat. Luat de gânduri, doctorul nu se mai uita la ceva anume, vedea doar vag cum fetiţa alergă pe gazon cu câinele, deodată însă încetară amândoi să se mai mişte şi lipsa lor de agitaţie îi atrase atenţia.

Câinele şi fetiţa stăteau culcaţi unul lângă altul la marginea pârâului.

Câinele băuse, copilă, care reuşise să-şi fixeze pe cap o batistă, se privea în apă.

Se ridicase în genunchi şi aşa îngenuncheată se tot privea în apă.

De câtva timp, cum s-a putut observa, doctorul renunţase încetul cu încetul la tratamentul fizic, ocupându-se de starea morală şi de inteligenţa ei şi cum ştiinţele oculte erau atunci la mare cinste, nu scăpa nici o ocazie să le aplice în tratamentul pe care îl administra, apelând la toate misterioasele procedee ale cabalei.

Până la vârsta de şapte ani, cum am văzut, fetiţa fusese îmbrăcată mai mult decât modest, iar mama braconierului, aşa cum singură mărturisise, întâmpina mari greutăţi să o ţină curată.

De altfel bătrâna nici nu se gândea să împodobească un copil pe care nimeni nu-l vedea şi care nici el singur nu ştia pe ce lume se afla.

În schimb, doctorul, înlăturând îmbrăcămintea, prin contactul direct cu aerul, cu briza şi cu soarele, căutase să-i dezvolte membrele şi toate elementele vitale ale organismului, care la limfatici şi scrofuloşi se dezvoltă de obicei destul de încet şi uneori deloc.

A doua zi, când se trezise din somn, Eva găsi pe scaunul din apropierea patului o rochie de culoare roşu-aprins, brodată cu aur, rochia îi atrase atenţia de îndată ce deschise ochii şi, după ce Martha cocoşată îi ajută să se dea jos din pat, acum, că mergea fără sprijin, se îndreptă direct către scaunul pe care era rochia.

Martha se strădui să o facă să înţeleagă că rochia era chiar pentru ea şi că va fi a ei numai dacă o va îmbrăca. Fata se agăţă cu toată forţa de scaun, crezând că vrea să i-o ia, dar când văzu că îi potrivea pe corp stofa minunată, se linişti, îşi împreună mâinile şi fără să mai plângă, cum avea obiceiul, o lăsă să-i pieptene părul blond, care acum era des şi-i cădea frumos pe umeri.

Toaleta durase mult şi fusese făcută minuţios, întocmai după indicaţiile lăsate de doctor la plecare.

Jacques Mérey ajunse acasă cam la o oră după aceea. Aducea cu el o oglindă, obiect necunoscut în cabana braconierului, cea pe care o mai avea în casă era agăţată în laborator prea sus pentru că Eva să-şi fi putut da seama de utilitatea ei şi niciodată nu-i dăduse vreo atenţie.

Era una din oglinzile magnetice a căror faimă părea să-şi aibă obârşia în cele mai legendare vremuri ale Orientului, o oglindă de felul celor în care se priveau reginele din Saaba şi din Babilon, Nicolis şi Semiramida şi cu ajutorul cărora cabaliştii pretindeau că transmit iniţiaţilor privilegiile darului de a ghici. Această oglindă — dacă putem spune aşa ceva cititorilor care nu sunt poate deloc familiarizaţi cu ştiinţe oculte — fusese însufleţită de Jacques Mérey, care, cu ajutorul semnelor cabalistice, îi comunicase intenţiile, voinţa şi ţelul său.

A umaniza materia, a o determina să transmită fluidul electric al unui gând, în fine, toate acele acte pe care ştiinţa încă le mai pune pe seama himerelor, doctorul Jacques Mérey le explica prin mijlocirea atracţiei universale. Cer umil iertare domnilor de la Academia de Ştiinţe în general şi domnilor de la Academia de Medicină în special, dar Jacques Mérey era din şcoala filozofilor peripateticieni[9].

[9] Adepţi ai doctrinei filozofice a lui Aristotel.

Credea ca şi ei într-un suflet divin şi universal, care anima şi punea în mişcare toate lucrurile sensibile, dar când acest suflet se stingea, marele întreg din care făcea parte îi dădea tot atâta atenţie cât sclipirii unui licurici rătăcitor ce-şi strânge aripile şi încetează dintr-o suflare să mai strălucească.

După el, totul se înlănţuia în creaţie: plantele, metalele, fiinţele vii, chiar şi lemnul, toate lucrau şi exercitau unele asupra celorlalte acţiuni şi reacţii ale căror fluide la vremea aceea, dezvoltau teoria în căutarea secretului. De ce fierul şi magnetul să fie singurele elemente sensibile unul faţă de altul şi care era savantul în stare, să dea o definiţie mai clară magnetului în stare să atragă spre el fierul, aşa cum un suflet viu ar aduce spiritul mort? Baza acestor influenţe o constituia, spunea el, mecanismul fizicii oculte la care Cornelius Agrippa, Cardan, Porta Zikker, Bayle şi atâţia alţii au raportat efectele magice ale baghetei divinatorii şi în general fenomenele atât de numeroase ale atracţiei corpurilor.

Întreaga natură se rezuma pentru Jacques Mérey în două cuvinte: *a acţiona* şi *a supune*.

Era convins că toate corpurile vii răspândeau mici vârtejuri de materie fină. Aerul, marele ocean al fluidelor respirabile, era conducătorul atomilor suspendaţi în atmosferă.

Aceste corpuscule păstrau caracterul specific al întregului din care erau separate, ele produceau asupra altor corpuri aceleaşi efecte pe care le-ar produce întreaga masă a substanţei din care emanau.

Socotea atât de mare puterea voinţei omului, încât o credea aptă să traseze un drum de neînvins printre mişcările materiei, să dirijeze aceste fluvii de atomi vii, determinându-i să treacă dintr-un corp într-altul, servind astfel o multitudine de agenţi necunoscuţi, era convins că numai cu voinţă putea să determine aceste legi.

Celor care nu vroiau să creadă că în natură s-ar fi putut realiza ceva în afara sferei cunoştinţelor lor, sferă de altfel foarte restrânsa pentru oamenii obişnuiţi, Jacques Mérey le putea face dovada că lumea continua să fie o enigmă şi că ar fi absurd să se dea mişcării vieţii universale limita simţurilor şi a raţiunii noastre. Fără să acorde oglinzii magnetice încrederea sau credinţa naivă şi infailibilă pe care i-o dădeau savanţii Evului Mediu, Jacques Mérey nădăjduia totuşi să constate că particulele gândului, fixate pe sticlă — aproape aşa cum industria fixează atomii de mercur, care sunt atât de mobili — aceşti atomi, aceste molecule, acest praf inteligent fixat de intenţia unei persoane poate fi culeş apoi de pe oglindă.

Era vorba de acel magnetism absolut, practicat de domnul de Puységur şi. de adepţii lui. Deci, oglinda pe care o adusese Jacques Mérey în laboratorul lui era una din acele oglinzi magnetizate de el şi însufleţită prin voinţa lui, între timp, ca un cer de pe întinderea căruia puţin câte puţin norii se risipesc lăsându-l curat şi strălucitor, tot astfel începu să se observe că Eva era frumoasă. Dar nu era încă decât o statuie călduţă, pe care natura părea că o modelase pentru a demonstra oamenilor cât de falsă, ridiculă şi monstruoasă poate fi arta lor când încearcă să arate doar plastic frumuseţea, căutând în zadar viaţa în ochii fără privire. Socotită, deci frumoasă, cu timpul încetă să fie numai o fată frumoasă, era vie, acelui obraz nemişcat, acelor linii corecte şi reci, acelor trăsături încântătoare le lipsea un singur luciu: expresia. Tocmai contrariul poveştii arabe, în care animalul ascundea măcar un suflet sub hidoşenia lui. Aici se simţea că frumuseţea acoperea neantul, cu alte cuvinte putinţa de a gândi.

Scipion, dându-şi parcă seama că mica lui stăpână se face mai frumoasă pe zi ce trece, o privea cu ochi admirativi, într-o zi, trecând prin faţa oglinzii, când se văzu în ea, se opri o clipă, apoi o îndemnă şi pe copilă să facă acelaşi lucru.

Fata se privi, un surâs nedesluşit se răspândi pe faţa imobilă şi somnolentă, care până atunci exprimase uneori durerea, deseori tristeţea şi aproape niciodată bucuria, părea să încerce acel vag sentiment de fericire şi de satisfacţie pe care, aşa cum spunea Biblia, îl încercase Creatorul când văzuse că totul era aşa cum voise, sentiment pe care oamenii, la rândul lor, îl încearcă fără îndoială ei înşişi când văd că opera creatorului corespunde întocmai ideilor autorului lor.

În clipa aceea gura Evei, care până atunci nu scosese decât sunete vagi, guturale, se rotunji şi făcu să se audă ceva complet nou, inteligibil dar nearticulat, format din două silabe, semănând mai mult cu un behăit de oaie decât cu un cuvânt.

— Be... elle...

Adică: *"Je suis belle!"*[10]

Metamorfozele lui Ovidiu nu mai erau simple fabule, era deci cu putinţă să schimbi natura unei fiinţe, să o faci să ştie că există, să o faci să gândească şi să trăiască o nouă succesiune de senzaţii şi idei.

Toate gândurile acestea trecură într-o fulgerare prin mintea doctorului, care nu se mai îndoia de opera lui.

Eva împlinise doisprezece ani când această îmbinare de litere adusese pe buzele ei primul cuvânt pe care-l pronunţase.

Doctorul căutase şi altă dată piatra filozofală, îşi obosise matriţele şi eprubetele urmărind transmutaţia metalelor, dar rezistenţa de neînvins a corpurilor simple sfârşise prin a-i descuraja eforturile. Degeaba spunea el că aceste cuvinte de *corpuri simple* şi *corpuri elementare* sunt termeni relativi la stadiul prezent al cunoştinţelor noastre, că ele marchează pur şi simplu limita la care se opreşte puterea actuală a mijloacelor noastre de descompunere, degeaba îşi repeta că ştiinţa va depăşi, după toate probabilităţile, multe din pretinsele obstacole ale naturii, că, până la marile descoperiri ale lui Priestley şi ale lui Lavoisier, era tot atât de firesc să consideri apa şi aerul drept forţe ale naturii, pe cât i se dă astăzi şi aurului importanţa cuvenită, în ciuda tuturor posibilităţilor întrezărite de el în viitor, sfârşise prin a părăsi un drum care îi măcinase şi pe care, împotriva speranţelor lui, în ioc să semene plumb şi să culeagă aur, semăna aur şi culegea plumb.

Mirat de succesul anevoios al primelor tentative asupra naturii fetei înapoiate, stărui răbdător, ştiind bine că va trebui să consacre nu luni, ci mulţi ani acestei opere.

Dar, mirat la început, foarte curând se întrebă dacă rezultatul obţinut nu însemna transformarea plumbului în aur, dacă nu însemna să facă alchimie vie, urmărind opera aproape divină de a da suflet unui corp şi o raţiune materiei, dacă nu cumva frumuseţea, viaţa, formele fizice, în sfârşit, tot organismul, dacă nu cumva piatra filozofală şi elixirul vieţii, începând de la Hermès şi până la Raymond Lulle, nu erau decât un simbol al transformărilor pe care voinţa o impune materiei umane.

Şi, într-adevăr, Jacques Mérey nu vedea fără orgolioasă bucurie progresele lente dar continui pe care le făcea Eva în cunoaşterea de sine.

La rândul lui, Scipion părea încântat, el care până atunci, în mândria lui de patruped, avusese aerul să se considere protectorul şi îndrumătorul fetei, începea să recunoască o stăpână în eleva lui, după ce se lăsase condusă de el, acum îl comanda şi din ziua în care vocea ei pronunţase un cuvânt în limba oamenilor, unul singur, Scipion părea să recunoască fără să protesteze superioritatea omului asupra animalului.

Chiar Martha, cu toată încăpăţânarea specifică bătrânilor, era uluită în faţa operei stăpânului ei de care se îndoise câtă vreme toate îngrijirile lui rămăseseră fără ecou. Ea o vedea cum în zadar se dezvolta cu acea furie a vigorii pe care i-o dădea starea primitivă şi nu se abţinuse să spună, fără nici un fel de răutate:

— Ea nu va fi femeie, câtă vreme nu va vorbi.

Dar în ziua în care fetiţa spusese cuvântul *belle* şi când la rugăminţile şi insistenţele doctorului mai pronunţase câteva cuvinte de bază ca: Dumnezeu, cuptor, foame, sete, pâine, apă, Martha îşi schimbă cu totul părerea şi fuse gata să îngenunche în faţa copilei pe care nu demult o considerase doar un fetiş bun de conservat în borcanul spiţerului.

Numai *Preşedintele*, fie din egoismul rasei, fie din stoicism de judecător rămăsese pasiv în indiferenţa lui primitivă. Eva nu-i făcea nici un rău şi nici pisoiul nu-i făcea Evei

[10] Sunt frumoasă!

vreun rău, iar când îşi arcuia de plăcere spinarea sub mângâierile mâinii ei, care din zi în zi luau o formă mai încântătoare, asta nu însemna că-i spunea fetei "te iubesc!" cum făcea Scipion ţopăind în jurul ei şi lingându-i mâinile, era pur şi simplu pradă efectului unei mângâieri senzuale, care dezvoltă în el mişcarea electricităţii concentrate în blană şi pe care picioarele lui rău conducătoare de electricitate nu o trimeteau la pământ.

Cât despre Eva, ea nu manifestase până atunci decât două stări ale afecţiunii:

Una pentru Scipion. Alta pentru doctor.

Nu se temea de Martha şi mergea bucuroasă cu ea, pisoiul îi era indiferent, Antoine o făcea să râdă, Basile o speria.

Gama sentimentelor ei, de la simpatie la antipatie, nu cuprindea decât şase note.

L-am clasat pe Scipion înaintea doctorului pentru că pe el îl ştia mai de mult şi-i arăta într-adevăr o prietenie mai presus de orice, apoi, încetul cu încetul, când inteligenţa îşi făcu loc în creierul ei şi din creier ajunsă la inimă, începu să înţeleagă şi să aprecieze îngrijirile doctorului şi, prea neştiutoare încă pentru a face o alegere în sentimentele ei, îi răsplătea recunoştinţa cu o dăruire care se apropia de dragoste mai mult decât oricare altă emanaţie a minţii sau a inimii.

De pildă, încă de când pronunţase cuvântul belle, doctorul fusese obiectul preocupării ei de fiece clipă, atâta doar că privirea pe care o aruncă să vadă dacă el se afla prin preajmă semăna mai degrabă cu ţipătul de disperare al unui animal părăsit şi înfricoşat de a nu rămâne singur, ţipăt aidoma cu acela al unei inimi adresându-se altei inimi, însemna un ţipăt de protecţie în sprijinul slăbiciunii şi al izolării, conştiente de umilinţa şi neputinţa lor şi nu un apel de la prieten la prieten.

Gestul de a întinde braţele către doctor era mai curând un gest de inferioritate şi de teamă decât de pasiune şi duioşie.

Era un câine ce-şi căuta stăpânul sau poate era orbul, ce-şi implora însoţitorul.

Şi, lucru remarcabil, fizicul ei, care în timpul primilor şapte, ani rămăsese la nivelul moralului, începea acum să se detaşeze şi să-şi croiască drum aparte.

Judecată după manifestările ei psihice, Eva de-abia putea să aibe şase ani, după fizic însă avea doisprezece.

Trebuia deci stabilit acest echilibru, între inteligenţă şi vârstă.

Acum, că începuse să vorbească, totul urma să se desfăşoare de la sine.

Ce fel de curiozitate i se va dezvolta întâi? Va fi curiozitatea privirii, sau va fi curiozitatea inimii?

Obişnuită de atâta vreme să se audă strigată pe nume, înţelesese demult că ea era Eva, numai că acest nume, o impresiona diferit, depindea cine îl pronunţa, de fapt aceştia nu erau decât trei: doctorul, Martha şi Antoine.

Când îl auzea pronunţat de doctor, indiferent cu ce lucru serios sau inutil ar fi fost ocupată, sărea, lăsa totul şi se repezea înspre locul de unde venea vocea.

Când o striga Martha, se ridica încet şi se mulţumea să se aşeze în raza vizuală a bătrânei servitoare, nu se ducea la ea decât dacă o chema a doua oară sau îi făcea un semn grăbit să se apropie.

În sfârşit, dacă era Antoine, care, după ce intra în casă, bătea de trei ori din picior şi spunea cu vocea formidabilă: "*Cerc al justiţiei! Centrul adevărului*.", adăugând pe un ton mai blând: "Bună ziua, domnişoarei Eva" — fără să se mişte, se întorcea spre el şi pentru că nu vorbea încă, îi surâdea copilăreşte dând din cap în semn de salut.

Jacques Mérey cântărise cu satisfacţie gradaţia diferitelor efecte care se trezeau în sufletul ei.

O văzuse alergând voioasă la chemarea lui. Acest gest trăda o afecţiune puternică.

O văzuse răspunzând surâzătoare, fără grabă, când o chema bătrâna Martha, încetineala demonstra o simplă ascultare pasivă.

O văzuse doar întorcându-se uşor la salutul lui Antoine, în această mişcare nu era. Decât o indiferenţă binevoitoare.

Rămânea să cunoască modulaţiile diverse cu care la rândul ei va pronunţa cele trei nume, al doctorului, al servitoarei şi al sacagiului.

Întâi i se dezvoltă curiozitatea inimii.

Eva ştia mai demult care e numele ei, cum am văzut atunci când am povestit în ce fel răspundea auzindu-se chemată de cele trei persoane diferite.

La rândul ei însă dorea să afle numele doctorului.

Într-o zi, se concentra îndelung, se uită la el cu şi mai multă tandreţe decât de obicei, apoi îşi adună toată puterea minţii în voinţa de a-şi exprima gândul:

— Eu, spuse, punându-şi un deget pe piept, eu Eva.

Apoi, mutându-şi acelaşi deget pe pieptul doctorului, adăugă:

— Şi tu?

Doctorul tresări fericit, legase o idee de altă idee. Depăşise deci limita inteligenţei animale şi trecuse între hotarele inteligenţei umane.

— Eu, spuse el, eu *Jacques*.

— *Jacques*, repetă Eva, ca un ecou, fără să prindă intonaţia lui, ca şi cum acest cuvânt n-ar fi avut nici o semnificaţie în mintea ei.

Doctorul simţi cum i se strânge inima şi o privi cu tristeţe.

Dar şi inima fetei tresărise, ea însăşi fiind nemulţumită de intonaţia ştearsă a vocii ei, îşi scutură capul şi zise:

— Nu! Nu!

Apoi repetă numele lui Jacques a doua oară, încercând să-l exprime potrivit simţămintelor ei.

Dar şi de astă dată rămase nemulţumită şi răspunzând apăsării mâinii doctorului, spuse:

— Aşteaptă!

Şi după o secundă, timp în care figura ei se însufleţi cu toate expresiile duioşiei care pot înflori pe obrazul unei femei, izbucni a treia oară:

— Jacques!

Pusese în felul de a-l rosti atâta căldură, încât cel chemat o strânse la piept, strigând la rândul lui:

— Eva! Eva scumpă!

La această îmbrăţişare însă, tânăra fată păli, închise ochii şi neputând suporta o asemenea senzaţie, căzu nemişcată, cu gura întredeschisă, aproape leşinată.

Doctorul îşi dădu seama cu câte precauţiuni trebuia să se poarte cu o constituţie atât de plăpândă şi se trase repede îndărăt.

O copleşise cu forţa lui, cu un sărut poate ar fi ucis-o.

Trebuia să-i trezească senzaţii mai blânde, mai presus de orice, senzaţii morale.

După ce se gândi îndelung, Jacques Mérey se opri la sentimentul milei.

Eva nu văzuse niciodată pe cineva plângând şi nu văzuse pe nimeni suferind.

Într-o zi când Scipion se juca împreună cu ea în grădină, spunem se jucau împreună, pentru că, la fel cum ea se ridicase mai întâi până la instinctul câinelui, din momentul în care îl depăşise, câinele era nedezlipit de ea, o urmă şi încerca să se ridice până la inteligenţa ei, făcea tot ce-i poruncea, nu era decât o joacă să găsească obiectele pierdute sau ascunse, era multă vreme de când inteligentul animal lăsase departe în urmă salturile pentru rege, pentru regină, pentru prinţul moştenitor şi refuzurile pentru regele Prusiei, era mult de când, făcând pe mortul, lăsa să păşească peste corpul lui infanteria şi cavaleria uşoară, luând-o la fugă la apropierea cavaleriei în cuirasă, ca să o distreze, Scipion făcuse tot ce ştiuse, făcuse de gardă, pufăise, mersese în două picioare. Venise timpul nu numai s-o distreze, ci să se joace cu ea, ghicindu-i dintr-o privire toate dorinţele, jucându-se de-a v-aţi ascunselea sau de-a baba-oarba, când într-o zi, după ce alergase după un tufiş pentru a căuta obiectul pe care fata îi poruncise să i-l aducă, se auzi un schelălăit şi se întoarse şchiopătând de unul din picioarele din spate.

Apoi, după ce îi dădu Evei obiectul cerut, se culcă scheunând dureros şi începu să-şi lingă laba, vrând parcă să scoată ceva cu dinţii. Eva îl privi mai întâi mirată, apoi îngrijorată, pentru ea asta însemna un spectacol cu totul nou.

Era spectacolul durerii.

Instinctul o făcu să pronunţe numele lui Scipion într-un fel mai blând, mai duios, apoi îi ridică laba şi căută să vadă ce i se întâmplase.

O ţeapă îi intrase în carne şi se rupsese la nivelul pielii.

Eva încercă de mai multe ori să smulgă ţeapa cu degetele, dar neavând cum s-o apuce, nu reuşi să-i vie de hac. Continuând să sufere, Scipion scheuna, trăgând uşor laba înspre el, ori de câte ori Eva îşi apropia mâna.

Fata înţelese apoi că nu va reuşi să-i aline durerea, îi veni în minte sau mai curând inima îi porunci să priceapă că ceea ce nu putea face ea putea să facă Jacques. Era un nou semn de progres al judecăţii, îl chemă cu un ton plin de îngrijorare:

— Jacques! Jacques! Jacques!

Şi fiecare dintre chemări era mai stăruitoare şi mai tristă.

De la prima strigare, Jacques alergase la fereastra laboratorului şi înţelesese pe dată ce se întâmplase, pentru că Eva îi arăta mereu câinele care zăcea lângă ea. Jacques coborî în mare grabă.

Se aplecă lângă câine şi pentru că Eva îi arăta laba ridicată şi uşor sângerândă luă din trusă o pensă şi, reuşind să apuce spinul rupt, îl trase din carnea bietului animal care, uşurat, zvâcnii mediat în picioare şi începu să ţopăie vesel. La fel de veselă Eva începu să ţopăie împreună cu el: cum împărţiseră suferinţa, împărţeau acum în aceeaşi măsură bucuria.

Câteva zile mai târziu, Martha se rostogoli pe scară. Eva era singură cu ea acasă, auzise zgomotul căderii, coborâse în grabă şi o găsise întinsă la capătul treptelor.

În cădere, bătrâna îşi scrântise un genunchi, Eva, cu puţinele-i puteri, încercă în zadar să-i dea ajutor să se ridice.

Vru să-i examineze rana, cum făcuse cu Scipion, dar nu descoperi nici o rană, neavând încotro, trebui să-l aştepte pe doctor, care, nelipsind niciodată prea mult timp de acasă, apăru la câteva minute numai după accident.

Cum îl auzi, Eva îl recunoscu după felul cum deschidea şi închidea uşa. Îl strigă din toată puterea, cu o voce mai îngrijorată şi mai emoţionată decât atunci când îl strigase pentru Scipion.

Doctorul urcă şi văzând-o pe Martha pe jos la capătul scării, se temu de un accident mai grav decât în realitate, cu alte cuvinte de o fractură.

Dar la prima cercetare a genunchiului, dându-şi seama că avea o simplă luxaţie, o luă pe bătrână în braţe şi o duse în camera ei, urmat de Eva, după care se ţinea Scipion.

Cât despre *Preşedinte*, într-atât îl speriase zgomotul căderii, că o lăsase în voia soartei ei nefericite pe cea care avea pentru el dragoste şi grijă de dădacă, sărise printr-o fereastră şi se oprise sus, pe acoperiş.

Toată ziua Eva nu se jucă deloc şi rămase în cameră cu Martha, dar cum nu era nimic grav, de a doua zi se întoarse la viaţa ei obişnuită.

Am spus că Antoine, care lovea de trei ori cu piciorul şi striga în pragul uşii:

— Cerc al justiţiei! Centrul adevărului!

Câştigase simpatia Evei, dar rămăsese faţă de el la acelaşi salut prietenesc.

Într-o zi, pe când stătea singură cu Scipion în laborator — Jacques Mérey era în cabinetul de alături —, sacagiul, urcând ca de obicei cu găleata la etajul al doilea, pronunţă cuvintele sacramentale şi pentru că afară era foarte cald şi sudoarea îi curgea de pe frunte, o văzu pe fată singură şi, crezând-o tot idioată, strigă în faţa ei:

— Ei drăcie! Ce cald e! Tare aş trage o duşcă!

Eva îl privi, îl văzu că era roşu, transpirat şi că-şi ştergea fruntea cu mâneca.

— Aşteaptă, îi spuse.

Era un cuvânt pe care îl întrebuinţa de multă vreme, după cum am văzut, ca să impună Atenţia.

Şi se repezi afară din laborator.

Antoine rămase locului foarte mirat şi aşteptă.

O clipă după aceea, Eva urcă ţinând în mână un pahar mare cu apă limpede pe care îl oferi sacagiului.

— Ah! Domnişoară, spuse el, este foarte drăguţ din partea dumneavoastră, dar eu vând apă şi dacă mi-ar fi fost sete de apă, aveam destulă să beau.

Atunci, din cabinetul unde era Jacques Mérey se auziră două cuvinte:

— Vin, Eva!

Eva ştia ce era vinul, cu toate că, oricât stăruise doctorul, ea nu băuse niciodată.

Coborî deci şi, gândindu-se că dacă oferă vin unui bărbat căruia îi este cald, atunci trebuie să-i ofere mult şi din cel mai bun, îi aduse un pahar plin cu vin de Bordeaux.

Văzând culoarea băuturii care i se oferea, Antoine surâse fericit.

Apoi, luând paharul din mâinile ei, cum ar fi făcut cu un vin de Suresne, sau cu unul de Argenteuil, îl dădu peste cap dintr-o înghiţitură, fără să-şi mai dea silinţa să-l savureze.

Bucuroasă, Eva se uita la el cum bea.

După ce înghiţi vinul, Antoine făcu semn cu ochiul şi plescăi din limbă.

— Bun? întrebă fata.

— Catifea! Răspunse galeş Antoine.

Deşertă găleata cu apă în vasul obişnuit şi se depărtă.

— Catifea? îl întrebă Eva pe doctor intrând la el în laborator. Catifea?

Dacă n-ar fi auzit întrebarea Evei şi răspunsul lui Antoine, doctorul ar fi fost foarte încurcat şi n-ar fi ştiut ce să-i răspundă elevei lui.

Se duse la dulap, unde îşi ţinea îmbrăcămintea, luă o haină de catifea, o îndemnă să o pipăie şi plimbându-şi încet mâna de-a lungul gâtului şi stomacului, repetă cuvântul:

— Catifea!

Alunei Eva înţelese că vinul făcuse asupra stomacului lui Antoine acelaşi efect cu cel încercat de mâna ei la atingerea catifelei.

Şi tot restul zilei rămase foarte bine dispusă.

Nu mai puţin bine dispus era şi Jacques Mérey, care îşi spunea aducându-şi aminte de spinul din piciorul lui Scipion, de luxaţia genunchiului bătrânei Martha şi de paharul de vin dat lui Antoine:

"Nu numai că va fi o fată frumoasă, dar va avea şi suflet bun."

Capitolul X Eva şi mărul

Puţin câte puţin şi doar ceva mai uşor decât învaţă un copil să vorbească, Eva ajunse să-şi exprime prin cuvinte aproape toate gândurile, numai că, asemenea tuturor oamenilor inculţi şi ei îi trebui mult timp să se obişnuiască să pună verbele la timpul respectiv, îndârjindu-se să le întrebuinţeze numai la infinitiv, însă ca să o înveţe să citească, fusese nevoie de o cu totul altă muncă.

Eva, care de felul ei era foarte curioasă, care nu vedea ceva nou fără să întrebe ce este şi imediat să şi-l întipărească în memorie, nu manifestă nici un fel de curiozitate pentru ştiinţă.

Dispreţuia profund cărţile şi conţinutul lor. Singurele pe care le aprecia erau cărţile cu gravuri şi dacă, privind vreo gravură, Jacques Mérey refuza să-i dea explicaţii — ceea ce

făcea înadins pentru a-i stimula curiozitatea —, fără să se plângă sau să insiste, trecea la pagina următoare. Doctorul se întrebase cum va reuşi să învingă o asemenea nepăsare.

Căutând o soluţie, îi veni o idee care i se păru şi chiar era din toate punctele de vedere extraordinară, într-o zi, după ce pregăti nişte fosfor, o luă de mână, coborî cu ea în pivniţă, închise răsuflătoarea astfel ca să nu mai pătrundă nicicum lumina, apoi cu o pensulă scrise pe perete prima literară a alfabetului, litera apăru spontan ca o flacără.

Eva scoase un mic strigăt, dar frica îi dispăru foarte repede în faţa literei care se ştergea încet, ce e drept, dar pe care apoi n-o mai văzu deloc. Doctorul scrise apoi un *b*, un *c*, un *d*, apoi un *e*.

Se opri la aceste cinci litere.

— Încă! spuse Eva.

— Da, răspunse Jacques, dar numai după ce le vei învăţa, una după alta, pe astea şi le vei citi pe dinafară.. Şi mai scrise pe zid încă-o dată litera *a*.

— Ce literă e asta? o întrebă.

Eva făcea vizibil efort şi în timp ce literă dispărea, spuse:

— Un *a*, un *a*.

Doctorul surâse. Găsise mijlocul de a-i stârni curiozitatea pentru această ocupaţie atât de abstractă şi de grea, care pentru copii, se numeşte *citire*.

O lună după aceea, Eva ştia să citească.

Nu era însă deloc acelaşi lucru cu muzica.

Eva o adora. Momentele de recreere sau mai curând orele ei de bucurie erau când doctorul se aşeza la orgă şi, ca maestrul Wolfram, cu mâinile pe clape, cu ochii pierduţi, cu sufletul înălţat la cer, cânta vreo splendidă reverie a acelor bătrâni maeştri Porpora, Haydn sau Pergoiese. Se străduia să vadă un surâs mai cald pe fermecătoarele buze ale Evei şi să atragă o lacrimă în colţul ochilor ei atât de strălucitori, a căror privire se umezea uşor numai când auzea *Prima che spunti l'aura*.

Deseori copila se apropiase de claviatură şi-şi pusese mâinile mici peste clape, dar degetele ei nu aveau încă forţa necesară, pe de altă parte, profesorul, cu logica lui obişnuită, nu vroia să o înveţe nimic pe jumătate sau. Fără metodă. Aşteptase deci că ea să ştie să citească şi după aceea să o pună să înveţe notele, se bizuia poate pe marea ei dragoste pentru muzică, pentru ca, studiind-o, să-i dea într-un fel răsplată pentru lucrurile nesuferite pe care o obligase să le înveţe.

În orice caz, Eva îl ascultase pe doctor totdeauna, îl privise totdeauna cu cea mai mare atenţie şi niciodată nu încercase în absenţa lui să scoată cel mai mic sunet din instrument.

Cam în acel timp avu loc manifestarea unui fenomen psihologic la care până atunci doctorul nu mai fusese martor şi care pentru el constitui pur şi simplu o întâmplare absolut providenţială, venită în ajutorul omului de ştiinţă ca o recompensă a naturii pentru zelosul ei admirator.

Era în luna august, izbucnise o furtună teribilă, una dintre acele furtuni care se abăteau peste Berri, încât în timpul fulgerelor puteai să te aştepţi să auzi trompeta judecăţii de apoi în locul trăsnetelor şi tunetelor.

Nu era prima furtună care se dezlănţuia peste Argenton de când Eva trecuse bariera stării de vegetaţie şi intrase în existenţa propriu-zisă.

În timpul primelor vijelii şi înainte de a fi supusă tratamentului cu electricitate, copila avusese tresăriri nervoase şi spasme involuntare, care îi dăduseră pentru prima oară doctorului ideea că nu o va putea vindeca decât aplicându-i o doză de electricitate corespunzătoare cu excitarea nervoasă care îi scutura atât de violent tot corpul.

Cum ştim, într-adevăr, timp de doi-trei ani Eva fusese supusă unui tratament cu totul special pe bază de electricitate şi doctorul constatase că, pe măsură ce înainta cu acest tratament, copila era mai puţin pradă fenomenului dezlănţuirilor naturii. Aşa ajunse să nu-i mai fie teamă nici de lumina fulgerelor, nici de bubuiturile tunetelor, totuşi nu se bucura copilăreşte când le auzea.

Nu mică fuse deci mirarea lui Jacques Mérey când, în clipa următoare izbucnirii furtunii, atât de violentă, cum el nu îşi amintea să mai fi auzit vreodată, putu să constate nu numai că Eva nu se speria, dar că, dimpotrivă, manifestă o stare de bună-dispoziţie neobişnuită.

Uşile şi ferestrele stăteau de obicei închise ca să nu fie curent, dar Eva se duse direct la fereastră şi o deschise larg chiar în momentul în care un fulger urmat de un trăsnet înspăimântător străluci dasupra casei. Fulgerul şi trăsnetul fuseseră aproape simultane, încât doctorul se repezi şi o trase lângă el, crezând că trăsnetul va cădea chiar pe casă sau prin apropiere.

Dar, cu o mişcare involuntară, Eva se smulse din mâinile doctorului şi alergă la fereastră strigând:

— Nu, nu, lasă-mă să văd fulgerele, lasă-mă să aud, tunetul, asta îmi face bine!

Deschise larg braţele şi aspiră aerul încărcat de electricitate, într-o atitudine de dăruire vecină cu senzualitatea.

Trăsăturile i se luminau ca şi cum ar fi fost una cu flăcările celeste.

S-ar fi putut spune că dezlănţuirea naturii se repercuta în această creatură plăpânda şi îi dădea puteri.

După aceea, pentru că doctorul lăsase o libertate deplină acţiunilor ei, se îndreptă spre orgă, o deschise şi, stângace, fără îndoială, dar de ajuns ca să se poată recunoaşte tema principală, începu să cânte minunata melodie de Cimarosa, bucata ei preferată.

Doctorul asculta uimit şi aproape cu admiraţie, nu îi fusese dat să cunoască — ceea ce trebui să admită de atunci — aptitudinile stranii ale facultăţilor instinctive pe care le au pentru muzică unii oameni, îndeosebi nebunii.

În acest sens, Gall a semnalat cel dintâi acei indivizi care, fără nici un profesor, prin însăşi natura lor erau muzicieni, desenatori sau pictori.

În pictură, Giotto şi Corregio dăduseră exemplul pe care alţii mai târziu îl confirmară.

Unul din oameni care studiase cel mai bine şi cel mai mult nebunia şi îndeosebi idiotismul, domnul Morel din Rouen, îmi povestea că întâlnise imbecili, idioţi veritabili care executau la prima vedere muzica cea mal grea, dar care, chiar dacă ar fi cântat-o de o sută de ori, nu ar fi putut-o cânta cu mai multă înţelegere, mai mult sentiment, mai mult suflet decât o cântaseră prima oară, talentul lor era rezultatul unui instinct, al unei aptitudini naturale, al unei oarecari înclinaţii artistice care trebuie să admită localizările cerebrale, fără ca cineva să poată spune exact în care compartiment al creierului este plasată una sau alta din aceste facultăţi şi dovada că totul era pornit numai din instinct e, cum am spus, că acei indivizi nu progresează deloc şi rămân mereu la aceeaşi treaptă, nu pot inventa nimic şi nu perfecţionează nimic.

Este un simplu instinct care se naşte şi moare o dată cu ei.

Găsim la oameni aceleaşi aptitudini ca şi la animale şi aceasta este o consecinţă a logicii absolute a naturii, care nu mai lasă intervale în înlănţuirea fizică a corpurilor decât în scara inteligenţei.

Albina şi castorul sunt desigur cele mai instinctive dintre vieţuitoare, dar sunt cu mult mai puţin inteligente decât câinele, care poate fi oarecum educat şi în care există facultăţi afective susceptibile de a fi dezvoltate.

Câteodată unele facultăţi instinctive ale unor indivizi sunt rezultatul unei boli. Mondheux, celebrul calculator, fusese epileptic, stăpânea în cel mai înalt grad tabla de logaritmi, însă ar fi fost incapabil să rezolve cea mai simplă problemă de aritmetică.

Domnul Morel, pe care nu ştiu cum să-l citez mai des, a cărui carte i-am studiat-o cu mare atenţie şi ale cărui păreri le-am ascultat cu aviditate când am început povestirea aceasta pe cât de simplă pe atât de plină de dificultăţi şi pe care o pun acum sub ochii cititorilor mei, domnul Morel deci, pe care l-am consultat asupra posibilităţii de a dezvolta cu ajutorul furtunii facultăţile unei fete ajunsă la pubertate, îmi mai povestise că a îngrijit un tânăr instinctiv care cânta la prima vedere bucăţile celor mai mari maeştri mai bine

decât ar fi făcut-o profesorul lui, dar că nu izbutise niciodată să dobândească cea mai elementară noţiune de compoziţie muzicală şi că nu fusese în stare să se perfecţioneze.

— Dar, adăugase domnul Morel, cel mai uimitor dintre toţi idioţii pe care i-am cunoscut, pe care îmi plăcea să-l prezint doctorilor care ne vizitau, era unul Perrin, născut într-un sat lângă Nancy, unde cretinismul este endemic. Acela era un idiot în adevărata accepţiune a cuvântului, surd şi mut, care scotea doar nişte ţipete nearticulate. Localnicii îl puseseră să păzească vacile satului, într-o zi, tocmai când trecea pe stradă toboşarul comunei care făcea o înştiinţare, fu văzut cum începe să se învârtească întocmai ca un nebun în jurul toboşarului, că îi smulge toba, îi ia beţele şi se apucă să bată un marş mai corect şi mai zgomotos.

Domnul Morel îl ceruse autorităţilor comunale. Îl dăruiseră şi omul devenise în spitalul acestuia toboşarul-şef al secţiei imbecililor. El era cel care mergea în fruntea bolnavilor când îi scotea la plimbare.

Jacques Mérey nu cunoscuse câtuşi de puţin asemenea cazuri, care fuseseră rezultatul cercetărilor făcute în urma întâmplărilor al căror erou principal era chiar el, astfel, se miră peste măsură văzând ceea ce se petrecea sub ochii lui şi despre care avea convingerea că nu le-ar fi crezut dacă le-ar fi. Citit într-o carte, sau dacă i-ar fi fost povestite de vreunul din confraţii de breaslă. Hotărî să nu piardă nici o clipă şi să o pună pe Eva să studieze muzica întocmai cum o îndemnase să citească.

Dar de astă dată fata refuză toate precauţiunile cu care Jacques îi înconjurase studiile alfabetice, luă solfegiul, îl deschise la prima pagină şi spuse cu vocea cea mai alintată:

— *A arăta la mine*, dragă Jacques.

Şi Jacques îşi începu lecţia chiar atunci, iar după opt zile, Eva cunoştea notele, valoarea lor, semnele adăugate la cheie, care urcau sau coborau tonurile.

După o lună, Eva cânta în interpretare liberă toate bucăţile transcrise pentru orgă.

Ne-am dat seama că Jacques Mérey stăpânea toate mijloacele capabile să acţioneze asupra acestei inteligenţe latente, asupra acestei *Frumoase din pădurea adormită* care aşteptase atâta timp să i se destrame vraja hărăzită, ei din leagăn de ursitoarele rele ale naturii.

Am văzut cum întrebuinţase succesiv ştiinţa ocultă, ştiinţa reală, misterioasele revelaţii ale naturii. L-am văzut făcând apel la Albert cel Mare, Hermès, Raymond, Lulle, Cornelius Agrippa şi la Biblie. Într-o zi citise în Cartea Sfântă un pasaj care exprima îndrăzneţ acţiunea unei fiinţe asupra altei fiinţe, omnipotenţa voinţei, forţa magnetică a privirii, irezistibila putere a celui puternic asupra celui slab.

Este vorba de Iehova care-l trimite pe Moise la faraon şi îi spune: "Vei fi Dumnezeul acestui om!"

Trimis de ştiinţă în preajma unei înapoiate, care se înverşuna să nu lase să se elibereze puterea inteligenţei sale încătuşate, Jacques Mérey urmă preceptul dat lui Moise şi deveni dumnezeul ei.

Factorii săi exteriori erau tot atâţia intermediari cu ajutorul cărora ordinele lui puteau ajunge până la Eva: *Preşedintele*, Scipion, bătrâna Martha, Antoine, Basile, stofele care o fascinau, florile care o încântau cu mirosul lor, peluzele de iarbă prin care se tăvălea, apa băută de la izvor, sau chiar şi bazinul, toată natura devenind astfel, după gustul ei, o vastă maşină electrică pe care doctorul o încărca — dacă putem îndrăzni să spunem astfel — cu irezistibilul fluid al voinţei lui.

Eva începuse să se dezvolte şi să devină încetul cu încetul femeie, dar ea nu îşi cunoştea încă sexul.

Crescută de un braconier şi de mama acestuia, fetiţa nu simţea nici o tulburare când stătea goală în faţa lor.

De când fusese adusă acasă la doctor, de când avea un nume şi de când devenise regina paradisului ei, îmbrăcată cu o cămaşă simplă, când roşie (am văzut efectul pe care îl producea asupra ei această culoare), când albastră, totdeauna însă de o culoare ţipătoare, alerga cu inocenţa celei căreia îi purta numele.

Este adevărat că predecesoarea ei nu purtase nici măcar o cămaşă.

Când doctorul hotărâse s-o lase să umble îmbrăcată în cel mai simplu dintre vesminte se asigurase că nici o privire nedorită nu va putea pătrunde prin desimea umbrarelor grădinii lui.

De altfel Eva era foarte ascultătoare, doctorul îi arătase domeniul ei şi fata se închisese totdeauna cu străşnicie înlăuntrul lui.

Ajunse în toamna anului 1791, se împlineau şase ani de când Jacques Mérey începuse această operă.

În curând Eva urma să împlinească paisprezece ani.

În mijlocul grădinii, pe-un dâmb, de la poalele căruia ţâşnea izvorul, domnea, cum am spus, un măr falnic plin de flori în aprilie, încărcat şi greu de fructe în septembrie. Evei, ca şi strămoaşei sale, îi plăceau mult fructele, dar cel mai mult îi plăceau merele.

Jacques Mérey exercită asupra acestui copac înrâurirea exercitată asupra oglinzii magnetiză, ca să spunem, aşa, frunzişul cu o forţă de atracţie şi voinţă, pomii au jucat un rol important în analele ştiinţei mesmeriene. Se cunoaşte cât de faimos devenise în urmă cu un veac secularul ulm din Buzancy la umbra căruia domnul, de Puységur iscodise minunile somnambulismului.

În vederea rezultatelor pe care dorea să le producă, Jacques Mérey recurgea la aplicarea fizicii oculte. Credea îndeosebi că pomii erau nişte mari antene, destinate să primească şi să transmită inteligenţa subtilă a omului. Iată de ce îşi oprise gândul asupra mărului, exemplul domnului de Puységur nu fusese decât al doilea motiv al alegerii sale.

Eva ieşi din casă la ora obişnuită, cu alte cuvinte pe la opt dimineaţa şi ca şi cum ar fi fost atrasă de un magnet sau poate numai de lăcomie, se îndreptă spre locul unde merele coapte îşi arătau culoarea de purpură şi aur prin verdele închis al frunzişului. Era aproape dezbrăcată. Niciodată forme mai frumoase nu se conturaseră cu mai multă libertate. Semăna cu una din graţiile lui Germain Pillon, atât de cast şi totodată elegant acoperite, că lăsând aproape totul dezgolit făcea ca totul să fie dorit..

Dar acele splendori ale naturii, acele comori ale frumuseţii fizice erau ocrotite şi sfinţite în ochii lui Jacques Mérey de cel mai cast dintre toate voalurile — de ştiinţă.

Nu s-au pomenit prin ateliere pictori sau sculptori care să se simtă bărbaţi în faţa unui frumos model gol, ei sunt artişti.

În această făptură Jacques Mérey nu vedea câtuşi de puţin o femeie, ci un caz de vindecat.

El era doctor.

Eva se ridică pe vârful picioarelor ca să apuce mărul pe care-l ochise şi după ce-l mânca lacomă, doctorul ieşi din dosul tufişului unde stătea ascuns. Prima reacţie a fetei fuse un mic strigăt de surpriză şi spaimă, dar apoi se repezi spre el, însă, cum doctorul îşi fixa cu intenţie vădită privirea grea şi îndrăzneaţă asupra goliciunii ei — fata, ca sub o rază de soare prea dogoritoare, lăsă ochii în jos şi văzându-şi sânul dezgolit, îşi încrucişa mâinile, încercând să se acopere cu basmaua. Se putea spune că era însăşi statuia Sfiiciunii.

Doctorul se îndreptă spre ea şi-i luă mâna într-a lui.

Fata ridică ochii, îi lăsă din nou în jos şi un nor purpuriu se răspândi pe marmura statuii.

Roşise, era femeie.

Pygmalion fusese depăşit, Galateea nu roşise, dar Galateea nu era decât o zeiţă!

Capitolul XI Bagheta magică

Evei nu-i lipsea decât un lucru ca să devină ceea ce Jacques Mérey vroia să facă din ea, cu alte cuvinte, o fiinţă desăvârşită, pe cât. de frumoasă pe atât de inteligentă.

Nu îi lipsea decât să iubească.

Femeile judecă mai mult cu inima decât cu mintea.

Înainte de ultimele întâmplări pe care le-am povestit, când viaţa vegetativă era mai puternică decât intelectul, starea obişnuită a Evei era apatia, avea aceeaşi expresie şi pentru oameni şi pentru lucruri, nu numai că nu. Înţelegea, dar faţă de nimeni, în afară de Scipion, nu manifesta interes. Or, de când toată fiinţa ei fusese răscolită de emoţii puternice, de când fusese gata să leşine în braţele lui Jacques Mérey — după ce, gustând din fructul pomului binelui şi răului, roşise în faţa lui ca Eva în faţa lui Dumnezeu —, fără să simtă încă dragostea, ea încerca tulburarea dragostei, dar între acele uşoare tresăriri de sentimente comune tuturor fiinţelor şi acele năvalnice efluvii ale inimii care fac din femeie fiinţa cea mai iubitoare şi cea mai iubită a Creaţiunii există o mare diferenţă.

Ca să însufleţească această floare şi să-i dea acea vrajă a femeii, aşa cum îi dăduse culoarea, doctorul se bizuia mult pe puterea privirii.

Oamenii vechimii localizaseră în priviri sediul puterii şi al acţiunii fiziologice ale unei fiinţe asupra altor fiinţe, Horaţiu n-a fost decât eroul tradiţiilor Orientului când îi descria pe Jupiter, marele magnetizator al lumilor care răscolea tot Olimpul doar cu o încruntare a sprintenelor, *cuncta supercilio moventis.*

Această idee a puterii privirii, despre care de altfel avem exemple în fiecare moment chiar la animale, era într-atât de răspândită, încât Isus face de multe ori aluzie la diferenţa între ochiul bun şi cel care deoache.

— Ochiul tău, spune el, este lumina corpului tău, dacă privirea îţi este dreaptă şi cinstită, tot corpul tău va fi limpede, dacă privirea ta este rea tot, corpul tău va fi întunecos.

Doctorul avea ochi buni, el era una din acele fiinţe rare, trimise pe pământ numai pentru binele semenilor lui.

Iubea. Supremă dovadă a bunătăţii, se dăruia operelor pe care avea pasiunea să le creeze şi să le vindece.

Plimbându-şi privirea, conducătoare a voinţei sale, peste toate obiectele de care se apropia, Eva, el tindea să se plaseze psihologic în legătură cu ea, căutase sufletul tinerei fete, curat ca cerul implorat de Hippolyt, ca mărturie a nevinovăţiei sale, era sufletul, dar nu şi trupul ei.

Înconjurată de Jacques ca de o atmosferă densă, fără să-l vadă, Eva îl regăsea prezent în tot ce atingea, pentru că doctorul avusese grijă să acţioneze asupra tuturor mobilelor din camera în care stătea, asupra copacilor, asupra tuturor florilor din grădină, dintre care ea era cea mai frumoasă floare, asupra fleacurilor de pe masa de toaletă, chiar asupra hranei şi asupra aerului pe care îl respira. Deseori, când cerea un pahar cu apă, Jacques avea grijă să-şi exercite acel fluid magnetic şi era ca şi cum o dată cu apa i-ar fi dat să-i bea sufletul. Toate obiectele animate de el într-un singur ţel erau tot atâtea taine, care îl puneau în acord cu această făptură demnă de interes, căreia el îi sacrifica viaţa şi din fericirea căreia vroia să-şi făurească propria lui fericire.

În absenţă — şi uneori lipsea o zi sau două vrând astfel să-şi dea seama de forţa puterii lui — Jacques Mérey se servea de natură ca de o mijlocitoare cu ajutorul căreia să ajungă până la Eva sentimentul ce vroia să i-l inspire. Insuflă o putere magnetică dâmbului cu gazon pe care fata avea obiceiul să se aşeze, pârâului unde câinele bea şi în care ea se privea, încărcă vântul, murmurul copacilor, cântecul păsărilor, gâlgâitul micilor cascade, într-un cuvânt, toate zgomotele grădinii, să murmure la urechea Evei cuvântul necunoscut încă inimii ei.

Într-o zi când tânăra fată se apropie de un trandafir sălbatic, căruia însuşi doctorul îi căţărase pe un masiv de zidărie tulpina încărcată de stele înrourate, zări în mijlocul tufişului o floare care îi atrăgea mâna în mod misterios şi care cerea să fie culeasă.

Întinse braţul şi rupse floarea.

Dar abia o dusese fără voie spre buze, că şi simţi în dulcele parfum al trandafirului sălbatic o stranie toropeală şi Jacques Mérey, aşa cum îl văzuse lângă măr în ziua când roşise, îi trecu acum prin minte ca o umbră.

Jacques fusese cel care poruncise trandafirului sălbatic ca Eva să-l culeagă şi să-l miroase.

Ne-am dat seama că doctorul acorda o mare valoare semnelor de care se servea vechea magie pentru a fixa anumite fenomene de voinţă. Era sau mai curând fusese cu prisosinţă discutată în ultimul timp printre fizicieni bagheta magică, căreia i se atribuia virtutea de a se mişca singură în mâinile anumitor persoane şi de a dezvălui prin această mişcare prezenţa nevăzută a izvoarelor, a metalelor şi chiar a cadavrelor. Bagheta nu se mişca însă în mâinile oricui, fenomenul este specific temperamentelor nervoase şi variază în intensitate după natura indivizilor, încolo, o explicaţie mai mult sau mai puţin mulţumitoare a vibraţiei baghetei era dată prin ceea ce se numea atunci fizica ocultă. Această ştiinţă atribuia fenomenului de scurgere a corpusculelor şi acţiunii acestor particule asupra baghetei de alun explicaţia mişcării indicatoare care făcuse de multe ori să se descopere pâraie, comori ascunse şi chiar urme de crime necunoscute.

Jacques Mérey se gândi să recurgă la această baghetă ca să poată descoperi în adâncul inimii elevei lui izvorul dragostei nedezvăluită încă.

Filozofia baghetei, cum se spunea atunci, avea pretenţia de a explica toate legendele şi miturile antichităţii, readucându-le la o cauză naturală. Eneea, condus de creanga de aur la poarta infernului, nu era decât o imagine poetică a misterelor la care putea ajunge cunoaşterea legii care dirija în aer mişcarea corpusculelor.

Bagheta lui Moise făcuse să ţâşnească apa din stâncă, cea a lui Jephte începuse să înverzească, a lui Circe îi schimbase pe prietenii lui Ulise în porci, toate acele exemple călăuzeau şi încurajau ştiinţa lui Cagliostro, Mesmer şi Saint Germain în cercetarea ştiinţifică a necunoscutului. Numai că, Jacques Mérey, mai generos decât Circe, dorea mai mult să schimbe animalele în oameni decât oamenii în animale.

Jacques Mérey făcu o plimbare cu Scipion prin pădurea cea mai apropiată, aici tăie o creangă de alun, o încărcă cu forţa fluidului, astfel încât să-i poată transmite Evei voinţa lui, îi porunci câinelui să-i ducă bagheta, în timp ce el, ocolind pe alt drum, ajunse la Argenton şi intră în grădină printr-o poartă ce dădea în câmp şi a cărei cheie o avea numai el.

Am spus că în această grădină, mare de altfel cât un parc, Jacques Mérey trasase un cerc înlăuntrul căruia Eva trebuia să se plimbe, fără ca vreodată să-l depăşească.

Eva, în supunerea ei oarbă şi pasivă, nu avusese niciodată ideea să treacă peste limita îngăduită.

La marginea grădinii se afla o grotă învelită toată cu muşchi de unde ţâşnea într-un mic rezervor, limpede ca aerul, izvorul care reapărea la piciorul dâmbului unde domnea mărul.

Doctorul îi spunea Grota Meditaţiilor.

Aici, izolat de lume, departe de orice zgomot, liberat de toate preocupările, venea să viseze la acele lucruri necunoscute care, atâta vreme cât nu sunt realizate, le crezi imposibile.

De multe ori venise aici înainte să o fi cunoscut pe Eva, dar mult mai des în vremea din urmă.

Intrarea grotei, luminată în interior printr-o deschizătură care răspundea chiar lângă rezervor, era cu totul mascată de iederă şi lianele care atârnau. Trebuia să ştii că era acolo, altfel n-o puteai bănui.

Eva, luând nuieluşa din botul lui Scipion, nu simţi la început nimic deosebit. Dar, cum o ţinea fără voie în mâini, peste o clipă simţi o stare vagă de îngrijorare, o nevoie de mişcare, acea poftă de aer care o silea să des chidă ferestrele camerei dacă afară era urât, sau să se plimbe dacă timpul era frumos. De aceea, o porni spre grădină, plimbarea ei obişnuită, sau mai curând singura ei plimbare.

De astă dată, fără să se gândească măcar, fără s-o mai oprească nici un obstacol material sau ideal, trecu limita ieri încă impusă voinţei ei şi cu nuieluşa în mână, condusă în parte sau mai degrabă numai de ea, îndepărtă iedera şi lianele şi apăru în jumătatea luminată a grotei, ca o zână ţinând bagheta în mână.

Purta o rochie lungă de caşmir alb, strânsă peste mijloc cu o panglică albastră. Părul blond, care îi cădea greu până la genunchi, îi acoperea umerii.

Prezenţa lui Jacques Mérey în grotă nu o miră. Simţurile ei lăuntrice şi sufletul ei ştiau că îl va găsi aici.

Îi pronunţă numele cu cea mai melodioasă intonaţie şi-şi întinse braţele spre el.

Jacques o ţinu câtva timp strânsă la piept.

Între aceste două fiinţe, atrase una către cealaltă, ce păreau că se caută în marea taină a naturii, se stabilise un fel de legătură misterioasă, greu de exprimat.

Se aşezară unul lângă celălalt pe o piatră acoperită de muşchi.

Apoi Eva luă mâinile lui Jacques într-ale ei, îl privi fix cu ochii ei mari, nemişcaţi şi îi spuse cu voce calmă, adâncă şi chibzuită, gustând parcă una câte una toate literele acestor două cuvinte:

— Te iubesc!

În aceeaşi clipă, îi căzu capul pe umărul lui şi părul i se revărsă peste faţa tânărului doctor, bătaia inimii şi arterele îşi pierdură ritmul obişnuit şi respiraţia păru să se oprească pe buzele întredeschise ale tinerei fete.

Magnetizatorii secolului trecut au dat mai multe nume acestei stări de somnolenţă şi insensibilitate, vecină cu somnambulismul, dar care totuşi nu se putea confunda cu el. Sufletul în acel moment pare a-şi rupe legăturile cu trupul. Psyché îşi recapătă aripile şi zboară nu se ştie unde. Sfânta Tereza se urcă la cer şi îngenunche în faţa lui Dumnezeu.

Aceste cuvinte, vechi de când lumea, pe care natura înconjurătoare le murmură de mai bine de o lună la urechea Evei, aceste cuvinte pe care puterea magnetică le smulsese într-un fel din sufletul ei, cuvintele *te iubesc*, o trimiseseră în al nouălea cer al extazului.

Extazul se deosebeşte de magnetism prin aceea că atâta timp cât durează starea, persoana magnetizată scapă din sfera magnetizatorului, ca şi când ar găsi un protector mai puternic. Influenţa lui Jacques Mérey întâlnise până atunci în Eva o supunere de sclavă. Sărmana copilă era robită acţiunii magnetismului. Fără să-şi dea seama, voinţa ei era înlănţuită de o forţă exterioară, atotputernică, irezistibilă, dar limitele magnetismului o dată depăşite, în zadar mai acţiona sau comanda această forţă — fiinţa ei nu mai răspundea comenzilor date decât prin desensibilizarea rezistenţei, în zadar îşi adună Jacques toată energia pentru a o soma pe Eva să se trezească, somnul continua fără să ţină seama de el, un somn vecin cu catalepsia, care lua încetul cu încetul rigiditatea morţii.

Jacques Mérey încremeni de spaimă şi îngrijorare.

Sfârşit de oboseală, căzu în genunchi la picioarele fetei şi-şi apăsă buzele pe mâna ei.

La acest contact, o simţi că tresare, uşor, dar tresărirea era confuză, aproape imperceptibilă şi mâna semăna tot atât de bine cu a unei tinere moarte, teama lui se amplifică şi fruntea i se umezi. Cu capul în mâini se ridică în picioare şi mai înspăimântat.

Văzu gura fetei întredeschisă şi buzele tresărind de un uşor fior, care nu era decât respiraţia, atunci îi veni o idee.

Dacă ar încerca să-i sărute buzele aşa cum îi sărutase mâinile?

Jacques Mérey avea sentimentul pudoare! Împins până la cel mai înalt grad. Îşi putea oare îngădui, treaz, fiind, să-şi lipească buzele pe gura unei fete care dormea?

Nu comitea oare un atentat la pudoarea ei? Nu era o pată pe această pasăre nevinovată?

Dar dacă acesta era singurul mijloc de a o salva?

Jacques Mérey ridică ochii spre cer, îl luă pe Dumnezeu martor al curăţeniei intenţiilor sale, ceru iertare Vestei antice, se aplecă deasupra Evei şi-i atinse, sau mai bine zis abia îi atinse buzele.

În clipa următoare, ca şi cum prin această atingere s-ar fi rupt lanţul care o legase de lumea superioară, Eva scoase un uşor suspin şi, tremurând din vârful picioarelor până la rădăcina părului, spuse:

— Cine m-a trezit! Eram atât de fericită!

Apoi, rotindu-şi privirea, păru mirată să vadă un bărbat lângă ea, dar imediat, o neaşteptată roşeaţa îi acoperi pentru a doua oară obrajii. Şi luând mâna lui Jacques, trează de astă dată, zâmbind, îi spuse din nou ceea ce spusese în transă:

— Te iubesc!

Apoi îi duse mâna în partea stângă a pieptului, tânăra fată aflase locul inimii.

Capitolul XII Inelul

Aceasta însemnă pentru Eva o revelaţie a întregii naturi, ceea ce văzuse în extaz — cerul, Dumnezeu, îngerii — îi rămase în spirit, în minte, în suflet poate cele două cuvinte nu exprimă decât unul şi acelaşi lucru, iată de ce le spunem pe amândouă în loc să spunem unul singur.

Dar miracolul nu se opri numai la ceea ce se vedea.

Pentru prima oară, în această nouă lumină, ea descoperi sub adevăratul lor aspect cerul, pământul, păsările, florile, până atunci, în semiîntunericul indiferenţei sale, Eva nu preţuise nimic din toate aceste minunăţii. Pentru a vedea şi a auzi Creaţiunea, trebuie altceva decât ochi şi urechi.

Trebuie dragoste.

Pe măsură ce orizontul celor vizibile şi materiale se lărgea, Eva învăţa să vorbească despre toate aceste lucruri până atunci necunoscute, iar ideile noi, inspirate de tot ce era nou, chemau de la sine cuvintele necesare exprimării lor.

Această educaţie era ceea ce psihologii vremurilor de atunci numeau *transfuzie*.

Eva primea totul de la Jacques, doctorul o învăţă numele plantelor, ale animalelor, ale stelelor, îi povesti întreaga legendă a facerii lumii.

Fata îl asculta cu aviditate şi într-o oarecare măsură ghicea gândurile, într-atât ceea ce îi spunea el era plin de afecţiune şi dragoste. Prin el Eva învăţa pe dinafară întreaga natură, în gândul profesorului îşi citea propriile ei gânduri şi raţiunea de a fi nu numai a lucrurilor perceptibile, ci şi a celor abstracte, nu numai ale celor ce se puteau vedea, ci şi cele ce nu se puteau vedea.

Nemărginirea universului şi spectacolul vieţii explicate de Jacques îi dădeau sentimentul existenţei unei forţe a naturii, despre care până atunci îi vorbiseră doar cântecul păsărilor, parfumul florilor sau razele mângâietoare ale soarelui de mai.

Pentru înţelegerea naturii, doctorul îi oferi lucrările poeţilor germani sau englezi, pe care Eva nu întârzie să le citească şi vru neapărat să le înţeleagă.

Limba germană şi limba engleză îi erau doctorului tot atât de familiare ca şi limba lui maternă şi, după două sau trei luni, Eva ştia să-i spună *te iubesc* în trei limbi diferite.

Creierul ei tânăr era ca acel pământ virgin care niciodată n-a produs nimic şi care, ca să dea trei recolte pe an, nu aşteaptă decât tripla însămânţare.

Jacques o instrui astfel, încât să ajungă nu numai o fată erudită, dar în acelaşi timp să înveţe a deveni singură frumoasă, pentru asta avea aptitudini neobişnuite.

Dar, în ciuda ochilor ei mari, a trăsăturilor fără cusur, a formelor perfect modelate, în starea ei primitivă, de la început, nu producea decât o impresie penibilă şi aproape neplăcută, ca să fie frumoasă îi lipsea feminitatea.

Tratamentul moral al doctorului îi dezvălui o frumuseţe cu totul nouă, frumuseţea sufletului, frumuseţea vieţii, frumuseţea gândirii.

Figura ei, nu demult posomorâtă şi imobilă, începu să se schimbe ca prin farmec.

Acel sentiment pentru care nu avem nume, căruia nemţii îi spun *Gemüth* şi englezii *feeling*, acel sentiment căruia limba franceză nu-i spune altfel decât *simţ afectiv* sau *simţ emotiv*, venise să poetizeze forma, însufleţind-o. Dispăruseră acele linii reci şi nemişcate pe care nimic nu le clintea din rigiditatea lor, nu mai avea figura încremenită peste care absenţa gândirii aşezase pecetea neantului, acum existau în ea mai multe individualităţi, în funcţie de impresiile pe care le primea, în funcţie de obrazul lui Jacques mai ales, a cărui tristeţe sau bucurie le oglindea.

O dată cu iubirea se dezvoltă cochetăria, care este, ca să spunem aşa, floarea dragostei. Eva, nepăsătoare până atunci fără de persoana ei, începu cu plăcere să-şi îngrijească îmbrăcămintea, să-şi pieptene şi să-şi perie singură părul lung, într-un cuvânt, să fie frumoasă.

Permanenta relaţie în care trăiau Jacques cu Eva crease şi pe zi ce trecea strângea şi mai tare între ei o simpatie unică şi fără limite. Erau, evident, sub totala putere a acelei legi universale pe care savanţii o atribuie lumii, iar poeţii — indivizilor, pe care primii o numesc atracţie şi ceilalţi dragoste.

Cuvântul. Dragoste, oricât de delicat şi de puternic ar fi, tot n-ar putea să exprime această viaţă în doi, pe care legătura magnetică o iscase între acest bărbat tânăr şi această fată tânără.

Tot ce se ştie despre afinităţile misterioase care există între unii fraţi gemeni, pe care natura i-a legat unul de altul, tot ce au povestit poeţii despre atracţiile helio-tropului faţă de soare, tot ce au închipuit savanţii despre corelaţiile înlănţuite ale lunii cu Oceanul — nu ar da decât o foarte vagă idee despre starea de identificare la care ajunseseră Jacques cu Eva.

Într-adevăr, se presimţeau, se ghiceau, se căutau, se auzeau în foşnetul pădurii, în plânsul etern al izvorului, în armonia generală a vieţuitoarelor. Şi unul şi celălalt aspirau spre tot ce se ridica spre culmi, în zilele în care unul era bolnav, celălalt suferea. Dacă se întâmpla ca Jacques să roşească, acelaşi nor purpuriu se împrăştia prin afinitate pe obrazul Evei. În momentele de veselie, acelaşi surâs fericit aluneca pe buzele amândurora. Erau emoţionaţi în acelaşi fel de aceleaşi lecturi, ceea ce gândea unul, celălalt şi ghicea. Era aceeaşi fiinţă iubitoare, de două ori într-o singură existenţă, legătura care-i unea pe unul de celălalt era un fel de egoism dublu.

Ei sorbeau, dacă, se poate spune astfel, viaţa din aceeaşi cupă.

Jacques, vrând să exprime acea perfectă simbioză a sentimentelor lor, o numise pe Eva sora lui, la rândul ei, Eva îi spunea lui Jacques fratele ei, dar cele două cuvinte, ca toate celelalte, nu puteau să exprime această armonie pe care limba oamenilor n-a prevăzut-o.

Vorbele prea tandre pe care Jacques se sfia să i le spună, pentru că oricât de puternic ar fi fost ataşamentul lor, se deosebea mai ales prin lipsa manifestărilor obişnuite sau prin nevinovăţia la care erau obligaţi să recurgă — vorbele prea tandre pe care se sfia să i le spună, le transmitea pomilor sub care se aşeza Eva, pomii îşi mişcau deasupra capului tinerei fete crengile şi frunzele lor, povestind inimii ei în tot atâtea graiuri şi şoapte misterioase tot ce simţea inima lui Jacques.

Magnetismul are, ca şi magia veche, semne şi mijloace oculte pentru a tulbura corelaţia firească a lucrurilor şi chiar pentru a schimba gustul, fondul şi aspectul naturii. Jacques se folosea de această putere de înrâurire asupra Evei. Dăduse trandafirilor mirosul

violetelor, schimbase apa în vin, înmulţise pâinea de pe masă, făcuse să se usuce şi să înverzească din nou pomii fructiferi. Toate aceste miracole nu existau bineînţeles decât în spiritul halucinat al subiectului. Or, tocmai asta îi era şi intenţia, să creeze în jurul Evei o lume fantastică, peste care să stăpânească gândirea lui. Jacques nu se slujea de această influenţă de temut decât pentru fericirea elevei lui. Dacă devenise un fel de dumnezeu pentru Eva, o făcuse numai pentru a desăvârşi în ea opera imperfectă a naturii.

Într-o zi, când Jacques se dusese să vadă un biet bolnav la o leghe depărtare de Argenton şi o operaţie prea grea pentru a nu putea fi încredinţată altcuiva îl reţinuse două ore mai mult decât îşi închipuise el că va pierde cu această treabă, vrând să verifice puterea transmiterii gândului — luă o foaie albă de hârtie, tăie o pană nouă şi scrise fără cerneală pe hârtie, în aşa fel, încât pentru oricine în afară de Eva scrisul să nu lase nici o urmă:

"*Întârzii timp de două ore. Fii fără grijă, soră dragă şi aşteaptă-mă la ora cinci sub pomul ştiinţei, binelui şi răului. Fratele tău,*
Jacques"

Astfel îi spunea doctorul mărului, în urma întâmplării când pentru prima oară Eva roşise.

Apoi legă biletul la gâtul lui Scipion şi îi porunci să alerge s-o găsească pe Eva.

Scipion ascultă.

O găsi pe Eva lângă izvor, acolo unde avea el obiceiul să bea, veni către ea, fata dezlegă biletul şi cu toate că nu se vedea nici o urmă de scris, îl citi.

Eva nu avea nici cronometru, nici ceas, dar fără să se uite măcar pe cer să vadă unde se afla soarele, la ora cinci fără cinci minute se aşează pe movilă.

La ora cinci fix, intrând prin poarta mică a grădinii, Jacques venea să se aşeze la umbra pomului unde Eva ajunsese cu cinci minute înaintea lui.

Scoase un strigăt de bucurie, Eva era deci un bun mediu.

Era o seară frumoasă de toamnă, îndrăgostiţii, mândri şi fericiţi că trăiesc, că se văd, că se ating prin toate fibrele sufletului, cu fiecare gură de aer li se părea că. Respiră însuşi cerul.

După figura solemnă şi gravă a lui Jacques, Eva înţelese pe dată că îi va face o comunicare delicată şi importantă.

Şi într-adevăr Jacques o privea cu bunătate şi seriozitate.

— Eva, îi spuse, am exercitat până acum asupra ta o acţiune care era necesară ca să te pot aduce la punctul moral şi fizic la care te afli astăzi, dar la care acum renunţ. În momentul când îţi vorbesc, îmi iau înapoi toată puterea magnetică, îţi redau tripla libertate — a sufletului, a inimii şi a minţii, îţi redau simţul tău moral în toată întinderea lui, îţi redau în sfârşit liberul tău arbitru, nu mie îmi vei da ascultare, ci ţie însuţi. Până acum, noi nu am vorbit niciodată despre angajamentul pe care bărbatul îl contractează cu femeia şi care se numeşte căsătorie, datoriile acestei stări ţi le voi explica mai târziu, n-am ajuns decât la logodnă. Ai trăit până acum în singurătate, este timpul să ai relaţii cu lumea şi să-ţi alegi un bărbat pe care să-l iubeşti.

— Jacques, ştii bine că nu are rost, răspunse Eva, logodnicul meu eşti tu.

Jacques apăsă mâna Evei pe inima lui şi scoţându-şi din deget un inel de aur, îi spuse:

— Dacă asta este voinţa ta, Eva, aceeaşi este şi a mea. Primeşte deci, aşa cum este obiceiul, acest inel de aur, martor al făgăduielii noastre, inelul nostru de logodnă.

Şi îi puse în deget un inel magnetizat, cu intenţia că ori de câte ori Eva se va gândi la el, având acest inel în deget, să-l poată vedea, chiar în lipsă, dacă nu cu ochii trupului, cel puţin cu ochii sufletului.

Capitolul XIII Unde ortus?

La punctul unde ajunseseră cei doi îndrăgostiţi, adică la ziua logodnei lor, o întrebare serioasă avea să-i tulbure, dacă nu ca o piedică, cel puţin ca un semn de întrebare: A cui fiică era Eva?

Se ştie cum luase Jacques Mérey de la braconier şi de la mama acestuia copila pe care o adusese la el în casă.

Două motive îi determinaseră să încredinţeze doctorului fetiţa: primul, de ordin absolut egoist — dându-i-o, îi scutea pe ei de o mare grijă.

Al doilea — mai puţin egoist — era nădejdea că îngrijirile doctorului ar putea îmbunătăţi starea indicatei.

Dar luând-o, doctorul se angajase formal să înapoieze fetiţa în ziua în care va fi cerută de părinţii ei adevăraţi.

Certitudinea că părinţii ei nu erau nici braconierul nici bătrâna, certitudinea că familia ei adevărată vrusese să scape de ea lăsând-o braconierului îi dăduse speranţa că Eva nu va fi niciodată cerută înapoi.

De aceea o izolase în paradisul pământesc pe care i-l crease şi pe care nu lăsase să îl vadă decât cele câteva persoane pe care le-am pomenit.

În primul, în al doilea şi chiar în al treilea an, Joseph (aşa îi chema pe braconier) şi Magdaleine, mama acestuia, nu veniseră decât o dată pe an s-o vadă şi să afle noutăţi despre fetiţă.

De fiecare dată le-o arăta, dar cum în primii trei ani vindecarea ei nu făcuse cine ştie ce progrese, ei îşi pierduseră aproape nădejdea că doctorul, cât era el de savant, ar putea vreodată să facă din acea creatură fără vlagă, fără cuvânt şi fără judecată o fiinţă vrednică să-şi ia locul în rândul oamenilor cu judecată.

Apoi, trebuie neapărat să-l acuzăm pe Jacques Mérey de acea mică înşelăciune, când inima îi îndemnase conştiinţa să păstreze tăcerea asupra faptului că Eva începuse să progreseze destul de serios şi când el, fără să mai aştepte ca Joseph şi bătrâna să vină să afle noutăţi despre fetiţă, se dusese el să le ducă.

Şi, ca să-şi facă din braconier un prieten, de fiecare dată când trecea pe acolo, îi dăruia câteva cutii de praf de puşcă şi câteva livre de alice pe care braconierul, care nu-şi îngăduia luxul să le cumpere de la oraş, le primea totdeauna cu multă recunoştinţă.

La întrebările despre starea şi sănătatea fetei, doctorul răspundea în doi peri:

— Îi merge ceva mai bine, n-am pierdut nădejdea, natura ei e atât de puternică!

Şi bineînţeles braconierul, care vedea mereu în Eva grămada aceea informă, ridica din umeri spunând:

— Ce să-i faci, domnule doctor, bun e Dumnezeu!

Apoi, cei doi bărbaţi plecau să facă împreună o plimbare prin pădure. După ce doctorul avea grijă să lase bătrânei câte o pungă, împuşca vreo doi iepuri sălbatici, trei sau patru iepuri de casă şi se întorcea acasă cu vânatul, ferindu-se să vorbească ceva despre drumul pe care-l făcuse şi despre oamenii pe care îi văzuse.

Cât despre Eva, mult timp fusese indiferentă faţă de existenţa ei şi a celorlalţi. Dar când naşterea ei morală îi scosese mintea din starea latentă unde o surghiunise acest fel de hidrocefalie de care fusese atinsă, Eva începu să se preocupe de originea ei.

Îşi aducea aminte vag că braconierul şi bătrâna lui mamă le făcuse o vizită mai demult. Dar această amintire nu avea în ea nimic duios şi nici o tresărire filială, nu-i tulbura inima.

Jacques Mérey îi spusese că Joseph şi bătrâna avuseseră grijă de ea timp de doi ani, le era recunoscătoare pentru îngrijirile lor, dar nici o voce interioară nu îi spunea: "Omul acela e tatăl tău, femeia aceea e mama ta!

Mai mult decât atât, de câte ori încerca să aducă vorba despre ei, Jacques Mérey schimba vorba, cu un fel de nelinişte, care îi lăsa o tulburare pe faţă.

Până la urmă Eva nu-şi mai făcea griji despre obârşia ei şi nu mai căuta să ştie cine îi sunt părinţii.

La o fire receptivă ca a ei, tăcerea aceasta putea să dea de gândit.

Deseori Jacques Mérey o găsise tristă, preocupată, neliniştită, inima fetei căuta parcă o voce misterioasă care să o întrebe:

— Cine eşti tu?

Fiinţa umană este atât de slabă, atât de mărginită, atât de prăpăstioasă, încât are nevoie, pentru a nu se speria de ea însăşi, să-şi găsească puncte de sprijin şi rădăcini în înaintaşii care au precedat-o pe pământ. Omul are nevoie să ştie de unde vine, pe ce poartă a intrat în viaţă, de al cui braţ s-a sprijinit când a făcut primii paşi.

Bănuitor, el are nevoie să simtă în spatele lui un trecut, de aici cultul strămoşilor la indieni ca şi la toate celelalte popoare primitive. Omul se consideră ca un butaş al arborelui genealogic, ca un butaş al acelui arbore căruia să-i atribuie destinul lui. Fiul este răspunzător de sufletul tatălui său şi de destinul care-i aşteaptă sufletul în cealaltă lume. Dacă execută cu fidelitate sacrificiile, dacă îşi îndeplineşte datoriile faţă de ceata lui, el săvârşeşte şi dezvoltă în propria-i existenţă nemurirea celui care i-a dat viaţă. Această transmitere şi solidaritate, această comuniune a omului cu strămoşii lui, care formează elementul principal al vechilor dogme, sunt urmarea neliniştii sângelui pentru a se întoarce la izvor.

În enumerarea întrebărilor de care omul trebuie să fie preocupat cu seriozitate ori de câte ori se gândeşte şi se reîntoarce asupra lui însuşi, savantul Linné pune în primul rând pe aceasta:

— *Unde ortus?* (De unde vin?).

Pentru a răspunde acestei întrebări, popoarele tinere au recurs la genealogii.

Toate vechile religii sunt geneze, ele povestesc în legende mai mult sau mai puţin tălmăcite, mai mult sau mai puţin transparente, obârşia lucrurilor, originea lumii, naşterea omului, succesiunea familiilor reprezentate una după alta de către un şef, ele restabilesc, într-un cuvânt, firul conducător care, întorcându-se în trecut, conduce omul din timp în eternitate. Jacques Mérey putea să facă faţă întrebărilor pe care Eva i le punea despre natură, îi povestise despre facerea lumii, despre originea, probabilă a pământului, despre succesiunea fiinţelor anorganice şi organice, de la polipi până la mamifere.

În lumina fizicii oculte, îi explica prin mişcarea atomilor formaţia primitivă a plantelor şi diferitele încercări ale naturii asupra animalelor înainte de a ajunge la om.

Dacă aceste explicaţii nu erau totdeauna convingătoare, erau cel puţin conforme cu ştiinţa vremii sale, căreia îi atinsese şi chiar îi depăşise limitele.

Dar când Eva ajunse la o întrebare mult mai simplă, când părea că-i spune cu nelinişte în privire şi cu un uşor tremur al buzelor: "Şi eu din cine mă trag?" — toată ştiinţa savantului se tulbură, fusese nevoit să-şi mărturisească neştiinţa şi să tacă.

Se povesteşte că Pic de la Mirandole trebuise să susţină o teză care durase trei zile.

Aria cunoştinţelor umane — atât cât era în vremea aceea — fusese parcursă şi asupra tuturor punctelor Pic de la Mirandole îşi sfidase examinatorii care pândiseră să-l prindă în vreo eroare.

Invidioşii erau livizi şi-şi muşcau buzele, neavând ce altceva să facă.

Teologii se amestecaseră şi ei.

Teologia era o pădure plină de capcane, în care spiritul cel mai exersat îşi dădea multă osteneală să nu fie prins, un fel de puţ tenebros în care cei mai îndrăzneţi minieri ar şovăi să intre, un stufăriş plin de spini în care cei mai temerari exploratori îşi lăsau fâşii din robele lor.

Simplu, calm, grav, Pic de la Mirandole derutase toate subtilităţile, evitase toate capcanele, dezarmase toate silogismele, scăpase din toate dilemele, recursese la toate artificiile.

Acest tânăr era într-adevăr dotat cu ştiinţa universală.

Dar o curtezană care asistase la toate aceste exerciţii, mai mult ca să fie văzută decât ca să vadă şi să audă, plictisită de atâta examinare, se ridică şi făcu semn că vrea să adreseze şi ea o întrebare atotştiutorului savant.

Un murmur de uimire făcu ocolul eruditei adunări. Mândru de a-şi fi tulburat toţi adversarii în această faimoasă teză *De omni re scibili et de quibusdam aliis*, Pic de la Mirandole o privi nu fără uimire pe această femeie care îndrăznea să-i pună lui întrebări, un surâs de dispreţ îi strânse uşor buzele.

— Aţi putea dumneavoastră, întrebă curtezana, să-mi spuneţi cât e ceasul?

Pic de la Mirandole fu nevoit să-i răspundă că habar nu avea.

Ei bine, în aceeaşi situaţie se afla şi Jacques Mérey, ştiinţa lui era temeinică şi universală, s-ar fi putut crede că făcuse parte din însuşi consiliul naturii creatoare, atât de bine cunoştea raţiunea lucrurilor, originea şi ţelul fiinţelor, de unde veneau şi unde se opreau. Nimic nu îi era străin în filiaţiunea creaturilor, a elementelor, a lumilor, dar era neputincios să afle şi să dezvăluie obârşia femeii pe care o iubea!

Tot ceea ce ştia era doar că Eva nu era fiica tăietorului de lemne şi nici a mamei acestuia.

În 1792, epocă la care am ajuns şi care în curând ne va lua cu ea pe aripile ei de foc, în Franţa clasele sociale nu se amestecaseră aşa cum s-a întâmplat în urma revoluţiei, atunci exista într-adevăr un tip aristocratic, dacă nobilimea s-a menţinut mult timp în această ţară, ale cărei moravuri uşoare şi uşuratice au dus în mod vizibil spre egalizare, asta s-a datorat numai diferenţei de sânge.

Femeile mai ales şi-au purtat originea şi rangul, fiecare după distincţia persoanei ei, eşafodul din 1793 a confirmat existenţa acestei egalităţi de clase, dacă ereditatea fiziologică mai avea nevoie de o confirmare.

Nu se distruge decât ceea ce nu se poate şterge.

Nu vreau deloc să susţin că familiile nobile ar fi superioare plebei, primele ascundeau în ele germenul decadenţei şi al alterării, pe când ceilalţi, mai curaţi, mai viguroşi, aspirau cu energie la viaţa socială.

Dar este tot atât de adevărat că vechile familii aveau un tip propriu de frumuseţe, care ţinea poate de educaţie în aceeaşi măsură cât ţinea de origină.

Revoluţia întâlnise tipul aristocratic, care prin frumuseţea lui delicată rănea tipul popular şi, neputându-l modifica atât de repede după placul ei, prin alianţă cu burghezia, îl secerase.

Jacques Mérey, democrat, socialist prin excelenţă, nu putea să nu regăsească la Eva această trăsătura aristocrat i că.

Sfântul Bernard, care dintr-o delicată atenţie faţă de religie trecuse în revistă perfecţiunile Sfintei Fecioare şi o alintase în litaniile lui cu epitetele cele mai frumoase şi mai linguşitoare, nu găsise altceva mai bun să-i spună decât *Vasul mumă (Vas electionist*).

Aceste semne de alegere, care fac din anumite femei vasele preţioase ale naturii, prin superioritatea materiei şi puritatea formelor, doctorul le recunoştea în mod fatal şi cu tristeţe în tânăra fată care trecea a fi a tăietorului de lemne.

Mâinile ei delicate, roz şi transparente, degetele fără noduri, cu unghii prelungi, piciorul mic şi cambrat, gâtul arcuit care se putea compara cu un vas de alabastru însufleţit, toate acestea denunţau o rasă rafinată — toate dezminţeau originea omului de rând pe care aparenţele o atribuiau Evei.

În fond, opiniile politice ale lui Jacques sufereau mult din cauza acestei mărturisiri pe care trebuia totuşi să şi-o facă. Îl costa mult să descopere la această tânără fată caracteristicile unei rase pe care o detesta, îi era ciudă că era nevoit să recunoască o

frumuseţe în acest tip dominator, ar fi dat oricât să poată nega mărturia constatărilor lui, să recuze ştiinţa şi să strige naturii: *Ai minţit!*

Cel puţin se consolă gândindu-se că aceste familii, atât de mândre de sângele lor, se îndreptau vertiginos spre propriul lor declin, că frumuseţea trăsăturilor, albeaţa pielii nu erau deloc un motiv care să împiedice răspândirea limfatismului şi a bolilor dubioase, care-i urmau.

El ştia şi putea să probeze că fără mezalianţă această rasă privilegiată se istovea, că toţi copiii aristocraţiei se năşteau bătrâni, că cea mai mare parte dintre ei veneau pe lume infirmi şi cu oasele moi, că idioţii şi idioatele abundau în casele bunelor familii şi că o dată căzuţi în mâinile femeilor, din cauza abuzurilor, plăcerilor, intrigilor amoroase, bărbaţii nobilimii dădeau în mintea copiilor.

Semnele acestei degenerări păreau întipărite pe însuşi regele care guverna atunci, pe moalele şi limfaticul Ludovic al XVI-lea, a cărui bunătate negativă a fost caracterizată de Tacit cu o mie şapte sute de ani mai înainte.

Virtutea lui consta în faptul de a nu avea vicii.

Regăsea aceleaşi semne de sfârşeală şi imbecilitate în această palidă nobilime care, împinsă de o forţă superioară nevăzută, îşi preluase încă de acum o sută de ani sarcina de a-şi ruina ea însăşi averea şi sănătatea.

Eva începea să-şi exprime pe faţă îndoielile.

— Bărbatul şi femeia aceea, îi spunea lui Jacques, vorbind despre tăietorul de lemne şi mama lui, au avut pentru mine grija unui tată şi a unei mame, cu toate astea, nimic nu-mi spune aici, — continua arătând cu mâna spre inimă, — că sângele lor ar fi şi sângele meu, ba, dimpotrivă, oricât mi-aş asculta sufletul, nimic în mine nu tresare pentru ei. Ei bine, Jacques, trebuie să-ţi spun că mă mistuie demonul nesiguranţei, tu m-ai scos din starea nedesluşită în care vegetam, tu eşti adevăratul autor al existenţei mele. Tu mi-ai dat lumina sufletului şi lumina inimii, înainte de a te cunoaşte, nu trăiam, vegetam. Tu ai făcut din mine o făptură asemenea ţie şi totuşi, Domnul fie lăudat! Nu eşti tatăl meu.

Roşi uşor şi continuă:

— Tu care le ştii pe toate, dragul meu Jacques, tu, care pătrunzi în toate tainele naturii, tu care ai o clarviziune ce se ridică până la stele, tu care scrutezi lumile, tu care vezi dincolo de ochii noştri şi care percepi tot ceea ce urechea oamenilor nu aude, spune-mi cine m-a născut pe mine?

Şi Jacques Mérey nu ştiu ce să-i răspundă.

Capitolul XIV Unde este dovedit că Eva nu este fiica braconierului Joseph, fără să ştie însă a cui anume este

Într-una din zilele următoare, când întrebările Evei deveniseră mai insistente, doctorul hotărî, cu orice risc, să întreprindă un demers ca să se lămurească, îi trimise pe Scipion la Joseph, Scipion avea la gât un bilet. Jacques îi scria braconierului:

"Mâine în zori voi fi la dumneata cu arma. Am nevoie de vânat."

A doua zi, la ora şase dimineaţa, Jacques Mérey sosi la cabana lui Joseph.

O porniră, traseră câteva focuri de armă, doborâră un iepure sălbatic, doi fazani, trei sau patru iepuri de casă, pe care Scipion, ale cărui noi talente nu le umbriseră pe cele vechi, îi aduse plin de bucurie.

Venise ora prânzului, se aşezară pe iarbă şi Jacques Mérey scoase din tolbă pâine, fructe, o bucată de şuncă şi o ploscă cu vin bun.

După câteva înghiţituri zdravene din licoarea din care gusta atât de rar, Joseph se înveseli şi Jacques deschise vorba despre Eva.

— Joseph, îi spuse, n-ai mai venit de mult să vezi fetiţa.

Braconierul ridică din umeri.

— Ce vreţi! spuse el, mi se rupe inima când o văd.

— A crescut mult, s-a făcut foarte frumoasă de patru ani încoace, dragul meu Joseph, insistă Jacques.

— Ce contează, dacă nu vorbeşte! Şi Samuel Simon, cretinul din strada Ecluse, vorbeşte, spune *tată*, spune *mamă*. Dar la ce îi foloseşte asta?

— Eva vorbeşte şi vorbeşte bine, crede-mă, Joseph, este chiar foarte cultă.

— Dar stă de dimineaţa până seara în fotoliu ca Samuel Simon...

— Nu, ea merge şi chiar aleargă.

— Mă bucură ce-mi spuneţi, domnule Jacques, ştiţi, eu mă ataşasem de biata fetiţă, aşa idioată cum era şi o iubeam ca şi cum i-aş fi fost tată.

— Cu toate că nu îi erai, nu-i aşa, Joseph? Braconierul păli, fără voia lui îi scăpase secretul.

— Cred că am spus o mare prostie! zise.

— Mărturisindu-mi că nu eşti tatăl ei? Ştiam de mult.

— Cum asta? întrebă braconierul cu naivitate.

Jacques ridică din umeri.

— Tu credeai că poţi să-mi ascunzi mie ceva? N-ai auzit prin oraş că eu făceam minuni, că ştiam totul, în tocmai ca bunul Dumnezeu? Cum vrei tu ca acel care dă suflet materiei să nu aibe el însuşi destulă putere ca să dezvăluie o încurcătură şi să-i afle secretul? Între noi fie spus, Joseph, tare mă tem că acest secret să nu fie, dacă nu chiar o crimă, cel puţin o ticăloşie.

— Cum asta, domnule Jacques?

— Părinţii sărmanei Eva vrând să scape de o fiinţă apatică şi fără rost, în loc să-şi spună că natura nu produce nimic la întâmplare şi să-şi dea osteneala să facă ce am făcut eu, — cu alte cuvinte să cioplească sufletul aşa cum sculptorul ciopleşte marmura cu dalta, se vor fi gândit la un moment dat să o arunce în vreun iaz, sau să o sufoce între două saltele, dar i-o fi reţinut frica, se ştia probabil că aveau acest copil! În orice caz, Dumnezeu ştia! În lipsa justiţiei oamenilor, s-au temut de justiţia lui Dumnezeu.

Fără să fie întru totul de acord, Joseph făcu un semn din cap care părea că spune: "S-ar putea să aveţi dreptate".

— Spune, Joseph, te-ai gândit vreodată la asta?

— Da, răspunse braconierul şi mărturisesc că nu fără teamă.

— Ei bine, ca să te linişteşti, spuse doctorul, n-ai decât o singură scăpare: să-mi povesteşti absolut tot ce ştii despre fetiţă şi despre părinţii ei.

— Asta-i şi dorinţa mea, domnule Jacques, că ne-aţi făcut un mare bine şi nouă şi ei, dar...

— Dar ce?

— Dar dacă ce am să vă spun are să mă bage în vreun bucluc şi i-o face vreun rău şi copilei?

— Îţi promit, Joseph, că în afară de ea, nimeni nu va şti vreodată nici un cuvânt din tot ce-mi vei destăinui.

— Atunci ascultaţi, continuă Joseph hotărât, de multă vreme mă apasă taina asta şi simt nevoia să mă descarc.

— Hai, vorbeşte, te ascult...

— Era în 29 decembrie 1782, în decembrie care vine se împlinesc zece ani de atunci, când, văzând că se aşternuse un ger năprasnic şi fulguia uşor de începuse să acopere pământul, mi-am spus: "Joseph, prietene, uite o vreme grozavă ca să-i tragi un foc de puşcă". Zis şi făcut, mi-am luat câinele...

— Scipion? întrebă doctorul.

— Nu, ăl dinaintea lui, care nu avea un nume atât de răsunător, îl chema simplu Răţoi şi cum vă spun, am plecat. Iată-ne la vânătoare: un foc de puşcă pe ici, un foc mai încolo. Pif! Paf! Doi iepuri în tolbă, unul o să-l facem cu sos de vin şi arpagic, altul garnitură, în timpul ăsta, mama rămăsese acasă, torcea liniştită din furcă, biata bătrânică. Deodată, doi bărbaţi mascaţi împing uşa şi intră. Cine s-a speriat, vă întreb? Chiar ea. Crezuse că veniseră să mă aresteze, pentru că vechii seniori de Chazelay se arătau aspri cu braconierii, se povestea chiar că au şi spânzurat câţiva în parcul castelului, pe motiv că ei aveau dreptul să aplice justiţia pe pământurile lor, cei doi o liniştiră dându-i bună ziua şi chiar strângându-i mâna, apoi unul din ei se apropie de ea — lăsându-l mai în urmă pe celălalt, care parcă ţinea un pachet sub haina largă.

— Femeie, îi spuse bărbatul care se apropiase de ea, ştiu că ai fost doică bună şi mamă bună, cu toate că fiul dumitale a ajuns un potlogar.

— Oh, domnule, bietul meu Joseph! Se miră mama. S-ar putea spune...

Dar omul n-o lăsă să termine:

— Nu de el este vorba acuma, ci de dumneata. Ai putea să iei şi să ai grijă de un copil?

— Bineînţeles, domnule.

— L-ai iubi?

— Ca şi cum ar fi al meu, bietul mieluşel!

— Eşti mai bătrână decât îmi închipuiam.

— Păi, e bine! Copiii mici se înţeleg totdeauna, cu femeile bătrâne.

— Dar, continuă bărbatul mascat, trebuie să-ţi spun un lucru.

— Care?

— Copilul este idiot.

— Cu atât mai mult are nevoie de o îngrijire bună, răspunse mama.

— Atunci, crezi că ai să fii în stare să-i dai aceste îngrijiri?

— Da, dar, vedeţi... noi suntem săraci, ar trebui, pentru ca bietului copil să nu-i lipsească nimic, să vrea părinţii lui să vină în ajutorul nostru.

— Cât ţi-ar trebui pe an, ca să o tratezi ca pe propria dumitale fiică?

Mama făcu socoteala:

— O sută de franci, domnule, vi se pare prea mult?

— Veţi avea trei sute de franci pe an, cât timp copila va sta la voi şi cinci sute ţi-i dau numaidecât.

— Oh, domnule, pentru preţul ăsta fetiţa va fi îngrijită ca o prinţesă.

— Poarte bine, poftim cinci sute de franci şi poftim şi banii pentru prima lună. Pe fiecare lună veţi primi plată înainte. Fă-mi o chitanţă pentru opt sute de livre şi pentru copil.

— Ah! Domnule, zise mama, nenorocirea este că eu nu ştiu să scriu.

— Drace! Se miră omul întorcându-se spre prietenul lui. Asta nu-mi place.

Eu fusesem acolo de la primele vorbe, pentru că, văzându-i pe cei doi oameni că intră la mama, venisem repede şi mă strecurasem în bucătărie pe lângă cuptor. Auzisem deci tot. Înaintai.

— Dar ştiu eu să scriu, domnule, spusei necunoscutului şi vă dau eu chitanţa pe care o cereţi...

— Cine e omul acesta? se miră unul dintre vizitatorii mascaţi.

— E băiatul meu Joseph, domnule, cel despre care mai adineauri spuneaţi că e un potlogar.

— Nu e vorba de asta, mamă, domnii pot să-mi zică cum vor, eu ştiu că sunt, om de treabă, asta-mi ajunge.

Luai o pană şi hârtie din dulap, căci în treaba asta cu copilul văzusem o afacere bună şi nu vroiam deloc să ne scape.

— Dictaţi-mi, domnule, îi spusei aşezându-mă la masă şi pregătindu-mă de scris.

Omul se rezemă de spătarul scaunului meu ca să urmărească din ochi şi să vadă dacă o să scriu întocmai ce-mi va dicta.

— Scrieţi, spuse el.

Şi eu scrisei.

"Astăzi, 29 decembrie 1782, am primit de la un necunoscut o fetiţă, de cinci ani recunoscută idioată şi incurabilă, mă angajez, în numele mamei mele şi al meu, să o păstrez la cabană sau în orice alt domiciliu pe care îl voi alege, până ce îmi va fi cerută de persoana care îmi va prezenta această chitanţă şi cealaltă jumătate de ludovic de aur a cărui primă jumătate va fi sau mai curând este chiar în această clipă depusă în mâinile mele."

Necunoscutul scoase din buzunarul vestei un ludovic tăiat într-un fel ciudat, în două, dar în orice caz cele două jumătăţi se potriveau perfect, mie îmi dădu una şi el şi-o păstră pe cealaltă. Pe urmă continuă:

"Cel care lasă copilul în mâinile lui Joseph Blangy şi ale mamei sale, în afară de suma de opt sute de franci pe care i-au primit la semnarea prezentei, se angajează să le plătească în fiecare an şi anticipat suma de trei sute de franci. Şi dacă unul din cei doi moare, aceeaşi sumă va fi plătită celui care rămâne."

"Când copilul va împlini vârsta de cincisprezece ani, pentru că va avea nevoie poate de noi cheltuieli, se vor încheia noi angajamente."

"Li se va da o recompensă după cât va fi de bine îngrijit copilul."

— Semnaţi, zise după aceea omul mascat, semnaţi pentru mama dumneavoastră şi pentru dumneavoastră.

Scrisei în josul chitanţei:

"Accept pentru mine şi mama mea, cu obligaţia să mă conformez celor prevăzute în angajamentul de mai sus.

Joseph Blangy"

— Şi acuma, domnule, îl întrebai pe omul mascat, mai aveţi alte recomandări să-mi faceţi?

— Una singură.

— Care?

— Să vă ţineţi gura.

— Mie şi mamei mele ne e foarte uşor, îi răspunsei eu, pentru că nouă ne place tovărăşia animalelor, a pomilor, în sfârşit a lucrurilor care nu cuvântă. În cabana asta nu vedem niciodată pe nimeni şi în afară de *bună dimineaţa* şi *bună seara*, mama şi cu mine dacă schimbăm două vorbe în două luni. Cel mai mare vorbăreţ dintre noi este câinele Răţoi. Şi ce e drept, nici el nu vorbeşte, latră.

Omul mascat, care jucase rolul principal în toată povestea asta, luă chitanţa, o reciti cu grijă, o puse în buzunar împreună cu jumătatea de ludovic şi-i spuse maică-mii:

— Haide, vino încoace şi întinde sorţul.

Mama se apropie de el, făcu ce-i spuse şi primi în şorţul întins pe mica idioată aproape în starea în care aţi văzut-o atunci la noi.

— Cum o cheamă, domnule dragă? întrebă mama.

Fără îndoială necunoscutul s-a temut să nu ne ducem să căutăm în registrele de botez din împrejurimi, pentru că răspunse:

— N-are rost să-i cunoaşteţi numele, nu răspunde la nici unul, ajunge doar să ştiţi că este catolică.

Apoi, întorcându-se spre mine:

— Ai auzit? spuse el, un singur lucru îţi este recomandat: tăcerea.

Şi cei doi oameni plecară, ieşind însă, unul din ei îl zise ăluilalt:

— Scipion a rămas.

Abia atunci observai că un câine negru frumos se culcase lângă vatră ca şi cum ar fi fost, nici mai mult, nici mai puţin, la el acasă.

-— Ei, Scipion! Îl strigai eu, n-auzi că te cheamă?

Scipion nu se mişcă, încercai să-l izgonesc să-şi urmeze stăpânul, dar stăpânul lui îmi spuse:

— Păstraţi câinele ăsta, era foarte ataşat de copil şi la rândul ei copila nu-l cunoaşte decât pe el. Ca să te despăgubesc de întreţinerea şi de hrana lui, îmi dau cuvântul că niciodată domnul de Chazelay nu te va hărţui pentru braconaj.

Şi plecă spunând:

— Rămâi, Scipion, rămâi!

Permisiune de care câinele părea foarte hotărât să se lipsească.

— Şi acuma, domnule Jacques, continuă braconierul, ştiţi tot atât cât ştiu şi eu.

— Şi renta v-a fost plătită totdeauna corect?

— Până la ultima centimă.

— De către cine?

— De către cel de-al doilea bărbat mascat.

— Dar cu ocazia diferitelor vizite pe care vi le-a făcut, n-aţi putut să prindeţi nimic din vorbele lui?

— N-a scos niciodată vreun cuvânt. Parcă era surdomut. Când vorbise cu ăl de-l însoţea, tot îi făcea semne cu degetele, iar acesta îi răspundea la fel.

— Şi altceva nu mai ştii nimic, Blangy?

— Nu.

— Pe cinstea ta?

-— Pe cinstea mea!

— Să ne întoarcem la dumneata şi să-mi arăţi jumătatea de ludovic de aur, sper că ai păstrat-o?

— Mai e vorbă! E în cutia de relicve a mamei, lângă un os din degetul mic al sfintei Solange. Doctorul se sculă şi luă drumul cabanei.

După zece minute ajunseră şi Joseph îi arătă bănuţul.

Într-adevăr era jumătatea unei monezi cu efigia lui Ludovic al XV-lea datând din anul 1769.

Această jumătate nu avea nimic deosebit, decât grija cu care fusese tăiat în zigzag, în aşa fel încât să facă imposibile o greşeală sau o înşelătorie.

Doctorul nu ştia mai mult decât atunci, când venise, numai că, în locul îndoielii, avea acum certitudinea că Eva nu era fiica braconierului.

Capitolul xv Unde trebuie să părăsim chestiunile particulare ale personajelor noastre pentru a ne ocupa de problemele politice

Întorcându-se, Jacques Mérey se miră văzând tulburarea care părea să fi cuprins populaţia din Argenton, de obicei atât de calmă şi atât de nepăsătoare.

Dar ceea ce-l miră mai mult fuse faptul că, de îndată ce îl recunoscură, oamenii îl înconjurară, cerându-i sfaturi asupra celor ce aveau de făcut într-o situaţie atât de critică.

— Mai întâi de toate, zise Jacques Mérey, ca să vă pot da sfaturi, trebuie să-mi spuneţi despre ce este vorba.

— Cum, nu ştiţi? Strigară vreo douăzeci de oameni.

— Este imposibil! Se auziră tot atâtea voci.

Jacques Mérey ridică din umeri ca omul care nu este câtuşi de puţin la curent cu ceea ce se întâmpla.

— Treburi politice? întrebă el.

— Cred şi eu, treburi politice!

— Ei bine, ce s-a întâmplat?

— Mai lăsaţi-o, domnule, se auzi unul, vă faceţi că nu ştiţi şi ştiţi tot atât de bine ca şi noi.

— Prieteni, spuse Jacques Mérey cu încântătoarea lui blândeţe, ştiţi cum trăiesc, dacă nu sunt obligat să vizitez vreun biet bolnav, eu nu ies deloc din casă, iar de lucrat, tot acasă lucrez, nu cunosc deci nimic din ceea ce se petrece în afara zidurilor casei mele, unde studiez şi cercetez cu nădejdea că această ştiinţă şi rezultatele ei vă vor fi de folos într-o zi, vouă mai întâi şi apoi umanităţii.

— Ah! Noi ştim bine că sunteţi un om de treabă, vă iubim, vă respectăm şi nădăjduim să vă dovedim asta cât de curând. Dar tocmai pentru că vă iubim şi vă respectăm, ne-am adunat aici, ca să vă întrebăm ce e de făcut în situaţia în care ne găsim.

— Ei bine, să vedem, bunii mei prieteni, care este situaţia în care ne găsim? întrebă doctorul.

— Se dau lupte la Paris, spuse unul dintre oamenii din preajma lui Jacques.

— Cum se dau lupte?

— E un fel de-a zice că se dau lupte, pentru că, după cât se pare, totul s-a sfârşit acuma, spuse un altul.

— Spuneţi-mi, ce anume s-a sfârşit, dragii mei?

— Ei bine! Reluă primul, — pe scurt, uite ce este, poporul a vrut să intre în palatul Tuileries ca la 20 iunie, ştiţi, ziua în care Capet şi-a pus boneta roşie...

— Nu ştiu nimic, prieteni, dar continuaţi.

— Regele s-a opus şi gărzile elveţiene au tras asupra poporului.

— Asupra poporului? Elveţienii au tras în parizieni?

— Oh! Nu erau numai parizieni, erau şi marsiliezi şi gărzi franceze. Se aude că aceştia au făcut cel mai mare măcel, s-au bătut în curtea Tuileriilor, în sala de la intrare, în apartamente, în grădină. Au fost omorâţi şapte sute de elveţieni şi o mie o sută de cetăţeni din rândul populaţiei.

— Da, spuse un altul, se pare că a fost cumplit şi, cum cei mai mulţi dintre ei erau din cartierele Saint-Antoine şi Saint-Marceau, s-au cărat morţii cu căruţele, în urma lor se scurgeau dâre de sânge, apoi i-au întins pe amândouă laturile străzii şi în bocete şi văicăreli fiecare venea să şi-i recunoască pe ai lor.

— Şi regele? întrebă Jacques Mérey.

— Regele s-a retras la Adunarea Naţională, cu toată familia regală, punându-se sub protecţia Naţiunii. Dar Adunarea Naţională a fost invadată şi s-a cerut dizgraţia familiei regale. Adunarea Naţională a răspuns că nu avea puterea să decidă într-o problemă atât de gravă, că asta privea Convenţia care abia urma să se deschidă. Apoi s-a hotărât ca regele să locuiască la Luxemburg.

— Cel puţin acolo, spuse Jacques Mérey cu un uşor surâs, dacă vrea să se salveze, poate s-o facă cu ajutorul catacombelor.

— Tocmai asta a spus şi procurorul Comunei, cetăţeanul Manuel. De aceea s-a luat hotărârea ca regele să fie închis la mănăstirea fortificată Temple, l-au condus acolo şi acuma e prizonier.

— Şi unde aţi citit toate astea?

— Mai întâi în *Prietenul poporului,* foaia cetăţeanului Marat, apoi de la ajutorul de primar tocmai întors de la Paris şi care se găsea chiar la Adunarea Naţională în ziua de 10 august.

— Şi se ştie ce hotărâre a luat Adunarea Naţională? întrebă Jacques Mérey.

— Nici una cu privire la rege, Adunarea trebuie să facă faţă inamicului, înainte de toate.

— Da, e adevărat, spuse Jacques Mérey, cu un sentiment de adâncă tristeţe, inamicul e în Franţa. Şi ce a decretat Adunarea în ce priveşte inamicul? Pentru că, acolo e adevărata primejdie.

— A decretat să se proclame *patria în pericol* şi ca înrolările voluntare să se facă în piaţa publică.

— Şi ce se mai aude despre inamic?

— Se află la Longwy şi înaintează spre Verdun.

Jacques Mérey oftă.

— Prieteni, spuse el, în împrejurări ca acelea în care ne găsim, fiecare trebuie să-şi cerceteze propria conştiinţă şi să se întrebe ce are de făcut. Desigur, toţi tinerii, toţi cei care pot ţine o armă în mână, toţi cei ce nu pot servi Franţa decât cu arma în mână, trebuie să ia armele. Dar, înainte de toate, noi avem o Adunare Naţională curajoasă şi credincioasă, trebuie să ne bizuim pe ea cu nădejdea în salvarea patriei. Ce pot să vă spun mai întâi de toate este că Franţa nu va pieri. Sunt convins că Franţa, prieteni, este naţiunea aleasă de Dumnezeu, fiindcă el a pus în Franţa cel mai nobil dintre sentimentele ce poate exista în inima omului, dragostea de libertate. Franţa este farul care luminează întreaga lume.

Acest far a fost aprins de cei mai mari oameni pe care i-a dat secolul al XVIII-lea: Voltaire, Diderot, Grinim, d'Alembert, Rousseau, Montesquieu, Helvetius. Nu s-au născut atâtea şi atâtea remarcabile genii pentru ca trecerea lor pe acest pământ să fie inutilă şi urma lor ştearsă. Tunurile Prusiei pot da peste cap zidurile de apărare ale oraşelor noastre, ele nu vor răsturna însă Enciclopedia. Rămâneţi buni francezi şi lăsaţi-i Providenţei grija de a conduce evenimentele.

— Bine, strigară mai multe voci, dar trebuie totuşi ca cineva să ne îndrumeze. Noi nu vă cerem decât un sfat, nu ne puteţi refuza.

— Bunii mei prieteni, spuse doctorul, dacă în ultima vreme aş fi locuit la Paris, dacă aş face parte din Adunarea Naţională, dacă aş fi urmărit cu ochii şi cu gândul tot ce s-a petrecut în urmă cu patru sau cinci ani în Franţa şi în străinătate, poate aş fi fost în stare să vă fiu de folos, v-aş fi putut spune ce aveţi de făcut, voi, cei din provincie, în aceste teribile împrejurări în care ne aflăm din cauza prostiei, a relei credinţe şi a trădării regalităţii. Dar eu nu sunt decât un biet medic, fără nici o pretenţie la viaţa publică şi rog Providenţa să nu mă abată din drumul meu şi să mă lase în mijlocul vostru pentru a vă face puţinul bine pe care sunt chemat să-l fac.

— Dar dumneavoastră, domnule doctor, ce veţi face acuma? întrebă mulţimea.

— Ce am făcut şi până acum, adică să continui misiunea mea pe pământ, să vă susţin în slăbiciunile voastre, să vă vindec bolile. Orbit de visurile tinereţii mele şi de iluziile necugetate ale speranţei, am crezut mai întâi că am fost născut pentru lucruri mari şi că locul meu a fost însemnat în mijlocul cataclismelor pe care revoluţiile urmau să le impună societăţii. M-am înşelat. Ca Iacob m-am luptat cu îngerul şi sunt ostenit de atâta luptă. M-am gândit o clipă că omul poate fi rivalul naturii şi că la fel ca natura poate să creeze singur. Naturii i s-a făcut milă de nimicnicia mea, m-am luat aşa cum un sculptor sublim ia un ucenic şi mi-a dat să-i desăvârşesc opera începută.

Asta e tot, mi-a plătit munca, dacă nu cu satisfacţia orgoliului, cel puţin cu fericire. Slavă lui Dumnezeu!

Aceste vorbe provocară nu numai o mare uimire dar şi o adâncă tristeţe, câţiva dintre cei care păreau a fi căpeteniile acestei adunări schimbară câteva cuvinte între ei, apoi făcură semn să-l lase pe doctor să treacă.

Dar unul din ei, aşezându-i-se în drum, îi zise:

— Dacă dumneavoastră nu vă cunoaşteţi valoarea, domnule Mérey, noi o ştim şi nu vom îngădui ca un om cu ştiinţa şi patriotismul dumneavoastră să rămână străin şi pierdut într-un orăşel ca al nostru, atunci când se pe trec evenimentele cele mai grave pe care istoria unui po por a cunoscut-o vreodată, duşmanul este în Franţa, duşmanul este mai ales la Paris, Franţa are nevoie de toţi fiii ei şi nu trebuie să se spună că a fost păgubită de unul din cei mai demni dintre ei. Acuma duceţi-vă, domnule Jacques Mérey, mâine veţi mai auzi de noi.

Se dădu la o parte, făcându-i loc să treacă şi doctorul se întoarse acasă.

Era nerăbdător să o revadă pe Eva. Se despărţise de ea cu o seară înainte, fiindcă plecase în zori şi nu vrusese să o trezească.

Eva îl aştepta la poarta grădinii.

— Îmi ieşeai înainte, draga mea? O întrebă Jacques Mérey.

— Simţeam că te apropii, apoi deodată te-ai oprit, nu-i aşa?

— Oh, nu eu m-am oprit, m-au oprit oamenii cumsecade din Argenton ca să-mi ceară sfaturi asupra celor ce au de făcut. Iar eu le-am spus că trebuie să mă lase să mă întorc degrabă lângă Eva mea.

— Ei bine, tot aşa şi eu m-am oprit acolo unde eram, pentru că eu şi făcusem câţiva paşi ca să te întâmpin.

— Dar atunci când oamenii nu s-au mai împotrivit să mă întorc?

— M-am simţit ridicată de la pământ şi am alergat.

— Vino, scumpă Eva! Îi spuse, luând-o de mijloc, avem de vorbit ceva serios...

Şi o conduse sub leagănul de tei.

* * *

În timp ce doctorul stătea de vorbă cu Eva, împărtăşindu-i dragostea, orăşelul era într-o agitaţie crescândă, înteţită şi de alegerile la noua Adunare, adică la Convenţia Naţională.

Alegerile aveau loc la Chateauroux.

La Argenton, activau ca şi în alte părţi cele două partide:

Partidul regelui.

Partidul poporului.

Cei care i se adresau şi care îi cereau sfatul lui Jacques Mérey făceau parte din partidul poporului şi ştiindu-l totodată un medic savant, un prieten al săracilor, un dezinteresat, se gândeau că atâtea calităţi nu puteau fi decât meritele unui bun cetăţean şi de aceea erau gata să-i urmeze sfaturile în toate privinţele.

Dar Jacques Mérey, conştiincios înainte de toate, absorbit aproape de şapte ani de opera lui, trăind complet retras de frământările publice, nu mai era la curent cu situaţia politică a Franţei, ca să le poată da un sfat judicios.

Era şi la acea vârstă când bărbatul, dacă iubeşte, iubeşte din toate puterile fiinţei lui, fără altă preocupare, decât aceea a ştiinţei, la vremea când toţi bărbaţii se risipesc şi se dăruie la tot pasul, păstrase în el dragostea care se aprinde în adolescenţă şi care străluceşte cu toată forţa în primăvara vieţii la limitele căreia tocmai ajunsese, când Eva, asemeni unei flori care se deschide, unui fruct care se coace, trandafir şi piersică totodată, începuse să se coloreze şi să se contureze sub ochii lui, mai întâi îi reţinuse privirile, apoi toate gândurile.

Jacques Mérey crezuse că face o simplă experienţă ştiinţifică şi rezultatul fusese o experienţă de dragoste — şi, când Joseph îi vorbise despre acei părinţi necunoscuţi care

puteau să i-o ceară înapoi într-o bună zi, când îi arătase acea monedă de aur a cărei jumătate rămânea ameninţătoare în mâinile lor, îşi imaginase pentru o clipă cum ar fi viaţa lui fără ea şi, gata să ţipe de disperare, în faţa unei atât de profunde singurătăţi, îşi luase capul între mâini murmurând cele două cuvinte care izbucnesc în clipa durerii chiar şi din inima ateilor:

— Doamne! Doamne!

Şi tocmai când se întorcea acasă, frământat de marea emoţie care îl încercase, îl opriseră oamenii din Argenton ca să-i propună să lase deoparte această dragoste care însemna însăşi viaţa lui şi să se ocupe de problemă de nerezolvat care se numeşte *Progresul* şi de acea zeiţă, mereu trecătoare care se numeşte *Libertatea*.

Înainte de a o fi văzut pe Eva, poate ar fi ezitat. Dar după aceea, era cu neputinţă.

Această fată abia femeie, nu era în egală măsură şi fiica şi iubita lui? S-au văzut oameni care simt nevoia să iubească, să se ataşeze în singurătatea lor de o insectă, de o pasăre, de o floare, cu atât mai mult, el îşi legase viaţa, cu o dragoste de neînvins, de femeia care fără el nici nu ar fi existat. Găsise sipetul gol. Pusese aici întreaga comoară a tinereţii, a inteligenţei şi a frumuseţii. Acum sipetul era numai al lui şi putea fără teamă şi fără remuşcări să-l ţină lângă inimă.

Şi tocmai asta făcea Jacques Mérey jurând Evei că nu se va despărţi de ea niciodată.

În clipa când făcea acest jurământ, de afară se auziră sunetele ascuţite ale trompetei lui Basile, care după aceea anunţă cu voce tare şi cu ton oficial cucerirea palatului Tuileries de către popor, arestarea regelui şi încarcerarea lui la Temple.

Capitolul XVI Starea Franţei

Locuitorii din Argenton care nu intraseră niciodată în grădina doctorului şi nu cunoşteau misterele pomului ştiinţei, ale leagănului de tei şi ale grotei, nu înţelegeau nepăsarea doctorului pentru treburile publice.

Într-adevăr, dacă vreun om dăduse în viaţa lui dovezi de ură împotriva nobilimii şi dovezi de devotament pentru clasa oprimată, acest om era chiar el. Refuzul ferm de a-i asista pe cei bogaţi, refuzul ferm de a primi ceva pentru îngrijirile date săracilor, graba cu care alerga la primul apel al bolnavului nevoiaş, fie ziua, fie noaptea — iată ce găsiseră totdeauna la el când veneau să-i bată la uşă.

Şi atunci când, pentru prima oară în numele mamei tuturor, în numele acestui lucru sfânt care se numea patria, se făcea apel la cetăţean, omul se ascundea după paravanul savantului şi filantropul dispărea.

Această biată Franţă avea totuşi mare nevoie de concursul tuturor fiilor ei. Tot atâta cîtă avea şi omenirea.

Şi, într-adevăr, în 1791 Franţa se arătase lumii întinerită şi purificată, părea să dateze de la suirea pe tron a lui Ludovic al XVI-lea, când îşi aruncase în canalele de la Marly mantia dezonorată de către Ludovic al XV-lea. Lumea nouă o binecuvânta de parcă ar fi contribuit la descătuşarea ei. Lumea veche era îndrăgostită de ea, din toate statele tiranice — şi în 1791 tirania domnea peste tot, — voci gemânde o implorau oriunde şi-ar fi întins mâna către popoare, popoarele atât de părăsite şi atât de nefericite i-ar fi strâns-o, oriunde şi-ar fi pus piciorul, ea ar fi fost primită în genunchi!

Franţa era trinitatea sublimă — a justiţiei, a raţiunii şi a dreptăţii!

Căci la acea epocă Franţa neîmbrăţişând violenţa, Europa nu îmbrăţişase ura.

De fapt ce vroia Franţa din 1791? Înlăuntru — libertatea şi pacea pentru ea. În afară, pacea şi libertatea pentru celelalte naţiuni.

De altfel, ce spunea Germania oare aplauda fiecare pas făcut de Franţa? — "Oh! Dacă Franţa ar veni!"

Care altă mână, decât mâna Suediei scria pe masa succesorului marelui Gustav — "în nici un caz război cu Franţa"?

Căci la epoca aceea fiecare ştia bine că acţionând pentru ea, Franţa acţiona pentru întreaga omenire!

Toată ambiţia ei se limita să-şi recapete Liège şi Savoia, două provincii ale Franţei unde se vorbea aceeaşi limbă cu a ei.

De la celelalte puteri nu vroia nimic, nici să ia, nici să accepte.

Astfel, în 1791 îşi sălta capul, avea sentimentul puternicei şi fecundei sale purităţi.

Ştia bine că prin această dragoste a popoarelor atrăgea asupra ei ura capetelor încoronate. Duşmăniile importante porneau dinspre Rusia, Anglia şi Austria.

Caterina, căreia Diderot îi spunea Caterina cea Mare, căreia Voltaire îi spunea Semiramida Nordului, această stea polară care, pentru ca să lumineze trebuia să se substituie soarelui lui Ludovic al XIV-lea, Caterina, Mesalina rusă, care, întrecând-o pe Mesalina romană, îl asasinase pe Claudius al ei, Caterina care prin barbarul Suvorov săvârşise masacrele de la Ismail şi Raya, Caterina care întrecând-o şi pe Pasiphae avea, după teribila expresie a lui Michelet, *o armată de amanţi*, Caterina, prăpastie nesăţioasă care nu spunea niciodată: *Destul!* Caterina, în ziua cuceririi Bastiliei, primise o palmă în plin obraz.

Tirania avea să cunoască în sfârşit o barieră.

De aceea Caterina îi scria lui Leopold să-l întrebe cum de nu răzbuna insultele zilnice aduse sorei sale Marie-Antoinette.

De aceea trimisese înapoi, fără să o deschidă, scrisoarea prin care Ludovic al XVI-lea o anunţa că accepta Constituţia.

Anglia, reprezentată de ministrul ei Pitt — pentru că regele îi era nebun şi prinţul de Galles beat — se bucura din plin de tot ce se petrecea în Franţa. Domnul Pitt îi ura pe francezi cu toată forţa renumitului său geniu, pentru că Franţa luase parte la luptă pentru independenţa Americii, Cu un ochi pe harta Indiei, cu celălalt pe capitala Franţei, Pitt socotea pierderile provocate de coloniile franceze şi progresele pe care le făcea revoluţia. Regina se temea într-atât de el încât, cu câteva zile înainte de 10 august, o trimisese pe doamna de Lambale să-i ceară scuze în numele ei. *Nu vorbesc despre asta, spunea ea, să nu mi se facă rău.*

Austria era la fel de bolnavă ca Franţa şi mai bolnavă încă dacă ne gândim că ţările despotice sunt limitate a fi ceea ce sunt suveranii lor. Austria era guvernată de bătrânul prinţ de Kaunitz, care avea optzeci şi doi de ani şi de împăratul ei Leopold, care avea patruzeci şi patru. Chemat la împărăţie cu un an înainte, el îşi transportase de la Florenţa la Viena haremul italian. Simţea că, epuizat de atâta desfrâu, nu mai avea decât câteva luni de trăit şi, cu afrodisiace preparate chiar de el, îşi scurta lunile în zile. De altfel, boala lui era a regilor care-şi uită grijile tronului în abuzurile plăcerii, de aici doamna de Pompadour, doamna du Barry, Parc-au-Cerfs, de aici cele trei sute de călugăriţe ale lui Petru al III-lea al Portugaliei, de aici capriciile gomoriene ale lui Frederic, de aici amanţii lui Gustav, de aici, în fine, cei trei sute cincizeci şi patru de bastarzi ai lui August de Saxa, cărora istoria, ipocrită cum e, n-a găsit de cuviinţă să le semnaleze naşterea, dar pe care îi numără unul câte unul cronică, această bătrână guralivă care se uită prin toate găurile cheilor, fie ele de la Tarskoie-Selo, de la Windsor, de la Schönbrunn sau de la Versailles.

În preajma lui Kaunitz şi a lui Leopold exista tânărul Metternich, cea mai mare inteligenţă a epocii, care nu voia să declare război Franţei şi care îşi rezuma politica în acea imagine pe deplin realistă: "Lăsaţi revoluţia franceză să se descurce singură."

Pe lângă aceşti duşmani din afară, care nu-şi dăduseră încă pe faţă planurile, trebuiau adăugaţi duşmanii dinlăuntru.

Întâi regele.

Şi aici să ni se permită o mică abatere de la subiect.

Cum se face că regii, în loc să domnească pur şi simplu după dorinţele popoarelor lor, acţionează împotriva acestor dorinţe şi când sunt încolţiţi, cheamă străinătatea în ajutor?

Fiindcă pentru ei poporul lor este străinătatea, iar străinătatea familia.

Să-l luăm de exemplu pe Ludovic al XVI-lea, fiul unei prinţese de Saxa, de la care moştenise lenea şi obezitatea apatică, în vinele sale nu curgea decât o treime de sânge franţuzesc, fiindcă el însuşi descindea dintr-un prinţ care se căsătorise cu o străină. Or, el se căsătoreşte la rândul lui cu Marie-Antoinette — Austria şi Lorena — iată-ne pe tronul Franţei cu două şesimi de sânge francez, două şesimi de Saxa, o şesime de Austria şi o şesime de Lorena.

Cum ar fi putut birui sângele francez? Cu neputinţă! Astfel, la ajutorul cui a recurs Ludovic al XVI-lea în lupta sa politică împotriva Franţei? — La al cumnatului din Austria, la al cumnatului de la Neapole, la al nepotului din Spania, la al vărului din Prusia, cu alte cuvinte, la familia lui.

Istoricii şi chiar culegătorii de legende au fost rareori drepţi cu Ludovic al XVI-lea.

Culegătorii de legende erau aproape toţi din servitorimea regelui.

Istoricii sunt aproape toţi din partidul Republicii.

Să faci parte din partidul posterităţii — este dreptul romancierului.

Regele primise de la ducele de la Vauguyon o educaţie iezuită care modificase în rău inima lui cinstită, moştenită de la tatăl şi de la mama sa. Niciodată ceea ce-i rămăsese din această lealitate străveche nu-i îngăduise să înţeleagă planul domnului de Kaunitz şi al reginei, să distrugă revoluţia prin revoluţie, în realitate, regele nu iubea pe nimeni, nici pe copiii lui, pentru că se îndoia de paternitatea lor, nici pe regină pentru că se îndoia de dragostea ei, cu toate astea, regina era singura persoană care avea asupra lui o oarecare influenţă. Singura din familie, bineînţeles.

În schimb, era cu totul sub dominaţia preoţilor. Influenţei lor trebuiesc atribuite jurămintele depuse şi revocate, falsitatea sa în prefăcătoria constituţională, în sfârşit, minciunile lui politice.

El era tot regele din 1788. Căderea Bastiliei nu îl învăţase nimic, 1789 era pentru el tot o insurecţie şi 1792 un complot al ducelui de Orleans.

Niciodată nu vru să admită poporul ca pe o majestate egală cu majestatea-sa regală. Pentru el dreptul divin întrecea dreptul poporului şi luă drept o mare insultă faptul că, la 13 septembrie 1791 preşedintele Thouret care îi prezentase Constituţia spre acceptare, văzându-l că stă pe scaun, se aşezase şi el.

Chiar în acea seară Domnul de Goguelat plecă la Viena cu o scrisoare a regelui pentru împărat.

Din acel moment francezii erau nu numai străini, ci inamici şi împotriva lor era chemată familia.

Şi iată în ce încurcătură îl arunca pe Ludovic al XVI-lea educaţia iezuită. Şi princiară, trebuia pe de o parte să anunţe tuturor regilor Europei adeziunea lui la Constituţie, iar pe de alta să anunţe Austriei protestul lui împotriva aceleiaşi constituţii.

S-ar putea scrie o poveste destul de ciudată, din păcate lipsesc documentele, este povestea confesionalului lui Ludovic al XVI-lea, Bădica a unei inimi bune, a unui suflet cu desăvârşire cinstit în luptă cu îndârjirea clericală. Richelieu spunea că cei câţiva metri pătraţi ai alcovului Anei de Austria îi dădeau mai multă bătaie de cap să îi guverneze decât îi dădeau tot restul Europei.

Regele putea spune că în Confesional conştiinţa lui ţinea piept mai multor asalturi chiar decât oraşul Lille. Numai că Lille rezistase ca un oraş loial. Conştiinţa lui Ludovic al XVI-lea se predase ca Verdunul.

Din nenorocire, în timp ce regele declara la Viena că poporul francez este duşmanul regelui, poporul francez se convingea puţin câte puţin că regele era duşmanul său.

Aceea însă pe care de multă vreme o privea ca pe vrăjmaşa lui, era regina.

Şapte ani de sterilitate, despre care nu se ştia cărui motiv să fie atribuită, atâta timp cât nu se cunoştea infirmitatea regelui, prieteniile ei exagerate cu doamnele de Polignac, de Polastron şi de Lamballe, dintre care ultima cel puţin îi fusese credincioasă până la moarte, imprudenţele cu Arthur Dillon şi Coigny, dimineţile exagerate şi mai exageratele ei nopţi petrecute în micul Trianon, generozităţile ei nebuneşti cu favoritele, care făcuseră să i se spună *Madame Deficit*, opoziţiile ei la Adunare în urma cărora i se spusese *Madame Veto*, acea veşnică preferinţă arătată Austriei în defavoarea Franţei, acel orgoliu al Cezarilor germani care o împiedica să se încline, acel strigăt continuu în aşteptarea duşmanului, când către doamna Elisabeta, când către Doamna de Lamballe: "Sora mea Anne, nu vezi pe nimeni venind?" — toate acestea făcuseră din ea ruşinea" francezilor.

Veneau, veneau prusacii atât de doriţi, atât de aşteptaţi, veneau aducând cu ei teroarea pentru popor şi speranţa pentru regalitate. Veneau, cu manifestul ducelui de Brunswick în mână şi începeau de la frontieră să-l pună în aplicare. Veneau, cavaleria austriacă se şi afla în împrejurimile oraşului Sarrelouis, ridicând primarii patrioţi şi pe republicanii cunoscuţi. Apoi ulanii, ca să se distreze, le tăiau urechile şi li le băteau în cuie pe frunte.

Ştirea îi îngrozise pe parizieni când o citiră în presa oficială. Dar spaima îi cuprinsese şi mai mult când, forţând casa de fier de la palat luară cunoştinţă de o scrisoare adresată, reginei prin care i se anunţa cu bucurie că tribunalele soseau în urma armatelor şi că emigraţii adunaţi pe lângă armata regelui Prusiei — care şi ocupase Longwy — instruiau procesul Revoluţiei şi pregăteau spânzurătorile destinate revoluţionarilor.

După aceea începură să circule zvonurile care însoţesc de obicei marile catastrofe.

Contrarevoluţionarii, se spunea, ar fi avut ce ar fi avut cu Parisul, toţi cei care luaseră parte la revoluţie urmau să fie ucişi. Dacă austriecii l-au izolat la Olmutz pe La Fayette, care vrusese să-l salveze pe rege, sau mai bine zis pe regină, — şi remarcaţi că seducătoarea uzase succesiv de Mirabeau, La Fayette şi Barnave — cu atât mai mult vor lua măsuri împotriva celor treizeci de mii de persoane care năvăliseră în Versailles să-l caute pe rege, împotriva celor douăzeci de mii care îl aduseseră pe rege de la Varennes, împotriva celor cincisprezece mii care invadaseră castelul la 20 iunie şi, în sfârşit, împotriva celor zece mii care îl cotropiseră la 10 august.

Îi vor extermina, de la primul până la ultimul om.

Punerea în scenă se şi hotărâse:

Într-o mare câmpie pustie — în Franţa nu există aşa ceva, dar pentru că suveranii spuseseră: "Mai bine pustiuri decât popoare revoltate", va trebui să se facă rost de una — şi parizienii se gândeau la câmpia Saint-Denis, unde ar fi trebuit să ardă toată recolta, pomii, casele, — se va ridica un tron cu patru laturi: una pentru Leopold, una pentru regele Prusiei, una pentru împărăteasa Rusiei şi alta pentru Domnul Pitt. Pe aceste patru părţi se vor ridica patru eşafoade. Populaţia, turmă fără valoare, va fi mânată atunci la picioarele domnitorilor aliaţi. Aici, ca la judecata din urmă, vor fi separaţi cei buni de cei răi şi răii (revoluţionarii, bineînţeles) vor fi ghilotinaţi.

Dar, cu foarte mici excepţii, revoluţionarii însumau toată populaţia, — cei o sută de mii de oameni care cuceriseră Bastilia, cei trei sute de mii care îşi juraseră fraternitate pe Câmpul lui Marte şi toţi cei care îşi puseseră cocarda tricoloră la ureche.

Iar cei care vedeau mai departe în timp îşi spuneau: "Vai! Nu va pieri numai Franţa, dar va pieri gândirea Franţei, vor fi sufocate din leagăn libertatea lumii, dreptul, justiţia".

Şi toate aceste ameninţări care înspăimântau Parisul o desfătau pe regină.

Într-o noapte — povesteşte doamna Campan (oare nu poate fi bănuită de iacobinism) — într-o noapte când regina nu se culcase încă şi când printre persfenele ferestrelor larg deschise ale domnitorului urmărea trecerea nopţii, după obiceiul ei, o strigă de două ori pe doamna Campan, care dormea în camera ei. Doamna Campan îi răspunse.

Regina, la lumina lunii, se străduia să citească o scrisoare, această scrisoare îi anunţa cucerirea oraşului Logwy şi marşul rapid al prusacilor asupra Parisului. Regina socoti leghele, apoi zilele şi, cu un oftat plin de satisfacţie, spuse:

— Nu le trebuie decât opt zile şi cu aceste opt zile vom fi salvaţi!

După ce trecură cele opt zile prusacii erau încă la Longwy şi regina întemniţată la Temple.

Toate aceste întâmplări, al căror zvon ajunsese până la Argenton, îi îndemnaseră pe oamenii partidului popular să-i ceară părerea doctorului Jacques Mérey.

Capitolul XVII Omul propune

A doua zi, pe la nouă dimineaţa, când Jacques Mérey lucra în laborator şi Eva cânta la orgă, se auzi apropiindu-se dinspre capătul străzii un freamăt puternic.

Acest freamăt nu avea nimic îngrijorător, pentru că se auzeau mai cu seamă strigăte de veselie.

Jacques deschise fereastra, aruncă o privire în stradă şi văzu o mulţime de oameni cu drapele în mâini. În faţă mergea muzica, iar în fruntea muzicii Basile cu trompeta lui.

Doctorul închise fereastra şi-şi reluă lucrul.

Cam peste cinci minute i se păru că mulţimea se oprise în faţa casei.

Uşa laboratorului se deschise şi în prag apăru Eva, foarte palidă şi foarte emoţionată.

— Ce ai, draga mea copilă? strigă doctorul alergând spre ea.

— Oamenii ăştia, spuse ea, mulţimea, toată lumea asta a venit pentru tine, dragul meu.

— Cum pentru mine? întrebă Jacques.

— Da. S-au oprit în faţa casei. Şi, ascultă, trompeta lui Basile, vrea parcă să anunţe ceva.

Şi fără voie fata îşi astupă urechile cu mâinile.

Într-adevăr, trompeta lui Basile trâmbiţa melodia lui obişnuită, singura pe care o ştia.

Apoi după sunetul trompetei i se auzi vocea clară şi perfect cadenţată:

— Se face cunoscut concetăţenilor din Argenton, că cetăţeanul Jacques Mérey a fost numit ieri deputat la Convenţie.

— Trăiască cetăţeanul Jacques Mérey!

Şi mulţimea strigă în cor:

— Trăiască cetăţeanul Jacques Mérey!

În acea clipă se auzi un pas pe scară, Antoine apăru la rândul lui în uşă şi bătând din picior pronunţă cuvintele sacramentale:

— *Centrul adevărului! Cerc al Justiţiei!*

Şi numaidecât adăugă:

— Toţi oamenii adunaţi în stradă îl aşteaptă pe doctorul Jacques Mérey.

Doctorul se uită la Eva.

— Trebuie să te duci, spuse fata. Doctorul coborî şi Eva îl urmă tremurând. Se opri la uşa de la intrare unde, de la înălţimea celor cinci-şase trepte putea să cuprindă cu privirea toată strada.

La apariţia lui muzica intona melodia frăţească:

Unde poate fi mai bine...

Basile, care nu voia să rămână mut în mijlocul simfoniei universale, puse trompeta la gură şi cânta melodia lui.

Tot acest vacarm se potoli şi din nou se auziră strigătele: "Trăiască Jacques Mérey, deputatul nostru la Convenţie".

Jacques Mérey înţelesese. Deci asta îi anunţase patriotul care îl oprise din drum în ajun când, lăsându-l să treacă, îi spusese:

— Duceţi-vă, mâine veţi avea veşti de la noi.

Numai că din ajun el nu-şi schimbase câtuşi de puţin părerea, protestele copilăreşti ale Evei îl întăriseră şi mai mult în hotărârea luată.

Le făcu semn că vrea să vorbească şi toată lumea strigă:

— Linişte!

— Prieteni, spuse, îmi pare nespus de rău că nu aţi vrut să credeţi nimic din ce v-am spus ieri. Hotărârea mea este aceeaşi şi astăzi. Vă mulţumesc pentru marea cinste pe care mi-aţi făcut-o, dar nu sunt demn de ea şi mă recuz.

— Nu ai dreptul, cetăţene Mérey, se auzi o voce.

— Cum! strigă doctorul, nu am dreptul să fac ce vreau cu persoana mea?

— Omul nu-şi aparţine lui, el aparţine naţiunii! Răspunse cetăţeanul care vorbise venind din ultimele rânduri în faţă, — şi oricine va îndrăzni să susţină contrariul va fi declarat de mine cetăţean nedemn.

— Eu sunt un filozof şi nu un om politic, sunt medic şi nu un legislator.

— Fie! Ca filozof ai meditat asupra măreţiei şi prăbuşirii imperiilor, ca medic, ai studiat bolile corpului omenesc, ca filozof ţi-ai dat seama că libertatea era tot atât de necesară spiritului ca să trăiască şi să se dezvolte, ca aerul pentru plămâni, ca să oxigeneze sângele şi să-l facă pe om să respire. Când a început să decadă moral mente imperiul roman (şi în imperii orice scădere morală prevesteşte prăbuşirea totală)? Atunci când Cezarii s-au făcut tirani. Spui că eşti medic? Şi ce crezi oare că este un popor dacă nu o totalitate, supusă legilor individului? Numai că individul trăieşte ani, iar poporul secole, dar în timpul acestor secole corpul social ca şi corpul omenesc are bolile lui care trebuiesc îngrijite şi de care trebuie vindecat, nu oricare legislator poate fi medic, dar oricare medic poate fi legislator. Cum a spus Cicero? — când o parte din trup are cangrenă, trebuie tăiată ca să salvezi restul. Acceptă mandatul oferit, Jacques Mérey, ia-ţi lanţeta, bisturiul, ferăstrăul, este de lucru acolo pentru medici şi mai ales pentru chirurgi.

— Ca medic chirurg, locul este ocupat, spuse Jacques Mérey, îl aveţi acolo pe unul care ştie grozav să ia sânge, unul pe care-l cheamă Marat. El singur vă ajunge, sper.

— Marat nu ia sânge nici cu lanţeta, nici cu bisturiul, nici cu ştiinţa, el ia cu toporul, eu am vorbit de un chirurg, nu de un călău.

— Când veţi avea nevoie de mine acolo, reluă Jacques cu tristeţea omului care dă un răspuns neîntemeiat unui argument puternic, mă voi duce, dar nu a venit încă momentul. Nu îl aveţi pe Sieyès care e logică, pe Vergniaud care e elocinţa, pe Robespierre care e integritatea, pe Condorcent cu ştiinţa, pe Danton care e forţa, Pieton care e lealitatea, Roland care e onoarea? Ce să fac eu, un biet licurici în mijlocul unor asemenea făclii?

— Ţi-ai face datoria, de la care lipseşti astăzi, Jacques Mérey! Nu ai fost înzestrat cu o inteligenţă superioară şi cu o cultură considerabilă, ca să te îngropi într-un oraş de provincie, în timp ce Parisul, creierul Franţei, luptă pentru libertate. Ca să câştigăm această luptă trebuiesc reunite toate capacităţile, nu vezi că este o voinţă providenţială care adună la Paris toate minţile luminate de prin provincii? Adunarea Naţională a proclamat drepturile omului, Constituanta, — suveranitatea poporului, îi mai rămâne Convenţiei Naţionale să proclame ceva măreţ, poţi să fii unul dintre aceia care vor striga omenirii: "Franţa este liberă!" Şi tu refuzi! Jacques Mérey, îţi spun, treci pe lângă o glorie nemuritoare ca un orb pe lângă o comoară. Jacques Mérey, Franţa putea să te cinstească, ea te va dispreţul, putea să te binecuvânteze, dar te va blestema!

— Şi cine eşti tu de te îndârjeşti să-mi forţezi astfel voinţa?

— Sunt colegul tău Hardouin, ales astăzi, o dată cu tine la Chateauroux şi îmi făceam o mare cinste să stau alături de tine, să-ţi sprijin cuvântul, sau poate să te combat.

— Ei bine, Hardouin, fii primul care să mă ierţi şi cere iertare din partea mea celor care ne ascultă, dar o cauză secretă, o cauză pe care nu pot să v-o mărturisesc, un motiv mai important decât toate cele pe care le-am invocat mă leagă de aceste locuri.

Hardouin urcă cele câteva trepte care îl despărţeau de Jacques Mérey.

— Cauza asta o cunosc, spuse el încet, apropiindu-se de urechea lui, iubeşti, inimă slabă şi îţi sacrifici con cetăţenii, ţara, onoarea, pentru o dragoste absurdă, bagă de seamă, dragostea asta este greşeala ta, Dumnezeu te va pedepsi pentru dragostea ta.

Dar, Jacques Mérey nu-l mai asculta. Cu ochii fixaţi pe un fel de potecă ce ducea direct din centrul oraşului spre casa lui, vedea cuprins de nelinişte că vine un grup compus din patru inşi, dacă totuşi patru inşi se pot numi grup, mergând doi câte doi, la oarecare distanţă, unii de alţii.

Cei doi care mergeau în faţă erau seniorul de Chazelay, căruia începuse să i se spună *înălţimea sa domnul*, însoţit de comisarul oraşului, încins cu eşarfa oficialităţii.

Ceilalţi doi erau Joseph braconierul şi mama sa. Trebuie spus că aceştia din urmă aveau mai curând aerul, că se lăsau târâţi decât că mergeau de bunăvoie.

Păreau că vin direct spre casa lui Jacques Mérey, pentru că domnul comisar îl tot arăta seniorului de Chazelay cu degetul.

Cu o nelinişte crescândă, doctorul îi vedea cum se apropie. Simţea ce simt animalele când adulmecă în aer furtuna. Care porneşte din cer senin, încarcă aerul de electricitate şi adună tunetele deasupra capetelor.

Mulţimea i se dădu la o parte din calea comisarului de poliţie, murmurând la apariţia seniorului de Chazelay.

Comisarul merse direct spre doctor.

— Cetăţene Jacques Mérey, îi spuse, te somez, — dacă nu vrei să-ţi atragi pedeapsa prevăzută de lege împotriva acelor care se fac vinovaţi de sechestrare de minori, — s-o înapoiezi chiar în clipa aceasta, în mâinile cetăţeanului Felix-Adrien-Prosper de Chazelay pe fiica lui Hélène de Chazelay, pe care o ţii de şapte ani închisă în casa dumitale şi care ţi-a fost încredinţată de Joseph Blangy şi mama acestuia, ca să-i dai ca medic îngrijirile pe care le necesită starea sănătăţii ei.

Un strigăt sfâşietor izbucni din spatele doctorului. Era Eva care stând lângă uşa întredeschisă auzise somaţia comisarului de poliţie.

Ar fi căzut jos leşinată dacă doctorul n-ar fi prins-o imediat în braţe.

— Asta este fata pe care aţi încredinţat-o acum şapte ani doctorului Mérey? îl întrebă comisarul pe Joseph Blangy şi pe mama acestuia, arătând-o pe Eva.

— Da, domnule, răspunse braconierul, cu toate că e o mare diferenţă între idioata fără formă omenească şi fără minte pe care a primit-o doctorul din mâinile noastre şi ceea ce este astăzi domnişoara Eva.

— Nu o cheamă Eva, ci Hélène, spuse seniorul de Chazelay.

— Doamne! strigă doctorul, nu-i va rămâne nimic de la mine, nici măcar numele pe care i l-am dat.

— Curaj, fii bărbat! spuse Hardouin strângându-i braţul.

— Ah! Tu mi-ai purtat nenoroc! exclamă Jacques Mérey.

— Te voi ajuta să rezişti, răspunse Hardouin.

Apoi mulţimea începu să murmure văzându-l pe doctor încremenit şi pe fată cum se agăţa plângând de gâtul lui.

— Recunosc, spuse seniorul de Chazelay, că îngrijirile pe care le-aţi dat fiicei mele merită să fie plătite şi sunt gata să vă număr suma pe care o veţi cere pentru această treabă care vă face cea mai mare cinste.

— Oh! E demn de compătimire Cel care oferă bani în schimbul frumuseţii, talentului şi al inteligenţei, spuse Jacques Mérey. Nu aţi înţeles că ceea ce am făcut eu nu se face pentru bani şi că numai ea singură poate plăti?

— Să vă plătească? Şi cum asta?

— Îl iubesc, domnule! strigă Eva.

Şi tot ce avea în ea suflet, inimă şi pasiune Eva le puse în acest strigăt.

— Domnule comisar, spuse seniorul de Chazelay, asta rezolvă situaţia, înţelegeţi că ultima şi singura moştenitoare a unei case ca a noastră nu se poate căsători cu primul venit.

La această insultă Jacques se cutremură şi fruntea î se încruntă de furie.

— Oh, prietenul meu, iubitul meu, implora Eva, iartă-l, nu cunoaşte decât titlurile de nobleţe ale oamenilor, el nu ştie ce este nobleţea sufletului.

— Domnule, spuse Jacques cu demnitate, iat-o pe domnişoara Hélène de Chazelay pe care, în faţa tuturor, o încredinţez în mâinile domniei-voastre. Frumoasă, castă şi curată, nu pot spune demnă de a fi soţia unui rege, a unui prinţ sau a unui nobil, dar demnă de a fi nevasta unui om cinstit.

— Oh, Jacques, Jacques, mă părăseşti! strigă Eva..

— Domnule Mérey, ştiţi, ce v-am spus despre plată...

— Nu te părăsesc deloc. Cedez în faţa forţei, mă supun legii, mă înclin în faţa familiei, te înapoiez tată lui tău.

— Destul, domnule! Întreaga populaţie din Argenton s-a angajat să-mi achite datoria dumneavoastră, m-a numit membru al Convenţiei.

— Cheamă trăsura, Blangy!

Braconierul făcu un semn şi o trăsură de casă mare îşi făcu apariţia, un lacheu pudrat deschise portiera. Jacques Mérey o susţinu, pe Eva să coboare cele patru-cinci trepte care dădeau în stradă, apoi, după ce o sărută pe frunte, o încredinţă tatălui său, în faţa mulţimii.

Acesta o sui leşinată în trăsură şi caii o porniră în galop. Scipion aruncă o privire îndurerată spre doctor şi se luă după trăsură.

— Şi el! Murmură Jacques Mérey.

— Şi acum accepţi, nu-i aşa? întrebă Hardouin. Focul geniului şi flacăra mâniei străluciră deodată în ochii lui Jacques Mérey.

— Da, spuse, accept. Şi vai de regii care jură şi îşi trădează jurământul! Vai de acei prinţi care se aliază.cu străinul împotriva ţării lor! Vai de acei seniori ai căror copii au primit ştiinţa noastră, viaţa noastră, dragostea noastră, pe care i-am scos din starea incertă ca să facem din ei creaturi demne de a îngenunchea în faţa lui Dumnezeu cu un crin în mână şi care drept mulţumire spun despre noi că suntem *primii veniţi!* Vai de ei!

— La revedere, Hardouin! Mulţumesc, cetăţeni electori, veţi mai auzi vorbindu-se de mine, vă promit, vă jur!

Şi cu un gest măreţ, luând cerul drept martor al jurământului făcut, intră în casă şi aici, departe de toate privirile, fără martori ai slăbiciunii lui, se lungi pe, jos hohotind şi luându-şi capul în mâini strigă disperat!

— Singur! Singur! Singur!

Capitolul XVIII O execuţie în piaţa Carroussel

Sâmbătă, 26 august 1792 diligenţa de Bordeaux îl aducea în strada Bouloi pe cetăţeanul Jacques Mérey, deputat la Convenţie.

O adâncă tristeţe plana asupra Parisului. Fără nici o îndoială, aşa cum se vorbea de trei zile, Longwy fusese cucerit prin trădare şi Adunarea Naţională decretase imediat că, oricare cetăţean care într-un oraş asediat ar vorbi despre capitulare, în urma confruntării cu martorii care ar fi auzit josnica propunere şi da simplă afirmaţie a acestora, să fie executat fără altă formă de judecată.

Suveranii aliaţi, în numele regelui Franţei, la 24 august puseseră stăpânire pe Longwy.

Comuna din Paris, în care se şi instaurase sentimentul Republicii, pretinsese Adunării crearea unui tribunal extraordinar şi, în ciuda rezistenţei lui Choudieu, care spusese: *Se cere o inchiziţie, eu voi rezista până la moarte*, în ciuda lui Thuriot, care strigase: *Revoluţia nu este numai a Franţei, noi suntem răspunzători faţă de întreaga omenire*, tribunalul extraordinar fusese votat.

Trebuie spus că în cele câteva zile care se scurseseră, situaţia nu se îmbunătăţise. Vălul de doliu care acoperea Franţa apăsa din ce în ce mai mult, prusacii plecaseră din Coblentz la 30 iulie. Aveau cu ei o întreagă cavalerie de emigraţi, — domnii aceştia erau prea mândri ca să facă serviciul la infanterie, ei vroiau grozav să-l salveze pe rege, dar numai călări pe cai. Această cavalerie însuma vreo nouăzeci de escadroane. La 18 august făcuseră joncţiune cu generalul austriac. Cele două armate, întărite de o sută de mii de oameni, încercuiseră şi cuceriseră oraşul Longwy.

Inamicul înainta spre Verdun.

La Fayette, republican în America, constituţional în Franţa, La Fayette care nu se mişcase de la 1783, cu alte cuvinte de la independenţa Americii până la 10 august, adică până la căderea monarhiei franceze — şi pe care urma să-l găsim, fără ca el să fi făcut vreun pas, în 1830 acelaşi om care fusese şi în 1792, îşi chemase armata să înainteze spre Paris pentru a desface actul de la 10 august, dar armata nu se clintise şi el fusese obligat să fugă, tot aşa cum mai târziu va trebui să fugă Dumouriez, cu care ar fi făcut pereche în istorie dacă austriecii, arestându-l şi luându-l prizonier, nu i-ar fi dat ocazia lui Béranger să compună următorul vers:

Cătuşelor de la Olmütz noi le ştergem urmele...

Adunarea dăduse un decret de acuzare împotriva lui La Fayette. Dumouriez urma să-l înlocuiască în armata din Est şi în acelaşi timp în fruntea armatelor din Nord — Kellerman îl înlocuia pe Luckner.

Tot atunci se aflase şi despre insurecţia din Vendee.

La răsărit războiul pe faţă, războiul străin.

La apus, războiul tenebrelor, războiul civil.

Unul înainta spre celălalt şi între ele Parisul.

Fără să mai socotim doi duşmani importanţi: Preotul şi femeia.

Preotul, inviolabil în această întunecoasă fortăreaţă de stejar în spatele căreia se retrăgea şi care se cheamă confesionalul.

Femeia, îndoctrinată de preot, având ca armă de atac plânsetele şi gemetele înăbuşite în pernă.

— Ce ai? O întreabă bărbatul.

— Bietul nostru rege întemniţat la Temple! Bietul nostru preot pe care vor să-l silească să depună jurământ! Sfânta fecioară îşi acoperă faţa, micul Isus plânge...

Şi patul devenea aliatul confesionalului.

Dar, din fericire, iată ariergarda din nord care înaintează. Un corp de treizeci de mii de ruşi o porniseră în marş.

Comuna din Paris, mai legată de lume decât Adunarea, simţea conspiraţia contrarevoluţionară cum se târăşte din palat spre mansarde şi din răspântii spre închisori.

Contrarevoluţia răcnea.

Fără o lovitură serioasă, Adunarea se simţea neputincioasă să respingă inamicul din afară şi mai cu seamă inamicul dinăuntru.

Se înfricoşa.

Recurgând la o formulă de mijloc, în locul acelei lovituri serioase pe care o visa Comuna, decretase o mare demonstraţie.

— Dar ce mai vor republicanii? Spuneau constituţionalii cu lacrimile în ochi, elveţienii sunt morţi, Tuileries fulgerat, de tron s-a ales praful, regele e închis la Temple, regaliştii sunt în închisori. Mâine va avea loc sărbătoarea ispăşitoare a lui 10 august şi chiar în seara aceea va fi executat — în faţă la Tuileries — bunul Laporte, acel credincios servitor al regelui care venise la Adunarea Naţională să le spună în numele stăpânului său fugit, că acest stăpân nu jurase niciodată pe Constituţie decât obligat şi constrâns şi că de aceea prefera să părăsească Franţa decât să-şi ţină jurământul.

Era adevărat, cei o sută de elveţieni zăceau morţi, dar masa regaliştilor sta înarmată, gata să acţioneze, regele pierduse palatul Tuileries, pierduse tronul, îşi pierduse libertatea, dar, pierzând Tuileries, tronul şi libertatea — îşi păstrase Europa, dar rupând cu Franţa, îi rămâneau aliaţi toţi regii şi toţi preoţii prieteni. Se făceau pregătiri pentru celebrarea apoteozei morţilor de la 10 august, dar, în seara în care se aflase de trădarea de la Longwy, regaliştii se arătaseră în grupuri în jurul mănăstirii Temple schimbând semne cu regele, urma să fie executat Laporte, dar în timp ce se pedepsea valetul nevinovat, era lăsat să uneltească după bunul său plac stăpânul vinovat.

"Istoria — scrie Michelet — *nu a păstrat amintirea nici unui popor care să fi intrat atât de adânc în moarte. Când Olanda, văzând pe Ludovic al XIV-lea la porţile ei, nu găsi altă scăpare decât să se inunde şi să se înece, fusese într-o mai mică primejdie, pentru că Europa era de partea ei, când Atena, văzând tronul lui Xerxes pe stâncă de la Salamina şi ţara pierdută, se aruncă să înoate, nerămânându-i decât apa drept patrie, — ea fusese într-o mai mică primejdie; Atena era stăpână pe o flotă puternică, organizată de mâna marelui Temistocle şi în sânul ei nu exista trădarea, Franţa era dezorganizată şi aproape dizolvată, trădată, predată şi vândută."*

Tocmai atunci, adică în după-amiaza lui 26 august, Jacques Mérey ajunse la Paris şi se lăsă condus la hotelul *Nantes*, care îşi înălţa cele cinci etaje în piaţa Carroussel.

Începu să-şi revizuiască ţinuta după o noapte şi două zile de mers cu diligenţa. Intenţia lui era să facă de îndată o vizită celor doi prieteni ai săi, Danton şi Camille Desmoulins.

Danton era cel care, ca avocat la Consiliul regelui, obţinuse pentru pacientul său Basile pensia viageră care uimise populaţia din Argenton.

Dar, după ce îşi revizuise ţinuta şi era gata să iasă pe uşă, fără voia lui se apropie de fereastră şi văzu că foarte aproape de hotel se oprise o trăsura vopsită în roşu, trăgând un mecanism vopsit în aceeaşi culoare.

Doi oameni cu bonete roşii, îmbrăcaţi în haine scurte, stăteau pe prima banchetă a trăsurii.

O cabrioletă venea în urmă. Din ea coborî un bărbat îmbrăcat în negru.

Revoluţia nu schimbase nimic în vestimentaţia lui: purta cravată albă, ciorapi de mătase şi era pudrat. Părea cam de şaizeci şi cinci, şaizeci şi şase de ani.

Acesta era Monsieur de Paris, altfel spuse călăul.

Cei doi oameni în haine scurte şi bonete roşii erau ajutoarele lui.

Trăsura se depărta. Monsieur de Paris rămase să supravegheze înălţarea ghilotinei.

Jacques Mérey încremenise la fereastră. Auzise multe despre noua invenţie a d-lui Guillotin şi avusese chiar o discuţie cu celebrul Cabanis despre durerea mai mult sau mai puţin mare pe care trebuia să o cauzeze secţionarea vertebrelor şi despre continuarea vieţii la decapitaţi.

Nu fusese deloc de aceeaşi părere cu Domnul Guillotin, care pretindea că oamenii care ar avea de-a face cu maşinăria lui s-ar alege numai cu o senzaţie uşoară de răceală pe gât, susţinând că nu avea decât o grijă şi anume, că moartea prin ghilotină ar fi atât de

blândă, încât va face să crească numărul sinucigaşilor şi că el, Domnul Guillotin, nu ar mai şti cum să scape de bătrânii sătui de viaţă, care ar ţine neapărat să sfârşească cu ajutorul noii invenţii.

Jacques Mérey nu putea să coboare ca să examineze de aproape instrumentul fatal care se înălţa sub privirile lui, dar putea să îl invite pe Monsieur de Paris să urce la el şi astfel să aibe din partea unui specialist toate lămuririle pe care dorea să le Obţină despre invenţia şi îmbunătăţirile operei filantropice oare, neputând aduce francezilor egalitatea în faţa vieţii, le adusese măcar egalitatea în faţa morţii.

Şi cum începuse să cadă o ploaie măruntă care-i putea servi de minune intenţiile, îi spuse omului îmbrăcat în negru:

— Domnule, nu este neapărată nevoie să staţi afară, să vă ude ploaia, ca să urmăriţi ridicarea maşinăriei dumneavoastră, veniţi sus la mine, veţi vedea tot atât de bine ca din piaţă şi veţi fi şi la adăpost. De altfel, cum ştiu că sunteţi un om cultivat, întrucâtva chiar medic, vom discuta sincer despre arta noastră comună, căci şi eu sunt medic plin.

Monsieur de Paris, dându-şi seama după aspect şi felul de a vorbi că avea de-a face cu un om serios şi cumsecade, salută şi dând un ultim ordin ajutoarelor, se îndreptă spre scara laterală ce ducea spre etaje.

Jacques Mérey îl aştepta pe omul îmbrăcat în negru lângă uşa întredeschisă, ca să-i arate astfel locul unde era aşteptat.

Călăul intră.

Toată lumea ştia că domnul Sanson-călăul era un om foarte distins.

Jacques Mérey îl primi şi se purtă ca atare.

După primele complimente schimbate îi spuse călăului:

— Domnule, am cunoscut pe vremuri un foarte îndemânatic practician care se ocupase mult cu aceeaşi problemă înaintea domnului Guillotin pe care l-a făcut celebru.

— Ah, da — spuse Sanson, vreţi să vorbiţi de doctorul Louis, nu-i aşa? Cel care din mila regelui era medic.

— Întocmai, spuse Jacques, am studiat pe vremea lui şi i-am fost elev.

— Ei bine, domnule, reluă Sanson, pot să vă dau despre doctorul Louis şi despre încercările lui toate informaţiile pe care le doriţi. Într-o zi ne-a convocat la ora patru dimineaţa în curtea azilului Bicêtre. Fusese ridicat un instrument în genul acestuia şi trei cadavre chiar din noaptea aceea aşteptau experienţa la care trebuiau să fie supuse. Pentru prima oară vedeam cum acţionează cuţitul ghilotinei pe care eu însumi îl puneam în mişcare, căci, să ştiţi, domnule, ajutoarele mele fac totul, mie nu-mi rămâne decât să desprind inelul din cuiul care ţine cuţitul suspendat şi să-l las să alunece în lăcaş, cum veţi putea de altfel să vedeţi foarte curând, — dacă veţi dori să asistaţi la execuţia nefericitului Laporte, — aici sunteţi admirabil plasat.

— Da, domnule, este exact ceea ce voi face, răspunse Jacques Mérey şi aceasta numai din punctul de vedere al ştiinţei, căci vă rog să mă credeţi, nu aprob de fel cruzimea, dar să revenim la instrumentul doctorului Louis, căruia după câte îmi mai aduc aminte, i se spunea într-un timp *mica Louisette.* Cred că experienţa de care vorbiţi nu i-a fost favorabilă.

— Cu alte cuvinte, domnule, primele două execuţii au reuşit de minune. Capetele s-au desprins de cadavre întocmai cum s-ar fi desprins la oamenii vii, dar a treia n-a mai reuşit.

— Se defectase cumva mecanismul sau avea vreo greşeală de construcţie? întrebă doctorul Mérey.

— O greşeală de construcţie la cuţit şi nu la mecanism, domnule. Cuţitul cădea drept, ceea ce n-ar fi constituit o piedică dacă ar fi fost ajutat de o masă de plumb ca aceea care îl împinge pe cel de astăzi.

— Ah! Înţeleg! spuse Jacques Mérey, doctorul Guillotin a fost cel care a inventat tăişul oblic şi ca Amerigo Vespucci l-a detronat pe Cristofor Columb.

— Nu, domnule, nu, lucrurile nu s-au petrecut chiar aşa, regele, iertaţi-mă, este o veche obişnuinţă, — cetăţeanul Capet voiam să spun — care se ocupa de mecanică, nu a vrut să vadă maşina doctorului Louis, ci doar să-i fie descrisă şi atunci i se prezentă un desen exact, pe care-l examină cu atenţie, apoi deodată, luând o pană, spuse: "Aici este defectul". Şi trase pe fier acea linie savantă care din pătrat deveni triunghiular. Doctorul Guillotin l-a căutat pe doctorul Louis cu desenul regelui, — pardon, al cetăţeanului Capet şi cum doctorul Louis era pe atunci foarte necăjit că invenţiei sale i se zicea *Mica Louisette*, neavând deloc nevoie de aşa ceva, pentru reputaţia sa, îl autoriză pe confratele său — doctorul Guillotin — să facă maşinii toate modificările cuvenite şi chiar să o boteze cu numele lui. Iată cum doctorul Guillotin a devenit autorul acestui instrument de supliciu care coboară profesiunea noastră la nivelul celor mai modeste profesiuni mecanice, deoarece acuma, ca să tai capul unui condamnat, e vorba doar să desprinzi un inel dintr-un cui şi nu mai e nevoie nici de forţă, nici de îndemânare ca pe timpul când se desprindea capul cu sabia.

— Şi vă pare rău după timpurile acelea? întrebă Jacques Mérey.

— Da, domnule, cu sabia în mână, noi eram cei care făceam dreptate, pe când aşa, cu sfoară în mână, nu mai suntem decât nişte călăi. Dumneavoastră sunteţi tânăr şi aveţi viitorul înainte, eu sunt bătrân şi-mi pare rău după vremurile trecute, fiul meu, care e primul meu ajutor şi care are patruzeci şi doi de ani, s-a deprins numaidecât, nepotul meu, care are doisprezece, nu-şi va mai aminti de nimic şi va face treabă ca şi cum niciodată n-ar fi fost altfel.

— Dar, spuse Jacques Mérey, scuzaţi-mi indiscreţia, domnule, parcă priviţi cu tristeţe pregătirile acestei execuţii.

— Da, domnule, aveţi dreptate. Vă cer iertare că nu vă spun cetăţean şi că nu vă tutuiesc, dar, cum puteţi vedea şi cum v-am spus-o şi eu adineauri, sunt bătrân şi nu voi mai avea timp să mă dezbăr de vechile obiceiuri.

Da, execuţia aceasta mă întristează mult, pot să v-o mărturisesc asta dumneavoastră, domnule, că îmi păreţi a fi un filozof, noi suntem, vreau să spun toată familia noastră, vechi slujitori ai regalităţii, la vârsta mea e foarte greu să schimb stăpânul şi să devin valetul poporului.

— Dar dacă puteţi să vă delegaţi fiul pentru execuţia din seara aceasta, de ce o faceţi tot dumneavoastră?

— Deşi domnul Laporte nu e nici mare senior, nici nobil, e totuşi un om eminent, care şi-a servit regele cu credinţă, aş simţi că lipsesc de la datorie, neasistând eu însumi la ultimele lui clipe, poate are vreo misiune supremă să-mi încredinţeze, vreun secret important să-mi spună, i-aş lipsi pe eşafod şi, cu toate că nu ştiu dacă voi coborî viu de pe platformă — într-atât mă simt de slăbit — am convingerea că e de datoria mea să îl însoţesc, în seara căsătoriei mele, sunt de atunci patruzeci şi patru de ani, tocmai când ne pregăteam fericiţi să dansăm, o ceată de tineri nobili care se întorceau de la vreo petrecere, văzând primul etaj pe care îl ocupam luminat ca de sărbătoare, au urcat şi au întrebat de stăpânul casei.

M-am înclinat adânc, înaintea lor, aşteptând respectuos să binevoiască să-mi spună motivul vizitei.

— Domnule, mi-a spus cel care părea însărcinat să vorbească în numele celorlalţi, suntem, cum puteţi vedea, nobili de la Curte, ni se pare prea devreme să ne întoarcem pe la casele noastre, avem impresia că sărbătoriţi ceva, vreun botez sau o căsătorie? Vă asigurăm că nu vom purta ghinion nici copilului şi nici miresei.

— Domnule, i-am răspuns eu atunci, ar fi o mare onoare pentru noi, dar mă îndoiesc că ne-aţi mai face-o după ce veţi afla cine sunt.

— Cine sunteţi? M-a întrebat.

— Eu sunt Monsieur de Paris, le-am răspuns.

— Cum! spuse unul dintre ei care până atunci nu vorbise, cum, domnule, dumneavoastră sunteţi cel care decapitează, care spânzură, care trage, pe roată, care sfărâmă braţe şi picioare?

— Adică, domnule, să ne înţelegem, ajutoarele mele fac toate astea, când este vorba de plebe şi de criminalii de rând, dar dacă, din întâmplare. - Nefericitul este un mare senior ca dumneavoastră, domnilor, de exemplu, îmi fac o cinste din a îndeplini eu însumi toate aceste treburi.

Şi după douăzeci de ani ne-am regăsit faţă în faţă pe eşafod, eu şi acel tânăr, m-am ţinut de cuvânt, l-am executat eu însumi şi l-am făcut să sufere cât mai puţin. Era baronul de Lally-Tollendal.

Jacques Mérey se înclină, admira acea conştiinciozitate cu atât mai mult cu cât Sanson era foarte palid şi când văzu apărând primele baionete la poarta Carrou-sselului, i se păru, că îi vine rău.

Doctorul îi oferi un pahar de vin.

— Mulţumesc, domnule, îi spuse, dacă vreţi să-mi faceţi cinstea să ciocniţi cu mine.

— Cu plăcere, răspunse doctorul, dar cu condiţia să acceptaţi toastul meu, oricare ar fi el.

— De acord, domnule, este foarte puţin faţă de cât vă datorez pentru marea cinste pe care mi-o faceţi.

Jacques Mérey sună, ceru o sticlă de Madera şi două pahare.

Le umplu până la jumătate, îi oferi unul călăului şi, ciocnind spuse:

— Pentru abolirea pedepsei cu moartea!

— Oh! Din toată inima, domnule! spuse Sanson.

Dumnezeu m-ar cruţa astfel de tristele zile pe care le prevăd.

Cei doi oameni ciocniră din nou paharele şi le goliră dintr-o dată.

— Acum, spuse călăul, ar fi indiscret din partea mea dacă aş întreba care este numele. Bărbatului care a bine voit să ciocnească paharul cu mine?

— Mă numesc Jacques Mérey, domnule şi sunt deputat la Convenţie.

-— Ah, domnule, lăsaţi-mă să vă sărut mâna, căci după câte am înţeles, dumneavoastră nu veţi vota condamnarea la moarte a bietului nostru rege.

— Nu, pentru că eu cred cu tărie că nici un om nu are dreptul să ia ce nu a dat, ceea ce nu poate să dea înapoi: viaţa! Dar Voi cere pentru el pedeapsa cea mai grea, în afară de pedeapsa cu moartea, căci acest baron de Lally, despre care mi-aţi vorbit adineauri şi pe care l-aţi executat, era, în comparaţie cu omul care a vrut să predea Franţa străinătăţii, mai curat ca lacrima. Duceţi-vă, domnule, îndepliniţi-vă funcţia dumneavoastră teribilă şi să nu uitaţi, oricând veţi trece prin această piaţă, că la primul etaj al hotelului *Nantes* locuieşte un filosof care vă este recunoscător pentru că plângeţi victimele pe care trebuie să le executaţi, pentru că-i spuneţi lui Ludovic al XVI-lea "regele" şi nu Capet, pentru că ziceţi "domnule" şi nu "cetăţene" şi că acest filosof este gata să vă strângă mâna ori de câte ori i-o veţi întinde pe a dumneavoastră.

Sanson se înclină cu demnitatea unui om care crescuse în proprii săi ochi şi ieşi.

În adevăr, trupele comandate pentru execuţie începuseră să invadeze piaţa Carroussel şi formaseră un careu în jurul eşafodului, îndepărtând mulţimea şi creând un spaţiu gol între spectatori şi maşinăria infernală. Curiozitatea era încă mare, pentru că instrumentul fatal funcţiona doar pentru a patra sau a cincea oară şi aşa cum spusese bătrânul Sanson, era întâia dată când urma să asiste un condamnat.

Sanson se şi urcase pe eşafod când se formase careul, încercase cu piciorul fiecare treaptă a scării, se lăsase cu toată puterea pe scândurile platformei ca să se asigure de soliditatea lor, pusese în mişcare bascula ca să vadă dacă nu se împiedecă de ceva, în sfârşit, făcu să alunece cuţitul, ghilotinei în lăcaşul lui, ca să-şi dea seama dacă mutul era uns de-ajuns.

Făcu toate acestea întocmai cum face maşinistul repetiţia decorurilor cu cortina lăsată, înaintea reprezentării unei piese importante.

Execuţia era fixată pentru ora nouă, trebuia să se îndeplinească la lumina făcliilor, ca să producă o impresie cât mai puternică.

La ora opt şi trei sferturi, începu să se audă duruitul tobelor, înadins cu bătaie calmă, ca să dea acel sunet surd şi funebru care însoţeşte îndeobşte convoaiele.

Curând, primele torţe se zăriră la poarta pieţii Carroussel care dă spre Sena. Condamnatul era adus de la închisoarea Conciergerie şi, pentru sporirea pedepsei, trebuia să fie executat în faţa acestui palat în care timp de aproape patruzeci de ani locuise alături de stăpânul pentru care urma să moară.

Căruţa cu două roţi în care îl aduceau era înconjurată de escadroane de cavalerie, în fruntea cortegiului mergeau vreo şaizeci de revoluţionari cu torţe în mâini.

Careul de soldaţi se desfăcu şi lăsă să treacă căruţa şi însoţitorul ei aşezat pe oişte.

Condamnatul era singur în tomberonul fatal, refuzase un preot care depusese jurământ şi nici un alt preot nu se încumetase să-şi rişte capul să-l însoţească până la eşafod. Era doar în cămaşă şi pantaloni, în picioare cu ciorapi negri de mătase, gulerul cămăşii sale era tăiat până la înălţimea umerilor, iar părul îi cădea pe ceafă.

Privi cu tristeţe dar fără teamă eşafodul ce se înălţa, în faţa lui.

— E timpul să cobor? întrebă cu voce tare.

— Aşteptaţi să fiţi ajutat! strigă unul dintre servitori.

— Nu e nevoie, răspunse condamnatul. Să se pună doar treapta şi voi coborî singur.

Apoi, cu un surâs şi privind şirul dublu de infanterie şi cavalerie care înconjurau eşafodul, spuse:

— Nu vă e teamă că fug, nu-i aşa?

Fu scoasă atunci scândura care închidea tomberonul în spate şi se aşează scara. Condamnatul coborî singur, neajutat, ocoli căruţa urmat de servitorul care adusese treapta şi în faţa scării unde îl aştepta bătrânul Sanson ca să-l ajute să se urce pe platformă, găsi portărelul care îi citi condamnarea la moarte *pentru cauză de trădare a poporului*.

— Nu aţi putea adăuga *şi pentru fidelitate regelui?* întrebă Laporte.

— Ce e scris, e scris! spuse portărelul. Aveţi vreo destăinuire de făcut?

— Nu, răspunse Laporte, am doar convingerea că trei sferturi din francezi sunt vinovaţi ca şi mine şi că oricare în locul meu s-ar fi purtat la fel.

Portărelul se dădu într-o parte şi lăsă liberă scara eşafodului.

Sanson îi oferi braţul. Orgolios, vrând să-şi păstreze toată demnitatea în faţa morţii, condamnatul refuză sprijinul oferit.

Călăul îi spuse ceva în şoaptă şi atunci condamnatul nu se mai opuse şi se lăsă ajutat.

Urcă fără grabă, dar oricine putea să observe că Monsieur de Paris îi ţinea pasul, în acest timp îşi vorbeau încet şi fără îndoială Laporte îl împovăra cu ultimele sale dorinţe.

Ajunşi pe platformă, mai schimbară câteva vorbe, după care Sanson îl întrebă cu voce tare:

— Sunteţi gata?

— Îmi este îngăduit să-mi fac rugăciunea? întrebă Laporte.

Sanson făcu semn din cap că da.

Omul îngenunche, dar arătă că mâinile legate la spate îl împiedecau să se roage.

Sanson i le dezlegă cu condiţia să se lase din nou legat după ce îşi va termina rugăciunea.

Laporte îşi împreună mâinile şi spuse cu voce tare următoarea rugăciune care se auzi clar în tăcerea solemnă din jurul eşafodului:

— Doamne! Iartă-mi păcatele şi priveşte ca o ispăşire moartea dureroasă ce o voi îndura pentru că am fost credincios regelui meu. Să ştie regele că în clipa morţii sufletul meu aparţine Domnului şi inima mea îi aparţine lui.

Apoi adăugă în latineşte:

— *În manus tuas Domine, commendo spiritum meum*. (în mâna ta, Doamne, îmi încredinţez sufletul.).

— *Amen!* spuse călăul cu voce tare.

Murmure puternice trecură prin mulţime, dar când îl văzură că se ridică şi cu faţa spre Tuileries îşi face semnul crucii apoi îşi dă din nou mâinile ca să-i fie legate, resemnarea asta de victimă înduioşa mulţimea care încremeni.

Ceea ce urmă ţinu doar cât un fulger.

Condamnatul fu împins spre basculă, îşi trecu singur capul prin lucarnă şi cuţitul căzu.

— Capul! Capul! strigă mulţimea.

Călăul se apropie cu pas sigur, băgă mâna în coş, apucă de părul alb capul mânjit de sânge şi îl arătă poporului care începuse să bată din palme.

Dar tot atunci îl văzură că se clătină, degetele i se desfăcură şi scăpară din mâini capul care se rostogoli de pe eşafod pe pământ, în timp ce Monsieur de Paris cădea neînsufleţit pe platformă.

— Un medic! Un medic! Strigară ajutoarele.

— Sunt aici! Răspunse Jacques Mérey.

Şi agăţându-se cu o mână de balcon, se lăsă să cadă în stradă.

Nu numai mulţimea dar chiar trupele soldaţilor îi făcură loc să treacă. Străbătu în fugă spaţiul gol, urcă două câte două treptele platformei şi strigă:

— Scoateţi-i haina!

Apoi, în genunchi lângă corpul nemişcat, îi lua capul şi îl aşează pe genunchi, îi rupse cămaşa ca să lase braţul descoperit şi repede tăie vena cu o lanţetă.

Dar, cu toate că de la prăbuşirea călăului până la încercarea doctorului de a-l readuce la viaţă trecuseră doar câteva secunde, sângele nu ţâşni.

Călăul, credincios la datorie, murise lângă victimă care murise la rându-i credincioasă regelui său.

Capitolul XIX Doamna Georges Danton şi doamna Camille Desmoulins

Ne amintim că tocmai când se scuturase de praful drumului pentru a se duce la cei doi prieteni, Danton şi Desmoulins, Jacques Mérey apropiindu-se de fereastră văzuse cum se înălţa eşafodul şi că acest spectacol, nou pentru el, îl ţintuise locului.

De aceea, după o noapte nu lipsită de vise urâte, în care i se năzărise de mai multe ori capul palid, însângerat al lui Laporte, ţinut de păr de mâna călăului şi în coşmar îşi tot căutase trusa ca să găsească o lanţetă, — Jacques Mérey se sculă în zori încă foarte tulburat de întâmplarea petrecută în ajun.

Desigur, putea să creadă că fusese victima vreunui vis urât, dacă nu ar fi avut în faţa lui palatul Tuileries ciuruit de gloanţe şi mânjit peste tot de urmele masacrului elveţienilor.

De altfel, ghilotina rămăsese în picioare şi grupuri de curioşi se opreau pe lângă ea ca să povestească amănunte nemaiauzite care însoţiseră şi urmaseră execuţia.

La ora nouă dimineaţa i se anunţă că un domn îmbrăcat în negru, după moda vechiului regim, dorea să-i vorbească.

Rugase să i se ceară numele.. Dar acesta refuzase să-l spună, transmiţându-i simplu că era fiul aceluia căruia în ajun încercase în zadar să-i redea viaţa.

— Doctorul înţelese îndată că cel care vroia să-i vorbească era fiul lui Sanson, ridicat prin moartea tatălui său la titlul de *Monsieur de Paris*.

Dădu dispoziţie să fie poftit imediat. Şi, într-adevăr nu se înşelase.

— Domnule, îi spuse Sanson, ştiu că nu este potrivit din partea mea să vin la dumneavoastră, fie şi ca să vă prezint numai mulţumirile mele, dar primul nostru ajutor, Legros, mi-a spus cu câtă ardoare aţi încercat să-i daţi ajutor tatălui meu, cu cât cercul care ne izolează este mai de netrecut pentru străini, cu atât mai mare este la noi dragostea de familie, îmi adoram tatăl, domnule...

(Şi, efectiv, spunând aceste cuvinte lacrimile îi curgeau liniştite din ochi). Dar am preferat să fiu indiscret, necuviincios chiar şi să vin să vă spun: "Domnule, nu voi uita niciodată devotamentul dumneavoastră faţă de oameni", — decât să mă credeţi nerecunoscător faţă de dumneavoastră sau indiferent faţă de tatăl meu. Nu ştiu cum, sau dacă vreodată v-aş putea fi de folos, dar în orice împrejurare, vă rog să fiţi sigur, domnule, că îmi voi risca viaţa pentru a dumneavoastră.

— Domnule, îi spuse Jacques Mérey, să fiţi convins că îmi face plăcere să vă văd, am avut cinstea să beau ieri cu domnul — tatăl dumneavoastră şi am închinat cu el un pahar cu vin de Spania pentru abolirea pedepsei cu moartea, îl invitasem să urce la mine, în primul rând pentru că afară ploua şi în al doilea rând ca să-i pun o întrebare cu totul deosebită, interesul conversaţiei m-a făcut să uit însă scopul, în sine.

— Spuneţi-mi mie, domnule şi dacă pot să răspund la această întrebare, o voi face bucuros.

— Vroiam să cunosc părerea tatălui dumneavoastră asupra persistenţei vieţii la decapitaţi, în lipsa părerii tatălui dumneavoastră, mă veţi onora să mi-o spuneţi pe a dumneavoastră?

— Domnule, răspunse Sanson, nu pe noi, cei care nu facem decât să dăm drumul firului ce ţine cuţitul ghilotinei trebuie să ne întrebaţi acest lucru, ci pe ajutoarele noastre. Dacă vreţi, voi chema pe cel care este însărcinat cu ultimele detalii şi cred că el va putea să vă dea toate lămuririle care vă interesează.

Doctorul făcu semn aprobativ.

Sanson se apropie de fereastră, chemă un băiat gras, roşu şi bine dispus, care stând pe bascula ghilotinei mânca o bucată de pâine cu cârnaţi.

Băiatul săltă capul se uită să vadă cine-l striga, sări de la înălţimea platformei fără să-şi dea osteneala să se servească de trepte şi alergă la primul etaj al hotelului *Nantes*, unde îl aşteptau Jacques Mérey şi Sanson fiul.

— Legros, se adresă călăul celui pe care îl chemase, iată-l pe domnul pe care cred că îl recunoşti, nu-i aşa?

— Bineînţeles că-l recunosc, cetăţene Sanson, dumnealui a sărit ieri de aici de la fereastra primului etaj ca să vină să-i dea ajutor tatălui tău, aşa cum am sărit eu acuma de sus de pe platformă ca să viu să văd ce treabă ai cu mine.

— Domnule, doriţi să-i adresaţi băiatului chiar dum neavoastră întrebarea? spuse Sanson.

— Vroiam să te întreb, cetăţene Legros, spuse Jacques Mérey întrebuinţând limbajul folosit la acea epocă, dacă dumneata crezi în persistenţa vieţii la decapitaţi?

Legros îl privi pe doctor ca pe un om care nu a înţeles.

— Persistenţa vieţii? Făcu el. Ce vrea să fie asta?

— Asta vrea să însemne că eu doresc să ştiu dacă dumneata crezi că odată separate una de alta, cele două părţi ale corpului celui decapitat suferă încă.

— Ia te uită! spuse Legros. Îmi pui exact aceeaşi întrebare pe care mi-a pus-o şi cetăţeanul Marat. Îl cu noşti pe cetăţeanul Marat?

— Numai din auzite. Am părăsit Parisul acum zece ani şi nu m-am mai întors aici decât ieri.

— Ah! E un om fără vicii cetăţeanul Marat şi, dacă am avea numai zece ca el, în trei luni s-ar face Revoluţia.

— Cred şi eu, spuse Sanson, ieri cerea 293.000 de capete.

— Şi ce i-ai răspuns cetăţeanului Marat când ţi-a pus aceeaşi întrebare pe care ţi-am pus-o şi eu?

— I-am răspuns că pentru corp nu ştiu nimic, dar că pentru cap sunt sigur.

— Crezi că odată separat de corp, capul mai poate simţi şi aprecia durerea?

— Păi sigur! Dumneata crezi că odată ghilotinaţi, aristocraţi au şi murit? Ei, atunci fii atent la mine, astăzi să fie ghilotinaţi trei, nu e mult, pentru asta am un coş nou-nouţ, vrei să ţi-l arăt mâine? O să vezi fundul coşului distrus de dinţii lor.

— Asta poate fi o reacţie pur mecanică, o ultimă contracţie nervoasă, reflectă doctorul ca şi cum ar fi vorbit de unul singur, dar înfiorat încă de duritatea cu care vorbea tânărul Legros.

Apoi, întorcându-se spre Sanson îi spuse:

— Domnule, cred că există un mijloc mai sigur decât acela şi, dacă vă e greu să-i faceţi proba, lăsaţi-l pe acest curajos băiat care nu pare să aibe o sensibilitate neliniştitoare, să facă el proba în locul dumneavoastră.

Astfel, de îndată ce va fi tăiat un cap, să-l ia de păr şi să-i strige la ureche numele, îşi va da seama dacă a auzit după reacţia ochilor.

— Oh! Dacă e vorba numai de atât, spuse Legros, nu e mare lucru.

— Domnule, spuse Sanson, voi încerca proba chiar eu, ca să vă fiu pe plac şi într-un fel să vă dovedesc recunoştinţa mea şi în seara asta veţi primi de la mine un bilet aici, la hotel, în care vă voi spune rezultatul.

Conversaţia lor poate că ar fi ţinut mai mult, dar o lovitură de tun care se auzi anunţa că începea sărbătoarea morţilor..

27 august, ne amintim, era ziua consacrată acestei sărbători.

Persoana care hotărâse acest fel de solemnităţi era unul din administratorii Comunei. Se numea Sergent.

Era un artist, nu atât în meseria lui de gravor şi de senator, — dar artist în sărbători revoluţionare, patriotismul lui, puţin exagerat poate, era un nesecat vulcan, căruia el îi datora inspiraţiile sale sumbre, lugubre, splendide, la înălţimea sărbătorilor ce le avea de celebrat.

El era cel care pentru dezastroasele ştiri venite din partea armatei, proclamase la 22 iulie 1792 *patria în pericol*.

El era cel care la 27 august al aceluiaşi an, o lună abia de la prima proclamaţie, organizase sărbătoare morţilor.

În mijlocul marelui bazin din grădina Tuileries fusese înălţată o piramidă gigantică acoperită cu mătase neagră.

Pe această piramidă erau scrise cu litere roşii inscripţii amintind masacrele de la Nancy, de la Nimes, de la Montauban, de pe Câmpul lui Marte, toate, cum se ştie, imputate regaliştilor.

Pentru a face simetrie cu piramida, ghilotina fusese lăsată în picioare.

Se rezervaseră pentru această zi trei execuţii capitale, ca făcând parte din programul sărbătorii.

La ora unsprezece dimineaţa, de la Comuna din Paris, cu alte cuvinte de la primărie spre strada Trepieds, ieşiră într-un nor de tămâie şi având aspectul unei alegorii ateniene, orfanii şi văduvele de la 10 august, în rochii albe, încinse cu cordoane, purtând într-un sipet, după modelul chivotului legii[11] celebra petiţie din 17 iulie 1791 prin care se ceruse degrabă proclamarea Republicii şi care reapărea în asemenea ocazii ca toate legile inevitabil decretate.

Din când în când o femeie îmbrăcată în negru apărea singură, purtând un drapel negru, pe care se puteau citi trei cuvinte: MOARTE PENTRU MOARTE.

[11] Ladă preţioasă în care poporul ebraic păstra Tablele Legii.

În urma acestei procesiuni lugubre şi ameninţătoare, ca un răspuns al chemării ei, mergea sau mai curând era trasă o statuie imensă reprezentând Legea, aşezată într-un fotoliu, cu spada în mână.

În imediata apropiere a statuii Legii, venea teribilul tribunal revoluţionar, instituit la 17 august şi care aproviziona ghilotina.

Amestecaţi cu tribunalul înaintau toţi membrii Comunei însoţind statuia Libertăţii.

Apoi, în sfârşit, veneau judecătorii şi tribunalele însărcinate să apere această libertate în leagăn şi la nevoie s-o răzbune.

Cele două statui se opriră o clipă de fiecare parte a ghilotinei, să asiste cum cade capul vreunui condamnat, apoi îşi continuară drumul.

Fără să vezi, e greu să-ţi faci o idee despre felul cum arăta un asemenea cortegiu înaintând prin populaţia întunecată de tristeţe sau beată de răzbunare, însoţită de cântecele lui Marie-Joseph Chénier şi de muzica lui Gossee.

Jacques Mérey privi defilarea cortegiului sumbru, apoi simţind că durerea lor era şi durerea lui, cu un surâs trist pe buze o porni spre locuinţa lui Danton.

Danton şi Camille Desmoulins, cei doi prieteni pe care chiar moartea nu putuse să-i separe, locuiau la câţiva paşi unul de celălalt.

Danton ocupa un mic apartament în pasajul Comerţului, la primul etaj al unei case triste şi mohorâte, care făcea şi probabil mai face şi astăzi o arcadă între pasaj şi strada Şcolii de Medicină.

Camille Desmoulins locuia la al doilea etaj al unei case din strada Ancienne-Comedie.

Jacques Mérey se duse mai întâi la Danton. Deputatul de la Paris nu era acasă. Nu o găsi decât pe doamna. Danton.

Ca înfăţişare, Jacques Mérey îi era complet necunoscut, dar abia îşi spuse numele, că doamna Danton, care auzise deseori vorbindu-se de el ca de un om de cea mai mare valoare, îl primi ca pe un prieten al casei şi îl sili să se aşeze.

Danton fusese numit ministru al Justiţiei numai de trei zile, lucru pe care Jacques Mérey nu-l aflase încă şi era la minister să se instaleze.

Cât despre soţia lui, şovăia să-şi părăsească modestul apartament, repetându-i fără încetare bărbatului ei: "Nu vreau să locuiesc în palatul Justiţiei, ne va aduce o nenorocire".

Să ni se îngăduie, deoarece câtva timp vom trăi alături de alte noi personaje, să zugrăvim aceste tipuri pe măsură ce vor fi prezentate.

Danton, care nu era acasă şi pe care îl vom regăsi ca Orfeu gata să fie sfâşiat de bacante, era de fel din Arcissur-Aube, avocat în consiliul, regelui, dar avocat fără clientelă, se căsătorise cu fata unui limonagiu stabilit în colţ la Pont Neuf. În această căsătorie, soţia aducea drept dotă încrederea ei în viitor, nu numai că visase, dar chiar intuise în Danton pe cel mai puternic atlet revoluţionar care trebuia să combată şi să răstoarne regalitatea.

Oare de aceea, sau pentru că era înaltă, calină şi frumoasă ca antica Niobe, o iubea Danton? Nu. Poate pentru faptul că fusese primul om care avusese încredere în el.

Orientul a spus: soţia este norocul.

Soţia lui Danton fusese norocul lui, atâta timp cât trăise.

Mai târziu, se va vedea un al doilea exemplu de noroc purtat de soţie:

Napoleon a fost de neînvins câtă vreme a fost soţul Josefinei.

Primii ani de căsătorie ai lui Danton fuseseră grei. Banii lipseau deseori tinerilor gospodari, atunci se duceau la masa limonagiului şi dacă îşi dădeau seama că erau în plus, făceau calea întoarsă şi se duceau să se plimbe la Fontenay-sous-Bois, lângă Vincennes.

Danton fusese numit membru al Comunei din Paris şi cu discursuri violente ajunsese din urmă pe cel mai excesiv dintre confraţii săi.

Datorită violenţei discursurilor sale şi mai ales datorită faptului că într-o zi spusese la tribună: "Ce trebuie pentru a răsturna duşmanii dinlăuntru şi a-i respinge pe cei din afară? Îndrăzneală, îndrăzneală şi iarăşi îndrăzneală!" — obţinuse, între invazie şi masacru, teribila, am putea spune aproape mortala favoare de a li ministru al Justiţiei.

Tocmai primise o a doua formidabilă misiune.

Trădarea de la Longwy fiind pe cale să se adeverească şi temându-se de o altă trădare la Verdun, — Adunarea Naţională votase înrolarea a treizeci de mii de voluntari din Paris şi din împrejurimi.

Danton avea sarcina să facă razie prin casele oamenilor. De aceea, în fiecare moment soţia lui se aştepta să-l vadă întorcându-se acasă urmărit de mamele şi orfanii cărora li se ridicau fii şi părinţii.

Abia se proclamaseră în ajun aceste înrolări voluntare, că în toate pieţele, la toate răspântiile se şi ridicaseră estrade unde magistraţii urmau să primească semnăturile celor care ştiau să scrie, sau consimţământul celor care nu ştiau şi unde, în duruit de tobe, se anunţa fiecare nouă înrolare.

Pentru a doua zi, Danton hotărâse să ceară în şedinţa Adunării un lucru mult mai grav, vizitele la domicilii.

Mama lui Danton locuia împreună cu ei.

Atât soţia lui cât şi maică-sa îşi dădeau osteneala care m-ai de care să-i îngrijească pe cei doi copii ai lui:

Unul născut în ziua cuceririi Bastiliei, celălalt în ziua morţii lui Mirabeau.

Mérey stătu mult de vorbă cu soţia lui Danton, care îl interesa în mod deosebit; văzuse pe faţa ei semnele unei morţi premature, ochii puternic cercănaţi de veghe şi lacrimi, pometii arşi de febră, faţa veştejită de neîncetatele temeri şi de sfânta datorie de a-şi alăpta singură copiii, — toate acestea îi spuneau doctorului: "Ai în faţa ta o victimă destinată morţii".

Copleşit de blândeţea şi farmecul ei, o asculta pătruns de milă.

Îi povesti apoi de câte ori înfrânase pornirile violente ale soţului ei care făcuse să se cutremure de spaimă întreaga Adunare, îi vorbi despre regele pe care îl iubea şi pe care nu concepea să-l ştie vinovat, despre pioasa doamnă Elisabeta, pe care o admira, despre regină, căreia încerca să-i dea dreptate, îi spuse că după ce bărbatul ei realizase actul de la 10 august, adică răsturnarea regelui, el îi jurase că o dată detronat, regele va fi pentru el sfânt şi că va face tot ce-i va sta în puteri ca să-i fie salvată viaţa.

Şi Jacques Mérey asculta toate acestea cu o adâncă tristeţe întrucât el ştia că în această privinţă Danton îi făcuse promisiuni pe care nu şi le va putea ţine şi-şi dădea seama că nefericita lui soţie — căreia ar fi putut să-i numere zilele — se apropia cu fiecare emoţie şi mai grabnic de moarte.

Îi făgădui să-l caute pe Danton în tot. Parisul.

Să-l găseşti pe Danton nu era greu, pe oriunde trecea, paşii lui lăsau urme, oriunde vorbea, vocea lui formidabilă lăsa ecou.

Dacă îl va găsi, îl va aduce acasă şi aici, cu blândeţea şi calmul lui, îl va linişti şi-l va îmblânzi.

Sărmana femeie! Era departe de a bănui ce flacără ardea în inima lui Danton, pe care o crezuse domoală şi ce jurăminte de răzbunare pronunţase vocea lui blândă şi liniştitoare.

Jacques Mérey se duse direct din pasajul Comerţului în strada Vielle-Comedie.

Se urcă la etajul al doilea al casei care îi fusese indicată, sună şi întrebă de Camille Desmoulins.

Era plecat ca şi Danton. În zilele acelea teribile, oamenii de acţiune stăteau foarte puţin pe acasă.

Femeile erau cele care păzeau casa, ca vechile vestale: bărbaţii acţionau, nevestele plângeau.

Femeia care îi deschise, venise degrabă ştergându-şi ochii.

Aceasta nu era ca doamna Danton, era plină de tinereţe, exuberantă, cu buzele roşii, privirea vioaie şi obrajii proaspeţi, dar peste toate acestea se vedeau totuşi urmele insomniei şi ale lacrimilor, există însă o vârstă şi un stadiu al sănătăţii când insomnia ascute privirea, când lacrimile lasă pe obraji aceleaşi urme pe care le lasă roua pe flori.

— Ah! Domnule, spuse ea repede, mi s-a părut că recunosc felul de a suna al lui Camille, ştiu foarte bine că are cheia la el ca să poată intra la orice oră din zi şi din noapte, dar când aştepţi, uiţi toate astea. Veniţi cumva din partea lui?

— Nu, doamnă, îi răspunse Jacques Mérey, — la Paris, unde am sosit abia ieri, am numai doi prieteni: pe Georges Danton şi pe scumpul dumneavoastră Camille, presupun că vorbesc cu iubita lui Lucile. Iar din ceea ce-mi spuneţi, văd că nu este acasă.

— Din păcate nu, domnule, a plecat dis-de-dimineaţă. Mi-a spus că se va întoarce înainte de amiază şi iată că e ora două. Dar spuneţi că sunteţi prietenul lui, poftiţi, domnule, intraţi. Trecem prin momente grele, va avea nevoie de toţi prietenii. Spuneţi-mi numele dumneavoastră, domnule, pentru ca, dacă vreţi să intraţi şi să-l aşteptaţi împreună cu mine, să ştiu cu cine vorbesc sau, mă rog, dacă plecaţi, să-i pot spune cine l-a căutat.

Jacques Mérey îşi spuse numele.

— Cum, dumneavoastră sunteţi? exclamă Lucile, dacă aţi şti de câte ori l-am auzit pomenindu-vă nu mele! Se pare că sunteţi un mare savant şi că aţi putea, dacă aţi vrea, să jucaţi un rol în sfânta noastră Revoluţie. De mai bine de douăzeci de ori a spus în orele grele de primejdie: "Ah! Dacă ar fi aici Jacques, ce sfat grozav ne-ar da!" Intraţi, domnule, poftiţi!

Şi Lucile, cu o familiaritate plină de tinereţe, îl luă de reverul hainei, îl trase în vestibul şi, închizând uşa în urma lui, îl conduse într-un mic salon, unde îi arătă o canapea şi îi făcu semn să se aşeze.

— Uite, continuă, în noaptea aceea teribilă de 10 august îmi aduc aminte că l-a întrebat pe Danton dacă ştie unde vă aflaţi şi Danton i-a răspuns că aţi fi într-un orăşel de provincie, la Argenton mi se pare.

— Da, doamnă.

— Vedeţi bine că vă spun adevărul. "Trebuie să-i scriem, i-a spus lui Danton, trebuie să-i scriem".

— Şi Danton ce spunea?

— Danton a ridicat din umeri. "E fericit acolo, a spus, să nu tulburăm oamenii fericiţi din fericirea lor". Apoi, cum stăteam aşa la masă şi cum Camille şi Danton mâncau şi-a umplut paharul, l-a ciocnit cu al lui Camille şi i-a spus câteva cuvinte în latineşte pe care eu nu le-am înţeles dar pe care le-am reţinut. N-am îndrăznit să-l rog pe Camille să mi le traducă.

— Vi le mai amintiţi? întrebă Jacques. Mi le puteţi repeta fără să schimbaţi nimic?

— Da, desigur! *Edamus et bibamus, cras enim moriemur.*

— Astăzi, doamnă, spuse Jacques Mérey, pot să vi le traduc, fiindcă pericolul a trecut, căci de pericol era vorba: "Să bem şi să mâncăm, i-a spus Danton soţului dumneavoastră, căci mâine vom muri".

— Ah! Dacă aş fi înţeles atunci, aş fi murit de spaimă.

Jacques Mérey surâse.

— Vă cunoaştem. Din auzite, doamnă, dar după încântătoarea dumneavoastră figură băieţoasă, furtunatecă şi plină de fantezie, aş putea crede că sunteţi curajoasă.

— Sunt curajoasă când e el aici, dacă voi muri împreună cu el, o să vedeţi cu cât curaj am să mor, dar dacă voi muri departe de el şi fără el, nu mai pot răspunde de nimic. Nu vă aflaţi aici, nu-i aşa, în noaptea şi în ziua de 10 august?

— Cred că am avut onoarea să vă spun, doamnă, că am sosit la Paris abia ieri.

— Ah, adevărat. Dar şi eu v-am spus că atunci când el nu este aici, sunt înnebunită. Dacă l-aţi fi văzut în noaptea aceea, cât de bărbat sunteţi, ce mai! V-ar fi fost frică la fel ca şi mie!

Chiar atunci se auzi zgomotul unei chei care se învârtea în broască.

— Ah, el e! exclamă femeia. E Camille!

Şi sărind din salon în vestibul, îl lăsă pe Jacques Mérey singur, să admire această natură spontană, gata să râdă, gata să plângă, gata să primească toate impresiile fără să încerce nicidecum să ascundă ceva.

Reveni, agăţată de gâtul lui Camille, sărutându-l.

Jacques Mérey suspină adânc, îşi aminti de Eva.

Camille îi întinse amândouă mâinile.

Era mic de statură, cu o înfăţişare obişnuită, bâlbâit la vorbă. Cum o cucerise el pe Lucile, — atât de frumoasă, atât de graţioasă, atât de bine făcută?

Prin atracţia inimii, prin farmecul celui mai pătrunzător spirit?

Camille îşi sărbători aşa cum se cuvenea prietenul de colegiu cu care nu se văzuse de zece ani, întrebările şi răspunsurile se. Încrucişau în timp ce Lucile, aşezată pe genunchii soţului ei, îl privea cu o nesfârşită tandreţe.

Camille vru să-l reţină la cină. Lucile insistă şi ea şi făcu o mutră de copil bosumflat când Jacques Mérey îl refuză.

Dar Jacques le spuse că îi promisese doamnei Danton să-i caute bărbatul şi să i-l aducă acasă. Atunci nici unul din ei nu mai insistă şi rămase stabilit să vie să-şi petreacă seara la Danton, unde îl vor întâlni bineînţeles şi pe Jacques Mérey.

Capitolul xx Înrolările voluntare

În timpul celor trei sau patru ore, petrecute de Jacques Mérey la Danton şi la Camille Desmoulins, Parisul, mai ales dacă te apropiai de cartierele din centru, îşi schimbase complet înfăţişarea. Te puteai crede într-unul din acele locuri foarte ameninţate de apropierea inamicului.

La tot pasul birouri de înrolări, un fel de platforme de teatru, se înălţaseră ca şi cum geniul Franţei nu avusese decât să lovească în pământul Parisului cu bagheta magică pentru ca să le facă să răsară.

La fiecare colţ de stradă unele sentinele repetau cuvântul de ordine: *Patria e în pericol*, iar altele: *Amintiţi-vă de morţii de la 10 august*.

Danton fixase în aceeaşi zi şi sărbătoarea morţilor şi înrolările voluntare, pentru ca astfel doliul să se înlănţuie cu răzbunarea.

Nu greşise. Acest apel al sentinelelor adresat tuturor celor care treceau, cortegiul văduvelor şi orfanilor care brăzdau străzile capitalei, sfântul şi teribilul drapel al primejdiei patriei, drapelul negru ale cărui falduri lungi fluturau la primărie şi pe care îl regăseai pe deasupra tuturor monumentelor publice, — inspirau un sentiment de puternică solidaritate al tuturor claselor sociale. Se întreceau să fie recrutaţi pentru patrie, oferind uniforme, mergând din casă în casă. Voluntarii înrolaţi, împodobiţi cu panglici, străbăteau străzile în toate sensurile strigând: *"Trăiască naţiunea! Moarte străinătăţii!"*

De jur împrejurul estradelor unde se făceau înscrierile, vedeai îmbrăţişări, lacrimi, auzeai cântece patriotice în mijlocul cărora izbucnea *Marseilleza*, abia cunoscută.

Apoi, din oră în oră, o bubuitură surdă de tun, una din acele bubuituri care amintea tuturor — dacă, se putea uita aşa ceva — că inamicul nu se afla decât la şaizeci de leghe de Paris.

Jacques Mérey se dusese direct la primărie, adică la Comună. Danton tocmai ieşise. Se spunea că putea fi găsit la Adunare, adică lângă Feuillants.

Primăria forfotea de tineri care veneau să se înroleze, imensul drapel negru flutura sinistru la fereastra din mijloc şi părea că învăluie tot Parisul.

Comuna funcţiona în permanenţă.

Se simţea că aici bătea inima Revoluţiei, aerul respirat insufla dragostea de patrie, entuziasmul libertăţii.

Numai că aici, la Comună, vedeai numai latura strălucitoare mirajul situaţiei — dacă se poate spune astfel, aici se înghesuiau tinerii frumoşi, plini de ardoare, ameţiţi de propriile lor lozinci "Trăiască Naţiunea! Moarte trădătorilor!" Ceea ce trebuia văzut pentru ca oricine să-şi facă o idee despre acest sacrificiu erau casele, mansardele, colibele de prin care ieşeau voluntarii! Aici găseai un tată septuagenar care după ce punea în mâinile copilului vechea puşcă ruginită, rămânea prăbuşit în scaunul lui, singur şi fără rost în viaţă, aici găseai o mamă bătrâna, zdrobită de durere, cu lacrimile în suflet, care pregătea pachetul pentru drum şi ce drum era acela care ducea direct în gura tunului inamic!

Din nefericire mamele noastre, femeile respectabile ale Republicii, femeile Imperiului, simt de două ori durerile facerii: prima oară, vesele, când ne aduc pe lume, a doua oară cu groază, când ne trimit la moarte.

Desigur, nu mureau toţi, se întorceau destui mutilaţi şi mândri, unii din ei cu gloriosul epolet pe umăr, dar despre câţi nu se mai auzea nimic, iar ai lor aşteptau în zadar veşti, luni şi ani de-a rândul!

Cine ar fi crezut vreodată că Siberia va deveni la un moment dat o speranţă?

După dezastroasa campanie din Rusia, unde din şase sute de mii de oameni se întorseseră doar cincizeci de mii, se auzea la tot pasul:

— O fi fost luat prizonier de ruşi şi trimis în Siberia. E atâta cale din Siberia până în Franţa, că bietului copil îi trebuie multă vreme să se întoarcă.

Şi mamele adăugau tremurând:

— Se spune că e tare frig în Siberia!

Apoi, din când în când auzeau într-adevăr că vreunul scăpase din acel infern de gheţuri, că sosise în cutare oraş, în cutare sat sau în cutare cătun.

O porneau la drum, cinci leghe, zece, douăzeci de leghe. Ce importanţă avea! Străbăteau drumul pe jos, pe măgari, în şaretă. Ajungeau până la urmă la locuinţa fericitei familii.

— Unde e?

— Uite-l.

Şi li se înfăţişa un spectru jigărit, cu ochii în fundul capului, descărnat, lipsit de vlagă.

— Au mai rămas băieţi în urma dumitale? Întreba mama cu sufletul la gură.

— Da, aşa mi se spunea, că mai, sunt prizonieri la Tofoolsk, la Tomsk, la Irkuţk! Poate băiatul dumneavoastră să fie în vreunul din aceste trei oraşe. Eu m-am întors cu bine, de ce nu s-ar întoarce şi el?

Şi mama pleca mai puţin tristă şi ajunsă acasă repeta vecinilor care o aşteptau nerăbdători cuvintele pe care le auzise.

— El s-a întors! De ce copilul meu nu s-ar întoarce şi el?

Şi în fiecare zi moartea se mai apropia de ea cu un pas şi pe patul agoniei, dacă auzea vreun zgomot mai deosebit, muribunda sau muribundul întreba:

— *El e?*

Nu era el.

Se prăbuşea înapoi între perne, scotea un suspin şi murea.

Să-şi dea copiii acestui război implacabil, pornit de întreaga omenire împotriva Franţei, acestei viitori fără fund care înghiţea nesătulă victime cu miile, unele mame se resemnau, dar majoritatea lor nu putea să se împace cu acest gând şi blestemau cuprinse de accese de furie.

Danton, întorcându-se de la primărie spre Adunarea Naţională, nevoit să treacă prin hale, dădu peste un grup de asemenea femei furioase.

Femeile îl recunoscură.

Danton întruchipa însăşi Revoluţia. Faţa răvăşită, brăzdată, muncită de pasiuni purta totuşi urmele frumuseţii bărbăteşti. Pe acest obraz acoperit de zgură ca marginile unui vulcan, ochii i se vedeau doar când aruncau fulgere, între fălcile puternice ale omului războinic, gura se deschidea violent. Toată această înfăţişare senzuală avea ceva de câine,

de leu şi de taur, dincolo însă de sublima urâţenie, mult suflet. O inimă *generoasă*, cum spunea Béranger, o inimă *mărinimoasă*, cum spunea Royer-Collard.

— Ia te uită! Începură să strige femeile, tu care ai pus să fie insultat regele la 20 iunie! Tu care ai pus să se tragă cu mitralierele în palat la 10 august! (Precu-peţele din hală erau în general regaliste.) Astăzi ne iei copiii, se vede treaba că n-ai minte, dacă îndrăzneşti să treci pe aici prin hale, iată-te în mâinile noastre, de aici n-ai să mai scapi!

Şi două dintre ele îşi repeziră înainte braţele să-l lovească.

Dar el le respinse brutal:

— Desfrânate de rigolă! exclamă cu un râs puternic, semănând mai mult a răget, — voi încă nu ştiţi că cine-l atinge pe Danton cade mort? Danton e arcada. La 20 iunie regele vostru, dacă ar fi fost un adevărat rege, mai curând ar fi murit decât să-şi fi pus boneta roşie. Eu nu sunt rege, slavă Domnului! Dar încercaţi să-mi puneţi boneta voastră roşie, fără voia mea şi veţi vedea! 10 august! Dar dacă cel căruia îi spuneţi regele vostru ar fi fost un om şi-ar fi pus capăt zilelor înainte ca unul dintre noi să fi pus piciorul în palatul lui! Regele vostru! Ce, eu sunt acela care vă ia copiii? El este!

— Cum el? Îl întrerupseră cele aproape o sută de voci.

— Da, el! Împotriva cui vor merge copiii voştri? Împotriva inamicului. Cine a atras inamicul în Franţa?

Regele! Ce căuta în afara Franţei, când bravii patrioţi l-au arestat la Varennes? Căuta inamicul! Ei bine, ina micul a sosit. Trebuie oare să-l primim cum s-a făcut la Longwy? Trebuie oare să-i deschidem porţile Parisului?

Trebuie oare să devenim prusaci, austrieci, cazaci? Crea turi nebune! Poate că îi aşteptaţi nerăbdătoare pe aceşti asasini, pe aceşti incendiatori, pe aceşti violatori! — şi în gestul pe care îl faceţi poftindu-i să vină aici, există poate mai multă neruşinare decât trădare!

— Ce tot spui acolo! Se mirară femeile.

— Ce spun? Continuă Danton urcându-se pe o piatră de margine, — spun că dacă voi credeţi că băieţii sunt cumva ai voştri numai pentru că i-aţi purtat în pântece, pentru că au ieşit din măruntaiele voastre sau pentru că i-aţi hrănit cu laptele vostru, ei bine, dacă voi credeţi că aceşti copii sunt ai voştri, vă înşelaţi amarnic! Copiii voştri sunt ai patriei! Dragostea, creşterea şi naşterea lor sunt numai pentru patrie. Maternitatea fiecăreia din voi nu este altceva decât un mijloc de a da apărători mamei noastre comune. Franţa. Ah! Renegate nenorocite ce sunteţi! Franţa se aşează într-o parte şi voi în cealaltă: Franţa strigă: "La mine! Salvaţi-mă! Ajutor!"

— Copiii voştri se aruncă iar voi năvăliţi şi-i ţineţi de pulpane! Nu vă ajunge că sunteţi nişte mame laşe, mai sunteţi şi fiice nelegiuite! Eu am doi copii născuţi la ore sfinte: dacă Franţa mi-i va cere, îi voi spune: "Mamă, iată-i!" Am o soţie pe care o ador, dacă Franţa mi-o va cere, îi voi spune: "Mamă, iat-o!" Şi dacă, după copiii mei şi soţia mea, Franţa îmi va striga: "Este rândul tău!" voi sări în faţa primejdiei şi-i voi spune: "Mamă, iată-mă!"

Femeile se uitară una la alta mirate.

— O, sfânta libertate! continuă Danton, eu care credeam că a venit ziua sacrificiului şi că ziua Fraternităţii e gata să înflorească, iată că m-am înşelat! O, fiinţe perverse, vouă vă era dat să-mi zdrobiţi inima, vouă vă era dat să faceţi ceva mult mai greu decât să-mi scoateţi sângele din vine, vouă vă era dat să-mi stoarceţi lacrimile din ochi! Nenorocire celui care îl va face pe Danton să plângă, căci atunci plânge iarăşi Libertatea..

Şi lacrimi, adevărate lacrimi de dragoste pentru Franţa începură să curgă pe obrajii lui Danton.

Într-adevăr, Danton era însăşi vocea tristă şi sublimă a patriei, nu din întâmplare se spunea "*Cel care îl va face pe Danton să plângă, face să plângă însăşi libert*atea". Acţiunea lui era în serviciul cuvântului, el spusese energic, cu vocea tunătoare: "*Să se facă Revoluţie!*". Şi Revoluţie se făcu.

Născută din el, Revoluţia murea o dată cu el.

Când văzură cum se rostogoleau lacrimile pe obrajii lui Danton, profund tulburate, femeile nu se mai putură stăpâni, unele îl smulseră de pe piatra pe care se urcase şi-l îmbrăţişară, restul se împrăştiară, ascunzându-şi feţele în şorţuri.

Jacques Mérey văzuse de la început până la sfârşit această scenă. Rămăsese, retras, gata să-i sară în ajutor, dacă ar fi fost nevoie, apoi admirase acea prodigioasă elocvenţă cu care ştiuse să se descurce în orice situaţie — parlamentar la tribună, popular pe piatra din marginea străzii, auzise primele lui cuvinte caraghioase, violente, obscene, îi văzuse masca înspăimântătoare animându-se şi înfrumuseţându-se de furie adevărată sau simulată.

Simţise cum îi pătrund până în adâncul inimii vorbele bolovănoase azvârlite ca nişte lovituri de sabie, apoi când Danton începuse să plângă şi lui îi curseră lacrimile în voie.

Odată descotorosit de femei, Danton îşi şterse obrajii, atunci îl văzu pe Jacques Mérey numai la câţiva paşi de el, îl recunoscu şi se repezi în braţele lui.

Cum am mai spus, Danton se îndrepta spre Adunarea Naţională. După ce schimbară primele vorbe, primele dovezi de afecţiune, Danton îi spuse lui Jacques Mérey:

— Nu avem timp de pierdut, trebuie să merg la Adunare să îi determin să ia o măsură de cea mai mare importanţă, hai cu mine.

Adunarea era în mare fierbere, tocmai le sosise veşti de la Verdun. Inamicul era la porţile lui şi comandantul Beaurepaire făcuse jurământ că mai curând îşi va zbura creierii decât să se predea. Dar în acelaşi timp primiseră asigurări că în oraş există un comitet regalist care ar putea forţa mâna comandantului Beaurepaire. La apariţia lui Danton se auzi un murmur puternic.

Danton păru că nici nu-l ia în seamă.

Se urcă la tribună şi, fără emoţie, fără să ezite, ceru descinderile la domiciliu. Întâmpină o opoziţie foarte vehementă, se vorbi de libertatea compromisă, de violarea domiciliului, de darea la iveală a secretului căminului.

Cu un calm de care nimeni nu l-ar fi crezut în stare, Danton îi lăsă să spună ce aveau de spus apoi, când furtuna se linişti, continuă:

— Când o armată străină se află la şaizeci de leghe de Capitală, când o armată regalistă există în inima Parisului, trebuie ca toţi cei ce trăiesc ocrotiţi sub mâna Franţei să simtă însăşi apăsarea acestei mâini. Toţi sunteţi de părere că fără Revoluţie am pieri, că numai Revoluţia ne poate salva. Ei bine, dacă reprezint Revoluţia ca ministru al Justiţiei, trebuie ca eu să cunosc obstacolele şi resursele care ne rămân. Ce tot vorbiţi de libertatea compromisă, de domiciliu violat, de secrete date în vileag? Când patria este în primejdie, totul aparţine patriei, — şi oameni şi lucruri! În numele patriei, eu cer şi pretind aceste vizite la domiciliu.

Danton birui. Se decretară, vizitele la domiciliu şi, pentru ca spionii să nu prindă de veste, se luă hotărârea ca descinderile să înceapă chiar în aceeaşi noapte.

Jacques Mérey îi promise să meargă la doamna Danton să o liniştească, cât despre Danton, el se îndreptă fără să piardă o clipă spre Ministerul de Justiţie unde dădu ordine şi unde luă măsurile necesare pentru ca ele Să fie executate.

Soţiei sale îi trimise vorbă să vină să stea cu el, dacă avea teamă de ceva.

Biata femeie se temea de toate, încărcă într-o trăsură hainele şi lucrurile de strictă necesitate şi se hotărî, neaflând altă scăpare, să meargă să locuiască împreună cu soţul ei în tristul palat al Justiţiei.

Jacques Mérey o conduse. Doamna Danton vru să-l reţină şi pe el, cu cât vor fi mai mulţi oameni devotaţi în jurul soţului ei, se gândea ea, cu atât se va teme mai puţin pentru el.

Se făcuse însă ora patru după amiază, alarma începu să sune din toate străzile, fiecare fiind avertizat astfel să se întoarcă acasă până la ora şase fix.

De îndată populaţia dispăru ca prin farmec, se auzi pocnetul trist al uşilor care se închideau, pocnet pe care l-am mai auzit atât de des de atunci, toate ferestrele urmară exemplul uşilor. Se postară sentinele la bariere. Sena era păzită şi, cu toate că descinderile

nu începeau decât la ora unu noaptea, patrule de câte şaizeci de oameni luară în primire fiecare stradă.

Jacques Mérey, de-abia venit în Paris, nu vroia să nu se supună rigorilor legii. Singur, cu gândurile lui, se întoarse la hotelul *Nantes* şi aici, simţind că i se face rău de foame, rugă să i se servească masa.

I se aduse pe o farfurie un bilet îndoit, cu grijă şi sigilat cu ceară neagră. Sigiliul reprezenta un clopot crăpat cu această deviză: *Fără sunet*.

Când văzu sigiliul negru şi acest joc straniu de cuvinte, îşi dădu imediat seama că epistola venea din: partea călăului şi îşi închipui pe dată ce conţinea.

Fără discuţie, îi dădea lămuririle cerute cu, privire la persistenţa vieţii după separarea capului de trup.

Nu se înşelase. Iată scurta explicaţie pe care. O conţinea scrisoarea:

"Cetăţene,

Am făcut eu însumi experienţa. Cum am tăiat capul unui condamnat pe nume Leclere, l-am şi prins de păr în momentul în care era gata să cadă în coş şi apropiindu-mi gura de urechea lui i-am strigat numele. Ochiul închis s-a redeschis cu o expresie de groază, dar aproape numaidecât s-a închis din nou.

Dovada nu e mai puţin hotărâtoare, viaţa persistă, cel puţin aşa cred eu.

Cel care nu îndrăzneşte să-şi spună sluga dumneavoastră,

Sanson."

Această constatare îi satisfăcu amorul propriu, deoarece confirma chiar părerea lui atâta doar că îi cam tăie pofta de mâncare.

În penumbra camerei sale vedea într-una acel cap sângerând în mâinile călăului, ochiul stâng deschis peste măsură, cu dubla expresie, a uimirii şi a groazei.

Capitolul XXI Munca neagră

Jacques abia terminase cina, că uşa se deschise şi intră Danton.

Doctorul se sculă uimit.

— Da, eu sunt, îi spuse Danton, care vedea efectul prezenţei sale neaşteptate. De când te-am întâlnit, am reflectat mult, tu vezi în ce stare este Parisul?

— E clar că domină sentimentul teroarei, răspunse Jacques.

— Şi totuşi, tu nu vezi ca mine dedesubturile situaţiei. Am să ţi le arăt şi atunci îmi vei mulţumi că am găsit mijlocul de a te îndepărta de Paris.

— Deci, aici nu vă pot fi de folos?

— Nu, pentru că misiunea ta nu începe decât la. 20 septembrie şi până atunci trebuie să rămâi străin de tot ceea ce se va petrece aici. Mulţi îşi vor pierde viaţa. Jacques Mérey schiţă un gest de nepăsare.

Ştiu că acceptând sarcina de deputat la Convenţie, tu ai făcut sacrificiul vieţii tale, dar mulţi îşi vor pierde aici reputaţia sau onoarea. Tu însă trebuie să te prezinţi la Convenţie fără nici un fel de angajamente, neamestecat în vreun partid. Odată ajuns la Adunare, vei avea tot timpul să devii jacobin sau călugăr franciscan, să te aşezi în băncile de jos sau de sus, printre montagnarzi.

— Şi ce se va petrece aici, după părerea ta?

— Văd încă neclar viitorul, oricât de apropiat ar fi el, dar presimt sânge şi încă din belşug. Trebuie ca lupta dintre Comună şi Adunare să înceteze. Până acum Adunarea s-a lăsat condusă de Comună, De fiecare dată când Adunarea încearcă să se desprindă, Comuna îşi arată colţii şi atunci Adunarea dă înapoi. Adunarea reprezintă forţa, dragul meu Jacques, conformă legii şi împreună cu legea, Comuna este forţa populară fără control şi fără limite. Adunarea, la una din retrageri, a votat un milion pe lună pentru Comuna din Paris, îţi dai seama, n-or să renunţe de bunăvoie la o asemenea subvenţie. Dictatura a fost încredinţată unor mâini înfricoşătoare — nu în mâinile unor oameni din popor, — mi-ar fi mai puţin frică de aceştia din urmă, — ale unor literaţi de tavernă, conţopişti de rigolă, un Herbet, care a fost negustor de contramărci, un Chaumette, cizmar ratat dar demagog sută la sută, acestuia din urmă Adunarea a avut ideea să-i dea puteri depline de a închide şi deschide închisorile, arestând şi eliberând, toţi la un loc au luat hotărârea mortală, să afişeze la porţile fiecărei închisori numele celor închişi. Or, în timp ce poporul citeşte numele şi vizează masacrul, deţinuţii înşişi îl provoacă, cei de la Abbaye, de exemplu, insultă printre zăbrele oamenii din cartier, fac să se audă cântece antirevoluţionare, beau în sănătatea regelui, a prusacilor, a viitoarei lor eliberări, amantele vin să-i vadă şi mănâncă şi beau cu ei, temnicerii au devenit valeţi ai nobililor, oameni de legătură ai bogaţilor, aurul se rostogoleşte la Abbaye, iar poporul, căruia îi lipseşte pâinea, arată pumnul acestui neruşinat Pactole[12] care curge prin închisori. Parisul este inundat de bani falşi. Unde crezi că e fabrica? Chiar în închisori, adevărate sau nu, aceste zvonuri se răspândesc şi întărîtă mulţimea. Adaugă. la asta un Marat care strâmbându-şi gura urâta cere în fiecare dimineaţă cincizeci de mii, o sută de mii, două sute de mii de capete. Nemulţumită să calce în picioare orice libertate individuală, această dictatură feroce de care m-am îndepărtat şi pe care zadarnic vreau s-o stăvilesc atacă un punct deosebit de periculos, — libertatea presei. În loc să-l urmărească pe Marat, presa atacă un tânăr patriot plin de devotament şi inteligenţă, acest Girey e urmărit până la Ministerul de Război, unde s-a refugiat. Adunarea, somată, a fost obligată să cheme la bară pe însuşi preşedintele Comunei, pe Huguenin. Huguenin nu s-a prezentat. Acum o oră Adunarea a anulat Comuna, declarând că în douăzeci şi patru de ore secţiunile vor numi o nouă Comună, în rest — altă anomalie bizară care va dovedi în ce îngrozitoare confuzie ne aflăm: Adunarea, anulând Comuna, a declarat că a binemeritat de la patrie.

— *Ornandum et tollandum*, cum a spus Cicero.

— Da, numai că acum Comuna nu doreşte să fie nici încoronată, nici izgonită. Vrea să rămână să domnească prin teroare, ea va rămâne şi va domni.

— Şi crezi că va cuteza să ordone un masacru în masă?

— Nu va avea nevoie să ordone, nu se va amesteca, va lăsa Parisul în starea de furie surdă în care se găseşte poporul, va lăsa să ghiorăie burţile goale, să urle gurile înfometate şi dacă o singură voce va avea nefericita inspiraţie să strige: "Destule statui sparte! Destulă marmură sfărâmată! Destul ipsos în praf! În loc să ne legăm de efigii, să ne legăm de acei aristocraţi care beau pentru victoria străinilor, care beau pentru acest rege care îi cheamă pe străini: la Abbaye, la Temple mai întâi, după aceea la frontieră! — Ei bine, atunci totul se va termina! E greu să faci să curgă prima picătură! O dată ce a curs prima picătură de sânge, vor curge valuri!

— Dar, spuse Jacques Mérey, nu există oare printre voi un bărbat în stare să stăpânească situaţia şi să conducă spiritele maselor?

— În realitate nu suntem decât trei oameni cu popularitate, îi răspunse Danton. Marat, care vrea şi care propovăduieşte masacrul, Robespierre, care ar avea autoritate şi eu, care aş avea poate forţa.

— Şi atunci?

— Nu putem recurge la Marat ca să împiedecăm ceea ce el însuşi cere, Robespierre nu va risca să se pună de-a curmezişul torentului popular. Pentru a izgoni demonul masacrului

[12] Pactole — mic râu în Lidya, care scaldă Sardinia rosto golind nisip de aur. La figurat Pactole înseamnă o sursă de bogăţie.

din inimile oamenilor, pentru a face să. Roşească însăşi moartea, pentru a o face să se întoarcă în neantul de unde a ieşit, trebuie să fii Cezar sau Gustav Adolf.

— Nu, îi răspunse Jacques Mérey, trebuie să fii Danton, trebuie să iei un drapel şi cu el în mâna să vorbeşti acelor oameni aşa cum le-ai vorbit ieri în hale femeilor care vroiau să te sfâşie. Mulţi pot aproba ideea masacrului, dar crede-mă pe mine, sunt puţini aceia care s-o şi facă. Pune la porţile închisorilor pe cei două mii de voluntari înrolaţi astăzi, spune-le că atâta timp cât sentinţa nu este dată împotriva lui, prizonierul este sacru, spune-le că prizonierul este sub oblăduirea întregii naţiuni şi că închisoarea este un azil inviolabil, mai sigur decât altarul. Te vor asculta şi plini de entuziasm îşi vor da viaţa, dacă va fi nevoie, pentru cauza nobilă cu care îi vei însărcina.

— Ah, nu, nu, spuse Danton cu nepăsare. Ei s-au înrolat ca să pornească împotriva inamicului şi eu nu vreau să le înşel buna-credinţă. Nu-i voi îndemna la masacru, dar nici nu mă voi opune, mi-aş risca viaţa.

— Şi de când îşi cruţă Danton viaţa? întrebă râzând Jacques Mérey.

— De când mi-am dat seama că nimeni nu va duce la bun sfârşit ceea ce ar mai rămâne de făcut: întemeie rea Republicii. Nici chiar neastâmpărul ăsta de Marat, care ar putea fi un Brutus al noii Republici, nu face pe nebunul, nici el nu este într-adevăr nebun. Nici acest ipocrit de Robespierre nu poate fi Washington, el s-a opus războiului pe care toată lumea îl vroia şi va avea nevoie de un an sau doi ca, să-şi restabilească pe o temelie solidă popularitatea zdruncinată. Am rămas doar eu. Ei bine! Eu, ţi-o voi spune pe şoptite, cu riscul de a te uimi, eu nu sunt chiar convins că ar fi cuminte să pornim împotriva unui inamic puternic, lăsând un duş man şi mai "puternic în urma lui. Poporul, în marile cataclisme revoluţionare, are uneori inspiraţii din acestea neaşteptate şi fulgerătoare. Da, duşmanul de temut, adevăratul duşman, cel care va pierde Franţa dacă îl vom lăsa să trăiască, să conspire, să corespondeze din închisoare cu Frederic Wilhelm — este regele, sunt regaliştii şi toţi aristocraţii.

— Cum, vei admite ca răzbunarea maselor să se rostogolească până la rege?

— Nu, căci moartea regaliştilor şi a aristocraţilor va fi de-ajuns pentru a-l înspăimânta pe rege şi a-l împiedica să continue urzelile sale condamnabile. De altfel regele nu trebuie să moară într-o furtună populară, ci printr-o judecată publică, printr-o hotărâre a întregii naţiuni, care va fi dată pentru moartea trădătorilor, a transfugilor şi a sperjurilor.

— Dar bine, credeam că i-ai jurat soţiei tale nu numai să nu iei parte niciodată la moartea regelui, dar să îl şi aperi.

— Prietene, în zile de revoluţie este nebun cel ce face asemenea jurăminte şi mai nebun încă cel care crede în ele. Dacă am făcut jurământul de care vorbeşti, asta se petrece înainte de a fugi de la Varennes, e mult de atunci şi jurămintele făcute la epoca aceea abia mi le mai amintesc. Şi dacă vor mai trece încă două sau trei luni, îl voi uita de tot. La urma urmei, este oare un sânge atât de curat cel care va curge pe sub porţile închisorilor? Falşi francezi, cetăţeni răi, trădători, paricizi! Şi pentru că noi avem oameni care consimt să facă munca neagră, cum spun ruşii, nu ne rămâne decât să ne acoperim faţa, să gemem şi să îi lăsăm s-o facă. E bine, crede-mă, să compromitem întregul Paris în ochii lumii, pentru ca în sfârşit Parisul să ştie că pentru el nu va exista iertare dacă lasă inamicul să pătrundă între zidurile lui.

Jacques Mérey se uită la Danton şi văzu în trăsăturile liniştite ale obrazului său dovada unei hotărâri de neclintit, da, el nu va acţiona, dar, aşa cum spune, nici nu-i va împiedeca pe alţii să acţioneze.

— Ai dreptate, Danton, spuse Jacques Mérey, nu sunt încă atât de călit în stoicismul revoluţionar, ca să pot spune ca tine: sângele acela este curat, sângele celălalt nu este, pentru mine, ca medic, sângele reprezintă încă materia cea mai preţioasă a vieţii, carne curgătoare, o licoare compusă din fibrină, albumină şi serozităţi, pe care trebuie să îl determin să se întoarcă în venele omului, nu să curgă din ele, trimite-mă deci repede acolo

unde să pot face binele fără să pricinuiesc răul şi unde să nu fiu obligat să trec prin rău ca să ajung la bine.

— Iată tocmai ce m-a determinat să te caut. Ascultă pe scurt ce se petrece acolo unde vei pleca. La 19 august 1792 prusacii şi emigraţii au intrat în Franţa. Au intrat pe o ploaie puternică, prevestire îngrozitoare pentru ei.

— Tu crezi în prevestiri?

— Nu suntem romani? Romanii credeau în ele, să facem deci ca ei. La 20 august au ajuns în faţa oraşului Longwy, asta înseamnă că de la Koblenz la Longwy le-au trebuit douăzeci de zile, ca să străbată patruzeci de leghe. La a opta lovitură de tun, Longwy s-a predat şi regele Frederic Wilhelm şi-a făcut intrarea în oraş.

În loc s-o pornească de îndată spre Verdun, au rămas opt zile în campament în jurul cuceririi lor şi acuma sunt tot acolo, în acest timp Franţa a stat în defensivă.

Franţa nu e un scut, e o sabie: forţa ei este în atac.

Cele opt zile de ezitare a inamicului au salvat Franţa, în timpul acestor opt zile două mii de oameni au plecat în fiecare zi din Paris, crezi că înrolările voluntare datează de astăzi? Te înşeli. Acum trei zile a fost nevoie de un decret al Adunării prin care tipografii care tipăreau foile şedinţelor să fie obligaţi să rămână pe loc în atelierele lor, a trebuit să se extindă decretul şi pentru lăcătuşi, toţi ar fi luat arma, nici unul nu vroia să rămână pe loc la treabă. Bisericile noastre, pustii prin dispariţia unui cult inutil, au devenit ateliere, în care mii de femei lucrează pentru salvarea comună: ele pregătesc corturile, hainele, echipamentele militare, fiecare îşi înveleşte şi-şi încălzeşte din timp copilul care urmează să plece şi care va trebui să lupte cu inamicul.

În aceste biserici, chiar sub ochii lor se realiza o acţiune misterioasă şi salvatoare. La propunerea mea Adunarea a hotărât să se scotocească mormintele şi să fie: folosit plumbul cosciugelor.

Jacques Mérey se uită la Danton mai mult cu admiraţie decât cu mirare.

— Şi la propunerea ta, spuse el, Adunarea a dat decretul?

— Da, răspunse Danton. Din moment ce Franţa ce lor vii era pe punctul de a pierde, nu avea oare dreptul să ceară ajutor morţilor ei? Crezi că morţii cărora li s-au deschis şi li s-au luat sicriele, nu le-ar fi dat ei înşişi ca să-şi salveze copiii şi copiii lor? Cât despre mine, la primul mormânt deschis, mi s-a părut că aud un strigăt ieşit din abisul morţii: "Luaţi-ne nu numai sicriele, luaţi-ne şi osemintele, dacă din osemintele noastre puteţi să faceţi arme cu care să luptaţi împotriva duşmanului".

Jacques Mérey se sculă.

— Danton, îi spuse, eşti într-adevăr mare, mai mare chiar decât credeam.

— Nu, prietene, răspunse Danton cu simplitate, nu noi suntem mari, ci Franţa. Noi nu putem ajunge la înălţimea acelei femei, a acelei mame care a venit la Adunare şi şi-a donat cruciuliţa ei de aur, o inimioară de aur şi un degetar de argint, iar fata ei, o copilă de doisprezece ani şi-a dăruit păhărelul de argint şi o monedă de cincisprezece centime, în ziua în care am văzut asta, crede-mă, am spus: "Franţa a învins! Cu crucea ta de aur, cu inima ta de aur, cu degetarul tău de argint, femeie, cu păhărelul tău de argint şi cu cele cincisprezece centime, copilă, Franţa va înrola armate". Tu ştii când am fost noi mari? Când girondinii, iacobinii şi cordelierii au căzut de acord să încredinţeze apărarea naţională singurului om care putea să salveze Franţa.

— Lui Dumouriez?

— Da, lui Dumouriez. Girondinii îl urau şi nu fără. Temei l-au ajutat să ajungă la minister, iar Dumouriez i-a alungat, iacobinii nu-l iubeau deloc, — ei ştiau foarte bine că Dumouriez era fals şi juca pe două tablouri, dar mai ştiau că va fi ambiţios de glorie şi că înainte de toate va vroi să învingă.

— Şi tu ce ai făcut?

— Eu am făcut chiar mai mult decât ceilalţi. I-am trimis gândul meu în persoana lui Fabre d'Englantine, braţul meu în persoana lui Westermann, — asta înseamnă, cu alte cuvinte, însuşi 10 august. Toţi bătrânii soldaţi — Lukner şi Kellermann au fost puşi sub

ordinele sale, chiar Dillon, şeful lui, îi este acum în subordine. Toate forţele Franţei au fost puse sub comanda lui.

— Şi nu te îndoieşti, nu tremuri uneori, nu crezi că te-ai fi putut înşela?

— Sigur că da, exact din pricina asta urmează ca tu să pleci imediat. Te vei duce la Verdun, te vei înţelege cu Beaurepaire pentru a organiza cea mai bună apărare posibilă, apoi, dacă Verdun va fi cucerit, te vei duce de îndată la Dumouriez. Îţi voi da scrisorile care te vor acredita pe lângă el, îl vei studia cu mare atenţie. Dacă vezi că e sincer faţă de aspiraţiile Republicii, îl vei încuraja prin exemplul tău şi prin elogiile pe care i le vei aduce, dacă ezită, sau nu ştie ce hotărâre să ia, sau face vreo manevră suspectă, îi vei zbura creierii şi îi vei da comanda lui Kellermann. Astea sunt împuternicirile tale.

— La atâta se limitează?

— Dacă inamicul este învins, nu trebuie împins până la capăt, punându-l în vreo situaţie disperată. Am toate motivele să cred că Frederic Wilhelm nu ţine atât de mult la coaliţie. O mare bătălie-i o victorie răsunătoare, să îi poată determina pe prusaci să iasă din Franţa — şi atunci tot mecanismul lor va fi dat peste cap. De altfel, eu sunt aşteptat acolo şi mă angajez să-i însoţesc pe aceşti domni.

— Bagă de seamă, Danton, dacă vei cruţa armata prusacă, după ce a fost lăsată să lovească atât de crud Parisul, să nu se spună cumva că ai primit subsidii de la regele Wilhelm.

— Lasă! Se va spune cu totul altceva despre mine!

Dar noi, ceilalţi oameni de luptă, care facem şi desfacem revoluţiile, suntem ca acei şefi barbari pe care soldaţii lor îi închideau mai întâi într-un sicriu de aur, apoi într-un sicriu de plumb şi în sfârşit într-unul de stejar.

Primul istoric care ne va dezgropa nu va vedea decât sicriul de stejar, al doilea istoric îl va sparge şi va da peste sicriul de plumb, iar al treilea mai scrupulos decât ceilalţi, va scormoni mai departe decât ei şi va găsi sicriul de aur. În acela mă va găsi pe mine învelit în giulgiu, Jacques.

Jacques întinse mâna omului care crescuse şi mai mult în ochii lui.

—- Când va trebui să plec? întrebă.

— Astă seară şi nu. E nici un minut de pierdut. Verduri este la aproape şaizeci de leghe de Paris, îţi trebuiesc douăzeci şi cinci de ore ca să ajungi acolo. Uite zece mii de franci aur, ai destule de făcut cu ei.

— Nu e prea mult?

— Vei da socoteală la întoarcere. Gândeşte-te că eşti în misiune pentru guvern şi că nici un obstacol nu trebuie să stea în calea unui om care are sabia la şold, două pistoale la brâu şi zece mii de franci în buzunar.

— Nimic nu mă va opri.

— Adio, noroc! Vei face un lucru sfânt, poetic, glorios, noi vom avea de făcut aici *munca neagră*. Adio!

După două ore Jacques Mérey era la drum.

Capitolul XXII Beaurepaire

Când se lumină de ziuă, Jacques Mérey era la Chateau-Thierry.

Trebuie să spunem că rămânând singur, se lăsă cu totul furat de amintiri. Uitase de Danton, Dumouriez, Beaurepaire, Paris, Verdun, pentru a - se regăsi în modestul orăşel Argenton şi pentru a se întoarce la inima inimii sale, — cum spune Hamlet — la Eva.

Cât de plăcută şi cât de tristă fusese noaptea petrecută în întregime cu gândurile la ea! Câte suspine, câte gemete înăbuşite! De câte ori nu-i repetase numele drag, cu braţele întinse în gol.

Parisul şi fantasma lui sângeroasa făcuseră să dispară visul adorat. Dar, de îndată ce i se ştergea din minte eşafodul, capetele tăiate prin îndemânarea călăului, urletele femeilor, strigătele răzbind din închisori, pasul cadenţat al patrulelor de noapte, — el se întorcea, prin poarta de aur în viaţa nefericitului îndrăgostit.

Abia se lumină de ziuă, că viaţa adevărată, ca o femeie geloasă, îşi cere călătorului şi pune stăpânire pe el. Drumurile sunt pline de voluntarii care se adună cântând *Marseilleza*. Colinele sunt înţesate de campamente, de gărzi naţionale pe dreapta şi pe stânga drumului, ţăranul bătrân veghează pe ogorul său.

— Unde-ţi sunt copiii, moşule?

— În marş spre inamic.

— Şi dacă îi doboară inamicul?

— Vom lupta noi şi vom cădea la rândul nostru.

— O ţară apărată astfel, nu va putea fi ocupată.

Era acea pădure de baionete şi de suliţe, pe care o vedea sau mai curând o intuia inamicul — şi poate de aceea el a insistat atât de puţin, a luptat atât de puţin şi nu a profitat de timp.

Apoi trebuie s-o spunem, şeful acestei coaliţii, pe cât era de aprig în manifestări pe atât era de apatic. Tânăr, avusese succese răsunătoare sub marele Frederic. Rămăsese curajos, spiritual şi plin de experienţă, dar abuzul de plăceri dus dincolo de o anume vârstă, făcuse să-i lâncezească spiritul iniţiativei rapide. Vulturul devenise miop.

Cu cât Jacques Mérey înainta pe drum, cu atât vedea mai multe şiruri de voluntari.

După ce trecu de Sainte-Menehould, întâlni în drum un bivuac. Opri trăsura şi ceru să vorbească şefului detaşamentului.

Şeful detaşamentului era colonelul Galbaud, care conducea spre Verdun regimentul 17 de infanterie, un batalion de voluntari naţionali şi patru tunuri.

Jacques Mérey se prezentă colonelului. Acesta luase din ordinul lui Dumouriez comanda temporară a oraşului pentru a-l apăra cu orice preţ, Verdunul fiind în acel moment unul din oraşele cheie ale Franţei.

Galbaud mergea în marş forţat şi se temea că nu va sosi la timp.

Îl însărcina pe Jacques Mérey să-i anunţe la Beaurepaire sosirea şi la nevoie, dacă Verdunul va fi încercuit, să facă o străpungere ca să-i acopere atacul.

Jacques înţelese că nu avea timp de pierdut şi porunci surugiilor să mâne cât mai repede.

Surugii o porniră în goană mare.

La revărsatul zorilor se zări oraşul şi se auziră schimburi de focuri, tot atunci Jacques Mérey văzu cum se acoperea de soldaţi povârnişul Saint-Michel.

Erau prusacii care soseau şi încercuiau oraşul.

Din fericire, drumul pe care venea Jacques Mérey era încă liber.

Totul era să ajungă înaintea prusacilor.

— Cinci ludovici de aur dacă intrăm în Verdun! strigă Jacques Mérey surugiului.

Trăsura aproape zbura, trecu la aproximativ trei sute de paşi prin faţa avangardei prusace şi în vârtejul unei grindini de gloanţe poarta oraşului se deschise şi se închise în urma ei.

— Unde îl găsesc pe colonelul Beaurepaire? întrebă Jacques Mérey.

Dar în panica generală provocată de sosirea prusacilor, în forfota locuitorilor năuciţi care se întorceau pe la casele lor, în pocnetul uşilor şi al ferestrelor care se închideau, ar fi fost foarte greu să obţină vreun răspuns potrivit.

Colonelul Beaurepaire era în consiliu la primărie.

Când urca treptele primăriei, Jacques Mérey se întâlni cu comandantul pieţei, care tocmai cobora.

Se recunoscură.

Amândoi urcară în trăsură şi porniră spre Comandament.

Un tânăr ofiţer aştepta cu o nerăbdare vizibilă.

— Ce se aude? întrebă.

— Rezistăm până la capăt, s-a hotărât!

— Dumnezeu fie lăudat! spuse tânărul ofiţer ridicând spre cer nişte ochi albaştri de o blândeţe nemărginită. Sper că îmi veţi da un post bun, ca să pot lupta,
să pot muri glorios, nu-i aşa, domnule comandant?

— Fii liniştit, îi răspunse Beaurepaire, oameni ca tine nu pot fi uitaţi.

— Atunci să aştept aici, nu?

— Aşteaptă.

Jacques Mérey şi Beaurepaire intrară într-un birou retras, ai cărui pereţi erau acoperiţi cu planurile oraşului Verdun.

— Ce e cu acest tânăr? întrebă Jacques, aproape că-mi vine să te întreb, adăugă râzând, cine e această tânără?

— Tânăr este unul din cei mai curajoşi ofiţeri, îl cheamă Marceau. E şeful batalionului Eure-et-Loir. Ai să-l vezi în luptă.

Jacques Mérey îi arătă lui Beaurepaire împuternicirea şi îl întrebă care erau mijloacele sale de apărare.

— Pe cuvântul meu, spuse acesta, am putea răspunde ca spartanii: *Piepturile noastre!* Ca garnizoană, aproape: 3 000 de oameni, 12 mortiere din care două scoase din uz, 32 de tunuri de toate calibrele, din care două de montate, 99000 de ghiulele de 24 şi 22 511 de toate calibrele. Adăugaţi la asta, pentru înarmarea voluntarilor, dacă se prezintă, 143 puşti pentru infanterie, 368 pentru cavalerie şi 71 de pistoale.

— Când ne-am întâlnit, ieşeai de la consiliul de apărare?

— Da. Mai întâi de toate oraşul a fost pus sub stare de asediu, s-a ordonat desfacerea pavajelor de pe străzi şi sub pedeapsa cu moartea s-au interzis adunările de orice fel.

— Şi aceste ordine vor fi executate?

— Uită-te în stradă.

— Ai dreptate: încep să desfacă pavajul. Foarte bine. Acum să trecem la ceea ce mă interesează în primul rând.

Şi Jacques Mérey îi povesti lui Beaurepaire că l-a întâlnit pe Galbaud, care din ordinul lui Dumouriez se grăbea să ajungă şi să se baricadeze între zidurile oraşului Verdun cu întăriri de trupe.

— La dracu! Straşnic! Făcu Beaurepaire. Nimic nu putea să fie mai grozav decât ceea ce îmi spui. Asta îmi mai ia din griji şi în acelaşi timp îmi redă viaţa, în calitatea mea de comandant şef al pieţii, am jurat să mă îngrop sub ruinele oraşului, dar aşa, ca secund, voi avea soarta tuturor. Soţia şi copiii mei îţi vor rămâne foarte obligaţi, dragul meu Galbaud!

— Ştii dumneata însă că oraşul este complet în cercuit?

— Da şi tocmai de aceea trebuie înlesnită intrarea lui Galbaud printr-o spărtură, am exact omul care îmi trebuie: Marceau.

Sună: apăru un planton.

— Înştiinţează-l pe şeful de batalion Marceau că îl aştept.

S-ar fi putut spune că tânărul ofiţer fusese înştiinţat magnetic de dorinţa şefului său, atât de repede apăru.

— Marceau, îi spuse Beaurepaire, ia trei sute de infanterişti, toţi cavalerişti din garnizoană, trei companii de grenadieri din garda naţională şi toţi notabilii din oraş care vor să te însoţească voluntar.

— Pe voluntari îi comand eu, spuse Jacques Mérey.

— Vii cu noi? întrebă Marceau.

— Da, nădăjduiesc să vă fiu de folos, cel puţin ca medic chirurg.

— Cetăţeanul — îl prezentă Beaurepaire lui Marceau — este trimis de puterea executivă.

— Şi, cum voi avea poate ordine riguroase de dat şi măsuri urgente de luat, nu e rău să fiu văzut puţin la treabă, pentru ca trupa să ştie la nevoie pe cine trebuie să asculte. Hai să examinăm terenul.

Mérey plecă împreună cu Marceau, se înarmă cu o puşcă de dragos, îşi umplu buzunarele cu cartuşe, în timp ce Marceau sună adunarea, echiparea cailor şi înrolarea de voluntari printre notabili.

Se prezentară cinci sau şase oameni.

Apoi Marceau şi Mérey luară o lunetă şi se urcară într-una din clopotniţele cele mai înalte din oraş şi de acolo zăriră în depărtare avangarda lui Galbaud apropi-indu-se pe drumul de la Saint-Menehould. Un cordon de prusaci le închidea intrarea în oraş.

Coborând din clopotniţă, primiră o foaie tipărită, un mesaj al ducelui de Brunswick.

O mulţime de oameni aveau astfel de foi în mână şi le citeau.

Prin ce mijloc le introdusese ducele în oraş, nimeni nu ştia.

Înseamnă că ducele avea legături ascunse în Verdun.

Foaia era o somaţie de predare a oraşului.

Am căutat în zadar să găsesc în însemnările istoricilor Thiers şi Michelet această somaţie făcută oraşului de către ducele de Brunswick. Mai norocos decât istoricii sus pomeniţi, când m-am dus la Verdun pe urma eroilor mei, am dat de această somaţie. Şi pentru ca din lectură să răzbată caracterul orgolios al prusacilor şi ameninţările lor sălbatice urmate de acea inexplicabilă stare de, nepăsare a populaţiei egală cu sinuciderea, — redăm aici în întregime conţinutul ei. Iat-o:

"Sentimentele de echitate şi de justiţie care animă pe majestăţile-lor împăratul şi regele Prusiei au amânat operaţiunile pe care ar fi putut să le ordone pentru a lua numaidecât oraşul în puterea lor. Majestăţile-lor doresc, atât cât le stă în putere, să prevină vărsarea de sânge. În consecinţă, ei propun garnizoanei să predea trupelor prusace porţile oraşului şi ale fortăreţei, să iasă în douăzeci şi patru de ore cu arme şi bagaje, cu excepţia artileriei. În acest caz, ea şi locuitorii vor fi puşi sub protecţia majestăţilor lor imperiale şi regale, dar dacă ele vor respinge această ofertă generoasă, nu vor întârzia să simtă consecinţele, care vor fi o urmare firească a acestui refuz, ele vor fi supuse unei execuţii militare, iar locuitorii lăsaţi pradă violenţei soldaţilor.

Bronswick"

Marceau îşi adună oamenii. Jacques Mérey, în fruntea voluntarilor şi notabililor din garda naţională se îngrămădiră în spatele porţii Franţei, aşa fel, încât să nu le rămână decât s-o deschidă la momentul potrivit. O sentinelă postată pe zidurile de apărare urma să le anunţe momentul când va ataca Galbaud dinspre partea lui.

La primul foc de puşcă al trăgătorilor lui Galboud, poarta se deschise, cavaleria o porni înainte, iar infanteria garnizoanei şi garda naţională se avântară de fiecare parte prin Jardin-Fontaine şi Thierville.

Însă Varennes dădu piept cu inamicul.

Din nefericire însă inamicul avusese timp să desfăşoare spre acest punct întăriri considerabile şi în special cavaleria emigraţilor.

Amândouă taberele se luptară cu îndârjire, cele două trupe patriote se aruncară de mai multe ori una după alta. Pentru o clipă, Jacques Mérey văzu strălucind baionetele lui Galbaud, dar nimic nu reuşi să rupă zidul viu, plasat între cele două armate pentru a le împiedeca să se întâlnească. Tot pentru o clipă lui Jacques Mérey i se păru că vede trecând prin fumul salvelor de muschete un cavaler de talia şi cu chipul marchizului de Chazelay. Îl strigă şi-i făcu semn cu mâna, dar fantoma nu-i răspunse şi se pierdu, în fumul din care ieşise. După un efort înverşunat şi violent, prusacii îi respinseră pe patrioţi. Sosiră noi întăriri, rândurile inamicului se îngroşară, orice speranţă de joncţiune cu Galbaud se

spulberă şi Marceau, istovit, acoperit de sângele duşmanului, într-o luptă unul contra zece, se văzu nevoit să dea semnalul de retragere.

Mica trupă se întoarse în oraş şi Gadbaud, renunţând la ideea de a intra în Verdun, se retrase la rândul lui.

Bombardamentul începu la 31 august, la ora unsprezece seara şi ţinu până la ora unu după miezul nopţii. Nu dădu rezultate prea mari, cu toate că locuitorii din partea de sus a oraşului, cartier aristocratic şi clerical, aprinseseră luminile în case, semnalizând astfel inamicului loviturile.

La 1 septembrie, la trei dimineaţa, regele Prusiei veni la bateria Saint-Michel şi tunurile începură din nou să tragă până la ora cinci.

Câteva case luară foc.

Cât priveşte artileria din Verdun, ea nu putea să bată până la înălţimile unde erau plasaţi prusacii şi de aceea nu le pricinui nici un rău.

În rest, un singur asediat omorât, Gillion, un fost membru al Adunării Constituante, care venise în fruntea voluntarilor din Saint-Michel să se închidă în Verdun, îl surprinsese o explozie de obuz pe cheiul Boucherie.

În tot acest timp femeile se adunaseră în piaţă la primărie, unde consiliul de apărare delibera în permanenţă şi unde Beaurepaire avea o locuinţă separată de cea a soţiei şi a copiilor lui.

Femeile acelea strigau şi cereau în gura mare membrilor consiliului să aibă milă de ele şi de copiii lor şi să nu ajungă la ruinarea ţării şi a proprietăţilor particulare.

Fel de fel de delegaţii veneau din toate părţile oraşului ca să implore consiliul de apărare să accepte condiţiile oferite oraşului în ajun de către regele Prusiei, în somaţia împrăştiată prin Verdun.

Tot atunci se auzi trâmbiţa unei solii.

După o scurtă discuţie, cu o majoritate de zece voci contra două, convenirăsă o primească.

Solul fu introdus în sală legat la ochi, întrebă dacă bombardamentul de noapte schimbase ceva în hotărârea oraşului.

După ce puse această întrebare, îl scoaseră afară din sală, fără să i se dezlege ochii.

Luă cuvântul mai întâi Beaurepaire, care se mulţumi să spună:

— Am promis că voi muri sub ruinele Verdunului, inamicul nu va intra aici decât trecând peste cadavrul meu.

Apoi, cum toate privirile se întoarseră către Jacques. Mérey, despre care ştiau că are o misiune specială, acesta spuse:

— Cetăţeni, ştiţi foarte bine că Verdun este cheia Franţei. Curajosul colonel Beaurepaire v-a spus ce crede el de cuviinţă să facă. M-aţi văzut în focul de astăzi şi să ştiţi că nimeni nu m-a obligat să mă duc acolo, expunându-mi viaţa pentru acest oraş, mi s-a părut că voi fi mult mai îndreptăţit să vă spun ce aşteaptă Franţa de la voi.

Franţa aşteaptă de la voi un mare act de eroism, ţineţi piept duşmanului opt zile şi veţi da astfel timp Parisului să organizeze apărarea şi veţi salva patria şi veţi avea dreptul să puneţi următoarea inscripţie pe stema oraşului:

Franţa recunoscătoare Verdunului.

Apăraţi-vă, eu voi fi în aceeaşi primejdie ca şi voi şi, dacă va fi nevoie, voi muri împreună cu voi.

Susţinut de această dublă propunere, consiliul executiv ceru un răgaz de douăzeci şi patru de ore pentru a putea da un răspuns definitiv majestăţii-sale Frederic Wilhelm.

Solul fu adus înapoi în sală şi i se comunică răspunsul comitetului.

— Domnilor, spuse acesta, eu am venit să vă întreb: da sau nu şi altceva nimic, majestatea-sa regele Prusiei este grăbit.

— Noi nu avem alt răspuns să-i dăm, interveni Beaurepaire, dacă e grăbit, să acţioneze.

— Atunci, domnilor, zise tânărul sol, pregătiţi-vă de asalt.

— Şi dumneavoastră, spuse Beaurepaire, spuneţi stăpânului dumneavoastră că dacă în asalt vom fi obligaţi să cedăm marelui număr al asediatorilor, noi ştim unde sunt depozitele cu praf de puşcă şi vom deschide mormintele învingătorilor chiar pe câmpul victoriei lor. Acest răspuns mândru îşi dădu roadele. Cele douăzeci şi patru de ore de răgaz fură acordate.

Jacques Mérey ştia că în situaţia în care se găseau, orele valorau cât zilele şi nădăjduia să poată tărăgăna asediul prin lungi şi interminabile discuţii duse de-o parte şi de alta.

Dar corpurile administrative şi judiciare ale oraşului trimiseră o delegaţie de douăzeci şi trei de membri cu o jalbă în care spuneau că, pentru a evita ruina deplină a oraşului, li se părea de neînlăturat să accepte condiţiile oferite garnizoanei din partea ducelui de Brunswick în numele regelui Prusiei, pentru că această capitulare putea menţine şi păstra garnizoana şi armamentul, în timp ce prin cotropirea oraşului nu s-ar aduce nici un serviciu patriei.

Se dădu citire jalbei şi Marceau, care se afla acolo din întâmplare, se sculă şi spuse:

— Iar eu, în numele armatei, în numele batalionului meu şi în numele meu personal, cer ca oraşul să profite de cele optsprezece ore de răgaz care i-au mai rămas şi să se ia toate măsurile de rezistenţă împotriva coalizaţiilor.

Dar, ca şi cum acest răspuns ar fi fost auzit până în stradă, — plânsete, gemete şi văicăreli pătrunseră prin ferestrele deschise ale sălii de consiliu. Copii, femei, bărbaţi, adunaţi pe treptele primăriei, îşi uniseră într-un - glas rugăminţile, care nu erau altceva decât dorinţele nemărturisite, ale acelor membri din consiliu pledând pentru predarea oraşului. Aceşti domni nu întârziară câtuşi de puţin să-şi formuleze gândurile şi consiliul se separă, sau mai curând propuse să se separe, amânând pe a doua zi redactarea capitulării.

Jacques Mérey stătea cu ochii fixaţi pe Beaurepaire şi îl văzu pălind uşor.

— Mă iertaţi, cetăţeni, spuse el, este într-adevăr bine stabilită în minţile, nu în inimile voastre, intenţia de a preda oraşul, cu toate că vi s-a spus. Că prin rezistenţa lui ajutăm întreaga Franţă?

— Recunoaştem neputinţa de a ne apăra, răspunseră membrii consiliului într-un singur glas.

— Şi dacă eu nu gândesc ca dumneavoastră, dacă refuz această capitulare? insistă Beaurepaire.

— Vom deschide noi singuri porţile Verdunului regelui Prusiei şi ne vom încrede în generozitatea lui.

Beaurepaire le aruncă o privire încărcată de cel mai profund dispreţ.

— Ei bine, domnilor, spuse el, am jurat că mai curând voi muri decât să mă predau, supravieţuiţi ruşinii şi dezonoarei voastre, pentru că o doriţi, dar eu voi fi credincios jurământului făcut. Iată ultimul meu cuvânt. Mor liber. Cetăţene Jacques Mérey, vei depune mărturie pentru mine.

Şi scoţând pistolul din buzunar, înainte ca cineva să fi avut timp să prevină gestul său să-i ghicească intenţia, îşi zbură creierii.

Jacques Mérey primi în braţe pe acest martir al onoarei.

A doua zi, în timp ce tinerele fete din Verdun, acoperite de voaluri albe, se duceau să deschidă învingătorilor poarta Chionville, aruncând flori în calea regelui Prusiei şi ducând în braţe coşuri pline cu dulciuri, — garnizoana ieşea cu toate onorurile de război prin poarta Sainte-Menehould, escortând un furgon înhămat cu cai negri, în care se afla cadavrul lui Beaurepaire înfăşurat într-un drapel tricolor.

Garnizoana nu vroia să lase prizonier prusacilor cadavrul eroului lor.

Batalionul Eure-et-Loir forma ariergarda şi ultimul păşea Marceau, comandantul lui.

Avangarda prusacă însoţi armata franceză până la Livry-la-Perche, pentru a supraveghea oraşul Clermont.

Ajunsă aici, se opri.

Atunci Marceau, ridicându-se în scări, le trimise în numele Franţei acest rămas bun ameninţător:

— Ne vom revedea în câmpiile de la Champagne!

Capitolul XXIII Dumouriez

Dacă ne-am oprit atât de mult asupra asediului oraşului Verdun şi asupra morţii eroice a lui Beaurepaire, am făcut-o pentru că, după părerea noastră, nici un istoric n-a dat importanţa cuvenită căderii Verdunului şi nici morţii lui Beaurepaire nu i-a acordat admiraţia pe care i-o datorează istoria, — această mare preoteasă a posterităţii.

Iată cu ce ocazie am putut să observ ciudata lipsă.

Întotdeauna, chiar sub Restauraţie, am fost mâhnit când se încerca să se ridice altare poetice acelor pretinse fecioare din Verdun care, cu flori într-o mână şi cu bomboane în alta, deschiseseră inamicului porţile oraşului lor natal, oraş care era cheia Franţei.

Această trădare de patrie nu are scuză decât în prostia femeilor care au cedat ordinelor părinţilor lor, inconştiente de crima pe care o comiteau.

Preoţii de asemenea au avut multă vină.

Vrând să răspund într-o carte versurilor lui Delille şi alor lui Victor Hugo — sunt de atunci şapte sau opt ani — am căutat documentele referitoare la predarea Verdunului, documente care au avut o contribuţie însemnată la 2 şi 3 septembrie.

Am consultat mai întâi, cum era firesc, pe cel mai serios dintre istoricii noştri, domnul Thlers. Dar domnul Thiers, preocupat de bătălia de la Valmy pe care e grăbit să o câştige, se mulţumeşte să scrie la pagina 198 a ediţiei Furne: *Prusacii înaintau spre Verdun*.

Apoi la pagina 342: *Cucerirea Verdunului a stimulat vanitatea lui Frederic*.

La pagina 347: *Galboud, trimis să întărească garnizoana Verdun, a sosit prea târziu*. Nici un cuvânt mai mult, iar despre Beaurepaire nici nu pomeneşte.

Faptele nu sunt totuşi obişnuite.

Un oraş predat împotriva voinţei comandantului pieţii, care îşi zboară creierii, douăzeci şi trei de cetăţeni care au căzut de acord să deschidă porţile inamicului sunt executaţi la 25 aprilie 1794.

Cele zece femei, cea mai în vârstă de cincizeci şi cinci de ani şi cea mai tânără de optsprezece, care îi urmează pe eşafod, pentru că au oferit flori şi bomboane inamicului, — meritau osteneala de a fi inserate măcar într-o notă.

Cât despre Dumouriez, în *Memoriile sale* nu pomeneşte decât în treacăt despre Verdun, iar lui Beaurepaire îi spune Beauregard!

De n-ar fi decât această eroare şi Dumouriez ar merita titlul de trădător.

Michelet, nemaipomenitul istoric, acest om căruia gloriile Franţei îi sunt atât de scumpe, întrucât el însuşi este una din gloriile ei, — nu trece pe lângă sicriul lui Beaurepaire fără să se oprească.

El cade în genunchi şi se roagă.

"*Un sentiment fără pereche* — spune el — *a făcut să vibreze întreaga Franţă din temelii, când un sicriu a traversat-o începând de la frontieră, sicriul nemuritorului Beaurepaire, care nu prin vorbe ci printr-un act eroic a arătat patriei ce trebuia să facă în asemenea împrejurare.*

Beaurepaire, vechi ofiţer de carabinieri, alcătuise şi comandase din '89 neînfricatul batalion de voluntari de la Maine-et-Loire. În momentul invaziei, acestor curajoşi le-a fost

teamă că nu vor ajunge destul de repede. Ei nu şi-au pierdut vremea pe drum, au străbătut Franţa în pas de atac şi s-au avântat spre Verdun.

Au avut o presimţire că în mijlocul trădărilor de care erau înconjuraţi ei trebuiau să piară, de aceea au împuternicit din timp un deputat patriot să id în locul lor rămas bun de la familii, să le consoleze şi să le spună că ei au murit. Beaurepaire abia se căsătorise, dar asta nu l-a împiedicat să fie mai puţin hotărât. În plin consiliu de război, el a rezistat tuturor argumentelor laşităţii, văzând că nu-i câştiga de partea lui pe acei nobili ofiţeri a căror inimă regalistă bătea de mult pentru cealaltă tabără, Beaurepaire le-a spus:

— Domnilor, am jurat să nu mă predau decât mort, supravieţuiţi ruşinii voastre. Eu sunt credincios jurământului făcut, iată ultimul meu cuvânt: mor!

Şi şi-a zburat creierii.

Franţa s-a recunoscut în acest gest, cutremurată de admiraţie, în inima ei a simţit crescând încrederea. Patria n-a mai plutit în nesiguranţă, oamenii au văzut-o reînviind."

În schimb, despre fecioarele din Verdun, Michelet nu vorbeşte nimic.

Fără îndoială, Michelet nu a vrut ca lângă sângele eroului să figureze o pată de noroi.

Dar sigur este — că nici un istoric, nici un cronicar, nici un contemporan nu vorbeşte despre doamna Beaurepaire. Cred că singurele rânduri care s-au scris despre ea le-am întâlnit într-o broşură intitulată *Reminiscenţele regelui Prusiei*.

Într-adevăr, această broşură conţine următoarea întâmplare care se referă probabil la ea.

"*Ducele de Weimar a cărui reputaţie că îi plăceau atât de mult bomboanele şi lichiorurile, era bine cunoscută, — s-a informat la care prăvălie putea găsi cele mai bune dulciuri. Am fost conduşi la un negustor pe nume Le Roux, în colţul unei mici pieţe. Omul ne-a primit cu multă amabilitate şi într-adevăr ne-a servit cât se poate mai bine.*

Când a început, să se înnopteze, gustarea noastră a fost tulburată de un incident destul de trist. Casa din faţă era locuită de o tânără femeie, rudă a defunctului comandant al pieţii. Până atunci i se ascunsese întâmplarea, dar până la urmă au trebuit să-i spună. Ea a fost atât de crud lovită, încât a căzut jos, pradă unor atacuri de nervi şi a unor convulsii extrem de violente. N-au putut-o readuce la normal decât cu foarte mare greutate."

Probabil că nevrând să spună prinţeselor că această tânără femeie era doamna de Beaurepaire, le informase că era doar o rudă a comandantului pieţii.

Predarea Verdunului stârni mare răsunet în toată Franţa.

Înspăimântat, Parisul se şi vedea cu inamicul la porţile lui. Ceea ce, într-adevăr, se şi întâmpla, pentru că inamicul străbătu distanţa dintre el şi Paris în cinci etape. Se dădu alarma în tot oraşul, se sună clopotul, tunul bubui din oră în oră.

Atunci Danton, singur, nezdruncinat şi înţelegând profitul pe care l-ar putea trage de pe urma devotamentului lui Beaurepaire, se repezi în mijlocul Adunării tulburate şi, urcându-se la tribună, dădu socoteală de măsurile luate pentru salvarea patriei, încheind cu aceste cuvinte memorabile, înregistrate de istorie:

— Tunul care se aude nu este tunul de alarmă, este pasul de atac împotriva duşmanilor noştri, Pentru a-i învinge, pentru a-i zdrobi, ce ne trebuie? Îndrăzneală, îndrăzneală şi iar îndrăzneală!

Le povesti apoi devotamentul eroic al lui Beaurepaire, aşa cum ştia el să povestească.

Atunci se constitui pe loc o comisie care propuse următorul decret:

I

Adunarea naţională decretează ca trupul lui Beaurepaire care a comandat primul batalion din Mointe-et-Loire să fie depus la Pantheonul francez.

II

Să fie săpată în piatra mormântului următoarea inscripţie:

EL A PREFERAT SĂ-ŞI IA VIAŢA
DECÂT SĂ CAPITULEZE ÎN FAŢA TIRANILOR

III

Preşedintele este însărcinat să scrie văduvei şi copiilor lui Beaurepaire.

Numele lui Beaurepaire fu dat unei străzi despre care credem cel puţin că îl păstrează şi până în ziua de azi.

În timp ce Adunarea Naţională aduce ultimul omagiu lui Beaurepaire, în timp ce Marceau, care pierduse totul în oraş şi arme şi cai, răspunde unui reprezentant al poporului care-l întrebase: "Ce vreţi să vi se dea înapoi?" — "O sabie cu care să răzbun înfrângerea noastră", în timp ce regele Prusiei, intrat în Verdun se simte atât de bine că rămâne aici o săptămână ocupat să dea baluri, să mănânce dulciuri şi să afirme la tot pasul că nu vine în Franţa decât ca să înapoieze regilor regalitatea, preoţilor bisericile, proprietarilor proprietăţile, în timp ce ţăranul trage cu urechea şi înţelege că în Franţa îşi fac loc contrarevoluţia, că cel ce are o armă îşi ia arma, că cel ce are o furcă îşi ia furca, că cel ce are o seceră îşi ia secera. — în tot acest timp cinci generali se întruniseră în sala de consiliu a primăriei din Sedan, sub preşedinţia generalului comandant Dumouriez.

Noi nu suntem dintre aceia care gândesc că pentru o greşeală, o slăbiciune sau chiar o faptă rea omul trebuie neapărat să-şi piardă toate meritele din trecut. Nu, faptele oamenilor trebuie să fie cântărite una câte una şi fiecăreia istoricul trebuie să îi aducă partea de laudă sau de blam.

Se înţelege că aceste câteva rânduri nu au ieşit din pana noastră decât pentru a ne ajuta să aducem vorba despre una din cele mai stranii personalităţi ale epocii noastre, cu alte cuvinte, un om care regalist în fond, salvează Republică, — un om care a făcut mai mult bine pentru Franţa şi mai puţin rău decât a făcut La Fayette pentru Franţa şi care până la urmă a murit dezonorat, exilat, în Anglia, fără să stârnească nici o părere de rău, în timp ce La Fayette. se întorcea pe sub arcul de triumf, devenea patriarhul revoluţiei din 1830 şi murea glorificat şi onorat în mijlocul glorioasei şi onorabilei sale familii, Dumouriez putea să aibe la acea epocă cincizeci şi şase de ani, sprinten, bine dispus, agitat, abia dacă părea de patruzeci şi cinci. Născut în Picardia, deşi de origine provensală, avea spiritul meridionalului şi voinţa omului din centru. Trăsăturile lui delicate se luminau uneori de strălucirea privirii pline de foc. Spirit inteligent, creier ager, era priceput la toate. Avea — lucru rar — şiretenia diplomatului şi curajul dârz al soldatului.

La douăzeci de ani simplu husar, ar fi preferat mai curând să fie tăiat în bucăţi de şase cavaleri decât să se predea, dar la treizeci se lăsase antrenat în acea diplomaţie secretă a lui Ludovic al XV-lea, onorabilă într-un fel când era vorba de spionaj. Toate acestea fuseseră eclipsate sub Ludovic al XVI-lea prin deschiderea portului Cherbourg al cărui prim agent fusese chiar el.

Era unul dintre acei oameni aproape universali, ale căror vaste cunoştinţe pot fi oricând aplicate, dar cărora le e necesar numai un prilej. Până atunci, prilejul nu se ivise. Va deveni oare un mare diplomat, va fi oare un general victorios? Nimeni nu putea s-o spună şi poate nici el însuşi nu cunoştea încă măsura exactă a geniului său.

Adus la minister în 1792 de către girondini, adică de duşmanii regelui, ieşise de la Tuileries cu totul de partea regelui, în urma unei scene cu Marie-Antoinette. În fond, Dumouriez avea o inimă bună şi era sensibil la femei.

Două tinere îmbrăcate în husari, aghiotantele lui, care nu-l părăseau pe câmpul de luptă decât pentru a-i executa ordinele, domnişoarele de Fering, pe al căror frate l-am cunoscut, pot servi drept martore ale relatărilor noastre.

Nu era deci de mirare că Danton nu avea încredere într-un asemenea om şi de aceea îl trimisese pe doctorul Mérey, căruia îi cunoştea lealitatea, să-l supravegheze.

Şedinţa se deschidea în momentul în care introducem cititorul în sala de consiliu.

— Cetăţeni, spuse Dumouriez adresându-se celor cinci colegi, v-am adunat ca să vă aduc la cunoştinţă situaţia gravă în care ne găsim.

Voi rezuma faptele în câteva cuvinte.

La 19 august 1792, acum cincisprezece zile, prusacii şi emigraţii au intrat în Franţa. Dacă am fi romani, v-aş spune că au intrat într-o zi nefastă, într-o zi cu tunete, ploaie şi grindină, le-au fost de-ajuns două ore ca să ajungă la Brehain, oraş în care s-au oprit ca să-şi petreacă noaptea, în timp ce detaşamentele lor jefuiau satele din preajmă. Ca să ajungă până acolo, Brunswick — eroul de la Rossbach — a făcut de la Koblentz la Longwy patruzeci de leghe în douăzeci de zile.

Această invazie, care după spusele regelui Prusiei nu trebuie să fie decât o plimbare militară de la frontieră la Paris, nu apare, trebuie să o spunem, sub aspectul unei acţiuni prea de temut.

Dar, cetăţeni, după părerea mea, când un duşman atât de experimentat ca al nostru comite o greşeală, sunt convins că el are un motiv anume să o comită, ceea ce nu mă împiedică să profit de pe urma ei.

Şaizeci de mii de prusaci, moştenitori ai gloriei şi ai tradiţiilor marelui Frederic, la 22 august trecut au înaintat deci într-o singură coloană asupra centrului nostru.

Au intrat în Longwy şi ieri am auzit tunul dinspre Verdun.

Prusacii sunt deci în faţa Verdunului, dacă n-or fi chiar în Verdun.

Douăzeci şi şase de mii de austrieci, comandaţi de generalul Clerfayt, îi susţin în dreapta, mărşăluind spre Stenay.

Şaisprezece mii de austrieci sub comanda prinţului Hohenlohe Kirichberg şi zece mii de hessani[13] flanchează stânga prusacilor.

Ducele de Saxa-Teschen ocupă Ţările-de-Jos şi ameninţă oraşele de garnizoană.

Prinţul de Condé împreună cu şase mii de emigraţi s-au îndreptat spre Filipsburg.

În mod diametral opus, armatele noastre sunt puse în dispozitiv în felul cel mai nefericit pentru a rezista unei mase de şaizeci de mii de oameni. Beurnonville, More-ton şi Duval întrunesc treizeci de mii de oameni în taberele de la Maulde, Maubeuge şi Lille.

Armata de 33.000 de oameni pe care o comandăm este total dezorganizată din pricina fugii lui La Fayette, pe care soldaţii îl îndrăgeau atât de mult, dar asta nu mă nelinişteşte decât într-o mică măsură. Dacă eu nu mă voi face iubit de armată, mă voi face temut.

Douăzeci de mii de soldaţi sunt la Metz, sub comanda lui Kellerrnann.

Cincisprezece mii, sub Custine, se află la Londau.

Biron este în Alsacia cu treizeci de mii. Ar fi o pierdere de timp nu numai să ne ocupăm de el, dar să ne gândim numai la el.

Nu putem deci opune celor şaizeci de mii de prusaci decât pe cei 23.000 de oameni ai mei şi pe cei 20.000 ai lui Kellermann, presupunând că el va consimţi să treacă sub ordinele mele şi să vrea să facă joncţiune cu mine.

Iată situaţia clară, netă, precisă. Ce părere aveţi?

Cel mai tânăr dintre generali era frumosul Dillon, despre care se spunea că ar fi fost amantul reginei. După încăierarea de la Quiévrain, fratele lui fusese confundat

Cu el şi omorât de proprii lui soldaţi, pe motivul că amantul reginei nu putea fi decât un trădător.

În sprijinul acestui zvon de intimitate cu Maria-Antoinette se aduceau două argumente:

[13] Hessani — locuitori ai landului german Hessa.

La o paradă în curtea Tuileriilor fusese recunoscută la căciula lui de blană o splendidă egretă, montată în diamante, care fusese văzută cu două sau trei zile mai înainte în coafura reginei.

Apoi se povestea că, la un bal unde avusese cinstea să danseze cu regina, căreia îi plăcea grozav dansul, aceasta se oprise să se mai odihnească, fără să observe că regele era chiar în spatele ei şi aplecându-se alene pe umărul frumosului ofiţer îi spusese:

"Puneţi mâna pe inima mea, veţi vedea cum bate."

— Doamnă, spuse regele care auzise, oprind mâna lui Dillon, colonelul va avea amabilitatea să vă creadă pe cuvânt.

Arthur Dillon avea nu numai o remarcabilă frumuseţe, dar era curajos în orice împrejurare şi dacă se putea reproşa totuşi ceva inteligenţei lui războinice, era prea multă îndrăzneală.

— Cetăţeni, spuse el luând cuvântul, voi îndrăzni cu timiditatea unui tânăr, să-mi spun părerea în faţa unor bărbaţi cu distincţia şi experienţa dumneavoastră. Dar, după cele ce ne-a spus generalul comandant, cred imposibilă linia noastră de apărare şi aş fi de părere să mergem în Flandra şi să acţionăm împotriva Ţărilor-de-Jos austriece în aşa fel, încât să operăm o diversiune care să-i forţeze pe duşmani să revină spre Bruvelles, unde de altfel prezenţa francezilor ar face cu siguranţă să izbucnească o revoluţie.

Salută şi se aşează din nou, se ridică generalul Monet:

— Mi se pare, spuse el, că dând dreptate intenţiei tânărului nostru coleg şi retrăgându-ne în Flandra, ar în semna să părăsim postul unde ne-a aşezat Franţa. Eu propun să ne retragem spre Châlons şi să apărăm linia Marnei.

În acel moment plantonul anunţă că un călăreţ plin de praf, sosind de la Verdun, cerea să vorbească fără întârziere cu generalul comandant.

Dumouriez consultă consiliul din ochi. Citi în toate privirile nerăbdarea.

— Pofteşte-l să intre, spuse.

Jacques Mérey apăru cu costumul lui jumătate civil, jumătate de reprezentant al poporului: redingotă albastră cu, revere late, cu o centură susţinând o sabie şi pistoale, pălărie cu pene tricolore, pantaloni strâmţi de piele, cizme moi până sus de genunchi.

— Cetăţeni, spuse el, sunt purtător de veşti rele, dar veştile rele nu suportă întârziere, de aceea am stăruit să fiu primit îndată de dumneavoastră. Verdunul a fost predat inamicului, Beaurepaire, comandantul oraşului şi-a zburat creierii. Generalul Galbaud e în retragere spre Paris prin Clermont şi Sainte-Menehould. Iar eu viu să vă spun din partea lui Danton că salvarea Franţei este în mâinile dumneavoastră.

Şi înaintând spre generalul comandant îi prezentă scrisoarea al cărui aducător era.

Dumouriez salută, luă scrisoarea fără să o citească şi spuse:

— Cetăţeni, care este părerea majorităţii?

Cei trei generali care nu luaseră cuvântul încă se ridicaseră şi unul din ei spuse în numele lui şi al celorlalţi doi:

— Generale, noi ne asociem părerii generalului Monet.

— Adică sunteţi de părere să vă retrageţi spre Châlons şi să apăraţi linia râului Marne.

— Da, cetăţene general, răspunseră cei, trei ofiţeri într-un singur glas.

— Bine, spuse Dumouriez, voi aviza.

Şi ridicând şedinţa, salută şi îi pofti pe ofiţeri să iasă.

Apoi, întorcându-se spre Jacques Mérey, îi spuse:

— Cetăţene reprezentant, ai nevoie de o baie, un prânz îndestulător şi un pat confortabil, pe toate le vei găsi la mine acasă, dacă îmi vei face cinstea să accepţi ospitalitatea pe care ţi-o ofer.

— Din toată inima, spuse Jacques Mérey, cu atât mai mult cu cât vă aduc veşti despre Paris, mult mai vrednice de interes şi mai îngrozitoare poate decât cele de la Verdun.

Dumouriez surâse cu o curtoazie de vechi gentilom, salută şi o luă înainte, pentru a-i arăta astfel drumul.

Îl conduse în sufragerie unde era aşteptat la masă de Westermann şi Fabre d'Englantine.

— Cetăţeni, le spuse acestora, trebuie să luaţi masa cât mai repede cu putinţă, apoi, cum urmează să facem faţă ştirilor care tocmai ne-au sosit, Westermann, dumneata vei pleca de îndată la Metz să-i înmânezi lui Kel lermann ordinul de a se întâlni cu mine la Valmy, fără să piardă o clipă. Dumneata, Fabre, vei lua un cal şi te vei duce în goana mare la Châlons, unde vei opri retragerea lui Galboud şi îl vei aduce cu cele două sau trei mii de oameni ai lui la Révigny-aux-Vaches, unde vor rămâne şi vor păzi până la noi ordine izvoarele râurilor Aisne şi Marna.

Cei doi oameni schiţară o mişcare.

— Iată, domnule, spuse Dumouriez, cine este trimis de către Danton cu aceleaşi instrucţiuni ca ale dumneavoastră. Dumnealui va rămâne lângă mine şi va fi de-ajuns unul ca să-mi zboare creierii dacă va fi nevoie.

— Dar, interveni Westermann, noi avem misiunea să rămânem lângă dumneata, cetăţene general, nu să ne ducem unde ne trimiţi.

— Misiunea noastră este să servim patria, or, în slujba patriei, eu, generalul comandant al armatei de Est, îţi ordon ca dumneata, Westermann, să te duci la Metz şi să mi-l aduci pe Kellermann, iar dacă nu-l găseşti pe Kellermann, vii cu cei douăzeci de mii de oameni aici. Vei avea în buzunar destituirea lui şi numirea dumitale, Fabre, dumneata nu trebuie decât să te duci la Clermont şi să opreşti retragerea. Dacă Galbaud încearcă să-ţi reziste, îl vei aresta în mijlocul oamenilor lui şi îl vei trimite la Comitetul Salvării Publice cu mâinile şi picioarele legate. Este ceea ce voi face eu însumi cu cel care mi, se va împotrivi.

În timp ce veţi mânca, eu voi scrie ordinele şi cetăţeanul Mérey va face o baie, după care, îl voi pune la curent cu intenţiile mele. Mâncaţi, deci, dragi prieteni, iar pe dumneata, cetăţene, ordonanţa mea te va conduce la baie, ştii unde e sufrageria, după ce faci baie, mă găseşti acolo.

Fabre şi Westermann se aşezară la masă. Dumouriez intră în cabinetul lui care se afla lângă sufragerie şi Jacques Mérey urmă ordonanţa generalului, care-l conduse la baie.

Capitolul XXIV Termopilele Franţei

Atunci când Jacques Mérey, cu corpul bine mascat de valetul generalului şi cu hainele bine periate de husarul său, intră în sufragerie Dumouriez era acolo singur şi îl aştepta.

— Cetăţene îi spuse lui Jacques Mérey, nu mă miră deloc că Danton mă bănuieşte şi-şi înmulţeşte agenţii în jurul meu, cu un cuvânt îl voi linişti şi pe el şi pe dumneata.

Jacques Mérey se înclină.

— Situaţia este proastă, continuă Dumouriez, dar în tocmai cum putea să şi-o dorească un om călit ca mine.

Bătălia pe care o voi da, va salva sau va pierde Franţa.

Sunt ambiţios şi vreau să leg numele meu de victorie.

Vreau să se spună: "Prusacii nu erau decât la cinci zile de Paris, Dumouriez, un om necunoscut, a salvat naţiunea". Remarcaţi că spun naţiunea. Alţii, ca Villars la Denaint sau mareşalul de Saxa de Fontenoy, au salvat regatul, Dumouriez la Argonne va fi salvat naţiunea.

Pădurea Argonne este Termopilele Franţei. Le voi apăra şi voi fi mai norocos decât Leonida. Hai să mâncăm.

Apoi aşezându-se lovi într-un clopoţel.

— Cheamă-l pe Thévenot şi pe cei doi aghiotanţi ai mei, spuse Dumouriez arătând în acelaşi timp un fotoliu lui Jacques Mérey.

Câteva secunde după aceea, un tânăr în uniforma de şef de brigadă intră. Părea de treizeci-treizeci şi doi de ani, cu o privire ageră şi inteligentă, înalt de statură, îl salută pe Dumouriez, care îi întinse mâna cu familiaritate.

— Şeful de brigadă Thévenot, îl prezentă Dumouriez, întotdeauna primul meu aghiotant şi din când în când consilierul meu.

Şi arătându-l pe doctor:

— Cetăţeanul Jacques Mérey, doctor în medicină, — şi surâzând într-un anume fel — pentru moment reprezentantul poporului, ataşat pe lângă persoana mea.

Apoi, cum doi tineri îmbrăcaţi în uniformă de husari, care nu păreau a avea mai mult de cincisprezece-şaisprezece ani intrară, Dumouriez continuă:

— Domnii Fernig, recruţi sub ordinele mele şi pe care îi iubesc ca pe proprii mei copii.

Şi în adevăr, privirea expresivă şi puţin aspră a lui Dumouriez deveni de o extremă blândeţe când se îndreptă spre cei doi tineri.

Amândoi se apropiară de el, îşi puseră mâinile într-ale lui şi el le surâse patern.

Pe rând aceştia îl sărutară pe frunte.

Jacques Mérey, care se ridicase puţin din fotoliu pentru Thévenot, se sculă de-a binelea în picioare pentru cei doi fraţi, sau mai bine zis cele două surori, căci recunoscu pe dată că erau fete.

— Ne vom lupta şi lupta va fi dârză, după toate probabilităţile, reluă Dumouriez, dacă se va întâmpla o ne norocire vreunuia dintre aceşti copii, te rog să ai grijă, doctore.

Şi fără voia lui oftă.

— Cetăţeanul Mérey, care fusese trimis de *prietenul nostru* Danton la Verdun (şi Dumouriez sublinie cu surâsul şi intonaţia lui cuvântul prieten), a venit să ne anunţe că la fel ca Longwy, oraşul s-a predat după primele lovituri de tun.

— Beaurepaire nu era acolo? întrebă Thévenot.

— Silit de municipalitate să capituleze, Beaurepaire şi-a zburat creierii, ca să nu semneze capitularea, spuse Jacques Mérey.

— Dar asta nu e tot, spuse Dumouriez, doctorul, care a părăsit Parisul numai de trei zile, pretinde că acolo se vor petrece lucruri nemaipomenite.

— Ce anume? întrebă Thévenot.

Tinerii husari tăceau, privirea lor însă vorbea în locul lor.

— Din puţinele cuvinte pe care mi le-a spus Danton, zise doctorul, am înţeles că era important ca Parisul să se compromită tot amestecat până în gât în Revoluţie, astfel încât, nemaiaşteptând clemenţă din partea suveranilor aliaţi, să se îngroape sub ruinele Capitalei.

— Şi cum va proceda Danton?

— S-a vorbit despre masacrul din închisori. Se spune că nu se pot trimite voluntarii, când rămâne în spate un duşman mai periculos decât cel cu care au de luptat în faţă.

— Într-adevăr, spuse Dumouriez, pe care vestea nici nu-l uimi, nici nu-l revoltă, — poate să fie şi asta o tactică.

Cei doi tineri schimbară o privire cu Thévenot, carele răspunse cu o uşoară mişcare din umeri.

Privirea lor însemna *compasiune*, mişcarea din umeri a lui Thévenot însemna *constrângere*.

În acel moment de afară se auzi tropotul uni cal intrând în galop în curte. Cele două fete făcură o mişcare să se ridice în picioare, dar Dumouriez le opri din ochi.

Apoi lui Thévenot:

— Vezi ce este, îi spuse.

Thévenot se duse la fereastră şi o deschise. Stătea la înălţimea curierului care sosea.

— Din partea cui? întrebă Thévenot.

— O să vadă generalul, răspunse curierul întinzând plicul şefului de brigadă.

— Depeşă numai pentru dumneavoastră, după cât se pare, domnule general, spuse Thévenot.

Şi îi întinse generalului hârtia, apoi strigând servitorilor care îl ajutau pe curierul frânt de oboseală să coboare de pe cal:

— Aveţi grijă ca acestui om să nu-i lipsească nimic!

— Numai *pentru mine*, dragul meu Thévenot, repetă Dumouriez. Ştii că eu nu am secrete faţă de dumneata şi faţă de nimeni, adăugă întorcându-se către doctor.

Şi rupând sigiliul continuă:

— Ah! E de la prinţ, spuse, scuzaţi-mă, n-am să pot niciodată să mă obişnuiesc să-i spun Egalité. Ce vrei, dragul meu Thévenot, sunt aristocrat, ştii bine.

Şi întorcându-se iar spre Jacques Mérey, pe măsură ce citea:

— Aveai dreptate, doctore, îi spuse, masacrul a început alaltăieri cu căruţele cu prizonieri care mergeau la Abbaye. Jumătate din ei au fost omorâţi în căruţe, cealaltă jumătate în curtea bisericii unde fuseseră cazaţi. De acolo masacrul s-a întins la Abbaye şi probabil se va întinde şi în celelalte închisori. Marat şi Robespierre au făcut isprava asta. Danton n-a apărut, în acest timp el era pe Câmpul lui Marte, trecea în revistă voluntarii.

Apoi întrerupându-se:

— Ah! Pe cuvântul meu, spuse, asta e prea de tot şi apoi este o chestiune între *burghezi*, care, nu ne priveşte pe noi militarii. Citeşte, doctore, citeşte.

Şi împinse scrisoarea ducelui de Orléns spre cealaltă parte a mesei, cu o expresie de dispreţ, care arăta cât de fericit se simţea să fie general comandant pe câmpul de luptă, în loc să fie ministru la Paris.

Jacques Mérey luă scrisoarea cu calm, dovedind că nu avea nimic de-a face cu dispreţul lui Dumouriez şi o citi în întregime.

— Ah! spuse. Adunarea l-a cerut şi l-a absolvit pe abatele Sioard.

— Adunarea asta cumsecade a îndrăznit! exclamă Dumouriez. Dar va fi biciuită de Comună!

— Manuel, continuă Jacques, l-a salvat la rândul lui pe Beaumarcbais.

— Pe cuvântul meu, spuse Dumouriez, ar fi putut să aleagă mai bine.

— Ducele continuă — spuse Jacques Mérey — anunţându-vă că vă va trimite un curier în fiecare zi şi vă întreabă dacă acceptaţi ca aghiotant! Pe cei doi fii mai mari ai lui.

Şi Jacques Mérey puse apoi scrisoarea pe masă.

— Drace! Făcu Dumouriez, iată întrebări din acelea la care trebuie să te gândeşti înainte să răspunzi. Ce-i trece prin cap, Dumnezeule! Doi prinţi în armata mea! O să vedem.

Toţi rămaseră serioşi, sau cel puţin îngânduraţi în tot restul mesei. Numai cele două surori schimbară încet câteva cuvinte, apoi Dumouriez se sculă şi adresându-se lui Thévenot şi lui Jacques le spuse:

— Cetăţeni, faceţi-mi plăcerea şi urmaţi-mă în biroul meu.

Amândoi se ridicară şi îl urmară pe Dumouriez.

— Ei bine, întrebă Thévenot, ce s-a hotărât la Consiliu?

— Nimic bun. Dillon a propus o ţintă în Flandra. Asta ar fi fost bine acum cincisprezece zile. Inamicul va fi la Paris înainte să ajungem noi la Bruxelles. Ceilalţi vor să se retragă dincolo de Marna. Să laşi inamicul să mai facă un pas în Franţa, înseamnă o ruşine şi aşa a înaintat prea mult. De aceea, continuă Dumouriez, am răspuns că voi reflecta, dar eu îmi şi făcusem planul. I-am spus adineauri scumpului nostru oaspete că pădurile din Argonne vor fi Termopilele Franţei, îmi voi ţine cuvântul. Iată, am aici la cea mai mare scară un plan al pădurii din Argonne, care se întinde, cum veţi vedea, de la Semuy la Triaucourt. Acum ne-ar trebui un om practic, un pădurar, nu suntem decât la şapte sau opt leghe de ea, puneţi un husar să încalece şi să pornească în căutarea primului pădurar apărut în cale.

— Nu e nevoie, cetăţene general, spuse Jacques Mérey.

— Cum nu e nevoie? întrebă Dumouriez.

— Pentru că eu sunt din Stenay, pentru că timp de zece ani am strâns plante pentru experienţele mele, am pescuit şi am vânat chiar în pădurea Argonne, care e într-un fel închisă între două râuri, Oise şi Aisne şi pentru că eu cunosc pădurea mai bine decât oricare pădurar.

— În cazul acesta, spuse Dumouriez, cetăţeanul Danton ne-a făcut un dublu serviciu.

— Vezi, Thévenot, continuă Dumotiriez înflăcărându-se, vezi toate avantajele planului meu? Pe lângă faptul că nu dăm înapoi, pe lângă că nu ne întoarcem la Marna ca ultimă linie de apărare, noi îl determinăm pe inamic să piardă un timp preţios, îl obligăm să rămână în acea Champagne stearpă, pe un pământ pustiu, noroios şi neroditor, unde nici vorbă nu poate fi să-şi hrănească armata, nu i se cedează o regiune bogată sau fertilă în care să-şi petreacă iarna. Dacă inamicul, după ce pierde să zicem vreo zece zile în faţa pădurii, vrea să se ascundă în ea, aici va da peste Sedan şi peste toată linia de fortificaţie a Ţărilor-de-Jos, urcându-se pe panta opusă, dă peste Metz şi armata lui Kellerman. Kellermann cu mine şi cu Galbaud întrunim cincizeci de mii de oameni şi la nevoie putem să dăm lupta, de altfel, nu vezi că cerul este înţeles cu noi? O ploaie continuă, neobosită cade peste prusaci şi îi udă temeinic şi în Lorena au găsit numai noroi, spre Metz şi Verdun, după rapoartele care mi s-au făcut, pământul începe să se înmoaie, Champagne va fi pentru ei o adevărată hârtoapă, ţăranii emigrează, grânele dispar ca şi cum le-ar lua vâltoarea, inamicului nu-i vor mai rămâne decât trei lucruri bune pentru drum: strugurii verzi, boala şi moartea...

— Bravo, generale! strigă Thévenot. Ah, iată, aici vă recunosc.

Jacques Mérey îi întinse mâna. Nu puteai să nu vezi entuziasmul care strălucea în ochii lui.

— Generale, îi spuse, dispuneţi de mine ca paznic ori ca soldat, dar făceţi-mă părtaş într-un fel sau în altul la această mare acţiune care va salva Franţa. Să fim. Întâi învingători şi-mi iau obligaţia să fiu Grecul de la Maraton.

— Ei bine! Făcu Dumouriez, spune-ne repede ce crezi despre locurile de trecere care străbat pădurea Argonne? Nu avem nici o clipă de pierdut, copitele cai lor noştri abia aşteaptă.

Jacques Mérey se aplecă asupra hărţii.

— Thévenot, spuse Dumouriez, ascultă şi nu pierde nici un cuvânt din ce vei auzi.

— Nici o grijă, generale.

Ceva solemn, aproape sfânt era în atitudinea acestor trei bărbaţi care, aplecaţi deasupra unei hărţi, conspirau pentru onoarea Franţei şi pentru salvarea a treizeci de milioane de oameni.

— Avem, spuse Jacques Mérey rupând tăcerea, cinci defileuri în pădurea Argonne. Urmăriţi-le sub degetul meu. Primul, la extremitate, lângă Semuy, îi spune *Chêne Populeux*, al doilea, la înălţimea Sugny-ului, numit *Croix-au-Bois*, al treilea, în faţa oraşului Brecy, numit *Grand-Pré*, al patrulea, în faţă la Vienne-la-Ville, numit Chalade, în sfârşit, al cincilea, care nu este altul decât drumul de la Clermont spre Sarnte-Menehould, numit *Islettes*. Cele mai importante sunt însă cele de la *Grand-Pré* şi *Islettes*.

— Din nefericire sunt şi cele mai depărtate de noi, acolo mă voi duce eu însumi cu toţi oamenii mei.

— Acuma, spuse Jacques Mérey, ca să putem îndeplini această operaţiune, aveţi două drumuri, unul care trece prin spatele pădurii şi care nu întâlneşte inamicul, celălalt, care trece la vedere prin faţa inamicului. Dumouriez se gândi o clipă.

— Voi trece prin faţă, spuse el, văzându-ne că facem această mişcare, — îl cunosc bine pe Clerfayt, este Fabius în persoană, — va crede că mi-au sosit întăriri şi că atac separat pe austrieci şi pe prusaci, el se va retrage dincolo de Stenay, în tabăra lui fortificată de la Brouenne. Aşează-te acolo, Thévenot.

Thévenot se aşeză şi înfierbântat de aceeaşi febră care îl ardea pe general, în luptă cu geniul său, îşi luă pana şi hârtia şi aşteptă.

— Scrie, spuse Dumouriez. Dă-i ordin lui Dubouquet să părăsească departamentul de Nord şi să vină să ocupe Chêne Populeux, — lui Dillon să pornească în marş între Meuse şi Argonne. Eu o să vin după el, cu corpul de armată. El să meargă până la Islettes, pe care o va ocupa, la fel până la Chalade, forţând totul înaintea lui. Mi-aţi cerut, doctore, să ne fiţi de folos, nu ştiu să refuz astfel de cereri bunilor patrioţi. Vă dau un post periculos: veţi fi ghidul lui.

— Mulţumesc, spuse Jacques, întinzând mâna lui Dumouriez.

— Eu, continuă Dumouriez, iau asupra mea Croix-au-Bois şi *Grand-Pré*. Ai scris?

— Da, îi răspunse Thévenot care, de când îi dicta generalul, se obişnuise să scrie tot atât de repede cum îi vorbea.

— Acuma, ordin lui Beurnonville să părăsească frontiera Ţărilor-de-Jos, unde nu are nimic de făcut, — şi să fie în 13 la Rethel cu zece mii de oameni.

— Şi îndată puneţi să se anunţe plecarea şi să se sune încălecarea!

Acest ultim ordin Dumouriez îl dădu celor doi fraţi sau celor două surori Fernig, care se avântară în galop spre oraş.

După un sfert de oră, ordinul lui Dumouriez era executat şi în aşteptare, sunetele trompetei şi duruitul surd al tobelor dominau zarva stârnită.

Capitolul xxv Crucea de pădure

După două ore toată armata era în marş şi îşi instala tabăra la patru ore de Sedan.

A doua zi Dillon ştia unde se aflau avanposturile lui Clerfayt, ocupând cele două maluri ale râului Meuse.

La numai o oră, sub conducerea lui Jacques Mérey, cu cei o mie cinci sute de ostaşi, generalul Miakinsky ataca cei douăzeci şi patru de mii de austrieci ai lui Clerfayt, aşa cum prevăzuse Dumouriez, se retrăgeau şi se închideau în tabăra lor din Brouenne. Dillon îşi croi drum prin faţa defileului de la Chêne Populeux care, aşa cum am spus, trebuia să fie ocupat şi apărat de generalul Dubouquet şi îşi continuă marşul său între Meuse şi Argonne, urmat de Dumouriez şi de cei cinci-sprezece mii de oameni ai săi.

Peste două zile, Dumouriez ajunse la Baffu, acolo se opri ca să ocupe defileurile de la Croix-aux-Bois şi de la *Grand-Pré*.

Dillon îşi continuă drumul cu îndrăzneală, trecând, lăsase două mii de oameni să păzească Chalade şi ajunse la Islettes, unde îl găsi pe Galbaud cu patru mii de oameni.

Generalul venise din proprie iniţiativă, dar nu-l întâlnise încă pe Fabre d'Englentine, care îl pândea pe drumul spre Châlons.

La Islettes, Jacques Mérey îi deveni într-adevăr util lui Dillon, cunoştea regiunea, râpele şi colinele, îi sugeră generalului cea mai bună poziţie pentru baterie, pe vârful muntelui care domina Islettes, o aşezare nemaipomenită care făcea imposibilă trecerea inamicului. Şi astăzi, după atâţia ani, se mai văd urmele acestui minunat adăpost.

În afara acestei baterii, Dillon ridică linii de apăsare foarte bune, făcu metereze din copaci, care se transformară în tot atâtea baricade şi puse astfel complet stăpânire pe cele două drumuri care duceau către Sainte-Menehould şi de la Sainte-Menehould către Châlons. Lucrările lui Dumouriez la *Grand-Pré* erau tot atât de formidabile: armata era rânduita pe înălţimi, desfăşurându-se în amfiteatru, la poalele acestor înălţimi se întindeau pajişti în care inamicul, neavând încotro, trebuia să rămână descoperit.

Două poduri de peste Aire erau păzite de două avangărzi care, în caz de atac, s-ar fi retras dându-le foc, în cazul însă când Dumouriez ar fi fost fugărit din înălţime în înălţime, atunci urma să coboare pe versantul opus, să ajungă în faţa râului Aisne, care îl pusese

între ele şi prusaci şi să arunce în aer cele două poduri, ridicând astfel între el şi prusaci un obstacol de netrecut.

Or, era aproape sigur că inamicului îi vor eşua atacurile şi că de la înălţimea acestui post Dumouriez va domina liniştit situaţia.

În ziua de 8 se află că în ajun Dubouquet, cu şase mii de oameni, ocupase trecerea de la Chêne Populeux, singurul punct care rămase liber era deci cel de la Croix-aux-Bois, aflat între Chêne Populeux şi *Grand-Pré*. Dumouriez se deplasă până acolo, puse să se strice drumul, să se taie copacii şi îl însărcină pe un colonel să apere acest drum cu două escadroane şi două batalioane.

Din clipa aceea planul era îndeplinit, râul Argonne, ca şi Termopilele, era păzit. Parisul avea înaintea lui o fortificaţie pe care însuşi cel ce o ridicase o socotea de netrecut.

Ducele de Orleans îşi ţinea între timp cuvântul. Zi de zi Dumouriez era informat despre masacrele din închisori, toate acele hidoase asasinate — ale doamnei de Lamballe, ale copiilor la Bicêtre, ale femeilor la Salpetriere — îi produceau silă, sub o aparentă nepăsare îşi notă totul în carneţel şi surâzând făcea legământ să răzbune, dacă va ajunge vreodată la putere, toate abuzurile.

Însuşi ducele de Orleans nu fusese lăsat în pace în timpul masacrelor. I se adusese sub ferestre capul doamnei de Lamballe, sub pretext că o prietenă a reginei trebuia să fie o duşmană a ducelui de Orleans, atât pe el cât şi pe doamna de Buffon îi siliseră totuşi să salute acest cap., doamna de Buffon se ridicase de la masă şi palidă, aproape lividă, pe jumătate moartă, apăruse în balcon.

Ducele de Orleans, care îi servea Doamnei de Lamballe un venit la partea ei de avere, îi scria lui Dumouriez:

"Averea mea, cu ocazia acestei morţi, a crescut cu o rentă de 300.000 de franci, dar capul meu nu se ţine decât într-un fir. Vă trimit pe cei doi fii mai mari, salvaţi-i."

Din clipa aceea nu mai putea să şovăie, trebuia să-i primească, în ziua de 10, ducele de Chartes veni din Flandra franceză cu regimentul său în care fratele lui, ducele de Montpensier, slujea ca locotenent.

La acea epocă ducele de Chartes era un tânăr frumos şi curajos, în vârstă de numai douăzeci de ani, crescut de doamna de Genlis în spiritul învăţăturilor lui Jean-Jacques, era foarte instruit, cu toate că avea o cultură mai mult generală decât aprofundată şi temeinică, în cele câteva lupte la care luase parte, dăduse dovadă de un rar curaj.

Fratele lui nu era încă decât un copil, dar un copil încântător, ca cel pe care l-am cunoscut şi purta acelaşi nume cu el.

Dumouriez îl primi bucuros şi din acea zi îi încolţi în minte o idee.

De Ludovic al XVI-lea nu mai putea fi vorba, prea multele greşeli şi chiar sperjurul îl făcuseră odios naţiunii. Republica era iminentă, dar va dura oare? Dumouriez nu credea. Contele de Provence şi Contele d'Artois exilându-se, renunţaseră la tronul Franţei. Nu trebuia decât să popularizeze numele ducelui de Chartre, prin două sau trei victorii la care ar lua parte şi, la un moment dat, să-l prezinte Franţei ca pe o alternativă între republică şi regalitate.

Acesta era visul pe care îl nutrea Dumouriez.

Împreună cu ducele de Chartre şi fratele acestuia, i se alăturaseră din nou trupele pe care Dumouriez le comandase în Flandra, erau oameni curajoşi, căliţi în lupte, foarte devotaţi. Dacă mai există vreo îndoială în privinţa lui Dumouriez, aceasta se risipise în urma celor povestite de noii-veniţi despre generalul lor.

Apoi Dumouriez, cu inteligenţa lui superioară, îşi dădea seama că în primul rând trebuia susţinut moralul soldaţilor.

Ordonă să cânte muzica de trei ori pe zi. Dădu baluri în aer liber cu iluminaţi prin pomi, baluri la care atrase toate fetele frumoase din Cernay, din Melzicourt, din Vienne-le-

Chateau, din Chalade, din Saint-Tomas, din Vienne-la-Viile şi din Islettes. Cei doi prinţi îşi făcură debutul popularităţii dansând cu ţărăncile. Cei doi tineri husari îi ajutau cât puteau. De două sau de trei ori Dumouriez invită la aceste baluri pe ofiţerii prusaci şi austrieci din Stenay, din Dun-sur-Meuse, din Charny şi din Verdun, dacă ar fi venit, avea de gând să-i ducă să viziteze liniile de apărare. Dar ofiţerii nu veniră şi astfel Dumouriez nu putu să se laude cu ce avea el.

Suferinţele erau totuşi aproape aceleaşi pentru soldaţii noştri ca şi pentru inamic, ploua cinci zile din şase, erau obligaţi să acopere cu pietriş de râu locul unde se dansa, vin prost, bere proastă, dar în aer plutea cuvântul şefului, flacăra din Midi, dacă-l vedeau vesel pe general, soldaţii cântau, dacă-l vedeau că mănâncă pâine neagră şi râde, soldaţii mâncau pline neagră şi strigau: *Trăiască Naţiunea!*

La un moment dat se petrecu un lucru grav şi care dovedi de la un capăt la celălalt Spiritul întregii armate pe care se sprijinea salvarea Franţei.

În fiecare zi soseau detaşamente de voluntari, care erau încorporate în regimente. Châlons, ca şi celelalte oraşe, îşi trimisese contigentul lui, dar Châlons se descotorosise, în folosul Revoluţiei, de tot ce avusese mai rău, trimisese o ceată veselă, printre care se găseau vreo cincizeci de bărbaţi care, în baza circularei lui Marat, — luaseră parte la masacrele deţinuţilor politici din septembrie, începură să răcnească "*Trăiască Marat! Capul lui Dumouriez! Capul aristocratului! Capul trădătorului!*" Credeau că îşi vor alătura trei sferturi din armată, dar se pomeniră singuri, însă, în timp ce aceştia se străduiau să semene discordie printre patrioţi, Dumouriez împreună cu husarii lui încălecă. Rebelii văzură că se aşezau într-o parte patru tunuri în baterie, iar în cealaltă parte un escadron se pregătea de atac. Dumouriez ordonă tunarilor să aprindă fitilele, husarilor să scoată săbiile din teacă şi respectând exact tactica răzvrătiţilor, se apropie de ei la o distanţă de vreo treizeci de paşi şi le spuse răspicat:

— Armata lui Dumouriez, nu primeşte în rândurile ei decât buni patrioţi şi oameni cinstiţi. Armata îi dispreţuieşte pe maratişti şi are aversiune faţă de asasini, în mijlocul vostru sunt mizerabili care vă împing la crimă. Alungaţi-i singuri dintre voi! Dacă nu, dau ordin artileriştilor să tragă şi eu cu husarii mei voi trece prin sabie pe toţi cei care vor mai rămâne în picioare. Trebuie să înţelegeţi: în rândurile noastre, fără maratişti, fără asasini, fără călăi. Izgoniţi-i! Deveniţi buni, bravi şi mari, ca acei printre care aveţi cinstea şi onoarea să fiţi admişi! Cincizeci sau şaizeci de oameni fură izgoniţi, se făcură nevăzuţi de parcă ar fi intrat în pământ. Restul se întoarseră în rânduri şi se conformară spiritului armatei, cu totul curăţat de abuzurile de până atunci.

Regele Prusiei rămase la Verdun până la 10 septembrie, repetând celor care vroiau să-l asculte că el se afla acolo ca să înapoieze regelui regalitatea, preoţilor bisericile, proprietarilor bunurile lor.

Aceste cuvinte, am mai spus-o, îl făcuse pe ţăran să ciulească urechea. Dacă n-ar fi fost vorba decât să înapoieze preoţilor biserica, spiritul francez, care este profund religios, le-ar fi deschis el însuşi porţile, dar înapoind preoţilor bisericile, se înapoiau clerului toate averile.

Or, de la mănăstiri şi de la ordinele religioase fuseseră confiscate bunuri de patru miliarde, iar prin vânzările acestor confiscări, ca urmare firească, proprietăţile trecuseră din mâna inactivă în cea vie, de la leneşi la harnici, de la preoţii uşuratici, de la canonicii burduhănoşi, de la episcopii pompoşi, la plugarii cinstiţi, în opt luni Franţa îmbrăcase o haină nouă.

În ziua de 10 totuşi prusacii începură să se agite, sondară toate avanposturile franceze şi încercară scurte ciocniri de-a lungul detaşamentelor noastre.

În mai multe puncte soldaţii noştri erau atât de nerăbdători, să ajungă la o acţiune decisivă, încât escaladară liniile fortificate şi atacară la baionetă.

În aceeaşi seară se dădu raportul la general. Jacques Mérey, care nu avea nici o funcţie precisă, luase asupra lui inspectarea tuturor posturilor. Tocmai se întorsese din inspecţie spunând că trecerea de la Croix-aux-Bois nu era destul de bine păzită.

Din păcate, nu se înţelesese asupra acestui punct cu colonelul comandant. Trecerea de la Croix-aux-Bois era singurul loc pe unde prusacii, nu tatonaseră o pătrundere. Colonelul pretinse că locul le era necunoscut şi socotise nu numai că avea oameni destui pentru a-şi apăra această poziţie, dar că putea chiar să ia de acolo două sau trei sute de oameni şi să-i trimită în tabăra *Grand-Pré*. Jacques Mérey insistă pe lângă Dumouriez, dar colonelul, care ţinea să-i demonstreze că avea dreptate, trimise la Chalade un batalion îşi un escadron.

Noaptea următoare, frământat de presentimente, Jacques Mérey încalecă şi se îndreptă spre trecătoarea Croix-aux-Bois.

Dar pe măsură ce înainta, alte gânduri decât cele care-i determinaseră plecarea le luară locul în mintea sa şi începu să viseze la Eva, cum visa când era singur.

Se gândea la Eva.

La viaţa lui atât de goală de când părea şi chiar era atât de agitată.

Desigur, Jacques Mérey era un foarte mare patriot, da, Franţa avea în inima lui locul pe care trebuia să-l aibe, dar nimic din atotputernicia ei nu făcuse să dispară amintirea Evei.

Unde era ea? Ce făcea? Nu-i fusese smulsă oare înainte de a fi fost desăvârşită creaţia, nu a trupului, ci a creierului ei?

O să rămână frumoasă, putea să pună prinsoare că se va face şi mai frumoasă, dar oare judecata ei va putea fi susţinută de educaţia pe care de abia apucase să i-o dea? Va putea gândi oare liber pentru a-şi păstra o linie de conduită conformă propriilor ei simţăminte? Memoria ei va putea fi atât de tenace pentru a reuşi să închidă în inima ei amintirea celui care, după Dumnezeu, o făcuse ceea ce era?

"Oh! Murmură Jacques. În mintea ei se făcuse lumină, dar în suflet îi mai stăruia încă tulburarea..." Şi vedea imaginea ei pierzându-se puţin câte puţin în acel suflet — ca să spunem aşa — nedesăvârşit, până când se contopea în acea noapte a trecutului în care plutesc visele fără noimă.

Jacques Mérey zvârlise hăţul pe gâtul calului... Nu mai mergea pe la marginea pădurii Argonne, nu mai urma malurile râului Aisne, nu se mai ducea să supravegheze trecătoarea ameninţată de la Croix-aux-Bois. Se afla la Argenton, în casa misterioasă, sub arborele ştiinţei, o conducea pe Eva spre grotă în care pentru prima oară îi spusese că îl iubea şi unde parcă i-o spunea încă. Retrăia în sfârşit viaţa lui fericită, — când, deodată i se păru că aude pocnete de armă, schimb de focuri, urmate de un strigăt de alarmă.

Dintr-o singură mişcare se ridică în scări şi calul nechează.

Toată nălucirea trecutului dispăru ca prin farmec. Asemenea unui somnoros care luat şi purtat de vise într-o grădină minunată, sub un soare luminos, se pomeneşte într-un deşert, în plină noapte, în fundul prăpăstiilor, se trezi şi Jacques Mérey pe un drum plin de noroi, într-o pădure întunecată, ud de ploaia măruntă şi îngheţată, în toiul fulgerelor artileriei şi al schimbului de focuri ce licăreau în desimea pădurii.

Îndemnă calul şi o porni la galop dar ajungând în poiana Longwée, se găsi în mijlocul fugarilor.

Îşi dădu pe dată seama ce se întâmplase, Croix-aux-Bois fusese atacată, cum prevăzuse, iar poziţia forţată de austrieci şi de emigraţii comandaţi de prinţul de Ligne. Chiar în marginea micii câmpii se formase un fel de batalion în careu. Jocques Mérey alergă în partea unde se mai opunea încă rezistenţă. Dar pe măsură ce se apropia, vedea cum trei sau patru sute de cavaleri îl înconjurau pe colonelul francez aflat în mijlocul celor câtorva sute de oameni cu care încerca să-şi sprijine retragerea. Jacques Mérey se aruncă în această învălmăşeală. Colonelul lupta corp la corp cu doi dintre cavaleri care, printr-o şarjă în plin şi strigând "Trăiască regele", rupseseră careul.

Cu două focuri de pistol Jacques îi prăvăli de pe cai, dar în acelaşi moment se trezi înconjurat, luă sabia, apoi în plin întuneric pară şi dădu câteva lovituri. Era o noapte foarte întunecoasă, nu se vedea decât la lumina focurilor de pistol, în licărirea a două-trei focuri

de armă i se păru că recunoaşte, în uniforma verde-cenuşie a emigranţilor, pe seniorul de Chazelay. Scoase un strigăt că de fiară şi-şi repezi calul spre el, dar tot atunci simţi că-i slăbeşte calul, un glonţ îl atinsese la cap exact când se arcuise să treacă un obstacol. Se prăbuşi între picioarele animalului, rămase o clipă nemişcat, adăpostindu-se după el, apoi se ridică şi strecurându-se printr-un luminiş ajunse la adăpostul pădurii, în împărăţia întunericului.

Nu putea face nimic în această crâncenă încăierare în urma căreia inamicul cucerea una dintre trecători, dar va însemna foarte mult dacă-l va preveni la timp de această catastrofă pe Dumouriez. Se rezemă de trunchiul unui stejar, se pipăi să-şi. Dea seama dacă fusese rănit, apoi orientându-se, îşi aminti că o potecă ducea de la Longwe la *Grand-Pré* iar de aici mergea de-a lungul unuia din izvoarele râului Aisne, îşi încorda auzul şi desluşi susurul apei, coborî un taluz şi ajunse la izvor. Din clipa aceea se linişti, cum găsise izvorul, găsi şi poteca, aflată doar la o leghe şi jumătate de *Grand-Pré*. Într-adevăr, în trei sferturi de oră ajunse acolo.

Era ora două dimineaţa în momentul când, ud de ploaie şi de sudoare, acoperit de noroi şi de sânge, bătea la uşa generalului.

Capitolul XXVI Prinţul de Ligne

Jacques Mérey avea un simţ prea dezvoltat al situaţiilor critice de război, ca să comunice întâmplarea altcuiva decât generalului comandant.

În asemenea situaţii numai sângele rece, hotărârea rapidă şi mai ales calmul generalului puteau salva armata.

Ştia unde e camera lui Dumouriez şi tocmai se gândea să-l trezească prin plantonul din anticameră, când văzu că pe sub uşă se strecura o dâră de lumină.

Bătu. Vocea sigură şi clară a generalului răspunse:

— Intră.

Dumouriez nu se culcase încă. Lucra la *Memoriile* lui, unde avea obiceiul să însemneze zilnic tot ceea ce i se întâmpla.

Fiind cu câteva zile în întârziere, încerca să le pună din nou la punct.

— Ah, ia te uită, spuse el văzându-l pe Mérey plin de noroi şi de sânge. Pariez că-mi aduci o veste proastă!

— Da, generale. Trecătoarea de la Croix-aux-Bois a fost străpunsă de austrieci.

— Presimţeam. Şi colonelul?

— Ucis.

— Era singura lui salvare.

Dumouriez se îndreptă cu toată grabă către o hartă mare a pădurii Argonne atârnată în perete.

— Ah, spuse resemnat, fiecare om trebuie să-şi aibe defectele şi calităţile lui. Plin de elan pentru a concepe, îmi lipseşte deseori răbdarea în executare. Ar fi trebuit să examinez cu proprii mei ochi fiecare trecătoare. N-am făcut-o şi ca un imbecil ce sunt, am scris Adunării că Argonne va fi Termopilele Franţei! Uite Termopilele mele cotropite şi tu nu eşti mort, Leonidas?

— Din fericire, spuse Jacques Mérey, după Termopile — Salaminele!

— Îţi vine uşor să spui asta, făcu Dumouriez cu cel mai mare calm. Dar dacă Clerfayt nu-şi pierde timpul, aşa cum îi e obiceiul, dacă ocoleşte poziţia *Grand-Pré* şi cu cei treizeci, de mii de austrieci ocupă trecătoarea de la Aisne, în timp ce prusacii mă vor ataca din faţă cu şaptezeci şi cinci de mii de oameni, — închis cum mă aflu, cu cei douăzeci şi cinci de mii

de soldaţi ai mei, între două cursuri de apă şi pădure, — nu-mi mai rămâne decât să mă predau sau să-mi las oamenii ucişi, de la primul până la ultimul. Singura armată pe care se bizuia Franţa, e nimicită şi domnii aliaţi pot lua nestingheriţi drumul spre Capitală.

— Trebuie, fără să pierdem nici o clipă, să-i scoatem din poziţie, generale.

— Este tocmai ce vreau să fac. Trezeşte-l pe Thévenot din camera de alături.

Jacques Mérey deschise uşa şi-l chemă pe Thévenot. Acesta dormea totdeauna iepureşte, sări din pat, îşi trase pantalonii şi veni în grabă.

— Croix-aux-Bois e cucerită, îi spuse Dumouriez, scoală-l pe Charot, să plece cu şase mii de oameni şi, orice-ar fi, să ia îndărăt poziţia.

Thévenot nu zăbovi decât ca să se îmbrace, se avânta spre cartierul generalului-Charot, îl trezi şi îi transmise ordinul generalului comandant.

Între timp, Jacques Mérey îi dădu lui Dumouriez toate amănuntele asupra celor ce se petrecuseră sub ochii lui la Croix-aux-Bois.

Când Dumouriez îl auzi că se întorsese în tabăra *Grand-Pré* prin poteci care traversau pădurea, îl întrebă dacă ar putea călăuzi prin aceleaşi locuri o coloană care să atace prin flanc, în timp ce Charot va ataca din faţă.

Jacques Mérey acceptă să însoţească această coloană, care să fie formată numai din infanterie, în ce privea cavaleria, socotea că era cu neputinţă să treacă prin asemenea hăţişuri.

Oricâtă osteneală îşi, dăduseră, se luminase bine de ziuă când coloana era gata de plecare. Dar Dumouriez se, gândi că un atac de zi atrăgea după el multe şi felurite perspective, în timp ce, atacând noaptea, dintr-o parte de unde nu putea să aştepte inamicul şi obligat totodată să se apere în faţă, avea destule motive să nădăjduiască.

Trei ore îi trebuiau generalului Charot ca să străbată cele trei leghe pe şoseaua care îl obliga la un dublu ocol. Lui Jacques Mérey nu-i trebuia decât o oră şi jumătate ca să-şi ducă coloana până la înălţimea de la Longwée.

Se stabili deci că generalul Charot să plece la ora cinci ca să ajungă pe înserat la intrarea defileului şi Jacques Mérey să o pornească la şase şi jumătate. Primele lovituri de tun ale lui Charot — care aducea cu el două tunuri de câmp — trebuiau să servească drept semnal de atac lui Mérey.

Mérey avu deci timp să-şi schimbe hainele şi să facă o baie înainte de a porni iar la drum şi la şase şi jumătate, cu costumul lui de reprezentant şi cu puşca soldăţească în mână, o porni în capul coloanei.

Ducele de Chartres ceruse să facă parte din expediţie. Dar Dumouriez îi spusese râzând:

— Răbdare, răbdare, excelenţă, aşteptaţi o bătălie la lumina zilei, luptele de noapte nu se potrivesc prinţilor de sânge.

Apoi adăugase cu voce scăzută:

— Mai ales când sunt apţi să urmeze la tron!

La ora opt Mérey cu cei cinci sute de oameni ai lui zări la un sfert de leghe printre arbori focurile de bivuac care tăiau pădurea pe toată linia defileului, dar care se grupau mai numeroase în jurul satului Longwée unde se afla cartierul general al prinţului de Ligne.

Fiecare soldat îşi scoase raniţa, se aşeză pe ea, mâncă o bucată de pâine, sorbi o înghiţitură de rachiu şi plin de nerăbdare aşteptă.

Spre ora zece se auziră primele focuri de puşcă schimbate între avanposturile austriece şi avangarda franceză. După vreo zece minute, bubuitul tunului anunţă că artileria lua parte la atac.

De la primele focuri de armă coloana destul de mică a lui Jacques Mérey observă o mare tulburare pe tot întinsul defileului, la lumina focurilor se vedeau soldaţii apucând armele şi alergând spre locul unde se dădea atacul.

Jacques Mérey se străduia să-şi stăpânească oamenii, — instrucţiunile erau precise: să nu treacă la asalt înainte de a fi auzit prima lovitură de tun.

În sfârşit, acea bubuitură de tun atât de mult aşteptată se auzi. Soldaţii îşi luară puştile şi cu Jacques Mérey în frunte se avântară.

— La baionetă! strigă Jacques Mérey. Nu trageţi decât în ultima clipă!

Şi toţi se repeziră la strigătul magic "Trăiască Naţiunea!" care repetat de ecoul pădurii ar fi putut să-i facă pe austrieci şi pe emigraţi să creadă că era scos din zeci de mii de piepturi.

Dar ca să lupte împotriva Franţei, emigraţii nu se dovedeau mai puţin curajoşi. Strigătul "Trăiască regele!" răspunse celui de "Trăiască Naţiunea". Şi asemenea unui vârtej, o şarjă de cavalerie condusă de un bărbat cam de treizeci-treizeci şi cinci de ani, purtând uniforma de colonel austriac, — veston alb, pantalon roşu, centură de aur, — coborî din înălţimea colinei unde se întindea satul.

— Foc la douăzeci de paşi şi primiţi-i pe supravieţuitori în baionete!

Apoi, cu voce care se făcu auzită de toţi, strigă:

— Ofiţerul e al meu!

Şi aşezându-se În mijlocul drumului, în fruntea coloanei, Jacques Mérey aşteptă ca primii cavaleri să se apropie la douăzeci de paşi, apoi ochi ofiţerul şi trase.

Cinci sute de focuri de armă însoţiră focul lui.

Fiecare se postase cât mai bine cu putinţă ca să tragă, fiecare ochise la lumina focurilor de bivuac. Şoseaua nu îngăduia cavaleriei să atace decât în front de opt oameni, dar gloanţele încrucişându-se se înfigeau din amândouă taberele printre rânduri, căzură mai mult de o sută de cai şi de două ori pe atâţia oameni.

Cât despre ofiţer, ucis pe loc de un glonţ primit chiar în mijlocul pieptului, se rostogolise lângă Jacques Mérey, târât până aici de galopul calului.

Şoseaua era într-atâta acoperită de cadavre de oameni şi de cai, încât ultimele rânduri nu mai putură să treacă, peste această baricadă însângerată care se ridicase între ei şi patrioţi.

Unii dintre supravieţuitorii scăpaţi de la masacru se aruncară în baionete şi fură ucişi sau luaţi prizonieri.

— Încărcaţi! strigă Mérey. Foc de voie!

Patrioţii îşi reîncărcară puştile şi avântându-se pe sub crengile copacilor de pe ambele laturi ale şoselei, ceea ce călăreţii nu puteau face, urmăriră inamicul trăgând în plin. Cât despre cei care descălecaseră, erau lăsaţi în seama baionetei, toţi se apărau cu îndârjire, mai întâi fiindcă erau curajoşi, apoi fiindcă ştiau că orice emigrat luat prizonier era împuşcat.

De aceea preferau să termine pe câmpul de luptă decât în şanţurile vreunei fortăreţe sau lângă un zid vechi.

În rest, se auzea tunul lui Charot care se apropia, dovadă sigură deci că austriecii băteau în retragere, ei comiseseră aceeaşi greşeală, după ce cuceriseră Croix-aux-Bois, nu puseseră o pază serioasă la trecătoare.

Fugarii ajunseră în spatele coloanei austriece, anunţând că armata era străpunsă, că emigraţii erau pe trei sferturi exterminaţi, iar şeful lor, prinţul de Ligne, căzuse răpus de primul foc de armă care fusese tras.

Dezordinea îşi făcu loc în rândurile austriecilor şi ale emigraţilor, fiecare se ascundea în pădure şi trăgea. Rezistenţa cedă puţin câte puţin, trei sau patru sute de austrieci fură ucişi, tot atâţia prinşi, două sute cincizeci de emigraţi rămaseră pe câmpul de luptă.

Câţiva dintre ei, după o rezistenţă îndârjită, fură conduşi la generalul Dumouriez.

Cât despre Jacques Mérey, imediat ce lupta încetase, se gândi la răniţi. Ambulanţele erau încă prost organizate la acea epocă sau mai bine zis erau ca şi inexistente. Temându-se de vreo revenire în ofensivă a inamicului, puse să fie adunaţi toţi caii fără stăpân care puteau fi găsiţi şi printre ei şi cel al prinţului de Ligne, pe care îl recunoscură după pâsla de sub şea şi după broderiile cu fir de aur de pe oblânc şi cu ajutorul lor să transporte răniţii la Vouziers unde stabili cartierul general al bolnavilor săi, lăsând altuia mai ambiţios grija de a duce generalului comandant vestea victoriei.

Jacques Mérey ordonă ca austriecii să fie aduşi cu aceeaşi grijă ca şi răniţii francezi, să fie culcaţi în aceleaşi camere şi să primească aceleaşi îngrijiri.

Dar abia fusese instalată ambulanţa, abia se făcuseră primele pansamente, că tunul se auzi din nou şi de astă dată apropiindu-se de Vouziers, ceea ce însemna că generalul Charot bătea, la rândul lui, în retragere.

Într-adevăr, după două ore, câţiva dintre acei oameni, care au parcă aripi la picioare când e vorba să vie să-ţi vestească o catastrofă, sosiră la Vouziers spunând că generalul Charot, urmat de corpul de armată, bătea în retragere.

Clerfayt, înţelegând importanţa poziţiei de la Croix-aux-Bois şi auzind bubuiturile tunului, alergase cu cei treizeci de mii de oameni care îi rămăseseră şi cu ei răsturnase tot ce întâlnise în cale.

Cineva îl anunţă pe Jacques Mérey că unul dintre soldaţii care luptase sub comanda lui avea să-i încredinţeze diverse obiecte preţioase pe care nu vroia să le dea altcuiva, îl chemă la el, era un caporal. Acesta scotocise prin buzunarele şefului emigraţilor şi găsise o pungă în care erau o sută de ludovici de aur, un portofel în care era o scrisoare începută pentru soţia lui, un ceas împodobit cu diamante şi mai multe inele de preţ.

I le aducea pe toate doctorului, întrucât el era cel care-l doborâse pe prinţ şi, după legile strict militare, el trebuia să-l moştenească.

— Prietene, îi spuse Jacques Mérey, nu am nici un drept la toate aceste obiecte, dar pentru că sunt în mâinile mele, iată, după părerea mea, ce trebuie să facem cu ele: trebuie chemaţi medicii din Méziers, de la Sedan, de la Rethel, Reims şi Sainte-Menehould să rămână devotaţi celor bogaţi, dar pentru îngrijirile pe care, le vor da celor săraci să fie plătiţi din cei o sută douăzeci de ludovici ai prinţului de Ligne. Eşti de acord cu mine?

— Bineînţeles, cetăţene reprezentant.

— Cum prinţul de Ligne nu este un emigrat, ci prinţ din Hainaut, district al imperiului german împărţit între Belgia şi Franţa — iar bunurile lui nu sunt confiscate, eu mai sunt de părere că portofelul, ceasul şi bijuteriile găsite asupra lui să le înmânăm generalului Dumouriez, el le va transmite soţiei prinţului, care, orice-ai spune, are mai multe drepturi la moştenire decât mine.

— Şi asta e drept, spuse caporalul.

— În sfârşit, continuă Jacques, cum nu trebuie să scad în faţa camarazilor tăi meritul frumoasei tale fapte, tu vei fi acela care vei duce generalului comandant, o dată cu o scrisoare din partea mea şi portofelul, ceasul şi bijuteriile. Apoi, cât mai repede cu putinţă, îmi vei aduce aici răspunsul generalului şi, cum acest răspuns trebuie să-l am foarte urgent, vei lua calul prinţului, pe care îl consider de acum încolo al meu şi vei spune generalului că îl rog, din dragoste pentru mine, să-l treacă în grajdurile sale.

După patru ore caporalul se întorcea călare pe un cal pe care Dumouriez i-l trimitea lui Jacques Mérey în schimbul celuilalt.

Îi aduse o scrisoare din partea lui Dumouriez, în care îi spunea doar atât:

"Vino repede, am nevoie de dumneata. Dumouriez".

— Ei, se adresă soldatului, pari mulţumit, viteazul meu.

— Cred şi eu, răspunse acesta, generalul m-a făcut sergent şi mi-a dăruit ceasul lui.

Şi-i arătă lui Jacques Mérey ceasul pe care i-l dăduse Dumouriez.

— Bravo, spuse Jacques Mérey râzând, e de argint.

— Da, răspunse soldatul, dar galoanele sunt de aur.

Capitolul XXVII Kellermann

Jacques Mérey îl găsi pe Dumouriez calm, cu toate că situaţia era aproape disperată.

Charot, în loc să se retragă spre *Grand-Pré*, anticipase şi se retrăsese spre Vouziers.

Dumouriez, cu cei cincisprezece mii de oameni ai lui, se văzuse deci izolat de Charot, care era, cum am spus, la Vouziers şi de Dubouquet care era de Chêne Populeux, prin cei treizeci de mii de oameni ai lui Clerfayt.

Generalul-comandant scria.

Îi dădea ordin lui Beurnonville să grăbească marşul spre Rethel, unde nu ajunsese şi unde ar fi trebuit să fie încă din ziua de 13, lui Charot şi lui Dubouquet să facă joncţiunea şi să mărşăluiască spre Sainte-Menehould.

În sfârşit, scrise ultima scrisoare lui Kellerman, în care îl ruga, ca orice zvonuri ar auzi şi oricât de dezastruoase ar fi aceste zvonuri să nu se oprească nici o clipă şi să continue marşul spre Sainte-Menehould.

Primele două scrisori le încredinţa celor doi tineri husari care, cunoscând regiunea şi călărind bine, puteau, în patru sau cinci ore, să ajungă la Alligny printr-un ocol, le dădu ordin să meargă pe două drumuri diferite, ca până la urmă, dacă unul din ei ar fi oprit în drum, celălalt să îndeplinească misiunea.

Amândoi husarii plecară.

Apoi, luându-l deoparte pe Jacques Mérey, generalul îi spuse:

— Cetăţene Jacques Mérey, de două zile ne-ai dat atâtea dovezi de patriotism şi de curaj, iar la rândul dumitale m-ai văzut acţionând atât de sincer, încât între noi nu mai pot fi nici îndoieli, nici bănuieli.

Jacques Mérey îi întinse mâna generalului.

— În faţa cui aveţi nevoie să răspund de dumneavoastră, aşa cum aş răspunde de mine însumi? îl întrebă.

— Nu de asta este vorba. Vei lua cel mai bun cal şi te vei duce în întâmpinarea lui Kellermann, nu îi vei vorbi în numele meu — bătrânul alsacian este jignit că a fost pus sub ordinele unui general mai tânăr decât el, iată de ce nu se prea grăbeşte să-mi dea ascultare, dar îi vei vorbi în numele Franţei, mama noastră a tuturor, îi vei spune că Franţa, cu mâinile împreunate, îl imploră să facă joncţiune cu trupele mele, o dată făcută joncţiunea, îi voi lăsa lui comanda, dacă asta doreşte şi voi servi sub ordinele lui, ca general, ca aghiotant, ca soldat. Foarte viteaz, Kellermann este în acelaşi timp prudent până la şovăială, el nu poate fi deci la câteva leghe de aici. Cu cei douăzeci de mii de oameni ai lui va învinge oriunde, găseşte-l, adu-l. În planul meu îi rezerv înălţimile de la Gizaucourt, dar să-şi amplaseze oamenii unde va dori, numai să putem să ne dăm mâna. Iată planul meu: într-o oră ridic tabăra, în spate mă sprijin de Dillon, pe care-l las la Mettes. Mă grupez cu Beurnonviile şi cu bătrânii mei soldaţi din tabăra de la Maulde, — asta înseamnă douăzeci şi cinci de mii de oameni, cu cei şase mii ai lui Charot şi cu cei patru mii ai lui Dubouquet înseamnă treizeci şi cinci de mii de oameni, cu douăzeci de mii ai lui Kellermann, — iată cincizeci şi cinci de mii. Cu cincizeci şi cinci de mii de soldaţi veseli, sprinteni, perfect sănătoşi, voi ţine piept dacă trebuie chiar la optzeci de mii. Dar îmi trebuie Kellermann. Fără Kellermann sînt pierdut şi Franţa e pierdută. Pleacă deci şi geniul naţiunii să te călăuzească!

După o oră într-adevăr Dumouriez primea un parlamentar prusac, pe care îl plimbă prin toată tabăra *Grand-Pré*, dar parlamentarul abia se întoarse la Chevières, că Dumouriez şi puse să se ridice tabăra şi să se pornească în marş liniştit, ordonând ca toate focurile să fie lăsate aprinse.

Armata nu aflase că defileul de la Croix-aux-Bois fusese străpuns. Oamenii nu cunoşteau adevăratul motiv al acestui marş, ei credeau că fac o simplă schimbare de poziţie. A doua zi, la opt dimineaţa, trecuseră peste râul Aisne şi se opreau pe înălţimile de la Autry.

La 17 septembrie, după ce în două rânduri izbucnise acea panică inexplicabilă, care împrăştie o armată ca un vârtej de frunze uscate şi în timp ce fugarii alergau să anunţe la Paris că Dumouriez trecuse la inamic, că armata fusese vândută, — Dumouriez, însoţit de Dubouquet, Charot şi Beurnonville intra în Saint-Menehould cu armata sa în stare excelentă şi scria Adunării Naţionale:

"*Am fost obligat să părăsesc tabăra Grand-Pré, pentru că o spaimă absolut neîntemeiată intrase în rândurile armatei, zece mii de oameni au fugit din faţa a o mie cinci sute de husari prusaci. Pierderea nu se ridică la mai mult de cincizeci de oameni şi câteva bagaje.*

Totul este reparat. Răspund pentru tot!"

În acest timp Jacques Mérey alerga după Kellermann.

Nu reuşise să-l ajungă decât în ziua de 17, pe la ora cinci dimineaţa, la Saint-Dizier. Aflând în aceeaşi zi de evacuarea defileurilor, începuse şi el să se retragă. Ceea ce prevăzuse Dumouriez s-ar fi întâmplat, dacă nu ar fi avut ideea de a-l trimite pe Jacques Mérey la Kellermann.

Jacques Mérey îi explică situaţia întocmai cum ar fi făcut-o cel mai desăvârşit strateg. Îi povesti tot ce se întâmplase, îl făcu să înţeleagă resursele infinite ale geniului lui Dumouriez, îi spuse câtă glorie ar fi pentru el să ia parte la salvarea Franţei şi îi spuse totul în nemţeşte, în această limbă aspră care are atâta putere de convingere pentru cei care au deprins-o de mici copii.

Convins, Kellermann dădu ordinul de retragere şi a doua zi ordonă să se pornească în marş spre Gizaiacourt.

În ziua de 19, pe seară, Jacques Mérey intra în galop în oraşul Sainte-Menehould şi dădea buzna la Dumouriez: strigând:

— Kellermann!

Dumouriez ridică ochii spre cer şi respiră uşurat.

Toată ziua îi. Urmărise pe prusaci venind prin defileul *Grand-Pré*, ocupând colinele de dincolo de Sainte-Menehould şi punctul cel mai înalt al drumului.

Regele Prusiei se instalase într-un han de mâna a doua, numit *Hanul lunii*, ceea ce făcu să i se zică taberei sau mai bine zis bivuacului său *Tabăra lunii*, nume pe care această înălţime îl poartă şi astăzi.

Situaţia ciudată! Armata prusacă se afla mai aproape de Paris decât armata franceză, iar armata franceză mai aproape de Germania decât armata germană.

La 20 ale lunii, spre dimineaţă, Dumouriez ieşi din Sainte-Menehould să-şi ia în primire poziţia de luptă şi rămase surprins când văzu înălţimile de la Gizaucourt goale, iar cele de la Valmy ocupate.

Era o încurcătură, sau Kellermann, obligat să asculte, ţinuse totuşi să ia măcar o poziţie la alegerea lui.

Din nenorocire, poziţia nu era potrivită pentru retragere. Pentru luptă, adevărat, era bună. Numai că trebuia să învingă cu orice preţ.

Înfrânt, Kellermann ar fi fost obligat să-şi treacă armata pe un singur pod, iar în dreapta şi în stânga mlaştinilor s-ar fi afundat până-n gât dacă ar fi încercat să se replieze.

Dar, repetăm, pentru luptă poziţia se prezenta bună şi îndrăzneaţă.

Dimineaţa, de la fereastra *Hanului Lunii* regele Prusiei privi cu luneta poziţiile celor doi generali.

După ce examina totul cu atenţie, îi trecu binoclul lui Brunswick.

La rândul lui, Brunswick se uită şi el.

— Ce crezi? îl întrebă regele Prusiei.

— Pe cuvânt, sire, spuse Brunswick dând din cap, cred că avem în faţa noastră nişte oameni care vor să învingă sau să moară.

— Dar într-adevăr, spuse regele arătând spre Valmy, nu mi se pare a arăta, cum ne-a informat domnul de Colonne, ca o armată de *vagabonzi*, de *croitori* şi de *cizmari cârpaci*.

— Hotărât lucru, spuse Brunswick înapoindu-i regelui luneta, încep să cred că Revoluţia, franceză este un lucru serios.

În momentul acela începu să plutească o ceaţă care încet-încet se răspândi peste câmpie, ascunzând una de alte fiecare din cele trei armate.

Dar puţinul timp cât cerul fusese senin îi ajunsese lui Dumouriez să cântărească poziţia lui Kellermann.

Dacă austriecii şi Clerfayt ar pune stăpânire pe muntele Yron situat în spatele Valmy-ului, ar trage de acolo cu tunul în Kellermann care, avându-i pe prusaci în faţă şi pe austrieci în spate, nu putea să primească din partea lui nici un ajutor, îl trimise deci pe generalul Steingel cu patru mii de oameni să ocupe muntele Yron, care nu era apărat decât de câteva sute de oameni care nu puteau rezista.

Apoi îi ordonă lui Beurnonville să-l sprijine pe Steingel cu şaisprezece batalioane.

În sfârşit, îl expedie în grabă pe Charot cu nouă batalioane şi opt escadroane, ca să ocupe poziţia Gizaucourt.

Însă Charot se rătăci în ceaţă şi se lovi de Kellermann căruia îi ceru noi ordine, iar acesta, înghesuit de promontoriul lui de la Valmy de cei douăzeci de mii de oameni ai lui Charot, îl trimise înapoi la Dumouriez.

Dumouriez îl trimise din nou la Gizaucourt, dar Brunswick, care-şi dăduse seama de greşeala făcută când nu ocupaseră mai întâi satul ce oferea o poziţie tot atât de avantajoasă ca şi Muntele Lunei, îl ocupase el.

Către ora unsprezece ceaţa se risipi. Dumouriez cu statul său major atât de sprinten şi de elegant străbătu câmpia de la Dammartin-la-Planchette spre Valmy, se duse la Kellermann şi strânse mâna, omagiu pe care îl aducea decanului său de vârstă, — şi motivând că doreşte să comunice permanent cu el, îi lăsă ca om de legătură, cu titlu de aghiotant, pe tânărul duce de Chartres.

Apoi îi spuse încet contelui:

— Aici va fi pericolul, aici trebuie să fiţi. Aranjaţi-vă astfel încât să vă faceţi remarcat.

Tânărul prinţ zâmbi, strânse mâna lui Dumouriez. Nu avea nevoie de această recomandaţie.

Cu puţin înainte de a se ridica ceaţa, prusacii, care aveau o baterie de şaizeci de tunuri îndreptate spre Valmy, ştiind că francezii nu puteau să se mişte de acolo, deschiseră focul.

Deodată tinerii noştri soldaţi auziră o explozie de tunet şi în acelaşi timp se abătu peste ei un uragan de fier.

Îşi începeau disciplina militară cu cel mai greu lucru: să primească focul inamicului fără să mişte.

Artileriştii noştri răspundeau, e adevărat, dar aveau oare vreun efect ghiulelele lor? De altfel, aveau să vadă asta în curând, când ceaţa se va ridica încet şi se va risipi puţin câte puţin.

Când ceaţa dispăruse complet, prusacii văzură armata: franceză la postul ei, — nici un om nu se clintise.

Când soarele reapăru ca pentru a vedea această mare luptă de care atârna destinul Franţei, obuzele explodară, se produse o oarecare tulburare. Kellermann porni într-acolo în galop ca să aprecieze personal importanţa accidentului. O ghiulea lovi calul în piept, la câţiva centimetri de genunchiul generalului, om şi animal se rostogoliră în praf. O clipă îi crezură pe amândoi ucişi, dar Kellermann se ridică sprinten şi încalecă un alt cal care i se aduse, refuzându-l pe ducele de Chantres care descălecase şi i-l oferise pe al său. Când ajunse la locul catastrofei, calmul se şi restabilise.

Văzând că împotriva tuturor aşteptărilor această pretinsă armată de vagabonzi, de croitori şi de cizmari cârpaci întâmpina ploaia de plumbi cu calmul soldaţilor căliţi,

Brunswick se gândi că trebuie să termine rapid şi ordonă să pornească atacul, între orele unsprezece şi amiază, formă trei coloane care primiră ordin să cucerească podişul Valmy.

Kellermann vede coloanele pornind, dă acelaşi ordin, dar adaugă:

— Să nu se tragă, aşteptăm prusacii la baionetă!

De la *Tabăra Lunei* la Valmy sunt aproape doi kilometri, pe un sfert de kilometru terenul coboară în pantă uşoară, după aproape trei sferturi de kilometru, tăind de-a curmezişul o mică vale, se ajunge la o ridicătură bruscă de teren şi apoi, la capătul a două sute de paşi, apare urcuşul, destul de abrupt, spre Valmy.

Fusese un moment de linişte, în timpul căruia se auzise numai tamburul prusac bătând de atac, trompetele cavaleriei care-i însoţeau, pentru a-i susţine, tăceau. Regele Prusiei şi Brunswick, rezemaţi de zidul hanului, cu luneta în mână, nu pierdeau nici un detaliu.

În acest răstimp de acalmie, cele trei coloane prusace coborâseră şi începuseră să treacă prin spaţiul intermediar.

Brunswick şi regele Prusiei nu pierdeau din ochi podişul Valmy, văzură cei douăzeci de mii de oameni ai lui Kellermann, cei şase mii de oameni ai lui Steingel şi cei treizeci de mii de oameni ai lui Dumouriez punându-şi chipiurile în vârful puştilor şi făcând să răsune valea de strigătul tunător, într-un singur glas, *Trăiască Naţiunea!*

Apoi începu să bubuie tunurile. Şase tunuri grele din partea lui Kellermann, treizeci de tunuri de câmp din partea lui Dumouriez, Kellermann îi împingea pe prusaci din faţă, Dumouriez îi zdrobea în flanc.

Şi în fiecare interval dintre detunăturile artileriei, chipiurile se agitau în vârfurile baionetelor şi valea răsuna de strigătul *Trăiască Naţiunea!*

Brunswick se înfurie şi lăsă luneta.

— Ce crezi? întrebă regele Prusiei.

— Nu e nimic de făcut împotriva unor asemenea oameni, spuse Brunswick, sunt nişte fanatici.

Prusacii urcau mereu, neşovăitori şi întunecaţi, fiecare zburătură de ghiulea dinspre Kellermann pătrundea în adâncime şi secera brazde adânci în rândurile lor, fiecare zburătură de ghiulea dinspre Dumouriez tăia rândurile, lăsând goluri imense, liniile se vălureau o clipă, se regrupau din nou şi mişcarea de înaintare continua.

Ajunşi însă la ridicătura de teren despre care am vorbit, adică la o treime de bătaie de tun de la Valmy, părea că se înălţase o barieră de fier şi de foc peste care nimeni nu putea trece, bătrânii soldaţi ai lui Frederic se înghesuiau în grămezi, dar ca valurilor, Dumnezeu le striga parcă:

— Nu veţi merge mai departe!

Şi ei nu merseră mai departe, nu avură cinstea să se ciocnească de tinerii noştri soldaţi. Brunswick tremurând, ordonă să fie oprit acest masacru inutil: la ora patru puse să sune retragerea. Bătălia era câştigată.

Inamicul făcuse primul său pas înapoi, Franţa era salvată.

Tânărul duce de Chartres nu făcuse nimic deosebit şi nu avusese prilejul să fie remarcat. Rămăsese doar curajos în mijlocul focului. Era tot ceea ce îi cerea Dumouriez şi atât era de ajuns pentru ca numele lui să poată fi trecut în buletinul bătăliei.

* * *

Să nu vă miraţi că cel care scrie aceste rânduri se desfăşoară cu o atât de profundă veneraţie asupra tuturor detaliilor marei, sfintei şi nemuritoarei noastre Revoluţii, având de ales între vechea Franţă căreia îi aparţineau strămoşii lui şi Franţa nouă, căreia îi aparţinea tatălui, el a optat pentru Franţa cea nouă şi, ca toate religiile sprijinite pe raţiuni, a lui este plină de încredere şi speranţă.

Am colindat această lungă linie care se întinde de la *Tabăra Lunei* la acea ridicătură pe care prusacii n-au putut să o treacă. Am urcat cu greu colina de la Valmy, o adevărată *Sicala Sancta* a Revoluţiei, pe care orice patriot ar trebui să o urce în genunchi. Am sărutat acest pământ pe care în timpul uneia din acele zile ce hotărăsc destinele omenirii au bătut atâtea inimi viteze şi unde bătrânul Kellermann, unul dintre cei doi salvatori ai patriei, a dorit ca inima lui să fie înmormântată.

Apoi m-am ridicat spunând cu mândrie:

— Prin aceste locuri a trecut şi tatăl meu, venind cu Beurnonville din tabăra de la Maulde, ca simplu brigadier.

După un an era general de brigadă. După alt an era general-comandant.

Capitolul XXVIII Oamenii Convenţiei

În ziua următoare evenimentelor despre care am vorbit se deschise sala de spectacole de la Tuileries pentru a-i primi pe membrii Convenţiei.

Cunoaştem cu toţii acest teatru de curte, în care abia încăpeau cinci sute de persoane şi care urma să primească şapte sute patruzeci şi cinci de membri ai Convenţiei.

În general, cu cât arena e mai neîncăpătoare, cu atât lupta este mai înverşunată.

Apropierea care cimentează prietenia face ură mai puternică.

Atunci când doi duşmani se ating, ei nu se mai ameninţă, se lovesc.

Ce trebuia să fie Convenţia?

Un sinod politic în care Franţa, scriindu-şi noua dogmă, urma să-şi asigure unitatea.

Din nefericire, înainte să fie unită, ea şi fusese învrăjbită.

Şi totuşi, unde se află centrul unităţii vitale? Unde anume în Convenţie bătea inima Franţei?

Puternică, aşa cum era, Franţa putea să lupte împotriva întregii omeniri.

Dar împotriva ei înseşi putea oare să lupte? Aici era întrebarea.

Va reuşi să triumfe, având în sânul ei dezbinarea dintre partidele Montagne şi Gironde?

Va triumfa ea oare ducând un război civil în Vendée?

Franţa nu se temea de regalitate, în ziua în care regele minţise, abdicase.

UN REGE NU MINTE.

Franţa se temea însă de războiul civil din Apus, preoţimea ei înarmând poporul împotriva poporului.

De ce se temuse, nu scăpase.

Treptat, în sală intrau acei oameni — toţi fii ai lui 10 august, toţi inspiraţi de spiritul care îi călăuzise spre marea zi, acei oameni care se împărţeau în două tabere: regalişti şi septembrişti.

Ei veneau să lupte pentru Franţa şi în loc, să lupte pentru Franţa, luptară unii împotriva celorlalţi. Se loviră fără să se cunoască.

Girondinii nu erau regalişti, dar ei erau cei desemnaţi sub acest titlu.

Un discurs al lui Vergniaud făurise sărbătoarea lui 10 august. "Noi am văzut — spusese el arătând cu degetul Tuileriile — am văzut de douăzeci de ori teroarea ieşind din acest castel. Dacă o singură dată se întoarce, totul s-a sfârşit!"

Montagnarzii[14] nu aveau nimic comun cu Septembrie[15]. Se ştia că însuşi Danton, care îşi luase răspunderea ca sângele vărsat să nu păteze Franţa, nu avusese nici un amestec în Septembrie.

Se ştia că Marat şi Robespierre erau cei care înfăptuiseră toată această treabă, cu ajutorul unui agent secundar, pe nume Panis.

Deci, cele două acuzaţii erau neîntemeiate.

Aproape toţi girondinii[16] acuzaţi a fi regalişti votară moartea regelui.

Aproape toţi montagnarzii dezgropară faptele din *Septembrie*.

Dar nu consimţiră că actul din Septembrie să fie pedepsit. Când Franţa avea nevoie de toţi fiii ei, nu era momentul să fie judecaţi, pedepsiţi şi eliminaţi unii dintre cei mai înflăcăraţi patrioţi..

De altfel s-a calculat că din cei şapte sute patruzeci şi cinci de membri care la deschidere luaseră loc pe băncile Convenţiei, cinci sute nu erau nici girodini, nici montagnarzi, toţi aceşti noi sosiţi din provincie, comercianţi, avocaţi, burghezi, profesori, jurnalişti, veniseră ca, prieteni ai binelui, ai umanităţii, ai Franţei. Toţi vroiau prosperitatea naţiunii, dar ei nu erau, repetăm, nici girondini, nici montagnarzi.

Montagnarzii vroiau să-i atragă de partea lor prin teroare.

Girondini vroiau să şi-i alăture partidului lor prin elocinţă.

Şi totuşi, s-a putut vedea la numirea preşedintelui şi a secretarilor în ce măsură *aversiunea* pentru Septembrie domina *invidia ce* o inspira Gironde.

Pétion fusese numit preşedinte.

Doi din cei şase secretari — Camus şi Rebaud-Saint-Etienne — erau constituanţi.

Ceilalţi patru — Brissot, Vergniaud, Lassource — girondini.

Condorcet, un prieten al Girondei care avea să moară odată cu acest partid şi corect cum era, avea să-l dezvinovăţească — atât prin moartea cât şi prin viaţa sa — în faţa istoriei.

Nici un om de la Montagne, totul tindea spre dreapta. Majoritatea este deci pentru dreapta.

Astfel, chiar de la intrarea sa în sală, gloata, această veşnică victimă a erorii, era ea însăşi în eroare. Instinctele lor vulgare, temerile lor personale, îngustimea judecăţii burgheze — îi făceau să nu poată privi în faţă puternica legiune a montagnarzilor în care trebuiau să vadă salvarea naţională.

Este adevărat că în fruntea acestui aspru şi auster partid al montagnarzilor se afla figura rece şi bizară a lui Robespierre, piele de pergament lipită pe un craniu de inchizitor, sfinx straniu pozând tot timpul într-o veşnică enigmă fără dezlegare, Danton, mască înspăimântătoare de osândit, cu gura lui strâmbă, cu obrazul ciupit de vărsat, cu vocea de dictator, cu atitudinea de tiran, — şi în fine Marat, acest rege al batracienilor care, ca şi Philippe-Egalité, părea să fi renunţat la regalitate — a reptilelor — pentru a se numi pur şi simplu Marat, Marat — după tată din Sardinia, după mamă elveţian, nedeschizând gura decât ca să ceară *capete,* nedezlipindu-şi buzele galbene decât ca să ceară *sânge.*

Danton îl dispreţuia. Robespierre îl ura, dar amândoi îl admiteau.

---

[14] Montagnarzi (cei de la munte) — nume dat grupului care ocupa băncile cele mai de sus din Convenţie şi care votau măsurile cele mai violente.

[15] 2, 3, 4 şi 5 septembrie 1792 — masacrul prizonierilor politici din închisorile din Paris, mai ales Abaye, Force, Carme şi Châtelet.

[16] Girondinii — făceau parte din partidul politic Gidonde şi ocupau partea dreaptă a Convenţiei. Montagnarzii — băncile de sus din stânga. *La Plaine* sau *Le Marais*, partid politic în care se adunaseră nehotărâţii şi neutrii.

Marat provoca teamă fizică şi morală.

În opoziţie cu gloata republicanilor nesociabili, formată încă şi acum din dublul club al Iacobinilor şi al Cordelierilor, se văzură cei douăzeci şi nouă de girondini, în jurul cărora se grupă partidul Gironde, toţi oameni bine intenţionaţi, asupra cărora însăşi calomnia nu avea putere, cărora nu li se puteau reproşa decât greşeli obişnuite în această epocă de moravuri uşoare. — Mulţi tineri şi frumoşi, aproape toţi plini de talent, Brissot, Roland Condorcet, Vergniaud, Louvet, Gensonné, Duperret, Lassource, Fonfrède, Ducos, Garat, Fauchet, Pétion, Barbaroux, Guadet, Buzot Salles Sillery.

De bună seamă, într-aci înclina simpatia.

Fiecare îşi ocupă zgomotos locul.

Apoi se făcu apelul nominal.

Când se ajunse la numele lui Jacques Mérey, Danton răspunse în locul lui:

— În misiune pe lângă Dumouriez.

Odată terminat apelul nominal, aleşi preşedintele şi secretarii, constituită în sfârşit Convenţia, primul care luă cuvântul în mijlocul unei tăceri solemne fu ologul Couthon, apostolul lui Robespierre.

Se ridică şi vorbi de la locul lui, spunând câteva cuvinte care avură un mare răsunet:

— Propun să deschidem noua sesiune jurând ură regalităţii, ură dictaturii, ură oricărei puteri individuale.

Cu toate că propunerea venea din partea montagnarzilor, fu primită cu un "bravo" unanim, urmat de formidabilul strigăt *Trăiască Naţiunea!*

Sala răsuna ca un ecou al strigătului scos cu o zi înainte pe câmpul de luptă de la Valmy.

Dar se ridică Danton.

Se făcu linişte.

— Înainte de a-mi exprima părerea asupra primului act pe care trebuie să-l facă Adunarea Naţională, spuse el, să-mi fie îngăduit de a renunţa de bună voie în mijlocul Adunării la funcţiunile cu care am fost împuternicit de către Adunarea Legislativă. Le-am primit în bubuitul tunului, ieri am aflat cu toţii că s-a efectuat joncţiunea armatelor, astăzi se operează joncţiunea reprezentanţilor. Eu nu mai sunt decât un mandatar al poporului şi în această calitate voi vorbi. Nu poate exista o altă constituţie decât aceea care va fi acceptată întocmai, cuvânt cu cuvânt, de către majoritatea adunărilor simple. Să împrăştiem acele fantome fără rost care vor să înfricoşeze lumea, să spunem că nu există altă Constituţie decât aceea care este acceptată de către popor, Până acum poporul a fost agitat, trebuia trezit împotriva tiranilor. Acum însă, că legile sunt la fel de violente pentru cei care le-ar viola, ca şi pentru poporul însuşi care a combătut vehement tirania şi care a pedepsit pe toţi vinovaţii, să ne lepădăm de toate exagerările şi să declarăm că *va fi pentru totdeauna menţinută întreaga proprietate teritorială şi industrială*.

Această declaraţie răspundea atât de minunat cuvintelor spuse la Verdun de către regele Prusiei şi temerilor Franţei, încât fu acoperită de aplauze, cu toate că venea din partea celui pe care îl socoteau drept şeful septembriştilor.

Şi, într-adevăr teama generală nu era masacrul. Fiecare ştia bine că În acest caz era uşor să se organizeze apărarea. Nu, teama generală era să nu li se ia înapoi bunurile emigraţilor şi să nu fie anulate vânzările şi cumpărările pe credit.

Poporul francez înţelesese foarte bine sensul cuvântului revoluţie, îl cântărise şi ştia ce vrea să însemne: proprietate lesne de obţinut, la îndemâna tuturor, un acoperiş pentru săraci, un adăpost pentru omul bătrân şi un cuib pentru fiecare familie.

În toiul aplauzelor stârnite de această făgăduială a Astrului elocinţei, două voci protestară:

— Mi-ar fi plăcut mai mult, începu Cambon, ca Danton să se fi limitat la prima lui propunere, adică să stabilească numai dreptul pe care îl are poporul de a-şi vota constituţia. Dar Danton e în opoziţie cu el însuşi, când patria e în pericol — a spus el — totul aparţine patriei. Atunci ce mai contează că există proprietatea, dacă omul piere?!

Din grupul girondinilor se auzi o altă voce, aceea a lui Lassource:

— Danton, strigă el, cerând să se consfinţească proprietatea, o compromite. A o atinge, chiar pentru a o întări, înseamnă a o zdruncina. Proprietatea este anterioară legii!

Convenţia trecu la vot şi cele două propuneri ale lui Danton se rezumară astfel:

1) Nu poate să existe constituţie decât dacă e acceptată de popor.

2) Garanţia persoanelor şi a proprietăţilor este la adăpostul naţiunii.

Abia atunci se ridică Manuel şi, întinzând mâna cu acel gest care impune atenţia şi liniştea, spuse:

— Cetăţeni, nu asta este totul! Voi aţi consfinţit suveranitatea adevăratului suveran — *poporul*, trebuie să-l eliberaţi de falsul lui suveran — *regele*.

La aceste cuvinte o voce din dreapta strigă:

— Poporul singur trebuie să hotărască.

Dar atunci se ridică Grégoire, episcopul de Bloix. Grégoire, episcopul, avusese o mare autoritate în prima Adunare, unde ocupase un scaun. Se pomenise numit şeful clerului popular. Odată îndeplinită fuziunea ordinelor clericale, fusese ales aproape în unanimitate secretar, împreună cu Mounier, Sieyès, Lally-Tollendal, Clermont-Tonnerre şi Chapelier. În *Declaraţia Drepturilor Omului* el pusese să fie înserate obligaţiile lui şi numele lui Dumnezeu, el fusese primul care aderase la constituţia civilă a clerului.

Membrii Constituantei nu puteau fi realeşi în Adunarea Legislativă. Atunci Grégoire se stabilise la eparhia lui şi-şi publicase scrierile pastorale, până la urmă, aproape în unanimitate fusese ales în Convenţie.

Erau nerăbdători să audă cuvintele pe care le va spune în această problemă gravă.

— Zadarnic să aşteptăm, spuse Grégoire, desigur, nimeni nu va propune vreodată să se păstreze în Franţa rasa funestă a regilor. Noi ştim prea bine că regii n-au fost niciodată decât specii nesătule care s-au hrănit cu sânge omenesc. Dar trebuie să liniştim cu desăvârşire pe prietenii libertăţii, trebuie să distrugem acest talisman a cărui forţă magică este în stare să uluiască încă mulţi oameni. Cer deci ca, printr-o lege solemnă, să consacraţi abolirea regalităţii.

În aplauzele şi strigătele frenetice ale întregii Adunări, de acord în principiu asupra acestui punct, montagnardul Bascle se ridică şi spuse:

— Cer să nu fie luate hotărâri pripite şi să aşteptăm hotărârea poporului.

Dar Grégoire care se şi aşezase, se ridică auzind aceste cuvinte şi scoţând parcă din fundul sufletului această grozavă frază o aruncă în obrazul adversarului:

— Regele este, din punct de vedere moral, exact ce este monstrul din punct de vedere fizic!

Şi în aceeaşi clipă, cu un elan unanim, întreaga sală strigă:

— Regalitatea e abolită!

Tocmai atunci un bărbat a cărui paloare trăda oboseala, cu hainele ca după o lungă călătorie, haine de reprezentant al poporului sub arme, intră brusc în sală ţinând în braţe trei drapele, două austriece şi unul prusac.

— Cetăţeni, strigă el cu ochii strălucitori de entuziasm, inamicul este înfrânt, Franţa este salvată! Dumouriez şi Kellermann învingători, vă trimit aceste drapele luate de la învinşi. Ajung la timp ca să aud marele glas al Convenţiei proclamând abolirea regalităţii. Faceţi-mi loc printre voi, cetăţeni, eu sunt dintr-ai voştri!

Şi, fără să dea atenţie semnelor pe care i le făcea Danton, să vină să ia loc lângă el, la montagnarzi, se îndreptă într-alt colţ, agitându-şi glorios pălăria cu pene tricolore plină încă de fumul bătăliilor.

— Trăiască Republica! strigă el şi ziua ei de naştere să rămână 21 septembrie 1792!

În aceeaşi clipă se auzi tunul bubuind. Jacques Mérey crezu că se trăgea numai pentru victoria de la Valmy, dar tunul anunţa totodată abolirea regalităţii şi proclamarea Republicii.

* * *

Şi aşa cum încheind capitolul anterior ne-am înclinat în faţa acelor oameni care au salvat vitejeşte Franţa, să ne înclinăm şi în faţa acestor bărbaţi a căror misiune era tot atât de periculoasă şi, pentru ei, în aceeaşi măsură mortală.

O singură dată am fost chemat să asist la un spectacol dat în sala teatrului Tuileries, unde se ţinuse acea formidabilă şedinţă pe care am povestit-o şi încă multe altele care fuseseră urmarea şi consecinţa ei.

Se juca *Mizantropul* şi *Pourceaugnac.*

Se aplauda această dublă capodoperă a lui Molière, care ne făcea cunoscute cele două chipuri ale autorului lor — râsul şi plânsul.

Doi regi, două regine şi o mulţime de prinţi stăteau pe scenă şi aplaudau.

Şi m-am întrebat cum îndrăzneau regii să intre într-o sală unde regalitatea fusese abolită, unde republica fusese proclamată, unde atâtea fantome însângerate îşi scuturau giulgiul, fără să le fie teamă că acest dom care auzise aplauzele lui 21 septembrie nu se va prăbuşi peste ei.

Da, desigur, noi datorăm mult lui Molière, lui Corneille, lui Racine — care au făcut atâtea pentru gloria Franţei căreia i-au dăruit geniul lor.

Dar cât nu datorăm încă acelor oameni, care nu şi-au cruţat viaţa pentru libertate?

Primii au întemeiat principiile artei.

Ceilalţi au consfinţit principiile dreptului.

Fără primii am fi rămas poate inculţi, fără ceilalţi, cu, siguranţă am fi încă sclavi.

Şi ceea ce a fost nemaipomenit cu aceşti bărbaţi din 1792, este că toţi şi-au spălat greşelile şi crimele cu propriul lor sânge.

Nu mai vorbim de Marat, care nu făcea parte din nici un partid şi căruia cuţitul lui Charlotte Corday i-a făcut dreptate.

Girondinii care au provocat moartea regelui au fost pedepsiţi de călugării franciscani.

Călugării franciscani au fost pedepsiţi pentru moartea girondinilor de către montagnarzi.

Montagnarzii au fost pedepsiţi pentru moartea girondinilor de oamenii lui termidor.

În sfârşit, ultimii s-au măcinat între ei.

Cei care au pricinuit răul, l-au dus cu ei în mormintele lor însângerate.

Tot ce au făcut bun, a rămas.

Şi toţi, în ciuda greşelilor lor, a păcatelor şi chiar a crimelor lor, au fost mari cetăţeni, prieteni înflăcăraţi ai patriei, dragostea lor geloasă pentru Franţa îi orbise, dragostea aceasta frenetică a făcut din ei nişte Orosmani şi Othelo politici: ei au duşmănit şi au ucis pentru că au iubit.

Dar printre toţi aceşti şapte sute patruzeci şi cinci de bărbaţi, nici un trădător, nici un delapidator. Nimic laş în ei. Fondatori ai Republicii, ei o purtau în inimă. Republica era credinţa lor, speranţa lor, zeiţa lor. Republica se urca lângă ei în carul condamnaţilor, ea îi susţinea în durerosul drum de la Conciergerie în piaţa Revoluţiei. Ea era cea care îi făcea să surâdă până sub cuţitul ghilotinei.

La zece termidor[17] Republica nu mai vru să coboare de pe eşafod şi fu ghilotinată între Saint-Just şi Robespierre.

Iată la ce mă gândeam, iată ce vedeam ca prin ceaţă în acea sală a Tuileriilor unde regi şi regine, neînţelegând trecutul şi nepăsători faţă de viitor, aplaudau pe cele două excelente actriţe de comedie care se numeau domnişoara Mars şi doamna Monrose.

Povestirea noastră ar fi incompletă dacă în ziua următoare celei, pe care tocmai am făcut-o să apară strălucind din depărtarea istoriei noastre, nu l-am urmări pe Jacques

[17] Termidor - luna a 11-a a anului, după calendarul revoluţionar francez.

Mérey pe drumul lui de întoarcere lângă Dumouriez căruia îi va duce instrucţiuni secrete de la Danton.

Jacques Mérey lipsise trei zile, la întoarcerea sa la Saine-Menehould găsi totul neschimbat: francezii tot cu faţa către Franţa — părând că sunt gata să o invadeze, prusacii cu spatele — părând că sunt gata să o apere.

Instrucţiunile lui Danton erau precise:

Să se facă totul pentru ca prusacii să părăsească Franţa şi, renunţând efectiv la Franţa, să-l abandoneze astfel total pe rege.

Pe scurt, bătălia de la Valmy nu era decât o înfrângere, nu se putea numi de fapt o bătălie, ci doar o canonadă, cum am spus, prusacii pierduseră aici o mie două sute sau o mie cinci sute de oameni, iar noi şapte sau opt sute.

Prusacii nu erau deloc păgubiţi din punct de vedere material, ci. Numai demoralizaţi.

Cele două armate însumau un efectiv aproape egal de combatanţi, şaptezeci până la şaptezeci şi cinci de mii de oameni, dar cea a coalizaţiei se găsea într-o stare jalnică.

Încăierările de pe frontul armatei nu ajungeau la nici un rezultat şi se stabilise de comun acord să li se pună capăt, Dumouriez detaşase toată cavaleria prin împrejurimi, o trimisese la vânătoarea de merinde din care soldaţii noştri îşi făcuseră o adevărată bucurie şi care aducea în tabăra noastră abundenţa, iar în tabăra prusacilor foametea.

Armata coalizată pierdea zilnic două sau trei sute de oameni bolnavi de dizenterie.

Şi totuşi, majestatea-sa Frederic Wilhelm rezistase timp de douăsprezece zile.

Dar, în întreaga armată nu era alt om mai tulburat ca însuşi regele Prusiei. În tabără dezordine, în cort război civil şi în inimă luptă.

Regele avea o iubită pe care o adora. Femeilor nu le place războiul, contesa de Lichtenau era în fruntea partidului pacifiştilor, se deplasase până la Spa, dar nu se încumetase să meargă mai departe.

Se temea pentru viaţa amantului ei regal, dar mai mult pentru viaţa ei, sărbătorile care se dăduseră pentru el la Verdun, acele fecioare voalate care-l întâmpinaseră cu flori şi cu prăjituri nu erau pentru ea câtuşi de puţin liniştitoare, feţele necinstite se ascund adesea, dar mai ales cele frumoase, îi trimitea regelui scrisori disperate.

În schimb ştirea înfrângerii cu tot atâta bucurie, câtă spaimă provocase trădarea de la Verdun. Brunswick care împlinea şaizeci şi opt de ani, văzând că expediţia din Franţa nu însemna, aşa cum crezuse el, o simplă plimbare militară, se gândea la odihnă şi la ducatul lui, fără să-i treacă prin minte că ilustrul lui manifest avea să-l facă să le piardă pe amândouă. Regele, după părerea lui Brunswick şi a pacifiştilor, nu mai era reţinut aici decât
de un respect uman. La toate sugestiile celor din jur şi chiar ale iubitei sale, regele răspundea:

— Dar cauza regilor, dar libertatea lui Ludovic al XVI-lea! Sunt probleme de onoare pe care un rege nu le poate abandona fără o supremă ruşine!

Apoi, trebuie să spunem, veştile soseau dezastruoase pentru coaliţie. La 21 septembrie abolirea regalităţii şi proclamarea Republicii, la 24 Chambéry[18] îşi deschide porţile, la 29 Nisa[19], Republica, întocmai ca Nilul, începea să se reverse peste lume, ca să o fertilizeze.

Spre sfârşitul lui septembrie neliniştea devine de nesuportat în armata coalizaţilor. Regele Frederic-Wilhelm, pe care împăratul Austriei şi împărăteasa Caterina a Rusiei îl aşteptau la ospăţul teribil unde să-şi împartă lumea, nu avea ce mânca în tabăra sa.

Dumouriez îi trimise douăsprezece livre de cafea, singura rezervă de care dispunea.

Cele douăsprezece livre de cafea au fost pretextul acuzaţiilor ridicate împotriva lui Dumouriez şi trebuie spus, de asemenea, că au reprezentat singura dovadă.

[18] Chambéry — capitala Savoiei, la 550 km depărtare de Paris.
[19] Nisa — veche provincie a regatului Sardinia (Alpii maritimi), alipită în parte Franţei în 1860.

La propunerile aduse de primii soli ai coaliţiei, Dumouriez răspunsese în numele Adunării:

— Francezii nu vor trata cu inamicul decât când acesta va fi ieşit din Franţa.

Dar instrucţiunile secrete cu care se întorcea Jacques Mérey erau departe de a avea această intransigenţă tipic romană:

Să se obţină fără lupte o victorie mai puţin glorioasă, dar tot atât de importantă ca aceea de la Valmy.

Inamicul să nu fie împins într-o situaţie disperată asemănătoare celei pe care ne-au adus-o Crécy şi Poitiers.

Armata prusacă să fie însoţită cu toate onorurile de război până la frontieră, dar numai până la frontieră.

Să se constate în mod public că nemailuptând pentru cauza lui Ludovic al XVI-lea, Frederic Wilhelm părăsea însăşi cauza regilor, în loc să se pună piedici retragerii prusacilor, să li se facă toate înlesnirile pentru ca acest lucru să fie adus la îndeplinire.

În sfârşit, la l octombrie, nemaiputând să reziste epidemiei şi foametei, coalizaţii începură să-şi ridice taberele.

Mărşăluiră o leghe în prima zi, altă leghe în ziua următoare, dar până la urmă se îndepărtaseră cu două leghe.

La 30 septembrie avu loc o întrevedere între Kellermarnn şi Brunswick.

Brunswick intuise planul lui Dumouriez, dar Kellermann, spirit mai puţin pătrunzător, nu îl înţelesese.

Kellermann ţinea neapărat să pună bazele unei înţelegeri.

Brunswick le evita, găsea că se scrisese destul. Prea mult, poate.

— Dar, insistă Kellermann, cum se va termina totul?

— Nimic mai simplu, răspunse Brunswick, ne vom întoarce fiecare la casele noastre, ca oamenii de la nuntă.

— De acord, spuse Kellermann. Dar cine va plăti cheltuielile nunţii? Mi se pare că împăratul, care a atacat primul, ne datorează Ţările-de-Jos pentru a despăgubi Franţa.

— Cât despre asta, nu ne priveşte pe noi, e treaba plenipotenţiarilor.

Şi, cum am mai spus, retragerea începu a doua zi.Ea prilejui un schimb de amabilităţi. Numai Dillon, care nu era de acord cu acest fel de a se face război, vrând să ţie prea din scurt inamicul, fusese dojenit în două sau trei rânduri.

Inamicului, mângâiat şi răsfăţat i se dădu pâine cu vin ca să prindă puteri să ajungă cât mai degrabă la frontieră.

Verdun a fost abandonat în ziua de 14, iar Longwy în 22.

În sfârşit, la 26 octombrie ultimul prusac în viaţa trecea frontiera dincolo.

Armata coalizată lăsa treizeci şi cinci de mii de morţi ca să îngraşe câmpiile din Champagne.

Capitolul XXIX O serată la Talma

La 25 octombrie în acelaşi an, la Teatrul de Varietăţi al palatului regal avea loc o dublă sărbătoare, unde Monvel angajase pe cei mai buni artişti — oarecum înspăimântaţi de primele evenimente ale revoluţiei.

Domnişoara Amélie-Julie Candeile, iubita lui Vergniaud, dădea prima reprezentaţie a piesei sale *Frumoasa fermieră* în care juca rolul principal, iar Doumouriez, învingătorul de la Valmy, trebuia să vină la spectacol, în sfârşit, după reprezentaţie, artişti de dramă, de comedie, autori şi oameni politici urmau să se întâlnească la Talma, în căsuţa din strada

Chantereine pe care acesta şi-o cumpărase de curând şi unde dădea una din seratele sale, jumătate bal — jumătate serată literară şi unde se dansa şi se spuneau versuri.

Dumouriez sosise la Paris de patru zile împreună cu Jacques Mérey, în care îşi găsise omul potrivit din toate punctele de vedere.

Privirea deschisă şi profundă a doctorului îl neliniştea din când în când, pătrunzându-i până în inimă, într-un fel de parcă n-ar fi fost pe deplin convins de devotamentul lui Dumouriez pentru cauza Republicii, dar în această privinţă avea de-a face cu un alt adversar de temut, de altfel, faptele dezminţeau bănuielile.

Dumouriez era acuzat că ar fi fost puţin prea curtenitor faţă de prusaci în retragere, dar Jacques Mérey ştia de unde venise ordinul, întrucât el însuşi îl transmisese. Sub pretextul de a prezenta ministrului planul său preferat elaborat pentru invazia Belgiei, Dumouriez se întorsese la Paris ca să studieze situaţia cu ochiul său ager. Abolirea regalităţii şi proclamarea Republicii însemnau o piedică în calea planului lui secret: acela de a face din ducele de Chartres un rege al Franţei, dar el ştia cât de uşor Franţa se lăsa prinsă ca o fată bună, sedusă de înflăcărările ei spontane.

Se gândea deci că nu orice speranţă era pierdută, dar trebuia ca timpul să rezolve totul.

Prima dată când s-a întâlnit cu doamna Roland, Dumouriez care, nu schimbase încă cizmele roşii de la Versailles cu cizmele de la Valmy, o tratase puţin prea fără reticenţă pe sobra şi vârstnica femeie, care spunea despre ea însăşi: "Nimeni n-a cunoscut voluptatea mai puţin decât mine". Doamna Redând, care era de fapt adevăratul ministru şi care simţea superioritatea lui Dumouriez faţă de Roland, fiindu-i în primul rând teamă de ridicol pentru bărbatul ei, îi purtase pică generalului mai mult pentru felul lui liber de a se comporta faţă de ea, decât dacă soţul ei ar cădea de la minister, în orice caz, guvernul girondinilor fusese nemaipomenit pentru Dumouriez. În măsura puterii lui, îl susţinuse fizic şi în măsura popularităţii susţinute moral. Iar acum că se întorcea învingător la Paris,
era de datoria lui Dumouriez să recunoască măsura în care fusese ajutat la victorie de către duşmanii lui şi să determine, dacă era posibil, o apropiere între Montagne şi Gironde. Lucrul părea cu atât mai uşor, cu cât se şi produsese o apropiere între Dumouriez şi Danton.

Primul spectacol cu *Frumoasa fermieră* trebuia să completeze această împăcare.

Sosind la Paris, Dumouriez se prezentase la ministerul de interne, apoi, trecând din cabinetul ministerului în salonul doamnei Roland, îi oferise un splendid buchet de flori. Doamna Roland primise surâzând acest simbol al lucrurilor frivole şi trecătoare şi, la întrebarea lui Dumouriez:

— Ce gândiţi despre mine?

Ea îi răspunsese:

— Vă cred oarecum regalist.

Apoi cu simţul ei politic adusese vorba despre proiectele soţului şi ale colegilor lui, recunoscuse marea inteligenţă a lui Dumouriez, dar cu cât această inteligenţă era mai mare, cu atât trebuia să te fereşti de ea.

— Cu cât aveţi mai mult talent, spuse ea, cu atât sunteţi mai periculos, iar Republica va trebui să se ferească să vă mai dea de aici înainte în subordine pe ceilalţi generali.

Dumouriez ridică din umeri:

— Neîncrederea este meteahna republicilor, cu neîncrederea ele omoară geniul, neîncrederea creează acele permanente stări de panică, acele strigăte de trădare scoase la întâmplare iau omului de care te foloseşti toată forţa morală şi îl trimit neputincios şi dezarmat în faţa inamicului. Dacă ceilalţi generali nu mi-ar fi fost subordonaţi, n-aş fi putut să adun laolaltă forţele mele cu ale lui Beurnonville şi nu l-aş fi putut scoate pe Kellermann din Metz, ca să-l conduc la timp spre Valmy, iar la ora aceasta prusacii ar fi la Paris, iar eu aş fi prizonier la Berlin.

Din salonul doamnei Roland, Dumouriez plecă direct la Convenţie unde era aşteptat.

Avusese loc o schimbare de guvern şi trebuia depus un nou jurământ.

Dar Dumouriez ascultase vorbele curtenitoare ale lui Pétion, înaintase la bară şi răspunsese:

— Nu voi mai face noi jurăminte. Mă voi arăta demn să comand fiilor libertăţii şi să susţin legile pe care poporul suveran şi le va face prin mijlocirea dumneavoastră.

Seara se prezentă la iacobini. Ultima oară nu ezitase şi îşi pusese boneta roşie, de astă dată veni doar cu chipiul de general, cu toate că era chipiul purtat la Valmy, lumea îl primi foarte rece.

Comedianul Callot-d'Herbois urcă după el la tribună, îi mulţumi pentru deosebitul serviciu adus patriei, dar îl învinui că-l expulzase pe regele Prusiei *cu prea multă politeţe*.

Danton îi urmă la tribună şi după ce explică amănunţit cauzele acestei purtări curtenitoare, i se adresă:

— Adu-ne victorii împotriva Austriei, să nu ne pomenim aici cu despotul Prusiei.

După cum se vede, în cupa din care Dumouriez venea încrezător să bea vinul îmbătător, al victoriei, nerecunoştinţa îşi şi amestecase fierea.

Doi din cei mai mari generali ai Revoluţiei, doi dintre oamenii cărora Republica le datora primele şi cele mai răsunătoare victorii ale ei trebuiau să bea pe rând din cupa amărăciunii.

Abia golită de Dumouriez, avea să se umple din nou pentru Pichegru.

În sfârşit, cum am spus, această ilustră serată avea menirea să împace totul, iar ramura de măslin era opera nevinovată a domnişoarei Candeile.

Roland îşi pusese loja la dispoziţia lui Dumouriez.

Doamna Roland era aşteptată şi ea, după ce îşi va termina treburile de la minister, va veni şi Roland.

Danton reţinuse loja alăturată pentru el, soţia şi mama sa. Fie că greşise, fie că o făcuse intenţionat, Danton şi soţia sa intrară împreună cu Dumouriez în loja lui Roland şi se aşezară pe scaune. Doamna Roland şi doamna Danton nu se cunoşteau. Doamna Roland avea un spirit generos, doamna Danton avea la rândul ei o inimă generoasă. Cele două femei trebuiau până la urmă să se placă, iar dacă s-ar fi împrietenit ar fi creat o apropiere între soţii lor.

Efectul ar fi fost teribil pentru public.

Să fie văzuţi în aceeaşi lojă — Dumouriez şi doamna Roland, Danton şi Vergniaud! Căci şi Vergniaud promisese să vină.

Dar stângăcia unei plasatoare făcu să nu izbutească acest plan grandios.

Când doamna Roland apăru la braţul lui Vergniaud şi încercă să intre în lojă, plasatoarea o opri:

— Nu vă supăraţi, doamnă, îi spuse, loja este ocupată.

Doamna Roland vru să ştie cine îşi îngăduie să ocupe o lojă reţinută în numele soţului ei...

— Deschideţi totuşi...

Femeia deschise.

Doamna Roland aruncă o privire scurtă în lojă, îl recunoscu pe Dumouriez şi îl văzu pe Danton cu o femeie stând pe locul pe care trebuia să stea ea. Îl ştia pe Danton mai puţin preocupat de onorabilitatea femeilor cu care se afişa în lume, o luă deci pe doamna Danton drept o femeie alături de care ea nu ar fi putut sta.

— Mulţumesc spuse plasatoarei.

Şi împinse uşa care se închise singură, înainte ca Danton să apuce să o deschidă, doamna Roland şi ajunsese pe scară.

De altfel, refuzul ei de a intra într-o lojă în care era doamna Danton însemna o insultă. Danton îşi adora soţia, cu atât mai mult acuma când ea avea inima zdrobită de evenimentele din. Septembrie. Doamna Danton făcu imediat o criză de inimă şi leşină. Era de mult suferindă de o boală în urma căreia de altfel şi-a aflat moartea. Danton mai avea o

ultimă speranţă, să-l întâlnească pe Roland şi Talma, cât despre soţia lui, era sigur că nu va accepta să-l însoţească.

Danton rămase la spectacol în aceeaşi lojă cu Dumouriez care a fost aplaudat puternic, dar cu mult mai puţin decât dacă ar fi apărut în public între doamna Roland şi Vergniaud.

Numai el ştia cute capete costase aplombul cu care doamna Roland închisese uşa lojii sale.

Piesa domnişoarei Candeille, cu toate că făcea parte din literatura lâncedă şi insipidă specifică epocii, a avut un mare succes şi a rămas în repertoriu. După patruzeci de ani de la acea primă reprezentaţie, am văzut-o debutând în rolul principal pe domnişoara Mante.

După ce se termină spectacolul şi autorul a fost chemat la rampă în aplauze, Danton îl căută în zadar pe prietenul său Jacques Mérey pentru a i-o încredinţa pe soţia lui, a cărei sănătate începu să-l îngrijoreze, Jacques Mérey, care trebuia să prindă spectacolul, nu apăruse.

Cei doi bărbaţi o conduseră pe doamna Danton acasă, o lăsară, în Pasajul Comerţului şi se întoarseră în strada Chantereine, la Talma.

Serata era dintre cele mai strălucitoare. Talma ajunsese la acea epocă la apogeul carierii sale artistice. Cu toate că prin felul lui de a gândi aparţinea clubului iacobinilor, cu toate că era în relaţii strânse cu David, prietenul lui Marat, el aparţinea spiritual, artistic şi literar celui mai elegant dintre toate partidele, partidului Gironde. Aşa se făcea că la această serată reunise oameni de stat, poeţi, artişti, pictori, generali, oameni de toate opiniile şi din toate partidele.

Când Dumouiriez şi Danton îşi făcură apariţia, domnişoara Candeille, care avusese timp să-şi schimbe costumul, tocmai venea să primească felicitările prietenilor ei.

Felicitările erau cu atât mai sincere, cu cât, ca poetă avea un talent care nu punea pe nimeni în umbră.

Noii sosiţi o felicitară şi ei, iar domnişoara Candeille, căreia tocmai i se oferise o coroană de lauri, îl rugă pe Dumouriez să o primească din partea ei.

Dumouriez luă coroana şi o aşeză pe un bust al lui Talma unde o şi uită.

Talma îi prezentă lui Dumouriez pe toţi acei care aveau pe atunci nume celebre sau pe cale de a deveni celebri. Toate aceste nume îi erau cunoscute lui Dumouriez, unul din generalii cei mai cultivaţi din armată, dar prin cariera lui, departe de societatea pariziană, îi ştia numai din auzite.

În salonul lui Talma se aflau Legouvé, Chenier, Arnaud, Lemercier, Ducis, David Girodet, Prud'hon, Lethiere, Gros, Louvet de Couvrai, Pigault-Lebrun, Carnille Desmoulins, Lucile, domnişoara de Keralio, domnişoara Cabarrus, Cabanis, Condorcet, Vergniaud, Guadet, Gensone, Garat, domnişoara Rauoourt, Rouget de l'Isle, Méhul, Larive, Monvel, — toată arta, toată politica vremii.

Acolo, aplaudat de toţi, Dumouriez avea să guste în sfârşit acea bucurie în triumful căreia nu se amesteca vocea sclavului.

Cel puţin credea el că aşa se vor petrece lucrurile.

Deodată o rumoare surdă trecu prin saloane, o vagă îngrijorare părea că pune stăpânire pe toată lumea şi numele lui Marat, repetat de zeci de ori, căzu peste invitaţii marelui artist nu ca flăcările focului, ci ca picăturile de ulei încins.

— Marat! Se miră Talma. Ce caută aici? Chemaţi-mi doi servitori şi daţi-mi-l afară!

David se opuse.

— Întâi să văd ce vrea, spuse, apoi vei lua o hotărâre.

Talma făcu un semn că e de acord. David se duse în vestibul.

— Ce doreşti? îl întrebă pe Marat.

— Vreau să vorbesc cu cetăţeanul Dumouriez, răspunse Marat.

— N-ai putea să alegi alt moment decât acela al sărbătoririi lui?

— Pentru, ce e sărbătorit un trădător?

— Un trădător care a salvat patria.

— Un trădător! Un trădător! Un trădător! Am spus!

— Dar, în sfârşit, ce anume vii să ceri?

— Am venit să-i cer capul.

— Cu câte altele lângă el? întrebă Danton care toc mai apăruse în uşă.

— Cu al tău, spuse Marat şi cu cele ale tuturor care au pactizat cu regele Prusiei. Da, adăugă arătând pumnul, se ştie că aţi primit fiecare dintre voi câte două milioane!

— Lăsaţi nebunul să intre ca să-i iau sânge! Vede roşu! spuse Cabanis.

Marat intră.

Dar mulţi dintre invitaţi dispăruseră sau se strecuraseră în camerele celelalte.

Dugazon luase o lopăţică şi o băgase în foc să se înroşească.

Marat intrase însoţit de doi iacobini slabi şi deşiraţi, cu un cap mai înalţi decât el.

Venise aici să-i ceară socoteală lui Dumouriez de, alungarea voluntarilor de la Chälons, printre care se numărau maratiştii şi toţi cei care cereau sânge.

Gazetăraşul Marat, plin de fiere şi venin, credea că îl va înspăimânta pe generalul învingător, cum îi înspăimântase pe toţi gură-cască din Paris.

Dumouriez îl aşteptă calm, rezemat de garda săbiei...

— Cine eşti dumneata? îl întrebă.

— Eu sunt Marat, răspunse acesta strâmbându-şi gura băloasă.

— Nu am de-a face nici cu dumneata, nici cu cel de seama dumitale.

Şi cu un profund dispreţ îi întoarse spatele. Toţi cei care îl înconjurau pe general şi mai ales militarii, izbucniră în râs.

— Ah! Făcu Marat, astă-seară vă fac să râdeţi, dar mâine am să vă fac să plângeţi!

Şi ieşi arătând pumnul şi ameninţând.

Abia ieşise că Dugazon scoase lopăţica înroşită din foc, luă o mână de zahăr pudră şi, fără un cuvânt, arse zahăr peste tot pe unde trecuse Marat.

Acest episod grotesc restabili buna dispoziţie.

Atât în loja Teatrului de Varietăţi a palatului regal cât şi în salonul lui Talma din strada Chantereine ţelul reunirii Grondei cu Montagne nu fusese atins.

Când se întoarse acasă, Danton îl găsi pe Jacques Mérey aşteptându-l nerăbdător.

Doctorul veni spre el şi fără să-i dea timp să-l întrebe ceva, îi spuse:

— Prietene, nu vreau — după câteva zile de la intrarea mea în Convenţie — să cer concediu, dar pentru o chestiune de cea mai mare importanţă trebuie să-mi obţii o misiune care să-mi lase cincisprezece zile de libertate deplină, pe care să le folosesc pentru treburile mele personale.

— Drace! Făcu Danton. Cui vrei tu să cer asta? Nu mă am bine cu Servan şi Clavier. Ceea ce s-a întâmplat astă-seară, nu m-a pus mai bine cu Roland. Domnişoara Manon Philippon, adăugă cu un accent de dispreţ, îi va fi povestit întâmplarea în felul ei. Rămâne deci numai Garat, ministrul Justiţiei.

— Şi cu ăsta în ce relaţii eşti?

— Oh! Nu-mi refuză nimic.

— Nu Garat este cel care la 9 octombrie anul trecut a propus pedeapsa cu moartea şi executarea imediată a tuturor emigraţilor prinşi cu arme asupra lor?

— Da, el este.

— Ei bine, să mă însărcineze să cercetez identitatea seniorului de Chazelay, prins la Mayence la 21 şi împuşcat la 22. Se înţelege că misiunea e onorifică, toate cercetările urmând să le întreprind pe cheltuiala mea.

— Merită atâta importanţă cât îi dai?

— Este în joc fericirea mea.

— Bine, mâine vei primi misiunea.

Jacques Mérey citise ştirea chiar în seara aceea în Moniteur:

"Şeful unei mici bande de emigraţi, după ce luptase cu oamenii lui în Champagne, văzând că nu mai e nimic de făcut prin părţile acelea, a venit în primele zile ale lui octombrie să se ascundă în oraşul Mayence.

Dar oraşul Mayence predându-se la 21 octombrie trecut şi nefiind stipulată de către guvernator nici o condiţie în favoarea emigraţilor, d-l de Chazelay a fost prins cu armă asupra lui şi, în baza legii din 9 octombrie, a fost împuşcat în douăzeci şi patru de ore.

Se spune că seniorul de Chazelay poseda multe bunuri în departamentul Creuse, în împrejurimile oraşului Argenton.

Încă o moştenire frumoasă pentru Republică!"

A doua zi, Jacques Mérey îşi avea misiunea semnată de Garat, pentru care i se acordase un termen de la 26 octombrie până la 10 noiembrie inclusiv.

Astfel, fără să piardă timp, plecă din nou la Mayence cu o scrisoare de recomandare a generalului Dumouriez pentru generalul Custine.

În ajunul plecării, la propunerea lui Garnier (de Sainte) Convenţia dăduse un decret prin care îi expulza pe viaţă pe toţi emigraţii şi, fără deosebire de vârstă şi de sex, îi pedepsea cu moartea pe toţi cei care se întorceau în Franţa.

Capitolul xxx O scrisoare de la Eva

Jacques Mérey nu pierduse nici o clipă, la ora zece dimineaţa caii de poştă aşteptau înhămaţi la o caleaşcă solidă de călătorie, iar el, echipat de drum, aştepta hârtiile.

La ora unsprezece Danton îi înmâna ordinul semnat de Garat, cei doi prieteni se îmbrăţişară şi la unsprezece şi cinci minute, după ce doctorul îi recomandă lui Danton să vegheze asupra sănătăţii soţiei sale, strigă vizitiului:

— Drumul spre Germania!

Era exact drumul pe care-l făcuse la întoarcere împreună cu Dumouriez.

Revăzu Château-Thiery, Châlons. Salută în trecere câmpul de luptă de la Valmy, plin încă de ridicăturile mormintelor. Găsi Verdunul preocupat poate cu o exagerată severitate pentru ca să se facă uitată prea marea lui slăbiciune, începuseră represaliile, bietele fete care deschiseseră regelui Prusiei porţile oraşului, aproape fără să înţeleagă importanţa acestei crime, erau acum arestate şi procesul lor — în curs de instrucţie. Se ştie că ceva mai târziu au fost executate.

Intră în Palatinat prin Kaiserslautern şi ajunge la Mayence după trei zile de drum, străbătuse două sute de leghe în şaizeci de ore. Dar generalul Custine îşi continuase marşul şi se şi afla la Frankfurt pe Main.

Jacques Mérey întrebă pe ofiţerii rămaşi în garnizoană la Mayence dacă nu cumva aveau cunoştinţă de faptul că emigraţii prinşi cu arme asupra lor ar fi fost împuşcaţi.

Faptul era adevărat şi întâmplarea făcuse chiar mare vâlvă în oraş, decretul, dat în 9 ale lunii, fusese pentru prima oară aplicat.

Se procedase cu toată severitatea. Nici unul din cei şapte acuzaţi nu scăpase de pedeapsa capitală.

Se interesă de numele acelor nefericiţi, dar nimeni nu şi le mai amintea.

În sfârşit, i se spuse că unul dintre ofiţerii care făcuse parte din consiliul de război era încă la Mayence şi i se dădu numele şi adresa lui.

Jacques Mérey plecă să-l caute.

Ofiţerul, un căpitan, îşi aducea perfect de bine aminte că şeful celor şase cavaleri emigraţi declarase că se numeşte Charles-Louis-Ferdinand de Chazelay, dar în orice caz, îi

spuse că dosarul se afla în mâinile raportorului, unul din cei mai tineri membri ai Consiliului, aghiotant pe lângă casa militară a generalului Custine. Cum am spus, generalul era la Frankfurt.

Jacques Mérey aflase numele tânărului ofiţer, se numea Charles André.

A doua zi în zori, se prezentă la general, acesta tocmai se sculase şi se pregătea să-şi treacă în revistă corpul de armată.

La început, titlul de reprezentant al poporului îl sperie puţin. Ca şi Dumouriez, Custine aparţinea, prin antecedentele lui, partidului regalist şi dacă braţul luptase cinstit, simţămintele lui nu fuseseră poate întotdeauna de acord cu mişcările braţului.

Scrisoarea lui Dumouriez îl linişti. Şi răsuflând uşurat, îl chemă pe aghiotantul Charles André şi îi ordonă să pună la dispoziţia lui Jacques Mérey toate documentele ce le avea referitoare la seniorul de Chazelay.

Tânărul ofiţer îi promise să fie la Hôtel d'Angleterre într-o jumătate de oră, cu dosarul mortului şi cu hârtiile care, găsite asupra lui, îi stabileau identitatea.

Tânărul se ţinu de cuvânt.

Dosarul conţinea interogatoriul, procesul-verbal de execuţie şi trei scrisori primite de la sora lui, fostă călugăriţă la Bourges.

Interogatoriul era conceput în următorii termeni:

"La 21 octombrie, la ora opt seara, a compărut în faţa Consiliului de război stabilit în oraşul Mayence pentru a judeca emigraţii prinşi cu arme asupra lor, fostul senior de Chazelay care a răspuns în felul următor la întrebările ce i s-au pus:

Întrebare: Numele dumneavoastră, prenumele şi calităţile?

Răspuns: Charles-Louis-Ferdinand, senior de Chazelay.

Întrebare: Vârsta?

Răspuns: Patruzeci şi cinci de ani.

Întrebare: Locul naşterii?

Răspuns: Castelul de Chazelay, lângă Argenton.

Întrebare: Pentru ce aţi părăsit Franţa?

Răspuns: Ca să nu fiu complice la crimele care se comiteau.

Întrebare: Unde v-aţi dus când aţi părăsit Franţa?

Răspuns: Să mă alătur corpului de emigraţi care servea în Champagne, sub conducerea prinţului de Ligne.

Întrebare: Când aţi părăsit Champagne?

Răspuns: La opt zile după bătălia de la Valmy, când am aflat chiar din gura d-lui de Colonne că retragerea fusese hotărâtă.

Întrebare: Pentru ce părăseaţi Champagne?

Răspuns: Pentru că nu mai era nimic de făcut.

Întrebare: Şi aţi venit la Mayence, pentru a îndrepta din nou, armată împotriva Franţei?

Răspuns: Nu împotriva Franţei, ci împotriva guvernului care o dezonorează.

Întrebare: Cunoaşteţi decretul Convenţiei din 9 octombrie, care condamnă la pedeapsă cu moartea pe oricare emigrat prins cu arme asupra lui?

Răspuns: Îl cunosc, dar nu îl recunosc.

Întrebare: Nu aveţi nimic de spus în apărarea dum neavoastră?

Răspuns: Născut regalist şi catolic, mor regalist şi catolic, adică în credinţa strămoşilor mei.

Prevnitul, scos din sală, consiliul a deliberat, dar cum Charles-Louis-Ferdinand, fost senior de Chazelay, nu are nimic de spus în sprijinul apărării sale şi cum dimpotrivă, el, ca să spunem astfel, înfruntă pedeapsa pe care o merita, a fost condamnat în unanimitate la pedeapsă cu moartea.

Condamnatul, rechemat în faţa consiliului, a ascultat, liniştit citirea sentinţei dată împotriva lui şi la întrebarea care i s-a pus dacă nu ar avea ceva. de adăugat sau de revendicat, a răspuns doar atât: "Trăiască regele!"

A doua zi, în zori, a fost împuşcat şi îngropat în şanţul fortăreţei."

Jacques Mérey rămase câtva timp absorbit de această lectură.

Purtarea seniorului de Chazelay în faţa tribunalului care îl judeca fusese aceea a unui rău patriot, e adevărat, însă a unui gentilom curajos şi leal care, legat prin jurământ faţă de rege, îşi respectase până la moarte jurământul.

Cum putuse să existe atâta credinţă politică în omul care faţă de Jacques Mérey nu avusese nici cea mai elementară delicateţă?

De cele mai multe ori, la om conştiinţa nu e decât o problemă de educaţie, educaţia nobilimii în general îi impunea omului îndatoriri pentru ceea ce era mai presus decât ea, dar îi lăsa cea mai mare libertate pentru ceea ce era mai prejos.

Or, în mintea seniorului de Chazelay, un medic de provincie era într-atât inferior lui, încât conştiinţa, care-l determinase să înfrunte atât de curajos moartea pentru un principiu politic, nu îi inspirase nimic în favoarea marelui principiu moral pe care îl violase.

Dreptul divin nu exista doar pentru regi, el există şi pentru nobilime şi aşa cum regele domnea în baza dreptului divin peste nobilime, nobilimea, în baza aceluiaşi drept divin, domnea peste ceea ce numea ea popor.

— Iartă-mă, locotenente, spuse doctorul, după ce-şi răscolise gândurile şi trăsese concluziile pe care le-am tras şi noi, parcă spuneaţi că la dosarul d-lui de Chazelay sînt anexate şi trei scrisori?

— Desigur, iată-le, îi răspunse tânărul ofiţer.

— Aş comite o indiscreţie dacă aş lua cunoştinţă de conţinutul lor?

— Câtuşi de puţin, am ordin să vi le pun la dispoziţie şi chiar să vă las să luaţi copii de pe ele.

— Spuneaţi că aceste scrisori le primise de la domnişoara de Chazelay, fostă călugăriţă la Augustines din Bourges?

— Îmi permiteţi să vi le înmânez în ordinea datelor?

Jacques Mérey făcu un semn afirmativ.

Prima purta data de 16 august:

"Foarte drag şi foarte onorat frate,

Am revenit la Bourges cu preţioasa comoară pe care mi-aţi încredinţat-o.

Dar până în prezent nu pot, într-adevăr, să o apreciez decât dinspre partea fizică, cât despre partea spirituală, nu am primit de la voi decât o făptură frumoasă, fără iniţiativă şi fără voinţă, care nu răspunde la numele de Hélène şi nedând semn de înţelegere decât la cel de Eva.

La numele de Eva într-adevăr, ochii ei strălucesc o clipă, îşi opresc privirea asupra persoanei care l-a pronunţat, dar îndată ce îşi dă seama că persoana nu este aceea pe care o caută, ochii i se închid înlăuntrul lor şi ea recade în somnolenţa obişnuită.

Vă cer deci voie ca şi de aici înainte să-i spun Eva, pentru că e singurul nume la care răspunde.

Îmi spuneţi în scrisoarea voastră primită azi-dimineaţă că sunteţi hotărât să părăsiţi Franţa, să luaţi serviciu în străinătate — şi vreţi să aveţi în privinţa acestei mari hotărâri părerea unei sărmane servitoare a Domnului.

Părerea mea este că un Chazelay, ai cărui strămoşi au participat la două cruciade şi care poartă crucea de Malta de argint emailat cu floarea de crin în aur, nu trebuie să participe nici măcar prin prezenţa lui la actele care se petrec în ziua de azi.

Plecaţi, deci şi când veţi găsi potrivit să venim să vă găsim, scrieţi-mi, ordinele voastre vor fi cu stricteţe executate.

Sora ascultătoare şi care vă iubeşte,

Marie DE CHAZELAY
în călugărie SORA ROSALIE"

Această scrisoare se dovedea de cea mai mare importanţă pentru Jacquess Mérey. El ştia cât de mult suferise Eva când se despărţiseră. Dragostea este egoistă până la: cruzime. Durerea Evei însemna acum un balsam pentru durerea lui.

Tânărul ofiţer îi înmâna a doua scrisoare:

"*Cu multă bucurie am aflat că aţi ajuns la Verdun, unde cel puţin sunteţi în siguranţă. Am fost încântată de primirea ce v-a făcut M. S. Regele Prusiei şi nu pot decât să aplaud hotărârea luată, de a intra printre voluntarii prinţului de Liane, este un nobil, senior de viţă veche, un adevărat prinţ al sfântului imperiu, după vârsta şi descrierea voastră, trebuie să fie fiul lui Charles-Joseph, era unul dintre cei mai curajoşi şi cei mai spirituali gentilomi care au existat. Un Chazelay poate să servească un l'Amoral, fără a-şi pierde nobleţea.*

Hélène se simte ceva mai bine, cu toate că se îndârjeşte să nu răspundă la acest nume, pe care se pare că nu-l cunoaşte. De altfel, din ziua în care am luat-o din castelul de Chazelay nu a scos nici un cuvânt. A început să guste câteva linguri de supă, care împreună cu unul sau două pahare de sirop ce le înghite zilnic ajung să o susţină. Ieri, în loc să o duc la fereastra dinspre curte, am condus-o la cea dinspre grădină. Când a văzut iarba şi pârâiaşul care o udă, a scos un strigăt slab, s-a ridicat din fotoliu şi a căzut din nou, spunând cu o voce disperată: "Nu! Nu! Nu!" Nu ştiu ce vroia să spună, dar cel puţin a vorbit.

Cum cred că. Este multă reavoinţă în mutismul ei, în încăpăţânarea şi în această stare de prostraţie, — alaltăieri, auzind zgomot în camera fetei voastre, după ce Jeanne o aşezase în pat, mi-am pregătit de cu seară, cu ajutorul unei. Găuri în lambriuri, posibilitatea de-a vedea ce face după ce Jeanne iese din camera ei.

S-a sculat şi sprijinindu-se de mobile, s-a dus şi a îngenunchiat pe scăunelul de rugăciune de sub crucifixul care se află între cele două ferestre şi acolo, nu ştiu dacă a fost din gură sau din inimă, căci nu am auzit nimic precis, a făcut sau părea că face o lungă rugăciune.

Presupun că omul acela lângă care spre nenorocirea ei a stat prea mult timp — nu era lipsit de sentimente creştineşti, deoarece sărmana copilă caută un refugiu în Dumnezeu şi se roagă.

Asta e tot ce am să vă spun pentru moment. Sper că scrisoarea de faţă pe care v-o adresez la Verdun cu dispoziţia de a vă urma, vă va parveni.

Marie DE CHAZELAY
În călugărie SORA ROSALIE"

Jacques Mérey întinse mâna nerăbdător să ia cea de a treia scrisoare. Iată ce conţinea:

"*Foarte iubit şi onorat frate,*

După cele ce îmi spuneţi despre victoria prusacilor la Grand-Pré şi despre deruta armatei franceze, nu vom fi noi cele care vom merge să vă întâlnim în Germania, ci voi cei care în câteva zile veţi fi la Paris.

Din păcate! Veţi ajunge prea târziu pentru a împiedeca abominabilele crime care au fost comise, dar cel puţin la timp pentru a le răzbuna.

Sărmanul nostru rege şi familia regală sunt, după cum ştiţi, prizonieri la Temple. Se vorbeşte că-l vor judeca pe alesul Domnului, dar Domnul vă va grăbi marşul, pentru ca această crimă fără precedent, cea mai odioasă dintre câte au existat, să nu fie adusă la îndeplinire.

Nu ar fi deloc de mirare că în rândurile republicanilor să fi fost chiar bărbatul acela pe care vi s-a părut că-l recunoaşteţi în iureşul focurilor de pistol. Cum ştiţi,
el a fost numit membru în Convenţie şi am citit într-un ziar că fusese plecat la armata din Est, cu o misiune pentru Dumouriez.

Hélène a încercat să pună o scrisoare la poştă, dar are atât de puţină judecată, încât i-a încredinţat-o Jeannei fără să-i treacă prin minte că fata, în loc să o ducă, la poştă, mi-o va da mie.

Jeanne, cinstită cum e, mi-a adus-o. Scrisoarea este rodul unei minţi în delir. V-o trimit ca să vă puteţi da seama personal de pasiunea nebună a acestei copile şi de. Necesitatea de a o face să părăsească Franţa cât mai degrabă, dacă, împotriva aşteptărilor noastre, nu veţi fi la Paris în câteva zile.

Nu are rost să vă mai spun că i-am recomandat Jeannei să o asigure pe Hélène că scrisoarea ei a fost pusă la. Poştă, la fel va fi şi cu cele pe care va continua să vi le mai scrie."

Jacques Mérey scoase un strigăt uşor, recunoscuse, scrisul Evei între cele două foi ale scrisorii domnişoarei de Chazelay.

Lăsă deoparte scrisoarea domnişoarei de Chazelay şi citi pe nerăsuflate rândurile următoare:

"Prietenul meu, stăpânul meu, regele meu — aş spune Dumnezeul meu dacă ar trebui să îl ţin deoparte ca să-l implor să te unească din nou cu mine.

Am dorit să mor când am înţeles că am fost despărţiţi şi când mi s-a spus că era pentru totdeauna.

Tatălui meu ori i-a fost frică de hotărârea mea, ori obosise să mă tot audă lamentându-mă. La tot ce mi se spunea răspundeam cu numele tău adorat, sau prin cuvintele: îl iubesc!

A adus-o pe mătuşa mea, călugăriţa de la Bourges, m-a încredinţat ei ca să vegheze asupra mea.

Ei mă cred nebună. Nu-mi trebuie mult ca să şi fiu şi ideile îmi sunt tulburi. Dacă n-ar fi să te văd fără încetare în faţa ochilor şi dacă n-aş şti că trăieşti, m-aş considera moartă şi chiar dusă în ţara umbrelor, într-atât mi se pare totul cenuşiu, şters, impalpabil. Aşa trebuie să fie când inima este moartă şi când eşti închis într-un mormânt.

Când am părăsit castelul de Chazelay a fost pentru mine o nouă durere. Acolo nu eram decât la trei sau patru leghe departe de tine, iubitul meu şi în fiecare uşă care se deschidea credeam, că vei apărea tu.

Urcându-mă în trăsură, sau mai curând când am fost urcată în trăsură, am leşinat, de atunci nu mi-am mai revenit niciodată complet.

A doua zi, după ce am sosit la Bourges, m-au aşezat la fereastra dinspre grădină în loc să mă aşeze la cea dinspre stradă. Acolo am dat un strigăt de bucurie şi mi s-a părut că o rază de lumină mă inunda, şi că mă găseam în faţa Raiului nostru. Era acolo o peluză ca a noastră, fără bolta de tei, fără arborele ştiinţei şi mai ales fără Jacques Mérey.

O, iubitul meu, nu am decât un gând, nu am decât o speranţă, nu îi fac lui Dumnezeu decât o rugăciune: să te revăd!

Dacă nu te voi revedea, voi muri. Dar, fii liniştit, înainte de asta voi face totul în lume ca să fiu din nou cu tine.

Purced de la tine, mă îndrept spre tine, fără tine nu sunt eu.

Eva."

— Oh! Domnule, exclamă Jacques Mérey, aţi spus, nu-i aşa, că pot să copiez actele care mi-ar trebui?

— Eu cred că e mai bine, întrerupse tânărul care înţelesese dorinţa doctorului, să ne lăsaţi nouă o copie de pe această scrisoare, pe care să o certificaţi pentru identitate şi dumneavoastră să păstraţi originalul.

Jacques Mérey îl îmbrăţişa pe tânărul ofiţer, vru să-i răspundă ceva, să-i mulţumească, dar lacrimile îi sugrumară vocea.

Sărută de nenumărate ori scrisoarea Evei, apoi cu mână tremurândă începu să o copieze.

— Domnule, îi spuse tânărului ofiţer, n-am să uit niciodată ce aţi făcut acum pentru mine.

Ofiţerul părea că ar vrea să-i spună ceva, dar şovăia, Jacques îi văzu nehotărârea şi înţelese.

— Domnule, cred că nu mai e nevoie să vă spun că o iubesc pe fiica domnului de Chazelay şi că la rândul ei şi ea mă iubeşte. Această scrisoare pe care datorită,
morţii tatălui ei ajunge la mine, într-un mod atât de bizar, mie îmi era adresată, cum dovedeşte de altfel numele meu de două ori repetat în ea. Mă voi întoarce în Franţa şi voi face totul pe lume să o revăd pe biata copilă, care fără mine este pierdută. Mai ştiţi ceva pe lângă. Cele ce mi-aţi spus?

— Domnule, răspunse tânărul ofiţer, îmi calc cuvântul mărturisindu-vă toate acestea, dar sunt sigur că veţi păstra secretul. Eu sunt acela care am comandat foc în dimineaţa execuţiei şi chiar acolo unde urma să aibă loc execuţia, domnul de Chazelay mi-a înmânat o scrisoare, pentru sora sa, rugându-mă să i-o trimit ca ultima sa dorinţă. I-am făgăduit să pun scrisoarea la poştă şi m-am ţinut de cuvânt.

— Şi, întrebă Jacques Mérey, după ce i-aţi făgăduit, el n-a spus nimic?

— A murmurat doar atât: "Poate va ajunge la timp".

Jacques Mérey strânse la piept scrisoarea Evei, o puse în buzunar, îl îmbrăţişa pe tânărul ofiţer, comandă să se înhame caii la trăsură, trecu pe la cartierul general pentru a-i mulţumi şi a-i strânge mâna generalului Custine şi apoi, la fel cum în urmă cu trei zile spusese vizitiului *drumul spre Germania*, acum strigă: *Drumul spre Franţa!*

Şi trăsura o porni în goană mare.

Capitolul XXXI Căutări zadarnice

La întoarcere Jacques Mérey străbătu Franţa cu aceeaşi viteză ca şi la plecare. Numai că, la Kaiserslautern, în loc să ia drumul spre Champagne prin Saint-Menehould, — îl luă pe cel de Lorena prin Nancy.

Se duse direct la Bourges.

Ajungând la pastă se informă dacă era cunoscută în Bourges o domnişoară de Chazelay, fostă călugăriţă.

La această întrebare, şeful poştei se apropie.

— Cetăţene, îi spuse (în ziua de 10 a aceluiaşi octombrie de al cărui sfârşit ne apropiem apăruse un decret prin care cuvintele *domnule* şi *doamnă* se înlocuiau cu *cetăţean* şi *cetăţeană*), noi cunoaştem perfect de bine persoana despre care vă informaţi, atât doar că ea nu mai locuieşte la Bourges.

— De când? întrebă Jacques Mérey.

— Ţineţi, să cunoaşteţi chiar data exactă?

— În mod riguros exact. Am făcut mai mult de. Patru sute de leghe ca să o găsesc.

— Vă voi spune după registrul meu. Consultă registrul şi strigă:

— A plecat pe 23, la ora patru după-amiază.

— Singură sau însoţită?

— Însoţită de jupâneasa şi de nepoata sa, despre care se spunea că era foarte bolnavă.

— Sunteţi sigur că erau trei?

— Bineînţeles, le-am spus chiar eu că puteau să nu înhame decât doi cai la trăsură şi să plătească pentru al treilea jumătate, dar călugăriţa a răspuns: Puneţi trei, puneţi patru, dacă trebuie! Suntem grăbite! Atunci le-am pus trei cai şi au plecat.

— Încotro au pornit?

— Pe cuvânt, habar n-am!

— Trebuie să ştiţi!

— Cum aşa?

— Presupun că nu aţi riscat să vă daţi caii fără să vi se fi prezentat paşapoartele.

— Oh, da, aveau unul, dar pentru care ţară, — dracu să mă ia dacă-mi aduc aminte.

— Ar fi neplăcut, prietene, spuse grav Jacques Mérey, dacă aţi uitat cumva.

— În orice caz, dacă ţineţi neapărat, puteţi să aflaţi la prefectură, de unde a fost eliberat.

— Ai dreptate, spuse Jacques Mérey.

Şi cum nu avea timp de pierdut, strigă:

— La prefectură!

Surugiul o porni în susul străzii în galop şi cu aceeaşi iuţeală intră în curtea prefecturii.

Jacques Mérey sări iute din trăsură, dar amintindu-şi că trebuia să aibe altă atitudine faţă de prefect decât aceea avută faţă de şeful de poştă, se înarma cu scrisoarea lui Garat prin care îl însărcina să cerceteze identitatea seniorului de Chazelay şi, cu scrisoarea în mână, intră în cabinetul prefectului.

— Cetăţene prefect, spuse el, sunt însărcinat de către ministerul Justiţiei, al cărui ordin vi-l prezint, să constat identitatea seniorului de Chazelay, împuşcat la 20 ale lunii acesteia la Mayence. Vin de la Mayence, unde această identitate a fost constatată, dar misiunea mea nu se limita la el, misiunea mea se extinde şi asupra celorlalţi membri ai familiei, la sora şi la fiica lui, care locuiesc în Bourges.

— Dar unde nu mai locuiesc, domnule. Au plecat la 24 ale lunii.

— Şi unde s-au dus?

— Chiar precis n-aş putea să vă spun, dar paşaportul lor a fost eliberat pentru Germania.

— Cine era medicul care o îngrijea pe fată?

— Un medic excelent, un bun patriot, domnul Dupin.

— Aţi fi atât de bun să-mi spuneţi unde locuieşte domnul Dupin?

— Foarte aproape de aici, în strada Episcopatului.

Jacques Mérey îl salută pe prefect şi se îndreptă grăbit spre doctorul Dupin.

Acolo începu acelaşi interogatoriu şi era cât pe ce să primească aceleaşi răspunsuri, hărţuit de întrebări doctorul binevoi însă să-şi aducă aminte că le-ar fi prescris apele de Baden sau de Wiesbaden, dar nu-şi mai amintea pentru care din ele optase.

Jacques Mérey se gândi că ar fi fost mai bine ca din capul locului să se fi dus acasă la ele, unde poate mai rămăsese cineva care să-i poată da vreo ştire.

Vizitiul îi atrase însă atenţia că dacă-l mai ţinea aşa încă o oră, va ajunge să-şi dubleze orele de serviciu, ceea ce nu îngăduia regulamentul administraţiei.

Jacques Mérey îşi dădu seama că avea dreptate şi-i porunci să-l ducă înapoi la clădirea poştei.

Ajuns aici se informă de adresa domnişoarei Chazelay. Locuise în casa cu numărul 23 din strada Prieuré.

Luă un băieţel, comisionar la poştă şi îl rugă să-l conducă.

În strada Prieuré casa cu numărul 23 era închisă.

Puştiul bătu la toate uşile şi la toate ferestrele, ferestrele şi uşile rămaseră închise.

O vecină ieşi şi repetă ceea ce pentru Jacques Mérey nu însemna o noutate, că doamnele plecaseră în ziua de 23, către ora patru după-amiază.

Închiseseră tot, luaseră toate cheile, — iar când o întrebaseră pe călugăriţă când o să vină înapoi acasă, le răspunsese că se ducea să-şi întâlnească fratele undeva în Germania şi că nu ştia dacă se va mai întoarce vreodată.

La data plecării era evident că ele nu aflaseră încă de moartea domnului de Chazelay.

Ce se întâmplase cu scrisoarea pe care seniorul de Chazelay i-o scrisese în ultimele clipe ale vieţii?

Întâmplător tocmai trecea pe stradă factorul poştal.

Jacques Mérey îl strigă:

— Prietene, îl întrebă, domnişoara de Chazelay a spus cumva la plecare unde ar urma să îi fie trimise scrisorile?

— Nu, domnule, răspunse factorul.

— A primit totuşi un plic după plecarea sa.

— Nu l-a primit, domnule, spuse factorul, pentru că, nu era acasă.

— Îţi mulţumesc că m-ai făcut să observ cât sunt de zăpăcit, prietene. Dar ce ai făcut cu scrisoarea aceea?

— Păi, cum scrisoarea era timbrată, am băgat-o pe sub uşă, când doamnele or să se întoarcă, or s-o găsească.

Jacques Mérey schiţă un gest de nerăbdare, factorul îl remarcă:

— De ce oare îşi mai timbrează oamenii scrisorile? Din moment ce sunt timbrate, poşta nu mai are treabă, nu se mai ocupă de ele.

Şi factorul îşi văzu de drum, încântat că a lăsat în urma lui această maximă întru proslăvirea administraţiei poştei.

Tânărul comisionar îşi apropie obrazul de pervaz şi privi pe sub uşă.

— Ia uitaţi, spuse, se vede scrisoarea. Nimic mai simplu, domnule, decât să o scot cu un beţişor.

— Prietene, spuse Jacques Mérey după ce se gândi o clipă, scrisoarea asta nu e a mea, scrisoarea asta nu e pentru mine, deci nu am dreptul să o citesc.

Îi dădu şase franci, mulţumindu-i pentru osteneală.

Apoi se întoarse la hotel unde i se servi cina.

Dar în timp ce mânca îi veni o idee.

Cum micul comisionar crezuse că pentru cei şase franci pe care îi primise trebuie să rămână toată ziua în serviciul călătorului şi cum stătea lângă uşa sălii de mâncare cu pălăria în mână, Jacques îl întrebă:

— Cum te cheamă?

— Francis, domnule, cu ce să vă servesc? Făcu băieţelul.

— Du-te şi caută-mi-l pe vizitiul care în ziua de 23 a condus-o pe domnişoara de Chazelay.

— Îl cunosc, spuse puştiul, e Pierrot.

— Eşti sigur?

— Cum să nu fiu sigur mi-a ars una cu biciul că am luat de pe jos o prună care căzuse din coşul cu provizii al domnişoarei Jeanne.

Jacques îşi aminti că într-una din scrisorile adresate fratelui ei domnişoara Chazelay într-adevăr vorbea despre o jupânească cu numele de Jeanne.

— Bravo! Adu-mi-l pe Pierrot, băiete, spuse Jacques comisionarului.

Pierrot veni în fuga mare, fără zăbavă. Se vedea bine că Frânase îi vorbise despre generozitatea călătorului.

Vizitiul avea faţa surâzătoare.

— Tu ai condus trăsura domnişoarei de Chazelay la 23 octombrie, la ora trei după-amiază? îl întrebă Jacques.

— Domnişoara de Chazelay? Staţi puţin, spuse Pierrot. O bătrână cu înfăţişare de călugăriţă, cu o jupânească şi o fată tânără care părea bolnavă, nu-i aşa?

— Asta este, se bucură Jacques Mérey.

— Doar ştii bine, Pierrot, că m-ai atins cu biciul!

— Nu-mi mai aduc aminte, spuse Pierrot.

— Ah, dar eu îmi amintesc, sări Francisc.

— Trebuie că eram eu, da, eu trebuie să fi fost, spuse vizitiul ştergându-şi gura cu mâneca de la haină, gest familiar celor din Berri.

— Atunci îţi aminteşti că au luat drumul spre Dijon?

— Oh, nu! Nu tocmai!

— Atunci cel spre Auxerre?

— Nici acela, spuse Pierrot dând din cap. Nu, n-aţi nimerit-o.

— Cum n-am nimerit-o?

— N-aş vrea să vă supăr, dar dumneavoastră îmi cereţi adevărul, nu-i aşa? Atunci adevărul trebuie să vi-l spun.

— Nu mă superi, prietene, dimpotrivă, îmi vei face un serviciu indicându-mi adevăratul drum pe care au plecat. Trebuie să le întâlnesc, mă înţelegi? Pentru o chestiune de cea mai mare importanţă.

— Ah, bine! Dacă vreţi să le găsiţi, nu trebuie să alergaţi nici pe drumul spre Dijon, nici pe drumul spre Auxerre.

— Dar atunci pe care?

— Este tocmai cel opus, pe drumul ce duce spre Chateauroux.

O lumină trecu prin mintea lui Jacques.

— Ah! spuse, s-au dus la castelul de Chazelay. Caii la trăsura mea, prietene, caii numaidecât!

— Bine, făcu Pierrot, e tocmai rândul meu să conduc.

Şi se repezi în curte. Francisc dispăru o dată cu el.

După un sfert de oră caii erau la trăsură şi Pierrot la datorie.

Jacques Mérey îşi plăti drumul, îl căută din ochi pe micul comisionar ca să-i dea restul de bani pe care i-l dăduse şeful poştei, dar nu-l mai văzu nicăieri.

Trăsura porni în goană mare, ceea ce dovedea din nou că Francisc nu păstrase secretul bacşişului.

Dar, ieşind din oraş, Jacques Mérey îl văzu pe micul comisionar aşezat în mijlocul drumului.

La semnele lui repetate din care se înţelegea că avea ceva de spus, Pierrot opri trăsura.

Puştiul sări sprinten pe treapta trăsurii.

— Ce mai e? întrebă Jacques Mérey.

— Păi, uite ce m-am gândit, răspunse Francisc, dumneavoastră tot vă duceţi după domnişoara de Chazelay şi atunci mi-am zis că ar fi bine să-i duceţi şi scrisoarea, decât să o lăsaţi sub uşa de la intrare. E mai sigur că aşa o să-i ajungă...

— Ce spui! Făcu Jacques Mérey.

— Sigur, uite-o, făcu Francisc şi aruncă scrisoarea în trăsură, sări apoi de pe treaptă şi-i strigă lui Pierrot: "Dă bice, surugiu!"

Jacques Mérey se gândi că ceea ce-i spusese copilul era plin de logică, scrisoarea pe care i-o dăduse chiar atunci Francisc conţinea — după toate probabilităţile — ultimele dorinţe ale tatălui Evei, dacă ar fi rămas unde o lăsase poştaşul, vântul şi ploaia, ar fi făcut-o foarte curând de necitit, era deci mult mai bine să o păstreze intactă ca un depozitar

credincios, până în momentul în care o va putea încredinţa uneia din cele două persoane care avea dreptul să o deschidă — Evei sau domnişoarei de Chazelay.

O puse deci în buzunarul secret al portofelului său.

Capitolul XXXII Casa goală

Jacques Mérey nu se înşelase, domnişoara de Chazelay chiar sosise la Argenton şi, cum era cu neputinţă să se ducă la castel cu trăsura, închiriase trei cai de la singurul han al oraşului şi fuseseră conduse călare la Chazelay de către oameni care le duseseră animalele la pas.

Cele trei femei petrecuseră acolo o noapte, iar a doua zi se întorseseră.

Apoi caii de poştă fuseseră din nou înhămaţi la trăsură şi de astă dată plecaseră spre Chatre, Saint-Amand, Autun, Bourgogne şi celelalte.

Or, cum domnişoara de Chazelay avea cinci zile de drum înaintea lui Jacques Mérey, cum neparvenindu-i ultima scrisoare a fratelui ei în care îi anunţa executarea lui, ea nu făcuse decât să-i asculte sfaturile din penultima scrisoare în care o chema să vină şi să se regăsească, cum apele de la Baden-Baden sau de la Wiesbaden nu erau decât un mijloc de a deschide celor trei fugare porţile Germaniei, Jacques Mérey, zdrobit de oboseală, după ce făcuse mai mult de şase sute de leghe pe drumuri desfundate, se gândi că nu mai avea nici un rost să continue călătoria în timpul acesta şi se opri la poarta casei sale, atât de mult timp numită *casa misterioasă* şi care nu mai era decât *casa goală*.

Se împlineau ceva mai mult de două luni de când o părăsise.

La zgomotul trăsurii care oprise în faţa porţii, bătrâna Martha veni în grabă şi scoase un strigăt.

Crezuse că nu-şi va mai revedea niciodată stăpânul. Când Jacques Mérey intră în casă şi închise uşa, se opri jos, lângă scară neştiind încotro s-o apuce mai întâi, atras din toate părţile de amintiri.

Memoria lui reunea într-o singură îmbrăţişare cei şapte ani care, astăzi, după ce trecuseră, păreau să nu fi durat decât o singură zi.

Şi-o amintea pe Eva din clipa în care o adusese şi o lăsase pe covor sub privirile Marthei, obiect fără formă, fiinţă neterminată, — o revedea până în clipa când fusese smulsă din braţele lui de un om pe care moartea îl smulsese dintr-o dată vieţii cu aceeaşi cruzime, cu aceeaşi răceală nemiloasă.

Şi deşi ea nu mai era în casă, făptura ei plutea peste locurile pe unde trecuse, întocmai cum ar pluti o umbră nevăzută şi totuşi perceptibilă.

Totul era neschimbat. Se urcă mai întâi în camera ei de copil şi regăsi leagănul în care stătuse de la şapte până la zece ani, adică la acea epocă vegetativă a vieţii şi în care timp germenele dragostei, frumuseţei şi inteligenţa se luptaseră împotriva urâţeniei şi a neantului.

Se duse apoi în camera ei de domnişoară, unde începuse să-şi despletească şi să-şi înnoade singură părul lung în faţa oglinzii magice, arcuindu-şi talia ca o trestie. De aici se îndreptă spre atelier, unde orga rămăsese deschisă şi mută, îşi aminti ziua în care, în urma unui, şoc electric care o înfăşurase parcă într-un fluid însufleţitor, se dusese ca vrăjită spre pian şi, spre marea lui, mirare, cântase măsurile neprecise, dar de recunoscut ale ariei ascultate de ea cu o zi înainte... Aici erau cărţile în care ochii ei descifraseră primul cuvânt şi când se apropie fără să-l vadă, cotoiul neîmblânzit zvâcni de pe dulapul unde stătea tolănit, pe fereastra prin care avea obiceiul să fugă.

Aici, unele peste altele, pe scaune, văzu cărţile din care învăţase ea chimia, astronomia, botanica, ultima pe care o citise rămăsese deschisă la pagina unde-şi întrerupsese lectura.

Nu cunosc un colţ sub vasta boltă cerească unde să coboare din trecut o stare de visare mai plăcută ca într-o cameră rămasă goală printr-o lungă absenţă sau prin moarte, după ce a fost locuită, însufleţită, animată de o frumoasă făptură de cincisprezece ani, ardoarea tinereţii a trecut în tot, respiraţia, emanaţia care pluteşte în jurul întregii sale fiinţe creează o atmosferă deosebită care te face să iubeşti înainte chiar de a şti ce e dragostea.

— Şi ce este apoi, după ce ştii?

Cu braţele întinse, căci i se împăienjeniseră ochii, nemaivăzând-o în mijlocul acestui abur care părea că ascunde ca şi norul lui Virgiliu o zeiţă, Jacques Mérey se îndreptă ca în transă spre orgă lăsându-şi la întâmplare amândouă mâinile pe clape.

Un freamăt sonor se împrăştie din dumnezeiescul instrument, timp de zece minute, sugrumat de plâns nu scoase decât armonii.

După un timp, acel vaiet melodios deveni neîndestulător şi începu să o cheme, dar abia îi pronunţă numele că nu mai putu să suporte şi izbucni în plâns.

Se repezi afară din cameră fără să se fi uitat la nici unul din vechile lui instrumente de chimie, vasele pline de mercur pentru reacţiile chimice, retortele neputincioase şi uitate, matriţa roşie de cinabru pe marginile căreia se închegase o spumă de argint aurit, vas în care carbonul pur începuse să se transforme în diamant, uită totul. Numele Evei era ecoul trist care îngropa toate visele ştiinţei, nutrite de el parcă în altă viaţă.

Din două salturi coborî scara şi se pomeni în grădină. Acolo amintirile nu se dovediră mai puţin apăsătoare, mai puţin vii, mai puţin duioase şi ca atare mai puţin dureroase.

Acolo curgea pârâul în care pentru prima oară Eva se oglindise când băuse, acolo se afla bolta unde ascultase trilul privighetoarei până spre ziuă, pomul unde. Ridicându-se pe vârfuri ca să culeagă un măr copt, îşi dăduse seama pentru prima oară că era goală şi cuprinsă de sfială roşise.

Şi Jacques Mérey merse de la pârâu până la boltă, de la boltă la pomul ştiinţei, spunându-şi că speranţa lui era absurdă, că nu va reuşi s-o mai vadă apărând în marginea vreunui tufiş, sau la colţul vreunei alei.

Dar mai ales când se apropie de grotă, inima începu să-i zvâcnească, aici, în murmurul izvorului, rezemaţi amândoi de stânca acoperită de muşchi, Eva îi mărturisise pentru prima oară că îl iubeşte.

Acest cuvânt scump, acea inflexiune melodioasă care pătrunde până în adâncul inimii, acest cuvânt pentru care toate graiurile pământului au ales vocalele cele mai unduioase şi consoanele cele mai plăcute la auz nu-l va mai auzi?

Pentru el nu va mai exista oare primăvară, soare, dragoste?

În ce mare greşeală atunci când, aruncat în acele dezbateri solemne ale tribunei care făcea şi desfăcea monarhii, în acele grele lupte ale războiului, care goneau spaima dintr-o tabără în cealaltă şi care trimiteau furtuna din Franţa să cadă asupra Germaniei, — în ce greşeală nemaipomenită fusese când sperase să ofere toate acestea drept hrană inimii sale în locul dragostei?

Fără îndoială, după plecarea din Argenton, dragostea îi rămăsese temeiul tuturor lucrurilor, nici o zi, nici un ceas, nici o clipă nu încetase să se gândească la ea şi iată că de când se întorsese în această casă, nici o secundă nu se gândise la marile catastrofe în vârtejul cărora el jucase şi urma încă să mai joace un rol.

Iată că îi uitase de parcă nici n-ar fi existat vreodată pe Danton, pe Dumouriez, Kellermann, Valmy, pe regele Prusiei, pe Brunswick, Montagne, Gironde, pe elocventul Vergniaud, pe sfânta doamnă Roland, o uitase pe martira doamnă Danton, pe josnicul Marat, lăsând în urma lui la Talma o dârză dezgustătoare, îl uitase şi pe slabul rege, prizonier la Temple, cu o soţie vinovată, doi copii nevinovaţi şi o soră blândă ca un înger.

Unde s-o afle pe Eva? Să trăiască toate zilele care îi mai rămăseseră de trăit fără să mai audă de prinţi sau de regi, fără să mai vadă vreodată lucind în soare aurul unui epolet sau lama unei săbii, fără să ştie dacă mai exista lume în afara acestei case şi a acestei grădini care rămăseseră singurul lui univers, — iată singura fericire ce şi-o dorea.

V-am povestit halucinaţiile din timpul zilei, nu vom încerca să le înfăţişăm pe cele din timpul nopţii.

Primul zgomot pe care Jacques Mérey îl auzi în casă a fost cel al lui Antoine deschizând uşa, bătând cu piciorul în podea şi strigând:

— *Cerc al justiţiei! Centrul adevărului!*

Îi făcu plăcere să revadă pe omul căruia îi dăduse o fărâmă de judecată.

În urma lui Antoine urca Basile pe care îl recunoscu după zgomotul pe care îl făcea piciorul lui de lemn lovind fiecare treaptă a scării.

Dacă Antoine îi datora puţina minte ce o avea, celălalt îi datora o parte a trupului său.

Erau cei doi oameni cărora Jacques Mérey putea să le spună: "Muriţi pentru mine" — şi ei ar fi murit fără să întrebe pentru care motiv anume le cerea viaţa.

De altminteri tot oraşul Argenton se adunase în faţa porţii casei misterioase. Numai că, aşa cum îl ştiau doborât de tristeţe, îşi înăbuşiseră toată bucuria primirii pe care vroiau să i-o facă.

Erau alegătorii veniţi să mulţumească mandatarului lor pentru felul demn în care îşi făcuse datoria, într-adevăr, la Argenton se aflase de comportarea ce o avusese Jacques Mérey la Verdun. Ştiau că luptase cu înflăcărare la *Grand-Pré* şi că el fusese cel care adusese Convenţiei cele trei drapele cucerite în lupte.

Oamenii din Argenton aflaseră din ziare despre moartea seniorului de Chazelay, nimeni nu-l prinsese, cunoşteau toată durerea ce i-o pricinuise doctorul Jacques Mérey. Şi cu toate astea, pentru că ştiau cât de mult o iubea pe fiica lui, toată această mulţime de oameni, cât erau ei de simpli, — care îl aşteptaseră pe Jacques Mérey să îi mulţumească pentru tot ce făcuse până acum şi să-l roage să continue şi pe viitor să fie la fel, — avură delicateţea de a nu pomeni un cuvânt despre seniorul de Chazelay, sau despre fiica acestuia.

Se întrebaseră cui îi va vorbi, cui va spune un cuvânt, cu cine va da mâna sau cui îi va adresa o urare de fericire. După ei, doctorul Jacques Mérey ar fi trebuit să calce numai pe flori şi frunze presărate în calea lui până la trăsură.

Caii traseră la scară, la zgomotul zurgălăilor oamenii se dădură la o parte.

Când să se urce în trăsură, Jacques Mérey făcu semn că vrea să le vorbească.

De îndată se aşternu o linişte desăvârşită.

— Prieteni, spuse doctorul, vom intra într-un şir de lupte înspăimântătoare. Poate îmi voi lăsa viaţa pe acolo, dar vă asigur că nu-mi voi lăsa onoarea şi vă promit că veţi fi mereu nu numai mulţumiţi, ci şi mândri de omul ales de voi. Dacă voi muri în lupte, vă rog să-i iubiţi pe bătrâna Martha şi pe cei doi buni prieteni ai mei, Antoine şi Basile, este tot ce rămâne în urma mea pe acest pământ.

Apoi, cum trăsura o pornise uşor, nu se mai putu abţine şi-i scăpă din inimă acest strigăt:

— Dacă se va întoarce, îmi veţi da de ştire, nu-i aşa?

Şi din toate gurile care păreau să aştepte această confidenţă ca să vorbească, din toate aceste inimi care păreau să aştepte acest strigăt ca să se deschidă scăpă o promisiune unanimă:

— Oh, da! Da! Da!

Nimeni nu pronunţase numele Evei, dar toţi ştiau că ea era aceea despre care vorbeaa.

Capitolul XXXIII Unde Jacques Mérey le pierde urma

Plecând din Argenton, trăsura urmă drumul spre Saint-Amand. Acelaşi vizitiu care o condusese pe domnişoara de Chazelay îl conducea acum pe Jacques Mérey.

La prima haltă, adică la La Châtre, luă noi informaţii şi din şef de poştă în şef de poştă, avu încă o certitudine.

La Saint-Amand începu să fie mai greu de obţinut lămuriri, trebui să consulte registrele poştei, foarte riguros ţinute la acea epocă din pricina legilor împotriva emigranţilor.

La Autun le pierdu urma. Probabil călătoarele trecuseră în timpul nopţii şi şeful poştei nu socotise necesar să se scoale şi să înscrie caii în registrul său.

La Dijon, cum se spune în termeni vânătoreşti, adulmecă ceva, apoi continuă, după indicii mai mult sau mai puţin sigure, drumul la Strasburg.

La Strasburg se află iar în nesiguranţă. Cele trei doamne locuiseră la Hotel du Corbeau. Numele domnişoarei de Chazelay, însoţită de jupâneasa, îl găsi înscris în registre, iar şeful personalului îi vizase paşaportul la comitet, care trimisese pe unul dintre membrii săi, însoţit de un medic, pentru a se asigura dacă într-adevăr una din doamne era bolnavă şi avea nevoie de o cură de ape.

Medicul o găsise pe cea mai tânără dintre călătoare atât de slabă, atât de palidă şi atât de suferindă, încât nu le făcuse nici o greutate ca să le lase să-şi continue călătoria.

Domnişoara de Chazelay trecuse Rinul la Kehl şi se oprise la Baden, la Hotel des Ruines.

Aici spusese că va rămâne o lună de zile, timp în care nepoata sa va urma cura de ape, se tocmise asupra preţului, apoi dintr-o dată, după ce citise un ziar, cea mai vârstnică dintre călătoare făcuse o criză de nervi şi anunţase că trebuia să plece de îndată la Mayence.

Dar cea tânără era într-atât de slăbită, încât medicul staţiunii care îi şi făcuse o vizită, declarase că pacienta nu va putea suporta călătoria cu trăsura.

Atunci, aşa cum se obişnuia pe vremea aceea, doamna în vârstă închiriase o barcă frumoasă şi confortabilă şi o porniseră pe Rin.

Din toate acestea reieşea fără nici o îndoială pentru Jacques Mérey că într-adevăr cele trei doamne veniseră la Baden-Baden cu intenţia de a urma cura de ape, dar domnişoara de Chazelay citise într-un ziar căzut din întâmplare în mână ştirea executării fratelui ei.

Aşa se explica deci criza de nervi şi hotărârea de a pleca pe dată la Mayence.

Jacques Mérey ştia dinainte că în ceea ce privea execuţia fratelui ei domnişoara de Chazelay nu va obţine decât informaţiile vagi pe care le-ar fi obţinut şi el dacă nu ar fi fost înarmat cu o delegaţie specială în acest sens.

Călătoarele vor fi deci nevoite să se ducă până la Frankfurt. Iar la Frankfurt nu li se va arăta nici un act în afară poate de o copie de pe interogatoriul şi procesul verbal al execuţiei, ca să le poată servi drept act de deces.

Custine o mai fi oare şi acum tot la Frankfurt? În vremurile tulburi de cuceriri rapide nu erai sigur niciodată unde pot fi găsiţi generalii.

Va lua informaţiile necesare când va trece prin Mayence.

Întâmplarea îl servi de minune, cu o zi înainte generalul Custine îşi stabilise cartierul său general la Mayence, lăsând garnizoana la Frankfurt, care la acea vreme era încă fortificat.

Câştigă astfel cel puţin o zi de drum, pentru că, aşa cum ştim, doctorul nu avea decât cincisprezece zile de concediu.

Ajunse la Mayence în ziua de 2 noiembrie. Se duse să strângă mâna generalului care părea foarte abătut. Se zvonea că se va judeca procesul lui Ludovic al XVI-lea.

Va fi judecat de Convenţie, în asemenea condiţii, Ludovic al XVI-lea se putea socoti de pe acum mort.

Domnul de Custine, care făcea parte din vechile familii, putea oare să rămână în serviciul unui guvern care îi condamna regele?

Nu-şi mărturisise toate gândurile, dar ele se puteau ghici şi de aceea Jacques Mérey îl întrebă dacă i-ar permite să stea de vorbă cu tânărul lui prieten Charles André.

Generalul sună.

— Vedeţi, spuse el, dacă cetăţeanul Charles André este prin birouri!

Apoi, întorcându-se spre doctor îi spuse:

— Fiindcă veni vorba, nu uitaţi să-i cereţi o scrisoare sosită pentru dumneavoastră la numai o zi sau două după ce aţi plecat. Charles André, neştiind unde să v-o trimită, cred că a păstrat-o.

Cei doi oameni se despărţiră politicos, fără păreri de rău. Erau două firi prea opuse, ca să se poată apropia una de cealaltă.

Ce diferenţă între generalul Custine şi Charles André! Cei doi tineri nu avuseseră nevoie decât de o privire pentru ca să-şi citească unul altuia în suflete, de aceea se întâmpinară cu braţele deschise.

Jacques Mérey îi explică pe scurt motivul întoarcerii sale.

— Le-am văzut, îi spuse Charles André, chiar mie mi s-au adresat.

— Eva era bolnavă rău? întrebă Jacques.

— Foarte bolnavă, dar cu atât mai frumoasă. Jacques şovăi o clipă avea timiditățile primei dragoste.

— I-aţi vorbit? întrebă nehotărât.

— Da, am avut norocul să rămân singur cu ea, părea a fi mută sau prea slăbită ca să vorbească. M-am apropiat de ea şi i-am spus: "Domnişoară, l-am văzut".

Ea a sărit în picioare.

— L-aţi văzut pe Jacques Mérey? M-a întrebat.

Ghicise că despre dumneavoastră vroiam să-i vorbesc.

— L-am văzut pe Jacques Mérey, am reluat eu: l-am văzut pe omul care vă iubeşte mai mult decât însăşi viaţa lui.

A scos un suspin şi m-a îmbrăţişat.

— Sunteţi prietenul meu pentru totdeauna, mi-a spus.

Oh şi eu îl iubesc, îl iubesc! Îl iubesc!

Şi a închis ochii, de parcă ar fi fost gata să moară.

— Domnişoară, i-am spus, mătuşa dumneavoastră se poate întoarce dintr-o clipă în alta, lăsaţi-mă să vă vorbesc.

— Da, spuneţi, spuneţi.

— O scrisoare pe care dumneavoastră i-aţi scris-o a fost găsită între hârtiile tatălui dumneavoastră.

— Cum asta?

— Nu ştiu. Dar umblându-i în hârtii, v-a recunoscut scrisul şi m-a rugat să-l las să o copieze.

— Oh, dragul meu Jacques!

— Apoi, după ce a copiat-o, am luat eu copia şi i-am lăsat lui originalul.

— Aţi făcut dumneavoastră asta? A exclamat frumoasa copilă, nebună de fericire.

— Da, am greşit?

— Cum vă numiţi, domnule?

— Charles André.

— Numele dumneavoastră rămâne aici! A spus ea punându-şi mâna pe inimă.

M-am înclinat.

— Ah, domnişoară, i-am spus, prea multă recunoştinţă.

— Dumneavoastră nu ştiţi tot ce îi datorez eu acestui om, acestui geniu, acestui înger al cerului! Eram o biată făptură sfârşită, părăsită, necunoscând altceva la şapte ani decât un câine pe care-l chema Scipion, era singurul meu prieten. Nu vorbeam, nu vedeam, nu gândeam. El mi-a dat glas, el mi-a insuflat judecata timp de şapte ani, ca un sculptor florentin aplecat asupra porţilor baptisteriului de la Notre-Dame-des-Fleurs. El mi-a cizelat corpul, inima şi mintea, tot ce ştiu, lui îi datorez, sunt cu totul a lui. De ce sunt indiferentă în faţa morţii tatălui meu? Pentru că pe tatăl meu nu l-am cunoscut decât atunci când ne-a despărţit. Eu nu plânsesem niciodată, nu ştiusem ce erau lacrimile, tatăl meu a apărut şi atunci era să mă sfârşesc de durere.

Tocmai atunci a intrat în cameră mătuşa ei.

— Dacă-l mai vedeţi vreodată, mi-a spus fata strângându-mi mâna, spuneţi-i că îl iubesc...

Domnişoara de Chazelay a auzit ultimele cuvinte şi a întrebat-o sever:

— Pe cine iubeşti atât de mult?

— Pe Jacques Mérey, doamnă, i-a răspuns tânăra.

— Eşti nebună! I-a spus domnişoara de Chazelay.

— Poate voi înnebuni într-o zi, a răspuns tânăra, dar cine m-a înnebunit? Dumneavoastră ştiţi.

— În orice caz, începând de astăzi, spune-i adio pentru totdeauna, nu ne vom mai întoarce niciodată în Franţa. Să mergem.

Tânăra domnişoară de Chazelay şi-a urmat mătuşa şi nu le-am mai revăzut.

— Îţi mulţumesc, prietene, îţi mulţumesc, spuse Jacques Mérey în culmea fericirii. Am aflat tot ce nădăjduiam să ştiu. Trebuie că s-au dus ori la Viena, ori la
Berlin. Emigrează.

Oftă.

— Nu le pot urma în străinătate şi de altfel generalul mi-a spus că aţi avea să-mi daţi o scrisoare oficială.

— Ah! Aveţi dreptate, spuse Charles André. Şi scoase dintr-un portofel o scrisoare cu marele sigiliu al Republicii şi ştampila ministrului de interne. Jacques Mérey desfăcu scrisoarea şi citi.

După ce o parcurse, îi întinse mâna tânărului ofiţer.

— Adio, îi spuse, plec.

— Plecaţi chiar acum?

— În ce zi a lunii suntem? De opt sau zece zile de când sunt tot pe drum, m-am certat cu calendarul.

— Suntem în 2 noiembrie, răspunse tânărul ofiţer.

Jacques socoti în minte:

— Voi fi deci în cursul zilei de 5 lângă Dumouriez.

— Lângă Dumouriez! Întrebă mirat Charles André.

— Convenţia m-a ataşat pe lângă el în campania din Belgia, tot aşa cum am fost ataşat pe lângă el în campania din Champagne.

— Dumneavoastră aveţi încredere în acest om? întrebă tânărul ofiţer.

— În geniul lui, da, în moralitatea lui, nu. Dar oricare ar fi intenţiile lui, are nevoie de o mare victorie.

Aşteptaţi-vă la un al doilea Valmy.

— Pe unde veţi merge ca să vă întâlniţi cu el?

— Drumul meu este gata hotărât: Hambourg, Treves, Mézières. La Mézières voi şti unde-l voi putea ajunge pe Dumouriez.

Cei doi tineri îşi luară rămas bun şi cum Jacques Mérey pusese să-i schimbe caii de poştă în timpul vizitei lui la general, nu făcu decât să se urce în trăsură şi să-i strige vizitiului:

— Drumul spre Franţa, prin Hambourg şi Mézières!

Capitolul XXXIV În ajun de Jemmapes

Dumouriez, am spus, se întorsese la Paris pentru a pune la cale cu guvernul planul său de invadare a Belgiei.

Îşi luase toate măsurile pentru a avea un prieten influent în fiecare partid puternic.

Îl avea pe Santerre la Comună.

Pe Danton la Montagne.

Gesonne la Gironde.

Mai întâi îl puse în mişcare pe Santerre, omul cartierelor periferice.

Prin el obţinu înlăturarea ideii de a se face tabără sub zidurile Parisului.

Toate grupările de trupe, oameni, toate resursele de artilerie, muniţie, campament să fie duse din nou în Flandra, pentru a servi armatei lui Dumouriez care n-avea de niciunele, urma să se adauge la acestea hainele militare, încălţăminte şi şase milioane în monezi de argint cu care să se poată plăti solda soldaţilor până la intrarea lor în Ţările de Jos. Odată ajunşi acolo, războiul va fi acela care va hrăni războiul.

Dumouriez era un strateg. Cu toate că el fusese primul care dăduse exemplul victoriilor repurtate de mase, sistem adoptat apoi şi de Napoleon cu tot atâta succes — vedea totuşi mai departe, el pregătea o bătălie, cu aceeaşi iscusinţă cu care un mare jucător îşi pregăteşte şahul la regină şi la rege.

Astfel, planul său cuprindea toată frontiera — de la Mediterană până la Moselle.

Montesquiou[20] avea să rămână de-a lungul Alpilor, ca să cucerească Nisa şi să păstreze neutralitatea elveţiană, Eiron, căruia i se vor trimite întăriri, va păzi Rinul de la Bâle până la Landau. Douăsprezece mii de oameni sub ordinele generalului Meunier îl vor sprijini pe Custine, care înaintase ca un nebun până la Frankfurt pe Main, Kellermann îşi va părăsi taberele, va trece între Luxemburg şi Treves şi, făcând ce ar fi trebuit să facă generalul. Custin, va mărşălui spre Coblentz, cât despre Dumouriez, el va trece la ofensivă cu optzeci de mii de oameni şi va duce războiul în Belgia pe care o va încorpora teritoriului francez, va ataca prin frontiera deschisă a Belgiei în punctul unde, cum spunea însuşi acest temerar aventurier, nu se va putea apăra decât câştigând bătălii.

Plecând de la Paris, Dumouriez declarase în şedinţa Convenţiei:

— Voi fi în 15 la Bruxelles şi în 30 la Lièges.

"Dar generalul s-a înşelat — scrie istoricul Michelet, *el a ajuns la Bruxelles în 4 şi la Liège în 28."*

Armata pe care o comanda Dumouriez era o armată de voluntari, ici-colo câţiva soldaţi bătrâni, aşa cum după tăierea unei păduri mai rămân în picioare câţiva stejari falnici.

Ea începu printr-o înfrângere. Acest lucru putea descuraja o armată experimentată care până atunci nu cunoscuse decât legile disciplinei. Dar, călăuzită de entuziasm ea simţea mâna Franţei care o împingea înainte şi nu ţinu seama de eşec.

Refugiaţii belgieni fuseseră aşezaţi în avangardă, războiul acesta se făcea pentru a le înapoia lor o patrie, era mai mult decât legitim ca ei să fie cei dintâi care să pună piciorul pe pământul patriei.

Abia ajunşi însă la frontieră, nimic nu-i mai putuse opri, se avântară atacând avanposturile. Avanposturile dădură înapoi. Belgienii se şi crezuseră victorioşi şi urmărindu-i pe austrieci, coborâseră de pe înălţimi în câmpie. Dumouriez îşi dădu seama de greşeala pe care o săvârşeau şi le trimise în ajutor câteva sute de husari sub comanda celor două surori Fernig.

[20] Marchizul de Montesquiou Fezensac, general francez (1739-l798).

Fusese absolut un noroc. Cavaleria imperială îi atacase şi era pe cale să-l încercuiască, fără husari şi cele două tinere curajoase care îi comandau, pământul natal s-ar fi deschis şi s-ar fi închis peste ei.

Beurnonville şi Dumouriez, cu lunetele la ochi, urmăreau încăierarea.

Beurnonville vroia să se replieze şi să regrupeze toată: trupa împrăştiată în dezordine. Dar Dumouriez strigă:

— Înainte!

Şi cum Beurnonville îl privea mirat, spuse:

— Trebuie să rămânem cu orice preţ în ofensivă, în ziua când în faţa trupelor imperiale vom face un pas înapoi, vom fi pierduţi!

Temerile lui Beurnonville nu erau lipsite de temei, inamicul ceda atât de uşor, părăsea cu atâta indiferenţă cele mai bune poziţii, încât era evident că avea intenţia să ne atragă pe un teren cunoscut de el ca să poată manevra în voie..

— Vor să ne atragă şi să ne aibă la îndemână, îi spuse Beurnonville.

— Ştiu foarte bine...

— Şi-au pregătit câmpul de bătălie.

— Îl cunosc dinainte, îi răspunse Dumouriez.

— Părerea dumneavoastră este că vor o mare bătălie?

— Dar părerea dumitale care e?

— Cred că asta vor.

— Ei bine! O vor avea, iar bătălia aceasta se va numi Jemmapes.

Şi într-adevăr, austriecii considerau că Jemmapes era o poziţie de necucerit. Tot aşa crezuse şi generalul Clerfayt, unul din bărbaţii cei mai distinşi ai armatei imperiale. Beaulieu, care îşi va face mai târziu în Italia o reputaţie serioasă, vroia dimpotrivă să ia douăzeci şi opt sau treizeci de mii dintre vechii soldaţi, să cadă în timpul nopţi prin surprindere peste întreaga noastră armată de recruţi să o zdrobească şi să o împrăştie. Dar asemenea lovituri nu se obişnuiau în vechea strategie austriacă, ducele de Saxa-Teschen, şeful comandant al armatei, preferase să aştepte armata franceză la Jemmapes şi să lupte acolo la adăpostul fortificaţiilor.

Europa îşi îndreptase ochii asupra Franţei şi privea uimită cum armatele franceze ieşeau ca din pământ, nu numai pentru a-şi apăra frontierele ameninţate, dar şi pentru a invada frontierele inamice.

Se tot aştepta o mare victorie din partea coalizaţilor, dar în loc de asta, se auzise tunul de la Valmy şi se văzuse retragerea prusacilor, Custine invadase Palatinatul şi împinsese un vârf de atac îndrăzneţ până la Frankfurt pe Main şi iată că acum Dumouriez împingea în faţa lui, toată această experimentată armată imperială care nu cunoscuse până atunci rivali decât pe acei grenadieri ai lui Frederic, armată căreia niciodată inamicul nu-i văzuse spatele — cum spunea Voltaire — dar care acum, pentru prima oară, într-o retragere de unsprezece zile, ne arătase în sfârşit cartuşierele.

Ca şi austriecii, Dumouriez vroia o mare bătălie. De cincizeci de ani francezii aveau reputaţia a fi cei mai buni soldaţi din lume, dar numai într-o singură ofensivă. De cincizeci de ani, într-adevăr, ei nu câştigaseră nici o mare bătălie purtată între două armate aşezate faţă-n faţă. Valmy deschidea seria acestor victorii, dar Valmy — se spunea — nu fusese decât o simplă canonadă, o luptă câştigată de francezi cu arma la mână.

La data de 5, spre seară, Dumouriez se găsea la Valenciennes. Dar până în această zi nu primise nimic din tot, ce i se promisese. Servan, ministrul de război, împovărat de treburi, plecase să-şi restabilească sănătatea în tabăra Pirineilor, îi ţinea acum locul Pache, om muncitor, cu vederi largi şi simplu ca un spartan. Dimineaţa pleca de acasă cu o bucată de pîine în buzunar, lucra toată ziua şi nu ieşea din minister nici măcar pentru masă.

La 2 noiembrie, Dumouriez îi scrisese că-i trebuiau neîntârziat treizeci de mii de perechi de încălţăminte, douăzeci şi cinci de mii de pături, echipament de tabără pentru patruzeci de mii de oameni şi mai ales două milioane de franci în monezi de argint, ca să

poată plăti solda armatei, într-o ţară în care banii de hârtie nu erau cunoscuţi şi unde fiecare om trebuia să plătească tot ce consuma.

Pache dăduse ordin ca Dumouriez să primească tot ce avea nevoie, dar tot aşteptând, ziua de 5 sosise, se găseau în ajunul bătăliei şi soldaţii noştri nu aveau nici bocanci, nici îmbrăcăminte de iarnă, nici pâine, nici rachiu.

Soldaţii încercaseră să murmure ceva, tocmai când Domouriez pe la orele trei după-amiază trecu printre rânduri, la primele lor mormăieli, generalul puse un deget la gură şi arătând muntele de la Jemmapes unde erau cantonaţi austriecii le spuse:

— Tăcere, copii! Vă aude inamicul.

Şi atunci, ca să-i liniştească, chemă la ordin ofiţerii şi le citi scrisoarea ministrului de război prin care îi înştiinţa că vor primi fără întârziere tot ce le lipsea.

Aplaudând, soldaţii făgăduiră să aştepte.

Şi totuşi, de pe locul unde stăteau, puteau să vadă formidabila poziţie pe care trebuiau s-o cucerească a doua zi. Când soseşti în acest loc din Franţa, se vede, începând de la moară din Boussu[21], acel amfiteatru de coline în mijlocul cărora, între Jemmapes şi Cuesmes trece drumul care duce până la Mons. Amfiteatrul acesta începe de fapt din oraş şi se termină în satul numit mai sus. Jemmapes este spre stânga. Cuesmes spre dreapta. Jemmapes este clădit în coasta muntelui, acoperindu-l în parte. Cuesmes, aşezat la poale, în loc să ofere posibilităţi de apărare, cere să fie apărat, cei doi munţi erau presăraţi cu redute, drumul care îi tăia trecea de-a curmezişul unei păduri. Era străjuit de garduri de uluci şi acoperit cu grămezi de copaci tăiaţi, în spatele ultimelor grămezi şi ale ultimelor redute, în afară de redute şi copaci — care trebuiau mai întâi cucerite şi apoi curăţate de soldaţi — se găsea o armată întreagă, adică nouăsprezece mii de soldaţi austrieci. Armata lui Dumouriez era mai numeroasă decât cea a inamicului, dar nu avea importanţă, din moment ce puteau desfăşura şi trebuia neapărat să atace pe coloane.

Or totul depindea acum de aceste capete de coloane, vor cuceri casele cu creneluri? Vor trece peste liniile de apărare? Vor putea merge să ia tunuri chiar din bateriile duşmane? Armata asta care nu dăduse încă bătălia va putea susţine vitejeşte, corp la corp, lupta în care nu o dată au şovăit chiar veteranii?

Dumouriez îşi mutase cartierul general în satul Basme. Era apărat din faţă de micul râu care poartă acelaşi nume, din dreapta de o pădure, din stânga de liniile de apărare de la Boussu, ridicate de austrieci şi care, aşa cum am spus, căzuseră în mâinile noastre.

Generalul tocmai se aşezase la masă şi înghiţea cu poftă o supă de varză pe care i-o făcuse gazda, trăgând cu coada ochiului la un pui care se tot învârtea într-o frigare, — când deodată o trăsură se opri în faţa porţii şi un bărbat strigă:

— Astă-seară vreau un loc la masă! Mâine unul în bătălie!

Era Jacques Mérey care, aşa cum spusese, îl ajunsese din urmă pe Dumouriez în ziua de 5.

Dumouriez scoase un strigăt de bucurie şi îi întinse amândouă mâinile.

— Pe cuvântul meu, spuse, nu te mai aşteptam decât pe dumneata ca să fiu sigur de victorie, dumneata îmi porţi noroc, dumneata vei duce Convenţiei drapelele de la Jemmapes, tot aşa cum le-ai adus şi pe cele de la Valmy.

Jacques Mérey se aşează la masă, tot statul-major mânca supă de varză, pui şi brânza, apoi fiecare se înfăşură în manta şi aşteptă zorile.

Cu o oră înainte de răsăritul soarelui, Dumouriez era gata, ştia ce noapte petrecuseră soldaţii lui şi ştia că, o dată cu zorile aveau nevoie să fie îmbărbătaţi.

Pe scurt, armata franceză petrecuse toată noaptea cu arma la picior, în fundul unei câmpii umede unde fusese cu neputinţă să aprindă foc de bivuac. Beaulieu propusese de altfel pentru a doua oară ca în timpul nopţii să cadă peste soldaţii francezi şi, slăbiţi şi uzi cum erau, să-i nimicească.

Dar ca şi prima oară, generalul comandant inamic refuzase propunerea.

[21] Boussu, localitate în Belgia.

Chiar pentru ostaşii bătrâni, obişnuiţi şi căliţi în taberele în aer liber şi în bivuacurile de sub bolta cerului, noaptea aceasta fusese într-adevăr o noapte îngrozitoare. Când Dumouriez văzu smârcurile şi terenul sub care paşii şovăiau şi armata care se agita în mijlocul cetii se sperie el însuşi de starea de descurajare în care credea că îi va găsi pe toţi.

De aceea rămase foarte mirat când îi auzi râzând şi cântând.

Ridică ochii spre cer. Jacques Mérey îi puse mâna pe umăr.

— Forţa nemărginită a conştiinţei şi a sentimentului dreptăţii a făcut acest miracol, spuse el.

Şi când ajunse în mijlocul lor, văzu că soldaţii noştri cântau şi dârdâiau, frigul dimineţii făcea să le clănţăne dinţii şi celor mai viguroşi, dar ce îi îngheţa mai tare era faptul că o dată cu venirea zorilor îi zăriseră aşezaţi în trepte pe coama muntelui pe husarii imperiali înfăşuraţi în şube calde, pe grenadierii unguri înveliţi în blănuri şi pe cavalerişti austrieci în mantăile lor albe.

— Toate astea sunt ale voastre! le spuse Dumouriez. Nu va rămâne decât să le luaţi.

— Ah! Făcu un voluntar din Paris, nu ar fi greu dacă am fi mâncat şi noi ceva.

— Bine! spuse Dumouriez, veţi prânzi după bătălie, o să aveţi mai multă poftă, până atunci, se va distribui fiecăruia câte un strop de rachiu.

— Fie măcar şi un strop de rachiu! Răspunseră voluntarii.

Oh! Preafericită epocă în care soldaţii se încălzeau din înflăcărarea lor, oţeliţi de fanatism şi îmbrăcaţi în credinţă!

Istoria nu va uita niciodată că în anul întâi al Republicii soldaţii noştri au pornit cu picioarele goale să cucerească lumea!

Capitolul xxxv Jemmapes

Aşa cum, dacă îţi arunci ochii pe hartă, nimic nu pare mai uşor decât să-ţi închipui bătălia de la Valmy, tot astfel, cu puţină imaginaţie, nimic nu va fi mai simplu decât să-ţi dai seama de bătălia de la Jemmapes.

Am spus că armata austriacă se rânduise în amfiteatru pe colinele care se întindeau de la Jemmapes până la Cuesmes.

Dumouriez adoptă aceeaşi ordine de luptă.

Generalul Darville, care ocupa extrema dreaptă spre Frameries, fu însărcinat să plece înainte de a se lumina de ziuă şi să ocupe înălţimile din spatele oraşului Mons, singura retragere a austriecilor.

Beurnonviile, care în ordinea noastră de luptă venea după Darville, trebuia să meargă drept asupra oraşului Cuesmes şi să-l atace din faţă. Ducelui de Chartres, căruia în planul lui de a-l vedea pe tron, Dumouriez îi destinase onorurile zilei, îi dăduse comanda centrului şi totodată gradul de general. Misiunea lui era să atace Jemmapes din faţă, încercând să-şi împingă o parte din oameni în deschizătura pe care o forma şoseaua spre Mons între Jemmapes şi Cuesmes. În sfârşit, generalul Feraud, care comanda stânga, trebuia să traverseze satul Quaregnon şi să se îndrepte spre Jemmapes în flanc pentru a sprijini atacul prinţului.

Peste tot cavaleria aştepta gata să susţină infanteria iar artileria noastră, gata să lovească fiecare redută în flanc pentru a nimici gurile de foc.

O rezervă considerabilă de infanterie şi de cavalerie stătea gata să treacă prin spatele micului pârâu Vasme.

Tunul începu atacul din amândouă părţile, apoi, cum ordinul fusese dat, Feraud şi Beurnonviile se despărţiră, unul pornind să atace Jemmapes prin dreapta, celălalt atacând Cuesmes din faţă.

Dar nici unul din cele două atacuri nu reuşiră.

Se făcuse ora unsprezece, se luptau de trei ore, în plină ceaţă şi ceaţa ridicându-se arătă puţinul progres pe care îl făcuserăm. Ca să ia cu asalt poziţia de la Jemmapes, era nevoie de unul dintre acei oameni căruia să i se spună: Du-te acolo şi lasă-te omorât!"

Dumouriez avea acest om la îndemâna: era Thévenot.

Thévenot străbătu Quaregnon, făcu să înceteze canonada, luă cu el tot corpul de armată al lui Feraud şi, cu bărbia în piept, cu muzica în frunte şi baionetă la armă, îi atacă pe austrieci.

Din vale, din cauza ceţii care se risipea greu, înaintarea soldaţilor noştri nu se putea vedea, dar se ghicea după muzică, a cărei armonie maiestuoasă părea că merge chiar în fruntea Franţei. Din când în când, bubuitul tunurilor acopereau orice alt zgomot, dar, în intervalele dintre detunături străbăteau neobosite notele straşnice ale Marseillezei, la auzul căreia trebuia să se deschidă porţile tuturor capitalelor Europei.

După cum se tot îndepărta muzica, Dumouriez înţelese că venise timpul să-l arunce în luptă pe tânărul duce de Chartres. Prinţul se aşează în fruntea unei coloane şi. Găsi o brigadă care, la apariţia cavaleriei austriece ieşită la loc deschis pe drumul de la Mons, manifestă o oarecare ezitare.

Dar în acel moment servitorul lui Dumouriez văzând că generalul dădea înapoi cu oamenii lui, aleargă spre el în plin foc, îl ameninţă că-i ia locul cu livreaua lui, acesta se ruşinează şi o porneşte înainte. Atunci soseşte ducele de Chartres. Regrupând în jurul lui pe toţi fugarii şi formând un batalion căruia îi dădu numele de *batalionul de la Jemmapes*, coborî de pe calul care nu putea urca panta destul de abruptă şi în fruntea acestor eroi improvizaţi pătrunse în vârtejul focului unei artilerii care schimba muntele într-o văpaie, până la satul. Jemmapes de unde îi fugări pe austrieci şi la marginea, căruia făcu joncţiunea cu Thévenot.

Dumouriez, îngrijorat de ceea ce se petrecea în stânga lui, luă vreo sută de cavalerişti şi se avânta cu ei pe drumul spre Jemmapes, dar abia ajunse la treimea muntelui, că îl întâlni pe ducele de Montpensier trimis de către fratele lui să-l anunţe că Jemmapes era în mâinile francezilor.

Din punctul unde ajunsese văzu ezitarea trupelor care atacau Cuesmes, un triplu şir de redute îl împiedecau pe Beurnonville şi totuşi, în momentul în care sosea Dumouriez, Dampierre se avântase singur înainte şi regimentul de flanc îl urmase, apoi se repeziseră voluntarii noştri şi cuceriseră primul etaj al triplei redute.

Dar acolo trebuiau să primească focul celorlalte două. O clipă voluntarii parizieni se crezură adunaţi şi masaţi sub focul inamic, pe punctul de a fi nimiciţi. Când sosi, Dumouriez îi găsi tulburaţi şi morocănoşi şi din vorbele lor şoptite desprinse cuvântul trădare. Ceea ce susţineau aceste două batalioane de iacobini era să vadă dacă batalionul de girondini din strada Lombard înfruntă ca şi ei aceeaşi ploaie de foc. Apoi ei erau sub ochii bătrânilor soldaţi ai lui Dumouriez, care încercau să vadă cum se vor comporta aceşti recruţi pe câmpul de bătaie.

În acel moment Dumouriez, asigurat pe flancul stâng, socoti important să facă un suprem efort spre dreapta şi se avântă în mijlocul lor.

Ca şi cum ar fi aşteptat acest moment, greaua masă a dragonilor imperiali se puse în mişcare şi începu atacul împotriva infanteriei pariziene, dar Dumouriez se aşează în fruntea acestei infanterii cu sabia în mână.

— Foc doar la douăzeci de paşi! strigă generalul. Cel care va trage înainte, e un fricos!

Toţi auziră ordinul, toţi îl executară, lăsară cavaleria să se apropie, apoi la douăzeci de paşi cele trei batalioane deschiseră focul.

Două sute de cai doborâţi, trei sute de oameni omorâţi se transformară într-un zid de apărare, apoi, nelăsând timp cavaleriei grele să se replieze, aruncară împotriva lor cavaleria uşoară care urmări cavaleria inamică până la Mons.

Dumouriez se aşeză în fruntea batalioanelor şi începu să cânte *Marseilleza*.

A fost un impuls general, toţi aceşti oameni o porniră în baionetă cântând imnul libertăţii. Toţi simţeau că la acea oră întreaga omenire avea ochii aţintiţi asupra lor şi fiecare din ei se socotea un erou.

În câteva minute fură cucerite celelalte două redute, tunarii măcelăriţi lângă tunurile lor şi grenadierii unguri înjunghiaţi în front.

Dumouriez nu se opri decât pe înălţimile de la Cuesmes, la fel cum Thévenot şi ducele de Chartres nu se opriseră decât pe înălţimile de la Jemmapes.

Din păcate însă Darville înţelesese greşit ordinul de a păzi colinele pe unde austriecii urmau să se retragă, el se oprise la Berthatmont şi-şi pierduse vremea trăgând prosteşte în redute.

Fără să fi avut vreo însărcinare specială, Jacques Mérey fusese văzut peste tot: cu Thévenot în flancul stâng când atacase Jemmapes, cu ducele de Chartres când străpunsese centrul inamicului, cu Dumouriez când escaladase redutele.

A doua zi numele lui putea fi văzute în rapoartele celor trei şefi.

Când se procedă la numărătoarea morţilor, constatară că de o parte şi de alta pierderile erau aproape egale, patru sau cinci mii de morţi.

Dar bătălia de la Jemmapes avea un rezultat mai serios decât calculul aritmetic. Bătălia de la Jemmapes semnifica însăşi cauza întregii omeniri, câştigată în primă instanţă la Vakny şi în apel la Jemmapes.

Bătălia de la Jemmapes nu însemna victoria unei armate, aşa cum fusese cea de la Valmy.

Însemna victoria unui popor.

De la Jemmapes datează epoca infanteriei franceze.

Sub Carol Quintul infanteria spaniolă fusese prima infanterie din lume.

Sub Frederic cel Mare fusese infanteria prusacă.

După Jemmapes e infanteria franceză.

Începând cu Jemmapes, două cântece patriotice au înlocuit vinul şi rachiul, băuturile care se dădeau de obicei ostaşilor.

Cu *Marseilleza* s-au câştigat bătăliile de la şes. Cu *Ça ira* s-au cucerit redutele.

Goi şi flămânzi, după o noapte de noiembrie petrecută în mlaştini, soldaţii noştrii, în loc să prânzească, o porniseră cântând şi învinseseră.

La ora două bătălia era câştigată în toate punctele, încetară să cânte, îşi dădură seama că erau obosiţi şi că îi dobora foamea.

S-au aşezat pe jos şi au cerut pâine.

Li s-a dat pâine şi bere atât cât să nu moară de foame..

Dar la orizont se zăreau frumoasele câmpii ale Belgiei şi dincolo de ele —- lumea.

Am vizitat câmpul de luptă de la Jemmapes, aşa cum am trecut şi prin câmpul de luptă de la Valmy.

La Valmy, nici un alt monument decât inima lui Kellermann care din victorie şi-a făcut mormânt.

La Jemmapes nimic.

Că Franţa nu a fost recunoscătoare, faţă de soldaţii ei, este de înţeles, copiii au două mame: aceea care i-a născut ca oameni şi aceea, care i-a născut ca popoare.

Mamei care le-a dat naştere ca oameni îi datorează dragostea lor.

Mamei care le-a dat naştere ca popoare îi datorează mai mult decât dragostea lor, îi datorează sângele lor.

Dar Belgia, căreia noi nu îi datoram nimic şi căreia îi redăm libertatea, Belgia nu datora ea oare o piatră măcar soldaţilor noştri?

Din această piatră ea a pus să fie sculptat un leu şi leul a fost aşezat pe câmpul de bătălie de la Waterloo: Acest leu ameninţă Franţa!

Orgoliu de pigmeu, nerecunoştinţa de gigant!

Capitolul XXXVI Judecata

Dumouriez îl însărcina pe Jacques Mérey să plece la Paris ca să-l prezinte Convenţiei pe tânărul Baptiste Renard, cel care regrupase o brigadă în momentul în care dădea înapoi.

Plecă în ziua de 6, la orele trei, goni poştalionul toată noaptea şi sosi în ziua de 7, la timp ca să se prezinte la Convenţie şi să le anunţe vestea aşteptată dar nesperată.

— Cetăţeni reprezentanţi, spuse, eu, mesagerul de la Valmy, vin să vă anunţ victoria de la Jemmapes, în patru ore bravii noştri soldaţi au cucerit poziţii care păreau de nestrăpuns.

— Cum au reuşit? întrebă preşedintele.

— Cântând, le răspunse Jacques Mérey.

— Şi ce ne cere generalul pentru viteaza lui armată?

— Pâine şi încălţăminte.

Pentru un moment se stârni un entuziasm de nedescris, tunurile de la Invalizi păreau că trag singure, vestea zbură în toate casele şi se năpusti în Paris.

Marele oraş, liniştit într-o oarecare măsură datorită victoriei de la Valmy care îl scăpase de prusaci, explodă de bucurie.

Casele se luminară singure şi se goliră de oameni, străzile se umplură, clopotele sunară, mulţimea se îndreptă spre Tuileries.

Marie-Joseph Chénier compuse pe loc în Convenţie prima strofă a imnului său:

"Cântând, victoria ne deschide bariera..."

Méhul îi făcu muzica.

Jacques Mérey le abătu atenţia de la el şi o îndreptă spre tânărul Baptiste Renard. Le povesti tot ce făcuse, aşa cum ştia el să povestească, le arătă sufletul soldatului ascuns sub livreaua de servitor şi le arătă cum totul se înălţa în Franţa, chiar şi inimile mercenarilor.

Convenţia înţelese că trebuia să-l glorifice pe cel care i se ridicase, votă şi îi dădu pe loc epoleţii de căpitan. Apoi reluă şedinţa întreruptă.

În ziua în care s-a aflat despre victoria de la Valmy, a fost proclamată Republică, în ziua în care s-a aflat despre victoria de la Jemmapes, regele a fost trimis în judecată.

Apoi lucrurile s-au precipitat.

Generalul Dumouriez ocupă Bruxelles.

Convenţia vota un decret prin care făgăduia sprijin şi asistenţă tuturor popoarelor care ar dori să-şi răstoarne guvernele.

Să mi se îngăduie să deschid aici o paranteză pe care nu aş deschide-o în alt roman decât acesta, nici în alt jurnal decât în *Siècle*.

Trebuie că s-a observat măcar de către cei ce ne-au citit cu atenţie măsura în care ne-am luat obligaţia de a introduce în cărţile noastre istoria naţională şi de a pune, în serviciul educaţiei publice popularitatea care ni s-a făcut.

Michelet, maestrul meu, omul pe care îl admir ca istoric şi pot spune, ca poet, mai presus de orice, — îmi spunea într-o zi: "Dumneata ai învăţat poporul mai multă istorie decât ar fi învăţat de la toţi istoricii la un loc".

Şi în acea zi am tresărit de bucurie până în adâncul sufletului, în acea zi am fost mândru de opera mea.

Să serveşti poporului lecţii de istorie înseamnă să-i dai cunoştinţe de nobleţe, cunoştinţe de măreţie inatacabile şi împotriva cărora nu va mai exista nici o noapte, de 4 august.

Înseamnă să-l faci să înţeleagă că el, — fie că şi-ar fi avut de totdeauna rădăcinile în Convenţie, fie că ar fi activat de totdeauna ca Parlament, sau Comună, sau ca una din aceste trei, — nu există cu adevărat decât în ziua căderii Bastiliei.

Nobleţea poporului datează de la 14 iulie.

Nu există popor fără libertate.

Dar noi care uităm uneori această sfântă maximă de care ne amintim numai la soroace date, e bine să vedem, în ciuda slăbiciunilor noastre, în ce măsură am semănat principiul revoluţionar în Europa şi să spunem, comparând durata vieţii popoarelor cu viaţa omului, cât de repede s-a făcut lumină!

Am spus că la 19 noiembrie, treisprezece zile după bătălia de la Jemmapes, Convenţia, înţelegându-şi puterea şi măsurându-şi legalitatea, a promis protecţie şi ajutor tuturor popoarelor care ar dori să-şi răstoarne guvernul.

De ce nu avem timp să spunem cine erau, unul după altul, regii care reprezentau aceste guverne?

Anglia: George al III-lea — un nătâng, Rusia: Caterina — un vampir, Austria: Francisc al II-lea — un Tiberiu, Spania: Carol al IV-lea — un rândaş de cai, Prusia: Frederic-Wilhelm — un manechin ale cărui metrese trăgeau sforile din umbră.

Dar popoarele nu merg decât unele în urma celorlalte pe drumul spre Damasc[22] şi le trebuie ani de tiranie ca să-şi deschidă ochii.

Apelul către popoare fusese proclamat în 1792, numai Brabantul răspunsese. Revoluţia din Brabant fusese înăbuşită.

Revoluţia din 1830 se apropia, guvernul provizoriu chemă popoarele la libertate. Trei popoare răspunseră:

Italia, Polonia, Belgia.

Două popoare se înecară în propriul lor sânge: Italia şi Polonia. Belgia îşi câştigă libertatea şi o constituţie.

Apoi veni revoluţia din 1848 care chemă toate popoarele să se elibereze şi să-şi proclame ţara republică.

Şi atunci nu numai trei popoare strigară însetate după libertate şi o constituţie veniră Austria, Prusia, Veneţia, Florenţa, Roma, Sicilia, — veniră provinciile danubiene, adică ce era luminat în sfârşit de soarele civilizaţiei care proclamase republică.

Italia îşi câştigă unitatea, Austria, Prusia şi provinciile de la Dunăre câştigară constituţii.

Et nunc intelligite, reges ![23]

Să reluăm firul evenimentelor.

La 27 un decret realipeşte Savoia la Franţa.

La 30 fortăreaţa Anvers e cucerită de către generalul Bourdonnaye.

Să ne oprim încă un moment aici şi să aruncăm o privire asupra Angliei, pe care o numeam sora noastră mai mare şi pe care o socotim prietena noastră.

---

[22] Drumul spre Damasc — expresie ce caracterizează ilumi-jnarea care transformă deodată ideile sau părerile noastre.

[23] Şi acum, regi, înţelegeţi!

Anglia, ţara cea mai pricepută în ştiinţele mecanice, cea mai nepregătită în ceea ce priveşte forţa morală, din 1789 ne privise cum ne zbatem, fără să ne ajute în vreun fel, ridicase din umeri în faţa entuziasmului nostru şi luase în derâdere frenezia voluntarilor noştri, la prima lovitură de tun prusac sau austriac, crezuse că-i va vedea pe voluntarii noştri zburând înapoi spre Paris, ca un stol de păsări.

Pitt, acest mare politician duşmănos, care nu fusese, niciodată decât un înalt funcţionar de stat, Pitt care era secondat de cei din Grenville, vedea Franţa invadată de prusaci şi devenind o a doua Prusie.

Deodată însă ea vede cum se luminează partea dinspre Belgia. Ce putea fi?

Franţa este la Fin, Franţa este la Alpi, Anvers este cucerit!

Baioneta Franţei este chiar în gâtul Angliei. Atunci insula cu patru mări este cuprinsă de una din acele temeri care îi sunt specifice, cum i s-a mai întâmplat după aceea în 1805 când l-a văzut pe Napoleon cu un picior pe vapoarele lui grele şi altul la Boulogne şi încă o dată, în 1842, când trei milioane de adepţi ai Chartei au înconjurat parlamentul.

Unei delegaţii de englezi venind special ca să felicite. Convenţia, preşedintele Grégoire le spune, spre marea lor spaimă:

— Stimabili *republicani*, regalitatea moare pe ruinele feudale, un foc mistuitor le va face să dispară, acest foc se numeşte *Declaraţia drepturilor omului*.

Vă închipuiţi ce efect ar face *Declaraţia drepturilor omului* într-o ţară în care ţăranul nu are dreptul să omoare nici vulpea care îi mănâncă găinile, nici corbul care îi scutură nucile?

În acest timp procesul regelui se dezbătea şi nevoia, de a face să dispară tot ce stă în calea Revoluţiei devenea imperioasa.

Franţa nu era grăbită să cucerească lumea, dar să se cucerească pe ea însăşi îi era necesar.

Franţa avea împotriva ei trei elemente duşmănoase.

Biserica.

Nobilimea.

Regalitatea.

Biserica, aşa cum ştim, prin războiul din Vehdee care fusese cu totul în mâinile preoţilor.

Nobilimea, cum ştim, prin cei şase mii de emigraţi ai lui Condé, care luaseră armele împotriva Franţei.

Regalitatea! Regalitatea care era vinovată, cum înşişi regalişti o dovediseră în 1815 când fiecare din ei ceruse recompense pentru servicii care nu erau altceva decât trădări şi care totuşi prin falsa ei educaţie, prin ignoranţa ei de neînvins, prin greşeala dreptului divin putea să se creadă nevinovată.

Franţa scăpase de biserică decretând punerea în vânzare a bunurilor mănăstireşti.

De nobilime scăpase prin emigrarea nobililor. Rămăsese deci regalitatea.

Era ultimul obstacol, de aici ura înverşunată spre. Distrugerea ei.

Maximă favorită a lui Ludovic al XVI-lea — spusă de chiar apărătorul lui domnul de Malesherbes şi derivând direct din celebrul dicton al lui Ludovic al XIV-lea: *Statul sunt eu* — era următoarea:

Legea supremă este salvarea Statului.

Numai că întrebarea este: Statul aparţine regalităţii sau naţiunii?

Problema este recunoscută astăzi şi chiar cei care domnesc declară urcând pe tron că ei nu sunt decât mandatarii naţiunii.

E adevărat că o dată ajunşi pe tron, uită asta numaidecât.

Dar a uita un principiu nu înseamnă a-l distruge, înseamnă doar să îi sileşti pe ceilalţi să şi-l amintească, atâta tot.

Eroarea spunea: "Legea supremă este salvarea Statului".

Iar Adevărul spune: "Legea supremă este salvarea naţiunii".

Or, regele conspirase împotriva salvării naţiunii:

Încercând să iasă din regat.

Continuând relaţiile cu fraţii săi.

Protestând împotriva Revoluţiei în scrisoarea oficială trimisă regelui Prusiei, cerând cumnatului său, sau îndemnând-o pe regină să ceară — ceea ce însemna acelaşi lucru — ajutorul trupelor austriece.

Convenţia nu cunoştea toate aceste fapte, pentru că ele nu fuseseră dezvăluite decât la Restauraţie, dar înţelegea din instinct că moartea regelui era necesară.

Ce ar fi făcut ei cu regele dacă l-ar fi lăsat în viaţă?

Prizonier, el ar fi conspirat fără încetare, ca să iasă din închisoare.

Exilat, ar fi conspirat fără încetare ca să revină în Franţa.

Se va spune că viaţa regelui era inviolabilă.

Dar viaţa Franţei era oare mai puţin violabilă decât aceea a regelui?

A ucide un om este o crimă.

A ucide o naţiune — este o nelegiuire.

Şi, totuşi, toţi acei oameni şovăiau să-l lovească nu pe rege, ci omul în sine.

Aproape toţi, fie în discursurile, fie în articolele lor, se pronunţaseră împotriva pedepsei capitale.

Aceşti oameni, care uciseseră atâta, aveau aproape toţi ca principiu această primă condiţie a umanităţii: tot ce e mai sacru este viaţa omului.

Duport spusese: "Să redăm omului demnitatea".

Robespierre spusese: "Pentru a condamna, trebuie cel puţin unanimitatea juraţilor".

De aceea, pentru a-i da lui Ludovic al XVI-lea ultima lovitură se alesese un om a cărui intrare la Cameră însemna însăşi violarea justiţiei: nu avea decât douăzeci şi patru de ani, Saint-Just.

Ciudată măsură de precauţiune a Providenţei.

Toţi îl cunoaştem pe Saint-Just. Îl ştim din portrete cum arată: grav, subţire, rigid, cu gâtul pierdut în cravata de batist, tenul mat, ochii albaştri de faianţă, cu privire aspră, sprincenele arcuite ca o bară trasă deasupra ochilor, frunte joasă şi părul coborând până spre sprâncene.

Saint-Just se urcă la tribună:

— Pentru a-l judeca pe Cezar, spuse el, n-a fost nevoie de altă formalitate decât de douăzeci şi două de lovituri de pumnal.

Trebuie omorât, nu mai există legi după care să-l judecăm. El însuşi le-a distrus.

Trebuie omorât ca duşman, judecata există numai pentru un cetăţean, ca să judeci un tiran ar trebui mai întâi să-l faci să existe ca cetăţean.

Trebuie omorât ca vinovat, prins în flagrant delict cu mâna însângerată. Regalitatea este de altfel o crimă eternă, un rege este în afara naturii, de la popor la rege — nici un raport firesc...

Să citim această pagină pe care o reproducem din Michelet, ca să ne facem o idee precisă despre efectul produs de discursul lui Saint-Just.

"*Atrocitatea discursului a avut un succes uluitor. Cu toate reminiscenţele clasice ale şcolarului ("Ludovic este un Catilina" etc. Etc.), nimănui nu-i venea să râdă. Declaraţia nu era vulgară, ea vădea în acel tânăr un adevărat fanatism. Cuvintele lui domoale, măsurate cădeau cu o greutate ciudată şi toţi s-au simţit zguduiţi ca în faţa greului cuţit al ghilotinei. Printr-un contrast izbitor cuvintele zvâcneau nemilos de reci dintr-o gură care părea de femeie. Fără ochii aceia albaştri şi duri şi sprâncenele puternic arcuite, Saint-Just ar fi putut trece drept femeie. Era oare fecioară din Taurida? Nu, nici ochii, nici pielea, — cu toate că era albă şi fină, nu-ţi inspirau, un sentiment de puritate. Această piele, foarte aristocratică,*

cu o strălucire stranie şi transparentă, arăta prea frumoasă şi te făcea să te îndoieşti dacă el era atât de sănătos.

Cravata enormă, pe care numai el o purta astfel pe atunci, îi făcuse pe duşmanii săi să murmure — poate fără motiv — că ascundea scrofule. Gâtul era suprimat de cravată, de gulerul ţeapăn şi înalt, efect cu atât mai bizar cu cât talia lungă nu te făcea să te aştepţi deloc la scurtarea aceia a gâtului. Avea fruntea foarte joasă, abătută, în aşa fel încât părul, fără să fie lung, aproape îi atingea ochii. Dar cel mai straniu lucru era ţinuta lui, de o rigiditate automată pe care n-o întâlneai decât la el. Rigiditatea lui Robespierre nu însemna nimic pe lângă a lui Saint-Just. Făcea oare parte integrantă din el, venea din vreun defect fizic, din orgoliul lui excesiv, dintr-o demnitate calculată? Nu are importanţă. Ţinuta lui mai mult intimida decât părea ridicolă. Se simţea că nu om ca el trebuia să aibe inimă tot atât de neînduplecată. "Astfel, când în discursul lui, trecând de la rege la Gironde şi lăsându-l parcă acolo pe Ludovic al XVI-lea, se întorsese cu totul spre dreapta, aţintindu-şi o dată cu vorba toată privirea dură şi ucigătoare, nu a existat om care să nu se fi simţit atins parcă de răceala oţelului."

Ludovic al XVI-lea a fost condamnat la moarte, fără amânare, cu o majoritate de treizeci şi patru de voturi.

Jacques Mérey îşi motivă astfel votul său:

— Ca medic sunt duşman al morţii, dar neputând să nu recunosc vinovăţia lui Ludovic al XVI-lea, votez pentru închisoare pe viaţă.

Pronunţase două sentinţe dintr-o dată: cea a lui Ludovic al XVI-lea şi pe a sa.

Capitolul XXXVII Execuţia

Din tot ce am povestit trebuie să rămână clar pentru cititori că Ludovic al XVI-lea a fost condamnat pentru că era *un pericol naţional*.

Franţa trebuia să moară ca regat cu el şi prin el, iar prin moartea lui ea trebuia nu numai să trăiască şi să prospere, dar să trezească spiritul revoluţionar şi la celelalte popoare.

Ceea ce se urmărea îndeosebi era ca, o dată cu regele, să se nimicească *apropierea unui popor de un om*.

Bretonul Lanjuinais a spus: *Există conspiraţii sfinte*.

Conspiraţiile sfinte *înseamnă întoarcerea dreptăţii, înapoierea în casă a adevărului stăpân şi expulzarea intrusului*.

Adevăraţii regicizi nu sunt Thraseas şi complicii săi care l-au omorât pe Caligula, ci linguşitorii care l-au convins pe Caligula că era zeu.

Regele ascultă cu mult calm sentinţa pe care ministrul justiţiei se dusese să i-o citească la Temple.

O împrejurare neobişnuită, aproape salvatoare, îl pusese de multă vreme pe rege în faţa propriei sale morţi.

Domnul de Richelieu, linguşitor prin excelenţă, cumpărase cu bani grei frumosul portret al lui Carol I, pictat de Van Dyck, pentru a-l dărui doamnei Du Barry.

Ce legătură era între doamna du Barry, Carol I regele Angliei şi pictorul flamand?

Trebuia un curtean vechi şi rafinat ca să o afle.

Tânărul paj care ţinea calul regelui pozase şi el. Era pajul favorit al lui Carol I. Se numea Bary.

Urma s-o convingă pe doamna du Barry că pajul era unul din strămoşii soţului ei.

N-a fost o treabă grea, naiva doamnă credea tot ce-i se spunea.

Apartamentul ei se afla în mansardele de la Versailles. Aşezase tabloul în picioare, sprijinit de perete.

Ajungea până la plafon.

Domnul de Richelieu îi povestise doamnei du Barry ce i se întâmplase lui Carol I.

Şi când Ludovic al XV-lea venea să o vadă, ea îl poftea să stea pe canapea chiar în! Faţa tabloului şi îi spunea:

— Vezi, maiestate, acesta a fost un rege căruia i s-a tăiat capul pentru că nu s-a încumetat să reziste parlamentului său.

Ludovic al XV-lea murise. Doamna du Barry fusese exilată. Capodopera lui. Van Dyck rămăsese în mansardele de la Versailles.

Veniseră apoi zilele de 5 şi 6 octombrie. Ludovic al XVI-lea Şi familia regală fuseseră readuşi la Paris.

Tuileries, nelocuit de multă vreme, era golit de mobilier. Se adunaseră la întâmplare mobile şi tablouri din apartamentele nelocuite de la Versailles.

Apartamentele fostelor favorite îşi dădură aportul lor.

Ludovic al. XVI-lea intrând în camera sa de culcare, se pomenise în faţa portretului lui Carol I.

Luase această întâmplare ca pe un avertisment al Providenţei şi din ziua aceea se gândi la moarte.

În ajunul execuţiei dormi adânc, se trezi înainte de revărsatul zorilor, ascultă liturghia în genunchi şi de teamă să nu se înduioşeze, refuză să o vadă pe regină, căreia în ajun îi făgăduise să-i spună adio.

În sfârşit, la ora opt, ieşi din cabinetul lui şi intră în camera de dormit, unde îl aştepta trupa.

Toată lumea avea pălăria pe cap.

— Pălăria mea? întrebă Ludovic al XVI-lea.

Clery îi dădu pălăria şi regele şi-o puse singur pe cap. Apoi adăugă:

— Clery, iată inelul meu de călătorie, îl veţi înmâna soţiei mele şi îi veţi spune că mă despart cu greu de ea.

Scoase apoi din buzunar sigiliul şi continuă:

— Acesta pentru fiul meu.

Pe sigiliu era gravată stema Franţei.

Conform tradiţiilor regatului, prin el îi transmitea tronul.

Se apropie apoi de un om al Comunei, un anume Jacques Roux şi îl întrebă: .

— Vreţi să-mi primiţi testamentul?

Omul ezită.

— Nu sunt aici, spuse, decât să vă conduc la eşafod.

— Daţi-l încoa, spuse un alt municipal, am eu grijă.

— Vă puneţi redingota, sire? întrebă Clery.

Regele făcu semn că nu.

Purta haină de culoare închisă, pantalon negru, ciorapi albi, jiletcă de molton alb.

În fundul trăsurii îl aştepta confesorul lui, irlandezul Edgeworth, elev al iezuiţilor din Toulouse, preot care nu depusese jurământul.

Ludovic se urcă în trăsură şi se aşează alături de el. Doi jandarmi urcară în urma lui şi se aşezară pe bancheta din faţă.

Regele ţinea în mână o carte de rugăciuni, începu să citească psalmi.

Se afla într-una din, trăsurile lui.

Străzile erau aproape goale, uşile şi ferestrele închise, nimeni nu apărea nici chiar pe după perdele.

Părea un mare cimitir.

Pulsul Parisului nu mai bătea decât piaţa Revoluţiei.

Ceasul arăta ora zece fără zece minute, când trăsura se opri în faţa podului turnant.

Comisarii Comunei stăteau pe sub coloanele unei clădiri, aveau misiunea să fie de faţă la executarea condamnatului şi să încheie procesul-verbal de rigoare, în jurul eşafodului o baterie de tunuri pe trei rânduri ameninţa spectatorii din trei părţi, lăsând între afeturile lor şi platformă un mare spaţiu gol, peste tot se vedeau trupe, întrucât se auzise de un complot pentru răpirea prizonierului.

Datorită celor patru şiruri de soldaţi care înconjurau eşafodul din toate părţile şi care se trăseseră la o parte pentru a face loc condamnatului să treacă, spectatorii din preajmă se găseau la mai mult de treizeci de paşi de eşafod.

Militarii erau comunarzi, aleşi dintre cei mai exaltaţi.

Douăzeci de tamburi, cu tobele pregătite, stăteau înşiruiţi pe latura din faţă a eşafodului, chiar lângă lucarnă, cu spatele deci spre podul Ludovic al XV-lea.

Trăsura se opri la câţiva paşi de treptele care urcau spre platformă.

Regele găsi câteva cuvinte trufaşe, ca să-l prezinte pe confesor celor doi jandarmi.

Apoi, cu bărbăţie, coborî primul din trăsură, confesorul îl urmă.

Ajutoarele călăului îşi şi făcură apariţia pentru a-l dezbrăca, dar regele se dădu un pas înapoi şi-şi azvârli pe jos haina, jiletcă şi cravata.

Atunci, jos, lângă trepte, avu loc o scurtă luptă între oamenii eşafodului şi rege.

Aceştia ţineau neapărat să-i lege mâinile cu o frânghie. Dar tot atunci înainta Sanson. Aşa cum îi mărturisise lui Jacques Mérey, era un vechi servitor al regalităţii.

Lacrimi mari i se prelingeau pe obraji.

Văzând că regele nu vroia să-şi lase mâinile legate cu frânghia, Sanson scoase din buzunar o batistă fină şi cu umilinţa unui servitor îi spuse:

— Cu o batistă, sire...

Cuvântul sire, pe care Ludovic al XVI-lea nu-l mai auzise de atâta vreme decât din gura apărătorului său Malesherbes, care, cu toate că pledase în faţa Convenţiei, nu-i spusese niciodată altfel, îl impresiona profund, întinse amândouă mâinile şi se lăsă legat cu batista.

Între timp abatele Edgeworth se apropie de rege şi-i spuse:

— Îndurați acest ultragiu, ca o ultimă asemănare cu Dumnezeu, ea va fi răsplata dumneavoastră.

Dar regele îşi şi întinsese mâinile.

— Voi bea cupa amărăciunii până la fund, îi răspunse.

Ludovic al XVI-lea se sprijini de preot ca să suie treptele eşafodului, prea pieptişe ca să le poată urca fără sprijin, dar la ultima, îl apucă un fel de ameţeală, se repezi în marginea platformei şi strigă:

— Francezi, mor nevinovat de crima ce mi se impută. Iert...

Dar, la un semn al lui Henriot, cei douăzeci de toboşari începură toţi deodată să bată tobele, acoperind astfel vocea regelui cu duruitul lor asurzitor.

Regele se făcu roşu de mânie, bătu din picior şi strigă cu glas puternic:

— Linişte!

Numai că toboşarii continuau neobosiţi să duruie.

— Sunt pierdut, gemu regele, sunt pierdut! Şi se lăsă în mâna călăilor. În timp ce îl legau în chingi, striga într-una:

— Mor nevinovat, o iert duşmanilor mei. Doresc ca sângele meu să domolească mânia lui Dumnezeu.

Toboşarii continuară să bată şi să-i acopere vocea până când capul regelui căzu.

Ajutorul călăului îl luă în mână şi îl arătă mulţimii.

Sanson, rezemat de ghilotină, sta gata să leşine.

În puţinele clipe, cât arătase mulţimii capul regelui, pictorul Greuze care se afla printre curioşi şi care dealtfel avusese deseori ocazia să-l vadă de aproape pe rege, schiţă un teribil portret al capului despărţit de trup.

Corpul, aşezat într-un coş a fost transportat la cimitirul Madeleine şi azvârlit în var nestins.

În acest timp comunarzii rupseră rândurile ca să-şi înmoaie baionetele în sânge. Mulţimea se repezi la rândul ei, reuşi să-i împrăştie şi, fie din ură, fie de necaz, fiecare vru să aibe un strop din sângele decapitatului unii îşi muiară batistele, alţii mânecile cămăşilor sau pur şi simplu bucăţi de hârtie.

Se auziră câteva strigăte de recunoştinţă.

Dar pentru mulţi, senzaţia pe care o produsese această decapitare fusese îngrozitoare, pentru unii mortală.

Un peruchier îşi tăie beregata cu briciul, o femeie se aruncă în Sena, un vechi ofiţer muri de emoţie, un librar înnebuni.

Agitaţia produsă la Paris de execuţia regelui fusese cu atât mai mare, cu cât în ajun avusese loc un asasinat şi se iscase teama de altele.

Nu fără motiv se vorbise de un complot pus la cale pentru răpirea regelui. Cinci sute de regalişti se angajaseră să o facă, dar nu se regrupaseră decât douăzeci şi cinci, astfel încât tentativa eşuase.

Dar unul din ei vru, atât cât îi stăteau în puteri, să-l răzbune pe rege pe contul lui.

El se numea Paris şi făcuse parte din garda, personală a regelui.

Se ascundea prin oraş, dând târcoale palatului regal, cu scopul de a-l ucide pe ducele de Orleans.

Paris era iubitul unei tinere care vindea parfumuri într-o prăvălioară din galeria de lemn.

După vot şi după ce a citit numele celor care votaseră, Paris s-a dus să mănânce într-una din ospătăriile subterane care mai dăinuiau la Palatul regal.

Localul purta firma "Februarie" şi se bucura de o oarecare faimă.

Înăuntru, vede la o masă pe unul de la Convenţie care îşi achita consumaţia şi aude pe cineva spunând în trecere:

— Ia te uită, ăsta e Saint-Fargeau!

Paris îşi aduce aminte că tocmai citise că Saint-Fargeau a votat pentru moartea regelui. Se apropie de masa lui şi-l întrebă:

— Dumneavoastră sunteţi Saint-Fargeau?

— Da, îi răspunse omul.

— Aveţi aerul unui om de treabă, îi spuse guardul cu voce tristă.

— Chiar sunt, răspunse Saint-Fargeau.

— Ei, dacă aţi fi fost, nu aţi fi votat pentru moartea regelui.

— Am ascultat ce mi-a dictat conştiinţa...

— Ţine! Făcu guardul. Şi eu ascult de a mea!

Şi-l străpunse cu sabia.

Din întâmplare Jacques Mérey mânca la o. masă alăturată. Se repezi, însă, tocmai la timp pentru a primi victimă în braţe.

Îl transportă într-o cameră a stăpânilor localului, dar de cum îl aşezară pe pat îşi şi dădu sufletul.

— Fericită moarte! exclamă Danton aflând întâmplarea. Ah! Dacă s-ar putea să mor şi eu astfel!

S-a văzut că în capitolul despre moartea regelui, rectific o greşeală şi dau o explicaţie. Greşeala pe care o rectific este aceea de a reabilita memoria lui Santerre în ceea ce priveşte faimosul duruit de tobe.

Santerre se dusese cu Comuna de la 10 August. Henriot venise cu Comuna revoluţionară.

Datorez această rectificare însuşi fiului lui Santerre care a venit să mă caute cu dovada în mână.

Cât despre explicaţie, ea se referă la incidentul care a avut loc lângă treptele eşafodului între rege şi călăi. Regele nu s-a luptat cu disperare prostească, în dorinţa de a-şi prelungi cumva viaţa. El s-a opus să nu i se lege mâinile cu o frânghie.

Nu a făcut greutăţi, când a. fost vorba să i le lege cu o batistă.

Îi datorez acest neobişnuit amănunt chiar domnului Sanson, penultimul călău cu acest nume.

Capitolul XXXVIII Acasă la Danton

Chiar în seara morţii regelui, doi oameni stăteau de veghe la căpătâiul unei femei, dacă nu muribundă, cel puţin grav bolnavă.

Unul în picioare, gânditor, palpând şi numărând bătăile pulsului, calm şi rece ca însăşi ştiinţa al cărei reprezentant era.

Celălalt, cu mâinile înfipte în păr, îşi strângea capul ca într-o menghine, obrajii îi erau scăldaţi în lacrimi, din când în când izbucnea într-un hohot de plâns surd, mai mult gâtuit de furie decât de durere.

Cei doi oameni erau Jacques Mérey şi Georges Danton.

Muribunda era doamna Danton.

Întorcându-se acasă, Danton îşi găsise soţia într-o stare atât de jalnică, încât trimisese de îndată să-l caute pe Jacques Mérey, apoi, în timp ce-l aştepta, omul îmbrăţişărilor pătimaşe vrusese să-şi strângă la piept scumpa lui bolnavă, dar ea îl îndepărtase cu blândeţe.

Gestul abia schiţat al mâinii unei muribunde îi zdrobise inima acestui om pe care lumea îl credea de piatră.

Această mişcare, cât de vlăguită fusese, însemnase despărţirea pentru totdeauna a două suflete.

Danton, într-un moment de slăbiciune, îi făgăduise soţiei lui să nu voteze moartea regelui.

El însă nu numai că votase fără suspendarea sau reducerea pedepsei, dar votase pentru moarte violentă.

La ora zece şi jumătate dimineaţa regele fusese executat.

Ieşind de la Convenţie, se întorsese acasă, îşi găsise soţia mai bolnavă, încercase să o sărute şi ea îl respinsese.

Nu mai căuta nici să citească în ochii medicului verdictul morţii sau al vieţii.

Chiar viaţa, pentru el tot moarte însemna.

Această femeie pe care o iubea cu toată pasiunea de care inima lui era în stare, această femeie care răspunsese mângâierilor lui chiar când nu i le ceruse, această femeie îl respinsese.

Mama celor doi copii ai lui nu-l mai vroia.

Ceva murise în inima ei înaintea morţii trupului: dragostea pentru el.

— Prietene, spuse Jacques Mérey după o clipă de ta cere, vrei să mă laşi singur cu soţia ta?

Danton ieşi împleticindu-se, intră în camera alăturată, dar cu toate că uşa era închisă, de acolo se auzi un hohot de plâns înăbuşit într-un blestem..

Bolnava rămase tăcută, dar tresări.

Jacques Mérey se aşează lângă ea, continuând să-i ţină mâna.

— Doamna Danton, o întrebă, aţi avut astăzi vreo emoţie violentă?

— Nu astăzi de dimineaţă la ora zece şi jumătate a fost executat regele? întrebă.

— Da, doamnă.

— Când am auzit proclamându-se *moartea*, am început să vărs sânge.

— E cu putinţă, doamnă, se miră Jacques Mérey, ca acest fapt care vă este atât de străin, cum e moartea regelui, să fi avut un astfel de efect asupra dumneavoastră, soţia lui Danton?

— Tocmai pentru că sunt soţia lui Danton, moartea regelui nu mi-ar putea fi străină. Nu sunt eu soţia omului care a votat moartea fără suspendare, fără întârziere, fără apel?

— Trei sute nouăzeci de reprezentanţi au votat la fel cu el, doamnă, insistă Jacques Mérey.

— Dumneata nu ai votat-o! Izbucni ea cu profundă durere în glas.

— Nu pentru că regele nu merita n-am votat-o, ci pentru că situaţia mea de medic şi puţina mea credinţă într-o altă viaţă mă obliga să lupt împotriva morţii ori unde aş întâlni-o.

Se lăsă un moment de tăcere.

— Cât credeţi că mai am de trăit? întrebă deodată doamna Danton.

Doctorul tresări şi o privi.

— Dar, îi răspunse încurcat, încă nu poate fi vorba de aşa ceva.

— Ascultaţi, îi spuse doamna Danton strângându-i mâna uşor, am primit trei lovituri dintre care numai una ar fi fost de ajuns să mă doboare şi fiecare din ele a pătruns în mine tot mai adânc: la 10 august, 2 septembrie şi 21 ianuarie. Când am intrat în palatul întunecat şi auster al ministerului de justiţie, mi s-a părut că mă aşez în propriul meu mormânt şi i-am spus lui Georges cu destulă tristeţe: "Vie nu am să mai ies de aici". Nu m-am înşelat întru totul, domnule Mérey, am ieşit de acolo muribundă.

— Dar de ce vă înfricoşa atâta palatul ministerului, doamnă?

Bolnava ridică uşor din umeri.

— Bărbaţii sunt făcuţi pentru revoluţii, spuse ea. Natura zămislindu-i puternici, i-a îndemnat: "Luptaţi şi războiţi-vă!" Femeile sunt făcute însă pentru cămin şi pentru dragoste, create slabe, natura le-a spus: "Fiţi soţii, fiţi mame". Fată săracă a unui vânzător de limonada în colţul podului Neuf, toată ambiţia mea se limita să am, întocmai ca tatăl meu, o căsuţă la Fontenay sau la Vincennes. M-am măritat cu el, sărac şi obscur, credeam în geniul lui de avocat şi nu în furtunoasa soartă a omului politic, stejarul a crescut însă prea repede şi prea viguros şi a omorât plăpânda iederă.

Când spune aceste cuvinte uşa se deschise şi răcnind de durere, Danton se prăvăli în genunchi lângă patul soţiei lui sărutându-i picioarele.

— Nu! strigă el. Nu! Nu vei muri. Nu-i aşa că poate fi salvată? Ah, Doamne! Ce mă fac dacă tu mori? Ce se va întâmpla cu bieţii noştri copii?

— În numele bieţilor copii de la Temple îţi cerusem să nu votezi moartea sărmanului nostru rege.

— Oh, exclamă Danton, femeile nu vor înţelege niciodată nimic! Sunt eu stăpân pe ceea ce fac? Nu mai mult decât e barcagiul pe barcă în timpul furtunii, un val mă ridică, celălalt mă scufundă. Femeia care m-ar iubi, care m-ar iubi cu adevărat nu ar trebui să mă judece, ci să se mulţumească să mă plângă şi să-mi oblojească eternele răni. Bărbaţii care, ca şi mine, sunt plini de viaţă, oratorii care hrănesc popoarele cu vorbele lor, cu sufletul lor, cu sângele inimii lor, au nevoie de cămin şi înlăuntrul căminului de mâini blajine care să le refacă inima, au nevoie de respiraţia liniştită care să le primească sângele, dacă la ei acasă găsesc încordare, certuri, lacrimi, ei bine, atunci sunt pierduţi. Nu! Tu nu ai dreptul să fii bolnavă! Nu, nu ai dreptul să mori. Bolnavă între două leagăne! Muribundă şi vrând chiar să mori! Asta e şi mai dureros şi de fiecare dată când mă întorc acasă sfâşiat de mai multe răni decât Regulus în carul lui de luptă, ei bine, de fiecare dată când las, la uşă armura omului politic şi masca de oţel, găsesc aici această rană din ce în ce mal adâncă, această rană deschisă din ce în ce mai groaznică şi mai sângerândă, liniştea dată de însăşi femeia pe care o iubesc, — n-am să spun că o iubesc mai mult decât Franţa, pentru, că Franţei i-o sacrific, ci o iubesc mai mult decât propria mea viaţă pentru că eu însumi într-o

lună, într-o jumătate de lună, în opt zile poate, voi fi sfâşiat, tăiat în două, ghilotinat, spune-mi, Jacques, tu cunoşti vreun om mai nefericit decât mine?

Se îndreptă, ridică pumnii spre cer şi ameninţă violent.

— Prietene, Georges al meu, spuse doamna Danton, eşti nedrept. Eu nu vreau nimic! Eu nu pot nimic! Mă simt alunecând pe o pantă, asta e tot, pe panta morţii. În fiecare zi sunt mai puţin femeie, din ce în ce mai mult o umbră. Mă topesc, fug de tine, îţi scap de fiecare dată când braţele tale încearcă să mă strângă la piept. Oh, Doamne! Şi eu aş vrea să trăiesc, strigă ea. Am fost atât de fericită! Şi adăugă încet:

— Altă dată!

— Vezi tu, cel mai greu din toate, zise Danton adresându-se lui Jacques Mérey, căci îmi dau seama că ăsta-i adevărul, este că nu-mi va fi dat să o văd, să stau lângă ea până la capăt că nu voi avea mângâierea să-i aud cuvintele de rămas bun că va trebui să părăsesc acest pat al suferinţei.

-— De ce? De ce? Izbucni sărmana femeie care nu prevăzuse şi această supremă durere şi care visase să moară măcar în braţele bărbatului iubit.

— Pentru că situaţia mea contradictorie va face explozie, pentru că, odată regele mort, îmi va fi poate imposibil să-l pun pe Danton de acord cu Danton, pentru că Franţa, pentru că lumea a stat cu ochii aţintiţi pe mine în acest fatal proces. Sunt acuzat că am votat moartea. Şi eu sunt totuşi singurul care am riscat unicul mijloc de a-l salva pe rege. Eu am spus — vrând să mă apropii de Gironde care nu a avut iscusinţa să-mi întindă mâna şi prin asta să constituie o majoritate cu Comuna şi călugării franciscani, — eu sunt acela care am spus de două ori: *Pedeapsa, oricare ar fi ea, va fi oare amânată după, terminarea războiului?* Dacă Gironde ar fi spus da, propunerea mea ar fi fost votată. Era o punte pe care o întindeam peste o prăpastie. Girondinii trebuiau să treacă primii, să dea exemplul Centrului, care i-ar fi urmat. Montagnarzii au rămas încremeniţi de mirare. Robespierre m-a privit strălucind de bucurie. "Se pierde! Exprimau ochii lui. Se pierde. Se duce spre Gironde, adică spre prăpastie." Vergniaud a crezut că e un şiretlic: ca şi cum eu, Danton, mi-aş fi dat silinţa să umblu cu şiretlicuri! În loc să vină spre mine, Gironde s-a îndreptat spre Montagne, nu vroia decât moartea regalităţii şi în majoritate ei au votat moartea regelui. Din momentul când dreapta era divizată, era anulată. Era uşor de presupus că centrul, slab şi şovăielnic se va îndrepta spre stânga. Ei bine! Ce puteam face mai mult? La 15 decembrie, când s-a votat culpabilitatea, eu mă găseam aici, lângă soţia mea. Le-am spus că sunt îngrijorat de starea sănătăţii ei şi mi-am riscat capul. Actul meu de acuzare va începe cu această întrebare: "Unde te aflai în ziua de 15?" Când m-am întors, în ziua de 16, nu mai era Comună, nu mai era Gironde, nu mai era decât Montagne, tunând şi fulgerând. Dar Montagne nu e partid liber, el reprezintă gândirea iacobină, este presiunea iacobină, este poliţia, este inchiziţia, este tirania. Revoluţia a devenit exclusiv iacobină, ea va pierde ceea ce are măreţ, generos, umanitar. Am văzut că dreapta era pierdută şi împreună cu dreapta Convenţia. M-am văzut pe mine, Danton, cu forţa şi geniul meu, dominat de mediocritatea iacobină. Nu-mi rămânea decât sau să-mi creez o nouă forţă, sau să mă las devorat de falca puternică a lui Robespierre. Pentru asta am revenit, tunător şi violent, hotărît să reiau conducerea Revoluţiei. Nu eu fusesem cel mai puternic din Comună? Membrii Comunei nu sunt nişte franciscani prea încântaţi să mă urmeze? Trebuie să fiu, iarăşi eu şi am redevenit Danton al furiei, al judecăţii şi al morţii. Ei au vrut-o, până atunci fusesem Danton din 92, cu începere de la 16 decembrie sunt Danton din 93. Ascultă aici, mult iubita mea soţie, nevasta mea scumpă, spune Danton coborând din înălţimile spre care parcă se ridicase. Eu înţeleg sacrificiul, înţeleg devotamentul dacă te arunci în vâltoare cum s-a aruncat Curtius, eşti sigur că vârtejul se va închide deasupra ta şi că patria va fi salvată. Dar astăzi nu numai Franţa trebuie salvată, ci întreaga omenire. A pieri, ce înseamnă a pieri? Un om care piere, e o unitate mai puţin, deseori un zero, dar Franţa! Franţa este astăzi apostolul, depozitarul drepturilor şi libertăţii neamului omenesc. Ea poartă prin furtuni corabia sfântă a legilor eterne, ea poartă această lumină atât de mult aşteptată, aprinsă de geniu după atâtea secole. Nu poţi lăsa corabia să se scufunde,

nu poţi lăsa lumina să se stingă înainte să fi luminat Franţa, înainte să fi luminat omenirea. Vor veni poate vremuri grele, când lumina va pâlpâi, când va dispare chiar, cum dispar vulcanii, dar atunci, dacă nu vor mai şti unde s-o găsească, va trebui căutată în mormintele noastre. Flacăra unei torţe nu străluceşte mai puţin dacă s-a aprins de la candela unui mormânt!

Doamna Danton suspină şi întinzând mâna bărbatului ei, îi spuse:

— Ai dreptate, fii tot ce vrei, dar rămâi Danton.

Capitolul XXXIX Gironde şi Montagne

Danton spusese: femeia era obstacolul Revoluţiei. Ceea ce se întâmpla la el acasă, se repeta la tot pasul şi în tot locul.

De la Palatul Regal unde peste tot găseai case de desfrâu şi tripouri, până la stepele Bretaniei unde doar din leghe în leghe întâlneai câte o căsuţă, tot femeia era aceea care îl incita pe bărbat.

Dacă se puteau număra pe degete cele câteva femei înflăcărate şi curajoase, ca Olympe de Goojges şi Théroigne de Méricourt, cele câteva nobile respectabile patriote, ca doamna Roland şi doamna de Condorcet, cele câteva amante devotate ca doamna de Keralio şi Lucile, numărul celor care subminau era incalculabil.

Emoţiile politice prea puternice, alternativele vieţii şi ale morţii împingeau bărbatul spre plăcerile lumeşti.

Îl acuzau pe Danton de conspiraţie.

—- Parcă am timp! Răspundea el. Ziua îmi apăr capul sau cer capul altora, noaptea mă înverşunez în dragoste.

Temându-se de moarte, socoteau dragostea ca o distracţie.

Plictisiţi de viaţă, socoteau plăcerea ca o sinucidere.

Pe măsură ce un partid politic slăbea, departe de a-şi recruta alţi adepţi, departe.de a se apăra, nu se mai gândea decât să se încoroneze cu lauri şi să moară, întocmai ca acei senatori de Capua care se otrăviseră la sfârşitul unei mese.

Astfel moare constituţionalul Mirabeau, astfel va muri girondinul Vergniaud, astfel va muri franciscanul Danton şi cine ştie dacă dragostea spartanului Robes-pierre pentru spartana Cornelia nu a slăbit ultimele momente ale şefului iacobinilor.

Existau plăceri pentru toate temperamentele.

Era palatul regal, orbitor de aur şi lux, unde curtezanele experte te ademeneau şi te rugau să te facă fericit.

Erau saloanele doamnei de Stael şi ale doamnei de Buffon, unde ţi se îngăduia să fii fericit.

Femeile uşoare erau în general pentru vechiul regim, marii seniori plătind desigur mai bine decât toţi acei noi veniţi de prin provincii ca să aranjeze treburile Franţei.

Cele două saloane mai sus amintite, fără să vrem şi fără să admitem vreo comparaţie, se aflau la cealaltă extremitate a treptei sociale, dar ca şi etajele inferioare, ele aveau tendinţa să reacţioneze.

Să presupunem că toate treptele intermediare ar fi ocupate de burghezia care de la 2 septembrie era paralizată de frică.

Şi va rezulta inerţia instaurată dintre cele două forţe care se atrăgeau.

În vârtejul acestor două forţe de atracţie, acţionând la treapta de sus şi la cea de jos a societăţii, oamenii poliţiei se agitau.

În mediul inactiv se resemnau.

Un om politic resemnat este un om pierdut.

Toţi acei oameni care, plini de entuziasm, încrezători în unitate, egalitate şi fraternitate, vedeau de la început neînţelegerile violente din sânul unei Adunări care trebuia să dăinuie trei sau patru ani, făceau bineînţeles un salt brusc înapoi, atunci se lăsau atraşi într-unul din mediile de care am vorbit şi încetul cu încetul pierdeau acolo nu forţa de a muri, ci forţa de a învinge.

Doamna de Stael nu fusese niciodată cu adevărat republicană. Dar din clipa când trebuise să-l apere pe tatăl său, trecuse într-o înflăcărată opoziţie. La început, fidelă învăţăturilor lui Rousseau, după fuga tatălui ei, devenise discipolul lui Montesquieu. Ambiţioasă, neputând juca un rol prin ea însăşi, sau prin soţul ei, — un om cinstit şi sobru — încercase printr-unul din amanţii ei. Într-o zi se îndrăgosti de un nătărău fermecător, domnul de Narbonne despre a cărui obârşie circulau zvonurile cele mai bizare. Domnul de Narbonne fusese ales ministru de război, doamna de Stael îi puse în mână spada Revoluţiei. Mâna era prea slabă pentru a o duce şi trecu în cea a lui Dumouriez.

Toţi, chiar şi Robespierre, o crezuseră în termenii cei mai buni cu Gironde, dar, din nefericire, toţi acei oameni cinstiţi erau compromişi nu fiindcă şi-ar fi schimbat opiniile, ci pentru că li se alăturau moderaţii. Girondinii nu deveneau regalişti, dar numeroşi regalişti treceau la Gironde.

Salonul doamnei de Bulffon nu era considerat un salon mai puţin reacţionar, cu toate că dăinuia sub culorile *prinţului Egalité* şi nu fără temei avea această reputaţie, Laclos, Sillery şi chiar Saint-Georges se străduiau în zadar să facă pe democraţii, dacă ultimul din ei nu era. Chiar un mare senior, era cel puţin bastardul unui mare senior.

Înşelat de însăşi denumirea Gironde, începi să cauţi în sânul acestui nefericit partid oameni din Bordeaux sau măcar din departamentul Gironde, dar rămâi foarte mirat să nu găseşti decât trei, ceilalţi fiind marsiliezi provensali, parizieni, normanzi, lionezi şi chiar genevezi..

Această diferenţă de origine nu avea oare nici o vină în descompunerea partidului? Oamenii din aceeaşi regiune au întotdeauna puncte comune care îi leagă unii de alţii. Ce legătură firească vreţi să existe între marsiltezul Barbaroux, picardezul Condorcet şi parizianul Louvet? Prima cauză a acestui dezacord teritorial a fost uşurătatea.

A existat un moment în care Montagne a avut doi şefi: în loc să îi lase să se învrăjbească prin această dualitate, girondinii se crezuseră îndeajuns de puternici ca să-i doboare pe amândoi, unul după altul.

Când Danton îşi dăduse demisia de la ministerul justiţiei, girondinii îi ceruseră socotelile, socoteli lui Danton, care se înapoia în tristul şi întunecosul lui apartament de călugăr franciscan tot atât de sărac cum plecase.

Aceste socoteli trebuiau totuşi date. Atât a timp cât nu le prezenta, era considerat vinovat. Se adăposti sub drapelul partidului Montagne, Robespierre ţinea frânele acestui partid, deci Danton la rândul lui trebuia să-l atace pe Robespierre.

Robespierre avansase fără prea mari eforturi, nu el era cel care înainta, ci însuşi pământul pe care călca, distrugându-se între ei, adversarii nu îi deschideau cale liberă ca să meargă în întâmpinarea evenimentelor, ci deschideau evenimentelor cale liberă ca să vină spre el.

Vergniaud nu vroia ca Danton să fie atacat, întrucât îl socotea ca fiind însuşi geniul partidului Montagne.

Brissot nu vroia să fie atacat Robespierre, întrucât nu erau sigur că îl pot doborî.

Dar doamna Roland îi ura şi pe Danton şi pe Robespierre, era duşmănoasă cum sunt sufletele austere, cum erau jansenişti, închisă într-un fel de templu, avea Comunitatea ei, credincioşii ei, devotaţii ei, i se supuneau cum s-ar fi supus virtuţii şi libertăţii la un loc.

Aceste omagii aproape divine o vidaseră, făcuse doi paşi serioşi spre Robespierre, dar fiind din tabăra lui Duplay nu avusese nici o influenţă asupra lui.

În 91 îi scrise, pentru a-l atrage în partidul care mai târziu se numi Gironde. Robespierre se mulţumi să fie politicos şi o refuză.

Îi scrise din nou în 92.

El nu-i răspunse.

Între ei se declară război.

Am văzut cum îi fusese declarat lui Danton. Hotărî să fie atacat Robespierre.

Dar în loc să fie atacat de un om cum era Condorcet sau Roland, Rabaut-Saint-Etienne — în sfârşit, un invulnerabil, puseseră să fie atacat de un tânăr înflăcărat, plin de avânt, ce e drept, dar care nu putea avea nici o putere în faţa unui om sobru ca Scipion şi incoruptibil ca Cincinatus.

Fusese atacat de Louvet de Couvrai, de autorul unui roman — dacă nu obscen, în orice caz imoral.

Fusese atacat de Faublas, faţă palidă, figură austeră, suflet integru, de acest tânăr blond, surâzător şi delicat, ce părea a avea cu zece ani mai puţin decât în realitate, gazetar de scandal care făcuse destule afaceri necinstite şi care pretindea el însuşi că era. Eroul romanului său.

Când se urcă la tribună să atace, din sală se auzi:

— Ia uite — Faublas!

Acuzarea dădu greş.

Din acel moment se produse ruptura totală între Robespierre şi Roland, între Montagne şi Gironde.

Să revenim la ceea ce spuneam la începutul acestui capitol: că, de la Palatul Regal — unde întâlneai la tot pasul case de jocuri de noroc şi case de desfrâu — până la stepele Bretaniei unde doar din leghe în leghe dădeai peste o colibă, femeia era aceea care îl incita pe bărbat.

Generoasă împotriva ei înseşi printr-unul din primele ei decrete, Revoluţia abolise dijma.

A aboli dijma însemna întoarcerea preotului în familie, el care până nu de mult fusese privit ca un duşman.

Să faci să se întoarcă preotul în familie, însenna să-i pregăteşti Revoluţiei cel mai periculos duşman: femeia. Cine făcuse sângeroasa contrarevoluţie din Vendee? Ţăranca, doamnă, preotul.

Femeia îngenuncheată la biserica şi care bate într-una mătănii, ce face? Se roagă? Nu, conspiră.

Femeia care stă la poartă cu furca în şold şi cu fusul în mână, ce face? Toarce? Nu, conspiră. Ţăranca aceea care duce un coş cu ouă pe braţ, un ulcior cu lapte pe cap, unde se duce? La târg? Nu, conspiră.

Doamna de pe cal, care ocoleşte drumurile umblate şi potecile ştiute, strecurându-se prin stepele pustii şi drumurile abia cunoscute, ce face? Conspiră.

Sora de caritate care pare atât de grăbită, să ajungă undeva, care umblă pe partea cealaltă a drumului numărându-şi mătăniile, ce face? Se duce la spitalul vecin? Nu, conspiră.

Iată ce îi înfuria pe bărbaţii Revoluţiei care s-au scăldat în sânge, iată ce îi determina să lovească pe dibuite, omorând la întâmplare. Pentru că se simţeau învăluiţi de tripla conspiraţie, — a ţărăncii, a doamnei şi a preotului şi pentru că nu le vedeau.

Ei bine! Totul pornea din biserică, din acel întunecat dulap de stejar căruia i se spune confesional.

Citiţi scrisoarea din dulapul de fier, scrisoarea preoţilor refractari întruniţi la Angerss în ziua de 9 februarie 1792. Care este strigătul preotului? Nu se plâng că au fost despărţiţi de Dumnezeu, ci că au fost despărţiţi de oile lor. *Îndrăzniseră să rupă acele legături* pe care biserica nu numai că le îngăduie dar le şi autorizâ.

Unde credeţi că este inima preotului? În pieptul lui? Nu, inima lui nu se află acolo unde bate, ea este unde iubeşte, inima preotului este la confesional.

Şi dacă ne este îngăduit să comparăm lucrurile profane cu cele sfinte, vă vom dezvălui secretul actorului sau actriţei. Sublimi în sentimente, în poezie, în pasiune, — pentru cine joacă actorii atât de înflăcărat, pentru cine încearcă ei să atingă perfecţiunea? Pentru o fiinţă ideală pe care şi-o plăzmuiesc şi care este în sală, care îi priveşte, care îi aplaudă.

Tot aşa este şi preotul, chiar presupunându-l neprihănit, el are printre penitentele lui o tânără fată, mai curând o tânără femeie, — cu tânăra femeie câmpul investigaţiilor este mai vast şi mai complet — a cărei faţă, văzută prin grilajul de lemn, îl luminează până la ameţeală, a cărei voce, cum o aude, pune stăpânire pe toate simţurile lui şi-i pătrunde până-n inimă.

Lipsindu-l pe preot de căsătoria trupească, i-a fost lăsată căsătoria spirituală, singura în care n-ar fi trebuit să se aibe încredere.

În ochii bisericii însăşi, nu sfântul Iosif este adevăratul bărbat, al fecioarei, ci sfântul spirit.

Ei bine, în aceşti nemaipomeniţi ani 92, 93, 94 — orice bărbat a cărui nevastă se spovedise, avusese în casă un sfânt spirit neştiut. O sută de mii de confesionale trimiteau reacţiunea în căminul familiilor, insuflând milă pentru preotul refractar, aţâţând ura împotriva naţiunii, ca şi cum naţiunea n-ar fi fost însuşi bărbatul, femeia, copiii! Insuflând îndoiala împotriva bunurilor naţionale, cu alte cuvinte împotriva prosperităţii, bunăstării, fericirii, viitorului.

Toate acestea pentru provincie, pentru Bretania şi Vendee mai ales. Parisul avea şi el legenda lui de la Temple.

Se vorbea că regele şi familia lui erau înfometaţi sau cam aşa ceva.

Regele avea la Temple trei servitori şi treisprezece persoane care îl asistau în timpul mesei.

Ceea ce i se servea la masă se compunea din patru feluri de aperitive, două feluri de fripturi de câte trei bucăţi fiecare, patru sortimente de prăjituri, trei de compot, trei farfurii cu diferite fructe, o sticlă mică de Mordeaux, una din Malvoisie, una de Madera.

În timpul celor patru luni cât fusese la Temple, cheltuiala pentru mâncarea lui costase 40 000 de franci, 10 000 de franci pe lună, adică 333 franci pe zi.

Se ştie că regele era mare mâncău, pentru că la Adunare, în timp ce erau exterminaţi apărătorii castelului pe care abia îl părăsise, el *mânca*. Dar, în fine, cu 333 de franci pe zi, nu se putea spune că mor de foame cinci persoane.

Oamenii găsiţi la Bastilia nebuni sau buimaci, care nu-şi mai aduceau aminte nici cum îi chema, trebuie că. Fuseseră mult mai prost hrăniţi decât familia regală.

Toată plimbarea regelui se rezuma la terenurile uscate şi goale, brazdele de iarbă veştejită şi câţiva pomi arşi de soarele verii sau desfrunziţi de vântul toamnei. Se plimba pe acolo împreună cu sora, soţia şi copiii lui.

Dar pentru Latude, care zăcuse treizeci de ani în carcerele Bastiliei, o asemenea plimbare ar fi însemnat mare favoare măcar o dată la opt zile.

Dar Pellisson, care în aceleaşi carcere nu avusese ca distracţie decât un păianjen — pe care gardianul i-l omorâse, — Pellisson căruia i se luase cerneala şi hârtia şi care totuşi scrisese cu ramele ochelarilor pe marginea cărţilor sale, — Pelltsson pe care marele rege îl ţinuse cinci ani în închisoare, — nu avusese parte nici de masă, nici de plimbările lui Ludovic al XVI-lea.

Dar Silvio Pellico, ars de gloanţe şi devorat de ţânţarii din Veneţia? Dar acel Andryane care îşi lăsase cangrenat în lanţurile celulei unul din picioare? Avusese vreunul din ei o masă cu trei feluri de mâncare şi un pătrat de pământ unde să se poată plimba?

Bineînţeles, toţi aceştia nu erau regi, dar erau oameni, astăzi, când toată lumea ştie că un rege nu este decât un om, cer aceeaşi dreptate pentru ei, aceeaşi ură pentru călăii lor, ca şi cum ei înşişi ar fi fost regi.

Am folosit acest capitol pentru a descrie, munca tăinuită ce se desfăşura nu numai în toată Franţa, ci şi la Paris, cu scopul de a despărţi îndurătorul partid Gironde de neînduplecatul Montagne.

Numai că reacţiunea în loc să aducă îndurarea, a adus teroarea.

Vreţi să ştiţi unde ajunsese reacţiunea? Să citim câteva rânduri din cronicarul Michelet, poate ele vor reuşi să dea întregii Franţe ideea de a citi şi restul paginilor:

"Crăciunul lui 92 a fost un spectacol uimitor la Saint-Etienne-du-Mont, s-a adunat atâta mulţime, încât mai bine de o mie de persoane au rămas la poartă şi nu au putut intra.

E un lucru trist că din toată strădania Revoluţiei am ajuns să vedem cum se înghesuie lumea la biserici. Pustii în 88 ele sunt pline în 92, pline de o lume care se roagă împotriva Revoluţiei adică împotriva victoriei poporului".

Acesta a fost motivul care îl determinase pe Danton să facă o ultimă tentativă de a apropia Montagne de Gironde.

Capitolul XL Saint-Fargeau

Iată ce vrusese să evite Danton.

Acea epilepsie fanatică a mulţimii care, la vederea sângelui lui Ludovic al XVI-lea avea să întemeieze în faţa altarului patriei cultul regelui martir.

Iată pentru ce pusese el această întrebare:

Pedeapsa, oricare ar fi ea, va fi amânată până după terminarea războiului?

Dacă ar fi obţinut această amânare, mai întâi de toate războiul nu s-ar fi terminat decât patru ani mai târziu, adică în 1797, la pacea de la Campo-Formio.

În timpul acestor patru ani, mila, îndurarea, generozitatea, — virtuţi specifice franceze şi-ar fi împlinit scopul.

Ludovic al XVI-lea era judecat şi condamnat, ceea ce însemna un mare şi solemn exemplu. Dar nu era încă executat, ceea ce era un exemplu mai mare şi mai solemn.

Fonfrède nu înţelese, se despărţi de Danton, vorbi în numele girondinilor şi reduse cele trei întrebări la această înspăimântătoare simplicitate:

Este vinovat Ludovic?

Va fi ratificată hotărârea noastră?

Ce pedeapsă?

Şi obţinură cele trei răspunsuri şi mai laconice încă decât întrebările:

Este vinovat? — DA.

Va fi ratificată hotărârea noastră? — NU.

Ce pedeapsă? — MOARTEA.

Acum salvarea Franţei consta în unitatea ei.

Prin cine şi cu ce prilej să se propovăduiască această unitate?

Se găsise şi prilejul: la funeraliile lui La Pelletier Saint-Fargeau.

Rămânea doar să fie ales oratorul.

Pentru aceasta trebuia un om al cărui trecut să nu aibe nici o, urmă a vreunei idei potrivnice unităţii. Or, exista un asemenea om care nu apăruse decât de două ori în Cameră — şi atunci pentru a anunţa două victorii şi care de fiecare dată fusese primit cu ropote de aplauze.

A treia oară se urcase la tribună ca să-şi aducă votul, iar votul şi-l spusese cu o voce atât de neşovăitoare, încât chiar dacă fusese un vot de clemenţă, toţi îl ascultaseră fără murmur.

El spusese atunci:

"Votez pentru închisoarea pe viaţă, fiindcă profesiunea mea de medic îmi porunceşte să combat moartea sub orice aspect s-ar prezenta ea".

Câţiva din sală chiar aplaudaseră.

Acest om ocupa aceleaşi bănci cu Gironde.

Se pusese întrebarea cine putea fi şi se aflase că era un medic, pe nume Jacques Mérey, trimis de oraşul Chateauroux.

În urma discuţiei care avusese loc lângă patul de suferinţă al soţiei sale, Danton hotărâse ca omul care va lua moartea lui Saint-Fargeau ca pretext pentru obţinerea unităţii să fie Jacques Mérey.

Jacques Mérey acceptă rolul activ pe care îl jucase până atunci în Revoluţie. Nu i se îngăduise încă să-şi. Desfăşoare talentul de orator.

Dar era el orator? Nu ştia nici el. Va trebui să se convingă singur.

Era merituos să ştii să aduci laude. Pentru a ajunge la această viaţă unitară din care Republica avea atât de mare nevoie, el elaborase un plan de educaţie şi de viaţă: comună a copiilor, care era de ajuns reputaţiei sale.

Saint-Fargeau avea o fată: Franţa o adoptase în mod solemn şi-i dăduse numele sfânt de fiică a Republicii, ea fusese aceea care, îndoliată, împreună cu alţi doisprezece copii însoţise cortegiul funebru.

Şi, pe drept cuvânt, copiii erau aceia care trebuiau să conducă la locul de veci pe omul care-şi închinase viaţa marii idei, de a da o educaţie neobosită unei copilării fericite.

Corpul lui era expus în mijlocul pieţii Vendôme, în locul unde astăzi este coloana. Pieptul mortului fusese lăsat dezgolit, aşa fel ca toată lumea să poată vedea rana, iar alături, arma plină încă de sângele lui.

Întreaga Convenţie înconjura catafalcul, în sunetele muzicii funebre preşedintele săltă capul mortului şi îi puse o coroană de frunze de stejar şi flori.

Atunci Jacques Mérey ieşi din rânduri, îşi dădu spre spate frumosul păr negru, urcă două trepte, puse un picior pe cea de a treia, se înclină în faţa mortului şi cu o voce care se făcu auzită nu numai de toţi cei care umpleau piaţa, dar şi de cei care stăteau înghesuiţi pe la ferestre, spuse următoarele:

"— Cetăţeni reprezentanţi, întâi de toate îngăduiţi-mi să vă felicit pentru unanimitatea arătată lumii întregi care avea privirile îndreptate asupra voastră în ajunul morţii lui Capet. Un rege egoist a putut spune cu insolenţă: Statul sunt eu. Convenţia, devotată marelui principiu al unităţii, a putut spune încă de acum opt zile: Franţa este în mine.

Toate măsurile importante pe care le-aţi luat, au fost luate în unanimitate.

În unanimitate aţi votat la 21 ianuarie, adresa prin care se aducea la cunoştinţă departamentelor moartea tiranului, redactată de către Convenţie, această adresă ia şi dă fiecăruia dintre noi partea lui de contribuţie care a redat Franţei libertatea.

Unanimitate în vot pentru emiterea celor 900 de milioane de hârtie-monedă, unanimitate pentru înrolarea a 300 de mii de oameni, unanimitate când s-a declarat război orgolioasei Anglii care a îndrăznit să ne înlăture ambasadorul.

Acum Franţa a înţeles grandoarea misiunii ei. Nu-i rămâne să se apere numai împotriva coaliţiei regilor, îi rămâne să întemeieze unitatea patriei, indivizibilitatea, Republicii. Nu există viaţă fără unire, dezbinarea înseamnă pieire!"

Ceea ce spunea Jacques Mérey răspundea. Într-atât opiniei generale, încât fu întrerupt de aplauze unanime.

"Prea mult timp a suferit Franţa din cauza dezbinărilor, sub pretinsa unitate regală, pentru a crede în unitatea unei monarhii, — şi de aceea a votat abolirea regalităţii, fondarea Republicii, moartea tiranului.

Franţa nu poate admite ca aplicabile în cârmuirea ei nici unitatea federativă a Statelor Unite, nici unitatea federativă a Olandei, nici unitatea federativă a Elveţiei.

S-ar fi putut cu o Franţă împărţită în provincii, acest lucru a devenit însă imposibil cu o Franţă împărţită în departamente.

"Regalism şi federalism" — sunt două cuvinte profanatoare. Numai un ucigaş al umanităţii le poate pronunţa. Şi luaţi bine seama că niciodată această problemă a unităţii nu a fost pusă în faţa unui mare imperiu, anul 89 nici nu se gândea la aşa ceva, noi suntem aceia care îi vom răspunde în 93.

Sfinxul este acolo, în piaţa Revoluţiei.

Alege — sau mori!

Unitate! Am răspuns noi, azvârlindu-i la picioare capul unui rege.

Şi cu toate acestea, nimic nu ne călăuzea, decât geniul Franţei.

Rousseau, lumină neîndestulătoare! Contractul social al lui spune: unitate pentru un stat mic.

El spune mai departe în Guvernământul Poloniei: federalism pentru un stat mare.

Ce era vechea Franţă, o regalitate federativă şi numai Ludovic al XI-lea a început unitatea.

Dacă Ludovic al XI-lea ar fi trăit în zilele noastre ar fi fost republican şi membru al Convenţiei.

Cine a proclamat cel dintâi unitatea indivizibilă a Franţei, la 9 august 91?

Ilustrul nostru coleg Rabaut-Saint-Etienne. Să ne înclinăm în faţa precursorului, Gironde, căreia am onoarea să-i aparţin, în 92 vroia să părăsească Parisul ameninţat de prusaci, o slăbiciune era îngăduită în zilele acelea de doliu, Gironde întrunise aproape întreaga opinie a Adunării. Corabia Franţei, garanţia libertăţii ei urmau să caute un refugiu în bogatele şi credincioasele provincii din centru, care adăpostiseră regalitatea lui Carol al VII-lea împotriva englezilor.

Un om, unul singur a spus nu. Trebuie să recunoaştem că acest om este un gigant.

În faţa acelui NU al lui Danton, Parisul s-a liniştit şi nimeni nu s-a clintit de la locul său.

Tunul de la Valmy a făcut restul.

Însăşi religia creştină, care dispunea de mijloacele atât de puternice ale unităţii, nu a ajuns decât să întemeieze dualitatea.

A realizat un popor de regi, de prinţi, de aristocraţi, de bogătaşi, de privilegiaţi, de savanţi, de literaţi, de poeţi, — lumea lui Ludovic al XV-lea, a lui Racine, a lui Boileau, a lui Corneille, a lui Molière, a lui: Voltaire, — şi dedesubtul lor — oamenii de jos, poporul sclavilor, al iobagilor, al necăjiţilor, poporul sărac, părăsit, fără cultură, care nu ştia nici să citească, nici să scrie, poporul fără o limbă, poporul cu dialecte, care nu înţelegea nici chiar graiul în care îi cerea lui Dumnezeu pâinea cea de toate zilele.

Eu ştiu prea bine că un văl umbreşte încă această mare problemă a unităţii, noi mergem spre ideal, dar înainte de a ajunge acolo, avem de străbătut, ca atâţia alţii, o pădure întunecoasă, apărată de toţi monştrii ignoranţei, o regiune necunoscută, pe care nu o va putea lumina decât educaţia repartizată egal tuturor.

Noi nu am ridicat decât un colţ al vălului şi ceea ce vedem este o civilizaţie plutind la suprafaţă, o lumină care nu pătrunde până la straturile inferioare ale societăţii noastre. Noi am inventat teatrul popular, noi am decretat sărbătorile naţionale, dar cel care a murit asasinat în mod laş urma să ne dea învăţământul public, prima tentativă de educaţie a vieţii în comun.

Oare geniul lui, inima lui îi revelaseră acest mare secret al viitorului?

Nu voi şovăi! Ba spun că inima lui era cea care l-a ridicat deasupra lui însuşi, prin bunătatea firii lui, asasinul regalist a intuit că inima lui era cea mai generoasă pentru

fericirea poporului lui. L-a lovit în inimă. Dar era prea târziu, proiectul lui nu va muri o dată cu el. El ni l-a lăsat moştenire. Noi vom face cinste încrederii ce a avut-o în noi.

Şi observaţi, cetăţeni, proiectul lui Saint-Fargeau nu este numai o teorie, ci este un proiect pozitiv care poate fi pus în aplicare de mâine, de astăzi sau din clipa aceasta.

Nu va exista niciodată o adevărată egalitate şi fraternitate decât acolo unde societatea va fonda o educaţie comună şi naţională, statul este cel care trebuie să dea această educaţie, începând cu mediul rural, pentru ca tatăl şi mama să poată supraveghea fără să scape din vedere copilul.

Cel care este culcat aici şi care nu aude, — presupunând că spiritul nostru dăinuie după moarte — omul de inimă, a văzut acest trist spectacol al copilului sărac dârdâind de frig. Şi înfometat, căruia poarta şcolii îi era închisă şi căruia pâinea spiritului îi era refuzată pentru că nu avea cu ce să-şi plătească hrana trupului lui necăjit.

Mai mult decât toţi, tu ai nevoie de instruire, îi striga tirania, pentru că tu eşti mai sărac decât toţi, tu ceri educaţia pentru a deveni om cinstit şi de folos, culege de pe jos cuţitul şi fă-te bandit!

Nu, dacă copilul este sărac, el va fi hrănit, îmbrăcat, instruit prin şcoală, mizeria pe pământ noi o ştim: e destinul omului. Omul are greşeli de ispăşit. Omului îi e rezervată nenorocirea, dar copilul trebuie ferit de nenorocire prin nevinovăţia lui!

Grecii aveau două cuvinte pentru a reda aceeaşi idee: patria pentru oameni, mama pentru copil.

Educaţia în Evul Mediu se numea castoiment, adică pedeapsă. La noi educaţia se va numi maternitate.

Să binecuvântăm omul bun şi cinstit, care a făcut Revoluţia să coboare până în mâinile copiilor, care le ajută să sugă dreptatea o dată cu laptele, care le asigură bunăstarea."

Discursul lui Jacques Mérey, total umanitar şi atât de puţin în armonie cu cele care se ţineau pe atunci, produse un puternic efect. Danton îl îmbrăţişa, Vergniaud veni să-i strângă mâna, Robespierre îi surâse.

Convoiul imens, care se întindea de la un. Capăt la celălalt al străzii Saint-Honoré, stârnea peste tot o atmosferă de doliu.

Şi în adevăr, dacă se gândeau cât de puţin la viitor, toţi acei oameni ştiau bine că umanitatea elogiată de Jacques Mérey nu era decât o unitate de moment. Vergniaud spusese: *Revoluţia este un fel de Saturn, îşi va înghiţi toţi copiii*. Şi toţi girondinii, aşteptând să fie cei dintâi devoraţi, aveau presimţirea morţii lor apropiate. Acest doliu, aceste funeralii erau funeraliile lor, erau propriul lor doliu, pământul acesta pe care îl vor stropi cu sângele lor, va fi sterp sau roditor?

Pe bună dreptate îşi puneau această întrebare, plini de îngrijorare, pentru că şi după şaptezeci şi cinci de ani de când a curs acel sânge, încă ne-o punem şi astăzi cu disperare.

Saint-Fargeau fusese dus la Panteon. Pe trepte, fratele mortului pronunţă ca un ultim omagiu cuvântul:

"Adio!"

Şi pe corpul martirului, pe rana încă deschisă, pe arma care lovise, montagnarzii şi girondinii făcură legământ să uite ura lor şi jurară în numele unităţii patriei unire şi fraternitate.

Capitolul XLI Trădarea

Trecuse o lună, în timpul căreia şi de o parte şi de alta cetăţenii îşi ţinură jurământul făcut lângă sicriul lui Saint-Fargeau. Gironde deţinea încă majoritatea morală. Cu toate că Robespierre avea influenţa revoluţionară, Danton şi franciscanii lui deţineau majoritatea numerică, în funcţie de oscilaţia către dreapta sau către Montagne.

Dar peste acest calm înşelător strălucea uneori un fulger, sau se auzea din senin bubuitul tunetului. Trăsnetul nu lovise încă, dar îl simţeau suspendat ameninţător deasupra Franţei.

După şase zile de la execuţia regelui veni ştirea că Basville, ambasadorul nostru la Roma, fusese asasinat într-o răzmeriţă pe care papa nu încercase în nici un fel să o înăbuşe.

Un peruchier îl tăiase cu briciul.

Faptul se petrecuse tocmai când fiicele regelui Ludovic al XV-lea, deci mătuşile regelui decapitat, ajunseseră la Roma.

Papa Pius al VI-lea se spălase pe mâini ca Pilat de sângele lui Basville, iar crima rămăsese ne, pedepsită.

De multă vreme Franţa avea a se plânge de acest pontif care făcea pe frumosul şi care se pudra cu sulimanuri, cum făceau pe atunci curtezanele din Roma. Îşi cârlionţa părul ca băieţii tineri, uitând că îi albise fostului păr blond, mare admirator al propriei lui frumuseţi, — care în scandaloasa lui tinereţe nu-l împiedecase să avanseze — vrusese o dată ajuns pe tronul pontifical să ia numele de Formose, dar renunţase la această idee din cauza proastei reputaţii lăsată de primul pontif care purtase acest nume şi căruia Ştefan al VI-lea. Îi dezgropase cadavrul ca să-l judece, Pius al VI-lea, papă ciudat, mai iute la mânie chiar decât Iuliu al II-lea, îşi ciomăgea cardinalii sau îşi pălmuia croitorul dacă pantalonul îi făcea vreo cută.

Încurajându-l pe Ludovic al XVI-lea să reziste, spunându-i că prin refuz îşi împlinea o datorie, Pius al VI-lea contribuise din plin la moartea lui şi în ziua când murise la Valence, pe pământul francez pe care îl însângerase, Pius al VI-lea avea să răspundă de jumătatea, de milion de vieţi omeneşti, cât costase războiul din Vendee.

Uciderea lui Basville stârnise mare vâlvă în Convenţie. Kellermann, strălucind încă de gloria de la Valmy, fu trimis în Italia, în ropot de aplauze şi luându-şi rămas bun de la Convenţie, spuse:

— Plec la Roma!

Apoi, spre sfârşitul lui februarie, din cauza emiterii unui nou miliard de monedă-hîrtie, Parisul era în mare fierbere.

Moneda-hîrtie se devaloriza de la o zi la alta, preţurile mărfurilor se urcau, muncitorul primea tot atât sau mai puţin, dar brutarul şi băcanul tot de la o zi la alta pretindeau mai mult.

Parisul cerea în zadar preţuri *maximale*, la 23 februarie însă Marat tipări următoarele:

"Prădarea magazinelor, iar la uşa lor să fie spânzuraţi speculanţii, numai astfel se va pune capăt delapidărilor."

A doua zi magazinele erau jefuite şi fără intervenţia comunarzilor din Brest comercianţii ar fi fost spânzuraţi.

După o şedinţă destul de furtunoasă, Gironde obţinu ca autorii şi instigatorii prădăciunilor să fie urmăriţi de tribunale.

Dar loviturile nemaipomenite au venit concomitent cu insurecţia din Vendee şi trădarea lui Dumouriez.

La răsărit sabia austriacă, la vest pumnalul din Vendee, la nord Anglia, la sud Spania, plecând de la Paris, Dumouriez spusese:

— Voi fi la 15 la Bruxelles, la 30 la Lièges.

Se înşelase. La 14 la Bruxelles şi la 28 la Lièges.

Instrucţiunile lui Dumouriez sunau astfel: *Belgia să fie invadată şi alipită Franţei*.

Dar în felul acesta Revoluţia mergea prea repede şi problema ar fi fost mult prea simplificată.

Belgienii simţeau atât de bine că sunt în mâna Franţei şi că această mână era a unui prieten, încât oferiră lui Dumouriez cheile oraşului Bruxelles.

— Păstraţi-le, le-a răspuns Dumouriez şi la voi acasă să nu mai toleraţi străini.

Cuvintele cu dublu înţeles, spuse direct la adresa austriecilor, puteau, trebuiau să fie şi chiar fuseseră interpretate împotriva Franţei.

Francezii, cât de eliberatori ar fi ei, nu tot străini erau pentru belgieni?

Aici începea trădarea lui Dumouriez.

Cincisprezece zile mai târziu Convenţia primea o adresă cu treizeci de mii de semnături prin care se cerea MENŢINEREA PRIVILEGIILOR. Noi am avut întotdeauna inegalitate, o vrem şi de aici încolo.

Lectura acestei petiţii produse în Cameră prima furtună serioasă de la moartea regelui.

Girondinii sprijiniră petiţia belgienilor, invocând respectul principiului suveranităţii popoarelor!

Danton se ridică, făcu semn că vroia să vorbească. Din trei paşi se sui la tribună, apoi capul lui puternic, zeflemitor, apăru zburlit şi ameninţător:

— O, Gironde, Gironde! Începu el, vei fi oare, totdeauna sclava principiilor înguste care nu au nimic comun cu epoca noastră? Tu nu vezi că Revoluţia înaintează cu paşi de gigant? Că anul 93 l-a lăsat mult în urma lui pe 92? Că 91 abia de se mai zăreşte în ceţurile trecutului? Că 90 se pierde în noapte şi că 89 este o antichitate? Uiţi că cele patru sau cinci mii de legi câte s-au tot scos în această perioadă au fost făcute din punctul de vedere al regalităţii constituţionale şi nu din punct de vedere republican? Noi suntem republicani de trei luni, suntem liberi de şase săptămâni, — este timpul să intrăm într-o nouă perioadă şi să fim revoluţionari.

Principiul suveranităţii popoarelor, spui tu, o cinstită dar oarbă Gironde! Sunt belgienii un popor? Belgia ca regat independent este o invenţie englezească. Anglia nu vrea independenţa Belgiei, Angliei îi este frică de Franţa la Anvers şi pe Eseaut. Niciodată nu a existat vreo Belgie şi nu are să fie niciodată una, a existat şi vor exista întotdeauna Ţările-de-Jos. Poporul belgian nu este suveran, independent şi liber? Şi tu ceri pentru el libertatea, Gironde! Aceasta este libertatea sinuciderii.

— Poporul belgian! continuă Danton, dar după ce veţi recunoaşte că acolo este un popor? După un confuz ansamblu de oraşe? Dar oraşele nu au putut niciodată să se grupeze în mod serios în provincie. Nu vedeţi de unde porneşte lovitura?

De la acest veşnic duşman pe care religia îl va afla. Fără încetare în faţa ei, de la preoţime.

Preoţimea în Vendee, preoţimea în Belgia, preoţimea la Paris, contrarevoluţia peste tot.

Clerul din Ţările-de-Jos, îndrumat de Van Cupen şi Vaudernot, care a înarmat poporul împotriva lui Iosef al II-lea, care mai belgian decât belgienii a vrut să-i descotorosească pe belgieni de călugării lor.

Ce urmărea Iosef al II-lea? Să deschidă fluviul Escaut. Europa, în frunte cu Anglia, s-a împotrivit, atunci, el a încercat să facă din Ostende şi Anvers două mari porturi, dar nu ţinuse seamă de geloziile municipale ale oraşelor Brabant, Malins, Bruxelles. Dezbinaţi, belgienii au vrut să rămână împărţiţi. Tot aşa a pierit Italia: din gelozie, ură şi dezbinare.

De altfel, ce înseamnă treizeci de mii de semnături pentru trei milioane de oameni? Nu recunoaşteţi deloc în această petiţie credo-ul iezuiţilor? Auziţi-l pe iezuitul Feller care nu numai că strigă, dar şi tipăreşte: *"Mai curând o mie. de morţi decât să se depună acest execrabil jurământ: Egalitate, libertate, suveranitate a poporului! Egalitate — condamnată de Dumnezeu, contrară autorităţii legitime, libertate — adică necuviinţă, libertinaj, monstru al dezordinii, suveranitate a poporului — invenţie seducătoare a diavolului".*

Şi fanatica populaţie care în octombrie se înghesuia la Sainte-Gudule, urcând în genunchi drumul Saint-Sacrement şi cerând nimicirea casei de Austria, este aceeaşi fanatică populaţie care urlă astăzi împotriva Franţei.

O, belgieni! Vai de voi, vai de cei care v-au înşelat, strigătele strănepoţilor voştri vor blestema într-o zi memoria voastră.

Ei bine! Eu v-o spun, toate aceste false aprecieri ale dreptului nostru revoluţionar ne vor duce la pieire. Să dăm mâna popoarelor care sunt sătule de tiranie şi Franţa e salvată şi omenirea e liberă, comisarii voştri, plini de energie, să plece chiar în seara asta, să spună clasei exploatate: "Poporul n-are decât sânge, îl risipeşte, voi, mizerabili, risipiţi bogăţiile". Iată, noi avem drept pârghie o naţiune ca Franţa, drept punct de sprijin raţiunea noastră şi nu am zdruncinat încă lumea.

Personal, vă vorbesc. Fără venin şi asta nu din virtute, ci numai pentru că aşa e temperamentul meu. (Şi privirea lui scânteietoare, retezând ca un fulger, se întoarse aproape fără voia lui către Robespierre.) Ura este străină caracterului meu, nu am nevoie de ea. Forţa mea este în afara urii. Eu nu am pasiune decât pentru binele omenirii. Mă înverşunez numai împotriva duşmanului. Să învingem deci duşmanul.

Aţi devenit obositori cu neînţelegerile voastre. Vă reneg ca trădători. Numiţi-mă băutor de sânge, nu are nici o importanţă, înainte de toate să cucerim libertatea, dar nu numai pentru noi, ci pentru toţi. Câte legi, luate în afară de ordinea socială, îi înspăimânta pe rebeli! Poporul vrea măsuri straşnice — să fim deci la înălţime, ca să-l împiedecăm să acţioneze de orbire. Organizaţi de îndată tribunalul revoluţionar, mâine comisarii voştri să fie plecaţi, să se ridice Franţa, să alerge la arme, Olanda să fie invadată, Belgia să devină liberă împotriva voinţei ei dacă aşa trebuie, comerţul cu Anglia să fie desfiinţat, omenirea să fie răzbunată!

Vergniaud se pregătea să-i răspundă şi să discute problema în drept. Dar îndată se reaşeză pe bancă, strivit de aplauzele care izbucneau nu numai din toate părţile sălii, ci şi din tribune.

Văzu că Danton mai avea ceva de spus.

Rămăsese rezemat cu amândouă mâinile de bară, cu bărbia sprijinită în piept, cu vastul lui torace săltat de suspine.

Îşi înălţă capul, expresia feţei i se schimbase complet. O adâncă descurajare pusese parcă stăpânire pe fiinţa lui.

— Cetăţeni reprezentanţi, spuse, nu vă miraţi de tristeţea mea: tristeţea mea nu vine de la patrie, patria va fi salvată, chiar dacă va trebui să pierim cu toţii. Dar în timp ce eu vin să vă cer viaţa unui popor, moartea e stăpâna la mine acasă, moartea neînduplecată, nemiloasă, care înseamnă cu degetul pe pendulă orele câte îi mai rămân de trăit fiinţei pe care am iubit-o cel mai mult în lume. Niciunuia dintre voi, într-un asemenea moment, nu aş îndrăzni să-i spun: "Pleacă de lângă patul în care agonizează soţia ta şi du-te unde te cheamă patria, sigur fiind că la întoarcere nu o vei mai găsi".

Lacrimi mari, lacrimi adevărate i se rostogoleau din ochi.

— Ei bine! continuă cu vocea răguşită şi schimbată din cauza plânsului, trimiteţi-mă în Belgia, sunt gata să plec: numai eu pot avea înrâurire asupra omului care ne trădează şi asupra poporului, pe care el îl înşeală.

Din toate colţurile sălii răsunară aceste strigăte:

— Pleacă! Pedepseşte-l pe Dumouriez, salvează Belgia!

Danton îi făcu semn lui Jacques Mérey şi ieşi din sală.

Jacques Mérey îl întâlni pe coridor. Danton îl duse în cabinetul unuia dintre secretari.

Erau singuri.

Danton se aruncă în braţele prietenului său. Faţă de el nu încerca să-şi ascundă durerea.

— Ah, îi spuse, pe tine ar fi trebuit să te trimit în Belgia, dar egoist cum sunt, am nevoie de tine aici.

— Sărmanul meu prieten! spuse Mérey, strângându-i mâinile.
— Ai văzut-o pe soţia mea ieri? întrebă Danton.
— Da.
— Cum îi mai e?
Mérey dădu din umeri.
— Slăbeşte mereu.
— Nu mai ai nici o speranţă să o salvezi?
Jacques Mérey şovăi.
— Vorbeşte-mi ca unui. Bărbat, îl rugă Danton.
— Nu, nu mai e nici o speranţă, îi spuse Jacques.
Danton suspină din adâncul sufletului.
— Câte zile crezi că ar putea să mai trăiască?
— Opt zile, poate douăsprezece, dar o hemoragie.. o poate răpune pe neaşteptate.
— Dragul meu, îi spuse Danton, ai auzit tot. Eu plec. Voi încerca să salvez Belgia pe care o plâng şi pe Dumouriez pe care îl iubesc fără voia mea. Pune te rog în practică toate resursele ştiinţei, dacă nu o poţi salva, prelungeşte-i măcar viaţa. Să nu-mi scrii: a murit sau are să moară, nu, nimic, lasă-mă să nu ştiu — îndoiala este totuşi o speranţă.
Jacques Mérey îi făcu semn că a înţeles.
— Dacă va muri, spuse Danton cu voce sugrumată, îmbălsămeaz-o, pune-o într-un sicriu de stejar pe care să-l pot deschide cu o cheie, apoi depune provizoriu sicriul într-un cavou. La întoarcerea mea îi voi cumpăra un loc de veci, dar înainte de a o înapoia pentru totdeauna pământului, vreau... vreau s-o revăd.
Jacques îi strânse mâna şi întoarse capul, la rândul lui plângea.
— Făgăduieşti să faci tot ce îţi cer? întrebă Danton.
— Îţi jur, îi răspunse Jacques.
— Mai stai puţin, îl rugă Danton.
Mérey făcu semn că-l ascultă.
— Noi suntem bărbaţi, spuse. Hrăniţi cu laptele viguros al raţiunii, noi am cumpănit prejudecăţile politice şi religioase combătându-le şi am învins, dar ea e femeie, ea a rămas umilă şi credincioasă, nu trebuie nici s-o dispreţuieşti şi nici să te superi pe ea, eu sunt cel care am omorât-o cu acţiunile mele violente.
Danton şovăi.
— Vorbeşte, îl îndemnă Jacques.
— Îţi va cere fără îndoială un preot, dacă nu va cere, înseamnă poate că nu va îndrăzni. Propune-i tu unul, las-o să-şi aleagă ori un preot cu jurământul depus, ori unul fără. În orice caz, dacă vei putea să-l ocroteşti, ocroteşte-l. De altfel, în toate aceste treburi pioase, o are pe mama, căreia îi va încredinţa toate tai nele şi care o va ajuta. Cât despre cei doi copii, sunt prea mici ca să înţeleagă ceva din nenorocirea care se abate asupra lor, lasă-i pe lângă ea până în ultima clipă, dacă boala nu are nimic contagios.
— Vei fi ascultat cu sfinţenie.
— Şi eu îţi voi fi veşnic recunoscător.
— Vrei să, te însoţesc?
— Nu, o părăsesc pentru totdeauna! Vreau s-o văd numai eu singur, vreau să-mi iau rămas bun...
Apoi, uitându-se la Jacques, continuă:
— Şi tu ai o profundă amărăciune, dragul meu...
Jacques surâse trist.
— Mai e vreo speranţă?
— Prea puţină, spuse Jacques.
— Ei bine! La întoarcerea mea ai să-mi povesteşti tot şi nemângâiatul va încerca să te mângâie.
— La revedere!... Păcat! Ei va trebui să-i spun adio.
Cei doi bărbaţi se îmbrăţişară. Apoi Danton ieşi deznădăjduit.

Cu o adâncă tristeţe Jacques Mérey îl privi cum se depărtează, când uşa se închise în urma lui, spuse:

— Fericiţi cei fără ştiinţă şi cei săraci cu duhul, ei cred în ceva de dincolo de lumea asta, pe când noi, ceilalţi...

Şi ieşi privind cerul mai deznădăjduit decât fusese Danton care ieşise uitându-se în pământ.

Capitolul XLII Împărtăşania pământului

Liège nu urmase exemplul celor din Bruxelles, se dăruise Revoluţiei cu tot elanul. Dintr-o sută de mii de votanţi, numai patruzeci refuzaseră să treacă de partea Franţei şi din toată regiunea Liège care reunea douăzeci de mii de votanţi nu fuseseră decât nouăzeci şi două de voci împotriva realipirii.

Acum trei sau patru ani, locuind pentru moment la Liège, am avut inspirata idee să scriu: "*Liège este o mică Franţă, rătăcită în Belgia*".

Fraza aceasta, rămasă în istorie, a stârnit un val de blesteme împotriva mea.

Dar, din păcate, nenorocirea Liège-lui stătea tocmai în faptul că era prea francez, după ce crezuse în cuvântul monarhiei sub Ludovic al Xl-lea, crezuse în cuvântul Republicii sub Convenţie, de două ori fusese pierdut datorită prea marii simpatii pentru noi. Locuitorii din Liège aveau să mă învinuiască pe mine de nerecunoştinţa Franţei. Ei negară devotamentul Liège-ului.

Din nenorocire însă ei nu ştiau cine era acel om cu două feţe căruia i se spunea Dumouriez. Nu ştiau cât de greu îi venea să ţină fără şovăială sabia cinstită de soldat, când înainte ţinuse în mână pana echivocă a diplomaţiilor secrete ale lui Ludovic al XV-lea, Liège nu văzuse în el decât pe apărătorul din Argonne, decât pe învingătorul de la Jemmapes, decât pe omul care avusese nevoie întâi de toate să-şi facă o situaţie pentru ca apoi: să aibe ce vinde. Liège nu ştia că pe acest om nimic nu-l va putea împiedica să scrie, să se aşeze în frunte, să se impună, că după Valmy, îi scrisese regelui Prusiei, după Jemmapes lui Metternich, că înainte de a intra în Olanda îi scria domnului de Talleyrand la Londra.

Dumouriez aştepta toate aceste răspunsuri care nu mai veneau, când iată, sosi Danton pe care nu-l aştepta.

Îl găsise între Aix-la-Chaipelle şi Liège, dincolo de un mic râu, Roër, care nu putea servi în apărare.

Trebuie că a avut loc între cei doi oameni o întrevedere neobişnuită.

Materialist în toate problemele, Danton avea incontestabil o dragoste imensă pentru patrie.

Tot atât de materialist, dar mai ipocrit. Dumouriez avea o voinţă de nezdruncinat şi ambiţiei sale el îi sacrifica totul, chiar şi Franţa.

Destul de tulburat de prezenţa lui Danton, îşi reveni pe dată.

— Ah, spuse, dumneata eşti?

— Da, răspunse Danton.

— Şi vii pentru mine?

— Da.

— Din partea dumitale sau din partea Convenţiei?

— Din partea amândurora. Eu am propus să fie trimis cineva şi tot eu sunt cel care le-am propus să mă trimită pe mine.

— Şi de ce trebuia să vii?

— Să mă conving dacă trădezi, cum se vorbeşte.

Dumouriez ridică din umeri:

— Convenţia. Vede trădători la tot pasul...

— Nu are dreptate, zise Danton, nu există chiar atâţia trădători câţi crede ea, — şi apoi, nu cine vrea poate fi trădător.

— Ce vrei să spui?

— Că dumneata eşti prea scump pentru a putea fi cumpărat, Dumouriez, iată pentru ce nu te-ai vândut încă.

— Danton! strigă Dumouriez ridicându-se.

— Să nu ne pierdem firea, spuse Danton şi lasă-mă pe cât pot, să fac din dumneata omul care am crezut, că erai, sau omul care poţi să fii.

— Înainte de toate, acolo unde va fi Danton, va mai rămâne un loc care să-i poată conveni lui Dumouriez?

— Dacă un altul decât Danton ar putea să-i ţină locul lui Danton, te asigur că i l-aş ceda bucuros. Dar nu. Sunt decât eu, care să fiu în stare cu o mână să-l pot pălmui pe acel mizerabil care se numeşte Marat şi cu cealaltă să smulg, la momentul potrivit, masca ipocritului care se numeşte Robespierre. Viitorul meu este lupta împotriva calomniei, împotriva urii, împotriva neîncrederii, împotriva prostiei. Cum am mai făcut-o nu o dată şi cum am făcut-o de curând în ultima şedinţă a Convenţiei.

Voi fi obligat să stau lângă oamenii pe care îi dispreţuiesc sau îi urăsc şi voi fi obligat să fiu împotriva oamenilor pe care îi stimez şi îi iubesc. Crezi că nu îl stimez mai mult pe Condorcet decât pe Robespierre şi că nu îl iubesc mai mult pe Vergniaud decât pe Saint-Just? Ei bine! Dacă Gironde continuă să meargă pe acest drum greşit, voi fi constrâns să o zdrobesc. Cu toate că Gironde nu este nici falsă, nici trădătoare este oarbă prosteşte.

Crezi că pentru mine nu va fi tristă ziua când voi cere la tribună moartea sau exilul unor oameni ca Roland, Brissot, Guadet, Barbaroux, Valaze, Pétion?... Dar, ce să-i faci, Dumouriez, toţi aceşti oameni nu sunt decât republicani.

— Bine, dar atunci ce îţi trebuie?

— Îmi trebuie revoluţionari.

Dumouriez dădu din cap.

— În cazul acesta, nu eu sunt omul pe care îl cauţi, spuse Dumouriez, pentru că nu sunt nici revoluţionar, nici republican.

Danton ridică din umeri.

— Ce-mi pasă! Eşti ambiţios!

— Şi, în ce fel ambiţios, după părerea dumitale?

— Din nenorocire, nici ca Temistocle, nici. ca Washington: eşti ambiţios ca Monck. Dumneata cauţi să-ţi faci un renume în viitor, procedând întocmai ca el — când a reîntronat pe Carol al II-lea.

— Temistocle nu mai este al zilelor noastre.

— Eu am spus: sau un Washington...

— Ai accepta deci un Washington?

— Da, când va fi revoluţie în toată omenirea.

— Revoluţia Franţei nu îţi ajunge?

— Adevăratele furtuni nu sunt cele care ridică numai un val de ocean, adevăratele furtuni sunt cele care frământă lumea de la un pol la altul şi iată unde ai greşit în misiunea pe care ai avut-o dumneata, Dumouriez. În loc să stârneşti furtuna în Belgia, — şi vântului zilelor noastre măreţe nu-i trebuia decât să bată de la Atlantic la Marea Nordului — ai aşternut liniştea, în loc să alipeşti Belgia la Franţa, ai lăsat-o stăpâna ei însăşi.

— Şi ce trebuia să fac?

— Trebuia să pui bine mâna pe Belgia şi să te serveşti de ea ca să liberezi Germania, pentru dumneata Belgia trebuia să fie un instrument de război, atât şi nu altceva. Trebuia să împingi tot înainte curajoasa populaţie a regiunii valone, care nu cerea mai mult şi să faci din ea sabia Franţei împotriva Austriei, în tot acest timp ai fi organizat Brabantul şi Flandra, ai fi decretat peste tot revoluţia, ai fi pus mâna pe bunurile preoţilor, ale emigraţilor, ale protejaţilor Austriei, ai fi făcut cu ele ipoteca şi în acelaşi timp garanţia milionului de asignaţii[24] care tocmai au fost emise. Trebuia, în sfârşit, să nu mai ceri nimic Franţei, — nici pâine, nici soldă, nici haine, nici furaje. Belgia ar fi trebuit să furnizeze toate astea.

— Şi cu ce drept aş fi dispus eu de bunurile belgienilor?

— Mă întrebi chiar serios? Ei bine, cu dreptul sângelui care abia s-a vărsat pentru ei la Jemmapes, — cu dreptul râului Escaut, pentru care vom plăti cu un război crâncen, nesfârşit şi ruinător împotriva Angliei. Când vom porni pentru Belgia şi pentru omenire o luptă care va înghiţi poate un milion de francezi, când Franţa va vărsa atâta sânge cât să facă să se reverse Rinul şi Meuse, Belgia va şovăi să dea în schimb zece, douăzeci, treizeci, patruzeci de milioane! Nu e cu putinţă! Când Franţa s-a ridicat în 89 a spus: *Orice privilegiu al celor puţini la număr este o uzurpare. Anulez şi casez printr-un act conform voinţei mele, tot ce a fost făcut sub despotism*. Ei bine, din moment ce Franţa s-a călăuzit de acest principiu, nu trebuie să mai renunţe la el. Pretutindeni unde intră ea trebuie să declare pe faţă *putere revoluţionară* şi să sune clopotul de alarmă. Dacă nu o face, dacă se rezumă la vorbe şi nu la fapte, popoarele, lăsate de capul lor, nu vor avea tăria să-şi rupă lanţurile. Generalii noştri trebuie să ofere siguranţa oamenilor, proprietăţilor, iar bunurile statului, ale prinţilor, ale uneltitorilor şi ale acoliţilor lor, ale comunităţilor laice sau bisericeşti să fie garanţia cheltuielilor de război. Trebuie să liniştiţi popoarele asuprite, dându-le o declaraţie solemnă că niciodată nu veţi trata cu tiranii lor. Dacă se vor găsi printre generalii noştri şi unii atât de laşi încât să pactizeze cu tirania, Franţa le va spune: "De aici încolo sunteţi inamicii mei" şi îi va trata bineînţeles ca pe inamici. Oh, în revoluţie când sapi, trebuie săpat adânc, altfel îţi sapi propria groapă.

— Bine, dar vreţi ca belgienii să ajungă necăjiţi şi săraci ca noi? întrebă Dumouriez care îl ascultase cu multă atenţie.

— Întocmai, spuse Danton, trebuie să ajungă săraci ca noi, nevoiaşi ca noi, atunci se vor îndrepta degrabă către noi şi noi îi vom primi.

— Şi după aceea?

— Vom proceda tot aşa cu Olanda.

— Şi apoi?

— Tot aşa, mai departe, mereu mai departe, până când vom face tot pământul după asemănarea noastră.

Dumouriez se sculă de pe scaun.

— Eşti nebun, îi spuse.

Şi se duse să-şi rezeme fruntea de un geam, simţea că îi arde capul.

— Dumneata eşti nebun, îi răspunse liniştit Danton, fiindcă dumneata simţi nevoia să-ţi răcoreşti capul.

Apoi, după o clipă de tăcere:

— Deci ai uitat ce i-ai spus lui Cambon când te-am numit general al armatei pe care o trimiteam în Belgia?

— Am spus multe lucruri, răspunse Dumouriez cu tonul omului care nu se crede obligat să-şi amintească tot ce a spus.

— Ai spus: "Trimiteţi-mă acolo şi-mi iau angajamentul că voi face să circule asignaţiile".

[24] Asignaţii — hârtie-monedă emisă în 1789.

— Asiguraţi-le valoarea şi atunci eu le voi face să circule, spuse Dumouriez.

— Eşti grozav! spuse Danton. Dar este datoria voastră a generalilor Revoluţiei să cuceriţi destul pământ pentru ca asignaţiile să nu piardă, Revoluţia franceză nu este numai o revoluţie a ideilor, este o revoluţie de interese, înseamnă fărâmiţarea proprietăţii al cărei indiciu este asignatul. Dumneata nu ai decât un asignat de două zeci de franci, omule, — fie, noi îţi vom da pământ pentru douăzeci de franci, când vei avea pământ de douăzeci de franci, ai să vrei de patruzeci, — toţi sunt însetaţi după proprietate. Asta e cu ţăranii noştri şi chiar şi cu cei din Vendee, cu ţăranii belgieni şi cu ţăranii din lumea întreagă, care au fost săraci, care au cunoscut iobăgia, corvoada, sclavia şi care au făcut să rodească pământul pentru alţii, este o religie cu totul altfel înrădăcinată decât religia catolică, apostolică şi romană, este o religie naturală, religia pământului, chemaţi toţi indigenii la această împărtăşanie şi asignatul să fie anafura lor! Şi atunci veţi putea spune tuturor regilor lumii: "Oh, regi ai lumii, noi suntem mai bogaţi decât voi toţi".

— Şi atunci, spuse râzând Dumouriez, îmi veţi îngădui să fiu Washington?

— Atunci poţi să fii ce vrei, căci Franţa va fi destul de puternică pentru a nu se mai teme nici chiar de Cezar.

— Dar până atunci...

— Până atunci, dacă ai de gând să trădezi, să întronezi un rege, sau să devii dictator, îţi declarăm război pe viaţă şi pe moarte!

— Oh! Cât despre mine, făcu Dumouriez, capul îmi stă încă bine pe umeri, e susţinut de douăzeci şi cinci de mii de soldaţi.

— Şi al meu, îi răspunse Danton, de douăzeci şi cinci de milioane de francezi.

Şi cu aceste cuvinte, cei doi oameni se despărţiră, fiecare începând să cumpănească la rândul lui momentul când se vor încăiera.

Capitolul XLIII Liège

După două ore, Danton se afla la Liège, cercetând personal starea de spirit a populaţiei.

Vestea sosirii celebrului tribun a fost primită în diverse feluri de către populaţia din Liège, dar trebuie spus că în general domina sentimentul de teamă.

De când îşi luase răspunderea acelor groaznice întâmplări de la 2 septembrie — de care Marat, Robespierre şi Panis se lepădaseră din laşitate cu toate că erau opera lor, Danton apărea ca o fantomă a teroarei în ochii oamenilor care nu-i cunoşteau sacrificiul. Privindu-i faţa ciupită de vărsat, răvăşită de pasiuni, ascultându-i vocea tunătoare care avea ceva din răgetul leului, primul sentiment care te cuprindea era spaima. Numai cei care îi văzuseră faţa înspăimântătoare îmblânzindu-se în faţa durerii, ochii furtunoşi scăldându-se în lacrimi de milă, — cei care simţiseră cum le pătrunde în inimă acea voce ale cărei corzi vibrau de un freamăt duios, — numai aceia ştiau câtă dragoste exista în sufletul lui pentru Franţa şi câtă fraternitate pentru neamul omenesc.

Abia sosit, Danton se îndreptă spre Comună, şi aici, în sunetul clopotului, ca în ziua. Marilor adunări naţionale, convocă toate notabilităţile şi populaţia.

Se urcă la tribună şi făcu o expunere a planului Franţei îşi dezvălui inima, o arătă plină de dragoste pentru popoarele oprimate. Le povesti cum se petrecuseră lucrurile la Valmy şi la Jemmapes, le explică de ce trebuise să moară regele. Condamnă faptul că Franţa făcuse proces unui singur individ şi nu întregii clase din care acesta făcea parte. Le spuse că fuseseră citaţi pe rând la bara Convenţiei, acuzaţi şi judecaţi în lipsă, unul după altul, Friederich-Wilhelm cu amantele lui, Gustav al Suediei cu toată pleiada lui de tineri,

Caterina a Rusiei cu amanţii ei, Leopold, sfârşit la patruzeci de ani din cauza afrodisiacelor cu care încerca să îşi menţină bărbăţia, Ferdinand, un alt Claudius în mâinile unei alte Mesaline, în sfârşit, Carol al IV-lea al Spaniei, care sta şi-şi ţesăla caii, în timp ce favoritul lui, Manuel Godoyr şi soţia lui Marie-Louise, duceau regatul spre războiul civil şi foamete. Procesul nu fusese intentat atunci numai regelui Franţei, ci regalităţii în sine, iar revoluţia, începea cucerirea lumii.

Apoi, glorificând devotamentul oraşului Liège şi arătând de cât curaj şi patriotism dăduse dovadă, Danton împărţi populaţia Belgiei în belgieni adevăraţi şi belgieni falşi.

El arătă că adevăraţii belgieni erau aceia care vroiau ca ţara lor să trăiască, adică să respire prin Escaut şi prin Ostende aerul plin de viaţă, aerul mării care se numeşte comerţ.

Le arătă că adevăraţii belgieni erau aceia care vroiau s-o elibereze din mâinile neproductive şi egoiste ale călugărilor, pentru a o reda marilor artişti Rubens, Van-Dyck, Paul Potter, Ruisdaël şi Hobbema.

Le arătă în sfârşit că adevăraţii belgieni erau aceia care renegau vechea tiranie a Ţărilor de Jos, care se împotriveau supremaţiei oraşului asupra satului, care vroiau ca libertatea şi egalitatea să fie în aceeaşi măsură a ţăranilor şi burghezilor, cei care luptau deschis împotriva belgienilor vânduţi confreriilor religioase şi corporaţiilor, vrând să menţină Belgia sufocată şi captivă.

La toate acestea se gândise şi majoritatea locuitorilor din Liège, dar nimeni nu-şi dăduse gândurile în vileag. Se ştie bine cum se transfigura Danton în momentele lui de grandoare. Om straniu, plin de entuziasm, dar fără pic de credinţă.

Deodată un val de îngrijorare cuprinse auditoriul, câţiva oameni intrară şi ieşiră speriaţi, iar alţii se auziră spunând:

— Francezii se retrag spre Liège... într-o oră austriecii vor fi aici!

— Un cal şi douăzeci şi cinci de oameni de credinţă, ca să mergem în recunoaştere! strigă Danton.

Cei douăzeci şi cinci de oameni se prezentară, în zece minute erau călări la poarta primăriei.

După cinci minute i se aducea şi lui Danton un cal gata înşeuat.

Sări în şa ca un bun călăreţ, alergă până la dugheana unui armurier, cumpără o pereche de pistoale, le încărcă, le înfipse în oblâncul şeii, rugă să i se dea o sabie cu mâner potrivit pentru mâna lui puternică, plăti în aur şi punând în vârful sabiei pălăria cu pene strigă: "Voluntarii la mine!" îi adună şi o pornesc cu toţii pe drumul spre Maestricht.

În urmă cu cincisprezece zile când după spusele lui Dumouriez oraşul Maestricht urma să se predea după prima bombă, Miranda îl atacase, dar aruncase asupra lui în zadar cinci mii de bombe.

Înainte să fi ajuns la marginea Liegeului, Danton mai întâlni fugari. Făceau parte din corpul de armată al lui Miaczinsky care, după o luptă distrugătoare împotriva austriecilor comandaţi de prinţul de Cobourg, — luptă în care apărase una după alta casele din Aix-la-Chapelle — fusese obligat să facă retragerea spre Liège.

Atunci Danton schimbă drumul şi în loc să o ia spre Maestricht, îşi îndreptă recunoaşterea înspre Aix-la-Chapelle.

Interogă fugarii întâlniţi şi află că în afară de prinţul de Cobourg şi austriecii pe care îi avea înaintea lui, prinţul Charles împingea cu îndrăzneală trupele imperiale dincolo de Meuze şi ajungea la Tongres. Dar nu se mulţumi cu atât, vru să vadă singur situaţia, înainta până la Soumagne şi de acolo văzu capetele coloanelor austriece în câmp deschis.

Nu-i mai rămânea nimic de făcut, decât să protejeze populaţia din Liège în retragere. Se întoarse în oraş. Nădăjduia să-l găsească acolo pe Miranda, renumit pentru calmul şi curajul lui, nu îi găsi decât pe Valence, Dampierre şi Miaczinsky, care socotindu-se prea slabi pentru a risca o bătălie, vroiau să se retragă de îndată spre Saint-Trond, unde să facă joncţiunea cu Miranda şi unde urmau să aştepte pe Dumouriez. Din clipa aceea Danton îşi dădu seama că nu mai avea timp de pierdut, în sunetul clopotelor, adună din nou locuitorii

din Liège la palatul comunal. Le arătă adevărata situaţie, fără să le ascundă nimic, le oferi ospitalitatea în numele Franţei, nu îi va părăsi până nu vor fi în afară de orice pericol şi le mărturisi că trebuiau să se exileze de urgenţă, altfel situaţia lor devenea tragică.

Era ora cinci după-amiază, ningea atât de abundent, încât austriecii se gândiseră că nu trebuia să se expună pe aşa vreme pentru a parcurge cele trei leghe care le mai rămâneau de făcut până să ajungă la Liège. Răgaz binevenit pentru oraş. Dacă şi-ar fi continuat marşul populaţia ar fi fost surprinsă înainte să fi apucat să se evacueze. Atunci, în faţa acestei situaţii extreme, Danton dădu dovada minunatelor sale calităţi cu care era înzestrat de la natură. Strânse de la cei bogaţi cele de trebuinţă pentru săraci, rechiziţionă toţi caii, toate trăsurile, toate căruţele, trimise să se comande pâine la Landen şi la Louvain, anunţă despre emigrare pe cei din Bruxelles, echipă căruţele cu paie şi fân şi înghesui în ele femeile cu arcuri, formă un corp de cavalerie cu cei patru sute de cai găsiţi în oraş, un corp de infanterie cu toţi bărbaţii valizi, îi cedă primarului calul său, iar el o porni în urma lor pe jos, cu puşca pe umăr.

În noaptea de 4 martie, pe un timp înfiorător, mai rece decât în toiul iernii, pe o grindină de neînchipuit care tăia obrazul, — jalnica procesiune se aşternu la drum ca vechile populaţii fugărite de barbari şi care, fără să ştie unde se vor opri, se duceau în căutarea unei noi patrii.

De la Liège la Landen aveau de străbătut opt leghe.

Plânsetele copiilor, gemetele femeilor, vaietele bolnavilor şi ale răniţilor făceau ca această retragere să fie şi mai dramatică. Danton simţea că i se sfâşie inima.

Adăugaţi la această durere adâncă şi felul cum plecase din Paris: soţia lui iubită se stingea în mohorâta casă din pasajul Comerţului, pe care fără îndoială o va găsi pustie la întoarcerea sa.

Se arătase un păstor nepriceput, dar nici o clipă nu se gândise să părăsească turma îndurerată pe care o însoţea. Datoria lui era acolo, legându-l de trista bejenie cu mai multă tărie decât un lanţ.

Spre ora opt primele trăsuri ajunseră la Landen. Atunci Danton trecu din ariergardă în fruntea coloanei, puse să se deschidă toate porţile, să se facă foc în faţa tuturor caselor şi cu căruţele goale să fie baricadată strada din Maestricht.

Sentinele călări au fost postate pe şosea. Dacă era vorba să se teamă de un atac al inamicului, atunci acest atac nu putea veni decât dinspre Saint-Trond, pe care trupele noastre îl părăsiseră în timpul nopţii.

Către prânz sentinelele se retraseră, se auzea tropot de cai.

Danton plasă în primele două case vreo douăzeci de cavalerişti cu archebuze, iar în spatele căruţelor care baricadau strada vreo alţi şaizeci, îl sfătui pe fiecare să ochească oamenii şi să cruţe caii de care aveau nevoie pentru bolnavi şi pentru noile căruţe pe care le-ar putea găsi la Landen.

Zgomotul auzit era al unui escadron de ulani porniţi în cercetare.

Ninsoarea cădea întruna, nu se zărea nici la cincizeci de paşi, fără să bănuiască nimic, cavalerştii austrieci se apropiară de baricada lui Danton. Deodată izbucni o salvă neaşteptată de foc şi mai bine de şaizeci de oameni căzură de pe cai, iar aceştia speriaţi o porniră în toate direcţiile.

Duşmanii rămaşi în dezordine se retraseră la un sfert de leghe pentru a se regrupa, apoi se întoarseră în galop asupra baricadei, dar, ajungând la punctul unde lăsaseră morţii, îi întâmpina a doua grindină de gloanţe care le seceră vreo alţi treizeci de oameni. De astă dată făcură de-a binelea calea-ntoarsă.

Fiecare alergă după caii fără stăpân, în timp ce alţi voluntari veniţi degrabă începură să dezbrace ulanii de şubele şi căciulile lor de blană, ca să devină blănuri pentru copiii şi femeile lor.

Toate casele din strada Saint-Trond au fost deschise ca să-i primească pe refugiaţii din Liège şi focuri mari au fost aprinse în vetre. Găsiră aici pâine şi bere din belşug. Danton plăti totul în bonuri de trezorerie.

La ora două o porniră din nou la drum. Nu erau de mers decât şase leghe de la Landen până la Louvin. Caii, şubele şi căciulile ulanilor însemnară pentru ei o mare uşurare în această retragere, cu atât mai mult cu cât nu aveau nici morţi, nici răniţi.

Ajunseră la Louvin spre ora nouă seara. Tot oraşul era luminat, pentru a uşura cantonamentul pe străzi, femeile şi copiii se adăpostiră prin case, iar bărbaţii rămaseră afară.

Danton refuză locuinţele şi paturile care i se ofereau, se trânti pe o grămadă de paie şi adormi.

Pe la miezul nopţii se trezi abătut şi dârdâind de frig. O visase pe soţia lui. Avea convingerea că atunci murise şi că îi apăruse în vis tocmai ca să-şi ia rămas bun de la el.

Era în noaptea de 6 spre 7 martie.

A doua zi vru să se despartă de nefericiţii refugiaţi, nu mai aveau motive să se teamă de inamic. Liniile franceze se regrupaseră în spatele oraşului Saint-Trond. Întreg corpul de armată al lui Miranda era cantonat între Landen şi Louvin.

Dar bieţilor oameni li se părea că Danton, acest tribun atât de temut, acest om de suflet le era singura pavăză. Femeile căzură în genunchi în calea lui şi-i puseră pe copii să-şi împreune mâinile a rugă.

Danton se gândi la copiii şi la soţia lui, oftă... şi rămase cu ei.

Capitolul XLIV Agonia

În acest timp, Jacques Mérey, credincios făgăduielii pe care i-o făcuse prietenului său, lupta împotriva bolii cu toate mijloacele ştiinţei.

Despărţindu-se de Danton în cabinetul unuia dintre secretarii Convenţiei, îi lăsase un răgaz de două ore pentru a-şi lua rămas bun de la soţia lui, dar extraordinarul titan nu se despărţise de ea ca de o muribundă.

Jacques o găsi pe doamna Danton surâzătoare şi sfârşită de puteri.

În vremea aceea, când experienţele chimice din secolul al nouăsprezecelea nu fuseseră încă făcute şi nu se ştiau compoziţia şi elementele sângelui, boala de care suferea d-na Danton nu era cunoscută sub numele de anemie, ci sub acela de anevrism cu care era confundată. Orice stimulare peste măsură şi de durată a sistemului nervos poate duce la anemie, cu alte cuvinte la sărăcirea sângelui, dar cu deosebire supărările şi tristeţea prelungite duc la acest rezultat fatal, atunci globulele roşii scad în proporţii înspăimântătoare şi se produc hemoragii.

Temperamentul doamnei Danton fiind al unei femei liniştite, blânde şi evlavioase, se înţelege, foarte uşor că evenimentele la care luase parte soţul ei, dar mai ales cele al căror erou fusese, au produs asupra sănătăţii ei acea teribilă schimbare.

Jacques Mérey o şi examinase cu cea mai mare atenţie, însă doctorul, la curent cu ştiinţa, depăşind-o uneori prin munca şi geniul lui, nu putea vedea în starea sănătăţii doamnei Danton altceva decât ar fi văzut cel mai priceput medic.

Bolnava era întinsă într-un fotoliu, avea faţa şi bu zele livide, obrajii fără viaţă, îi cercetă braţele şi pieptul care aveau aceeaşi culoare ca şi faţa. Limba şi toate mu coasele, la fel.

Îi luă încheietura mâinii, pulsul slab, imperceptibil, intermitent, uneori temperatura pielii scădea brusc. Doamna Danton îl privi tristă.

— Vreţi să-mi spuneţi ce simţiţi? O întrebă.

— Simt o mare greutate, răspunse bolnava. Mi se taie respiraţia la cea mai mică mişcare.

— Palpitaţii?

— Da, leşinuri scurte, sufocări, ameţeli, vâjâieli în urechi.

— Când aţi mai pierdut sânge?

— Azi dimineaţă, aproape un pahar.

— Pe gură sau pe nas?

— Pe nas.

— L-aţi pus deoparte?

— Da, soacra mea trebuie că l-a pus bine.

Jacques o chemă pe bătrâna doamnă Danton, îi aduse sângele pe care îl păstrase într-o farfurie adâncă.

Fibrina era aproape absentă, totul se transformase în serozităţi.

Jacques luă o hârtie şi o pană.

Îi prescrise un decoct de chinină şi un amestec de fier, un fel de opiat care se prepară cu pilitură de fier şi miere.

Trebuia să ia în fiecare zi trei pahare mici de Bordeaux cu chinină şi din oră în oră câte o lingură din preparatul de miere cu pilitură de fier.

De câte ori îi era sete, trebuia să bea o infuzie amară.

Jacques îşi luă rămas bun.

Doamna Danton îl petrecu din ochi, iar când ajunse la uşă, Jacques se întoarse şi privirile lor se întâlniră.

— Vreţi, să-mi cereţi ceva? întrebă Jacques amintindu-şi de destăinuirile pe care i le făcuse Danton cu privire la înclinările religioase ale soţiei sale.

— Da, spuse ea.

Jacques se apropie de ea.

Doamna Danton îi luă mâna şi îl privi.

— Sunt femeie, îi spuse şi statornică în credinţa strămoşilor noştri, nu aş vrea să mor în afara bisericii. Promite-mi că îmi vei spune când va fi timpul să chem un preot.

— Nu e nici o grabă, doamnă, îi răspunse Jacques.

— Nu trebuie ca de teamă să nu mă impresioneze, continuă doamna Danton, să fiu pusă în situaţia de a nu-mi îndeplini datoriile religioase. Aş vrea un sfârşit creştinesc. Şi de altfel, adăugă, îmi trebuie ceva timp ca să pot găsi un preot.

— Vreţi unul care nu a depus jurământul?[25] întrebă doctorul.

— Da, spuse lăsând ochii în jos.

— Fiţi atentă, oamenii aceia sunt nişte fanatici care nu înţeleg cuvântul lui Dumnezeu. Vor fi neîndurători...

— Pentru mine nu are importanţă, am fost întotdeauna mamă bună şi soţie credincioasă.

— Nu, e vorba de soţul dumneavoastră.

Rămase o clipă pe gânduri.

— Vreau totuşi să încerc mai întâi cu un preot care nu a depus jurământul, spuse ea, dacă va fi prea sever, îmi vei căuta un altul, la alegerea dumitale.

Jacques se înclină.

— Vă frământa gândul spovedaniei? întrebă Jacques.

— Da, vă mărturisesc că da.

— Ei bine! Când va fi timpul, o voi preveni pe soacra dumneavoastră şi vă va aduce un preot.

Doamna Danton surâse, lăsă să-i cadă capul pe rezemătoarea fotoliului şi scoase un suspin de uşurare.

[25] În 1790 parte din preoţii, parohii şi episcopii francezi au depus jurământ guvernului şi Constituţiei Civile a Clerului.

Timp de două zile leacurile doctorului produseră o oarecare îmbunătăţire în starea bolnavei. Dar a treia zi simptomele supărătoare învinseră. Vederea i se tulbură, lucrurile din jur le zărea ca prin ceaţă, sensibilitatea nervoasă ajunse la paroxism. Jacques constată toate acestea, prescrise tonicele cele mai puternice şi eficace pe care le putea găsi, dar părăsind-o pe doamna Danton îi spuse soacrei acesteia:

— Mâine să-i aduceţi un preot.

A doua zi doctorul socoti că era mai bine să nu se ducă să-şi vadă bolnava decât după ce va ieşi de la şedinţă, pentru, ca să îi lase destul timp să-şi îndeplinească îndatoririle religioase, dar către ora două după-amiază Camille Desmoulins veni la el în fugă şi îl înştiinţă că doamna Danton se simţea foarte rău.

Îl rugă pe Jacques să lase totul şi să o ajute.

Doctorul se miră, cunoştea accidentele obişnuite ale bolii şi nu credea că va muri mai curând de patru-cinci zile.

Îl iscodi pe Camille, dar nu ştia altceva decât că soacra doamnei Danton alergase la el să-i spună că nora ei se simţea foarte rău.

Jacques luă o trăsură şi se opri în pasajul Comerţului, copiii şi soacra plângeau. Doamna Danton se ruga cu ochii închişi şi mâinile împreunate.

Dintre pleoapele închise îi curgeau lacrimi.

O întrebă ce se întâmplase.

Soacra dădu din cap.

— I-a refuzat spovedania? întrebă Jacques.

— A blestemat-o.

— Pentru ce i-aţi spus la cine se află? Numele muribundului nu este un păcat, iar preotul nu are nevoie să-l cunoască.

— Oh! Nu i-am spus nimic, răspunse mama lui Danton, am ţinut seama de recomandarea dumneavoastră.

Dar cum a intrat în casă a văzut portretul fiului meu pictat de David. L-a recunoscut şi atunci pieptul i s-a umflat de furie, ochii i s-au injectat, a întins mâna spre tablou şi a întrebat:

— Pentru ce ţineţi aici portretul acestui blestemat?

Nici eu, nici fata nu i-am răspuns nimic.

— Atâta timp cât acest portret va sta aici, a continuat preotul întinzând pumnul spre el, Dumnezeu nu va intra în casa asta!

Atunci Georges, cel mai mare dintre copii, s-a dus la preot şi i-a spus: "De ce-i arătaţi pumnul tatii?"

— Omul ăsta e tatăl tău? A strigat preotul.

— Sigur, este tatăl meu, a răspuns copilul.

— Îndărăt, reptilă!

— Domnule! A implorat nora mea întinzând braţele spre copil.

— Ah! Sunteţi mama lui? Deci sunteţi nevasta acestui om! Aţi trăit cu această satană, cu acest blestemat, cu acest anticrist şi speraţi în iertarea Domnului?.., Niciodată! Niciodată! Niciodată! Muriţi în nepocăinţa finală. Eu vă blestem şi blestemul meu să cadă asupra, lui, asupra dumneavoastră şi asupra copiilor dumneavoastră, până la a treia şi a patra generaţie!

Şi a plecat.

Copiii au plâns, fata mea a leşinat. Am alergat acasă la Camille şi l-am trimis după dumneavoastră. Iată tot ce s-a întâmplat.

— Mizerabilul! exclamă Jacques. Am prevăzut toate astea.

Apoi, întorcându-se spre doamna Danton care rămăsese mută şi nemişcată îi spuse:

— Am să vă caut eu unul, care nu vă va blestema.

Ieşi, se urcă din nou în trăsură, alergă la Convenţie şi se întoarse cu episcopul de Blois, onorabilul Grégoire. Intră în casă cu surâsul pe buze şi cu binecuvântarea în inimă.

— Nu vă voi pune decât o întrebare, doamnă, îi spuse el.

Doamna Danton îşi deschise ochii plini de lacrimi şi văzând haina episcopală a vizitatorului, întrebă:

— Care, monseniore?

— Vă iubiţi soţul?

— Îl ador, răspunse ea.

— Ei, bine, trebuie că aţi suferit mai mult decât pentru toate păcatele pe care le-aţi făptuit. Vă dezleg.

Se aşeză apoi lângă ea, îi vorbi de Dumnezeu, de nesfârşita lui bunătate, îi atinse cele mai ascunse corzi ale inimii ei de mamă şi de soţie şi când văzu că se linişteşte, dar că tremură încă pentru mântuirea soţului ei, i-l descrise pe Dumnezeu cunoscător al viitorului creând oameni pentru epocile în care trebuie să trăiască şi îi arătă cum Dumnezeu nu precupeţea îndurarea lui pentru titanii Revoluţiei.

Când venise, episcopul o găsise în lacrimi şi răzvrătită împotriva morţii, o lăsă plină de speranţă şi întinzând braţele morţii, marea mângâiere a tuturor suferinţelor.

De atunci doctorului nu-i rămase decât să îi aline fizic, atât cât îi stătea în putere, trecerea implacabilă în eternitate.

A doua zi boala făcuse noi progrese şi simptomele erau mai evidente. Brusc, îşi pierduse vederea şi din ce în ce umflăturile picioarelor se întindeau spre corp, avea sincope în timpul cărora credeau că va muri, vorba îi devenise greoaie şi de neînţeles.

Astfel trecuse ziua de 4 spre 5.

Zilele de 5 şi 6 nu fuseseră decât o lungă agonie.

Din când în când bolnava deschidea ochii şi îi oprea pe portretul soţului ei pe care îl vedea ca prin ceaţă. Vroia să spună ceva, dar vorbele nu se legau, ieşea doar un fel de respiraţie şuierată în care parcă se desluşea numele soţului ei: Georges.

În sfârşit, în ziua de 6, către seară, intră în comă: spre miezul nopţii avu câteva. Mişcări convulsive, apoi între ora douăsprezece şi unu noaptea, pronunţă distinct cuvântul "adio" şi îşi dădu sfârşitul.

Jacques Mérey opri pendula la ora douăsprezece şi treizeci şi şapte de minute.

Era tocmai ora la care Danton afirmase că îi apăruse în vis.

Jacques urmă punct cu punct instrucţiunile prietenului lui. Cufundă cadavrul într-o soluţie concentrată de sublimat coroziv şi o aşeză într-un sicriu de stejar care se putea deschide şi a cărui cheie o păstră, în sfârşit, după toate ceremoniile bisericeşti, după slujba mortuară, la care oficia episcopul de Blois, cadavrul nobilei făpturi a fost depus provizoriu într-un cavou din cimitirul Monparnasse.

Cel care o conduse spre cimitir nu bănuia că în aceeaşi ţară în care sub domnia fiului lui Philippe Egalite contribuise şi luptase să distrugă regalitatea şi superstiţia, arhiepiscopul de Paris, Domnul de Quelen, va refuza o slujbă la căpătâiul lui şi va fi petrecut spre ultimul său lăcaş de douăzeci de mii de cetăţeni înrăiţi, fără rugăciuni şi fără preot.

Capitolul XLV Întoarcerea lui Danton

În timpul absenţei lui Danton o adevărată furtună se pornise împotriva Girondei.

Pe cât ne-a fost cu putinţă, am explicat pe scurt de unde se trăgea nepopularitatea acestui partid.

Girondinii nu deveniseră regalişti, cum se spunea, ci regaliştii se făcuseră măcar cu numele girondini.

Se ştie de câtă popularitate se bucuraseră la început, la 20 iunie şi la 10 august girondinii fuseseră într-adevăr revoluţionari.

La rândul lor, iacobinii se dedaseră la excese pe care pe drept sau pe nedrept le socotiseră necesare revoluţiei.

Ei înfăptuiseră zilele din septembrie.

Girondinii priveau acţiunile de la 2 şi 3 septembrie drept crime fioroase, ei ceruseră urmărirea acestor crime.

Cum am mai arătat, ei îl acuzaseră pe Robespierre de la tribună. Prin cine? Prin Roland care era integritatea însăşi? Prin Condorcet care era ştiinţa? Prin Bris-sot care era lealitatea? Prin Vergniaud care era elocinţa? Nu. Prin Louvet, autorul lui *Faublas*, care în ochii tuturor era însăşi frivolitatea.

Robespierre răspunse cu două minciuni: prima — că el nu avusese niciodată relaţii cu Comitetul de supraveghere al Comunei, iar a doua — că înainte de începerea execuţiilor el încetase să se mai ducă la Comună.

Tot Robespierre se alese cu onorurile acestei şedinţe. De atunci apăru primul nor care întunecă popularitatea Girondei.

Trebuia să fie ales un nou primar. Un fost cizmar din strada Mauconseil, pe nume Lhuillier, puse timp de trei zile la grea cumpănă candidatura girondinului Chambron, care până la urmă, cu mare greutate, fu totuşi ales.

Indiciu serios şi ameninţător, majoritatea şovăia între girondini şi iacobini.

Iacobinii şi montagnarzii crezuseră indispensabilă moartea regelui şi într-un singur glas votaseră execuţia lui fără apel şi fără suspendare.

Girondini, dimpotrivă, în momentul căderii regelui, făcuseră imprudenţa să-i scrie, când venise însă momentul critic, votaseră cu toţii — unii pentru moartea simplă, alţii pentru pedeapsă cu moartea cu suspendare, iar restul pentru pedeapsă cu moartea cu drept de apel.

Deci, Girondinii erau împărţiţi şi le dăduseră prilej montagnarzilor şi iacobinilor — care nu pierduseră nici o ocazie, să-i învinuiască în orice moment de slăbiciune politică.

Aşa cum am mai spus, Danton făcuse un pas de apropiere spre Gironde. Dar Gironde se depărtase de el.

Guadet îl acuzase că era septembrist, cu alte cuvinte unul din cei care luase parte la masacrele deţinuţilor politici din puşcării.

Danton se mulţumise să dea trist din cap.

— Guadet, îi spuse Danton, nu ai dreptate, tu nu ştii să ierţi, tu nu şti să-ţi sacrifici convingerile pentru patrie, eşti înverşunat, vei pieri!

Danton îi lăsase pe girondini la voia întâmplării.

Girondinii avuseseră un cabinet ministerial format chiar din sânul partidului şi compus din Roland, Lariviere şi Servan.

Acest cabinet nu ştiuse să se menţină în funcţie.

Ei avuseseră un general girondin: pe Dumouriez.

Dar, după ce câştigase două bătălii, după ce salvase Franţa şi Valmy şi la Jemmapes, el fusese acuzat că nu o salvase decât în folosul ducelui de Chartres. O călătorie la Paris şi câteva propuneri făcute de el întăriseră zvonurile pe care girondinii nu îndrăzneau să le dezmintă. Numai că Dumouriez era omul potrivit şi în consecinţă omul indispensabil.

Dar iată că în câteva zile o mulţime de ştiri, una mai înspăimântătoare decât cealaltă, se năpustiră asupra Parisului.

Prima ştire — revolta de la Lyon.

Lyon, oraşul cu casele lui înalte, cu câte zece etaje, cu cârciumile lui întunecoase unde se retrăgeau muncitorii mătăsari, Lyon — refugiul agenţilor de emigrare, al preoţilor refractari şi al călugăriţelor exaltate. Marii comercianţi care nu mai învesteau capital, vânzătorii care nu mai desfăceau marfa, pactizau cu nobilii. Deci, nobili, negustori, vânzători erau regalişti şi îşi spuneau girondini, dar aceşti pretinşi girondini înarmaseră un

batalion de comunarzi care, făcând pe oamenii de familie bună, îi insultau pe municipali, spărgeau statuia libertăţii şi busturile lui Jean-Jacques.

Încă o acuzaţie confuză plana asupra girondinilor. Dar nu era totul. Ca şi la Valmy, cuprinşi de panică, o mie cinci sute de oameni se răspândiseră fugind care încotro şi anunţând că armata fusese înfrântă. Fugarii străbăteau Belgia — unii pe jos şi alţii călări — acuzându-l pe Dumouriez că trădase şi vânduse Franţa.

Dumouriez, omul girondinilor!

Dar Dumouriez comisese crime mult prea grave, ca să se lase înfrânt. La trecerea prin Bruges se dăduse un bal în onoarea lui.

Un tânăr mic de statură se prezentă lui Dumouriez după ce-şi termină contradansul, spunându-i că era comisar al corpului executiv şi că se află în drum spre Ostende şi Nieuport, unde urma să pună în bătaie nişte baterii de tunuri pentru apărarea celor două oraşe.

Generalul îl privi peste umăr şi-i răspunse:

— Limitaţi-vă la funcţiunile dumneavoastră civile, domnule, executaţi-le cu moderaţie şi nu vă amestecaţi în sectorul militar care mă priveşte numai pe mine.

Un alt comisar, anume Lintaud, îi trimise o scrisoare în care î] tutuia şi îi ordonă să se ducă numaidecât în ajutorul lui Ruremonde.

Dumouriez trimise îndată scrisoarea ministerului de război cu următoarea apostilă:

"*Această scrisoare ar fi trebuit expediată de la Charenton*".

Un al treilea, pe nume Cochelet, îi scrisese generalului Miranda, aghiotantul lui Dumouriez, ordonându-i să cucerească Maestricht înainte de 20 februarie, altminteri — spunea el — îl va denunţa ca trădător.

Se înţelege că toate aceste neînţelegeri ale lui Dumouriez cu agenţii Convenţiei nu restabileau relaţiile lui cu Iacobini.

Zvonuri ajunse la Paris provocară o mare agitaţie nu numai printre oamenii de pe stradă, dar chiar şi în sânul Convenţiei.

O mulţime de oameni se repeziră în sală, invadând tribunele şi strigând cât puteau:

— Jos cu trădătorii! Jos cu contrarevoluţionarii!

În mijlocul unui tumult înspăimântător, mai multe voci strigară deodată: "Danton! Bariton!" Şi într-adevăr, Danton, căruia i se sfărâmase trăsura pe drum şi care făcuse ultimele treizeci de leghe călare pe deşelate, — năvăli în sala Adunării plin de praf şi noroi.

La apariţia lui toată lumea amuţi.

Cu o voce tunătoare el spuse:

— Cetăţeni reprezentanţi, Ministerul de Război vă ascunde adevărul, eu am sosit acuma din Belgia şi am văzut totul, vreţi să vă dau amănunte?

Şapte sute de voci îi răspunseră într-un glas:

— Vorbiţi! Vorbiţi!

Atunci Danton, cu energia pe care i-o cunoaştem, povesti cele relatate de noi în capitolul precedent, le arătă cum aliaţii noştri — toată acea populaţie curajoasă din Liège, bărbaţi, femei, bătrâni, copii — părăsindu-şi casele, murind de foame, de frig, luaseră drumul refugiului spre Bruxelles, fără altă speranţă decât Franţa.

Întrebarea se punea cum va reuşi Franţa să facă faţă tuturor acestor speranţe? Dumouriez este în plină retragere, iar o parte din armată se găseşte în completă derută.

Apoi adăugă:

— Legea recrutării se va pune în aplicare prea încet, trebuie ca Parisul să se mişte.

Atunci din toate tribunele şi de pe toate băncile izbucni!

— Dumouriez la bară! Moarte lui Dumouriez! Moarte trădătorilor!

Dar Danton strigă, dominându-i:

— Dumouriez nu este atât de vinovat cât credeţi! I s-au promis treizeci de mii de oameni ca întăriri şi nu i-au fost trimişi, comisarii trebuie să străbată cele patruzeci şi opt

de secţiuni, să cheme cetăţenii sub arme şi să-i someze să-şi ţină jurământul, trebuie adresată imediat o proclamaţie parizienilor, dacă ei întârzie, totul este pierdut, Belgia este invadată, să ne înarmăm, să ne apărăm, să ne salvăm nevestele şi copiii, să fie arborat la primărie marele drapel care dă de ştire tuturor că patria e în pericol, iar drapelul negru să fluture pe turnurile de la Notre-Dame!

Apoi, în mijlocul aplauzelor, al aprobărilor, Danton, palid ca un mort, întunecat ca noaptea, coborî de sus de la Montagne spre locul unde Jacques Mérey, la fel de palid şi nu mai puţin întunecat, îl aştepta.

Cei doi bărbaţi schimbară între ei doar câteva cuvinte:

— A murit?

— Da.

— Cheia?

— Poftim!

Şi Danton ieşi de la Tuileries ca un nebun.

Sări într-una din trăsurile care staţionau întotdeauna la poarta Tuileriilor când erau şedinţe, puse în mâna birjarului un asignat de zece franci şi-i spuse:

— În goană mare la Pasajul Comerţului!

Birjarul dădu bice cailor, care o porniră cât de repede puteau merge doi cai de trăsură.

La Pont-Neuf o îmbulzeală de vehicule opri birja. Danton scoase capul prin portieră şi strigă:

— Faceţi loc!

O cabrioletă intrase cu roata sub o căruţă. Birjarul cabrioletei trăgea spre partea lui, căruţaşul trăgea spre a lui.

— Loc!... e uşor de spus, făcu birjarul cabrioletei... Fă-ţi loc singur, dacă poţi.

Căruţaşul trăgea cu încăpăţânarea rău intenţionată a celor cu căruţe mari care ştiu că cele mici nu se mai pot descurca fără ajutorul lor. Cu doi cai la ham, el continua să meargă, târând cabrioleta cu cal cu tot.

Danton se uită la mutra prefăcută a căruţaşului şi-şi dădu seama că n-avea rost să-i ceară lui ajutor. Deschise portiera, sări din trăsură, se apropie, puse umărul sub partea din spate a căruţei şi cu un efort puternic o dădu la o parte.

Apoi se sui din nou în trăsură şi-i strigă birjarului:

— Acuma, treci repede!

După o asemenea dovadă de forţă, Danton bănuia că nimeni nu i se va mai aşeza în drum şi chiar aşa se întâmpla, celelalte trăsuri se dădură într-o clipă la o parte şi numai în cinci minute Danton se şi afla la poarta tristei sale locuinţe.

Ajunşi aici, sări din trăsură, urcă repede cele două etaje, dar în faţa uşii se opri tremurând.

Nu îndrăznea să sune.

Trase totuşi de cordon şi soneria se auzi zbârnâind. Paşi obosiţi se apropiau de uşă.

"E mama", se gândi Danton, şi într-adevăr, uşa se deschise şi mama lui, îmbrăcată în negru, apăru în prag.

Cei doi copii, îndoliaţi la fel ca bătrâna, veniseră curioşi să vadă cine sunase.

— Băiatul meu! Murmură tremurând bătrâna.

— Tată! Se repeziră copiii.

Dar Danton păru că nu-i vede, intră fără să spună o vorbă, deschise toate uşile, aşteptând parcă să apară din fiecare cameră fiinţa pe care o pierduse.

Deschise apoi ultima încăpere, se repezi ca nebun înăuntru, cuprinse în braţe pernele pe care ea îşi dăduse sufletul şi izbucnind în lacrimi le sărută copleşit de durere.

Bătrâna profită de acest moment şi îi îndemnă pe copii să-l sărute.

Danton îi luă, îi strânse la piept.

— Ah! spuse, cât de greu trebuie că i-a fost să vă părăsească.

Apoi întinse mâinile spre maică-sa, o luă în braţe şi sărutându-i obrajii veştejiţi o rugă:

— Acum, aş vrea să mă lăsaţi singur.

— Cum singur? se miră d-na Danton.

— Mamă, îi spuse, o trăsură aşteaptă la poartă. Urcă-te în ea cu copiii, mergeţi la Camille, rămâneţi acolo cu Lucile şi trimiteţi-l aici pe Camille, trebuie să-i vorbesc chiar acum, uite încă un asignat de zece franci, să-l dai birjarului ca să rămână în continuare la dispoziţia mea.

După zece minute, Camille veni în fugă şi se aruncă în braţele lui Danton.

— Trebuie, îi spuse acesta, să te duci de îndată la comisarul poliţiei de cartier, să mergeţi împreună, până la cimitirul Montparnasse. Corpul soţiei mele este depus provizoriu într-un cavou, comisarul te va autoriza să pui sicriul în trăsură, mi-l vei aduce aici, vreau s-o mai văd o dată pe aceea pe care am iubit-o atât de mult.

Camille nu spuse nimic şi-l ascultă întocmai.

Îşi spuse numele, ca şi pe cel al lui Danton. Numele acestuia inspira o teamă atât de mare, încât comisarul nici nu încercă să discute, se urcă în trăsură lângă Camille Desmoulins, se duse la cimitirul Montparnasse şi îndreptându-se spre cavoul cu pricina puse doi gropari să ia sicriul şi să-l ducă la trăsură.

Danton auzi uruitul cupeului care se oprea în faţa uşii, coborî, sau mai bine zis se repezi pe scări, îi mulţumi lui Camille şi comisarului care ţinuse să se asigure că treaba asta ciudată se făcuse în numele lui Danton.

Camille vru să cheme doi comisionari care jucau cărţi pe o bancă, Danton însă îl opri, îi mulţumi comisarului, puse sicriul pe umeri şi singur îl urcă la etajul al doilea.

O masă mare fusese pregătită în dormitorul d-nei Danton, puse sicriul pe ea... Apoi, întorcându-se spre Camille, îi întinse mâna şi-i spuse:

— Vreau să fiu singur!

— Şi dacă eu n-aş vrea să te las singur?

— Ţi-aş repeta: *Vreau să fiu singur!*

Şi cuvintele din urmă le pronunţă cu atâta energie, încât Camille îşi dădu seama că nu era cazul să mai protesteze. Ieşi.

Rămas singur în faţa sicriului Danton scoase din buzunar cheia pe care i-o dăduse doctorul, o întoarse de două ori în broască, apoi, înainte de a îndrăzni să ridice capacul, se reculese o clipă.

Moarta era acoperită cu un giulgiu. Danton îndepărtă faldurile.

Se spune că o cuprinsese cu braţele, o smulsese din sicriu şi ducând-o pe patul în care murise, încercase să o readucă la viaţă printr-o funestă şi nelegiuită îmbrăţişare.

Capitolul XLVI Surge, Carnifex

Astfel, după o luptă de şapte luni, după două mari bătălii câştigate, Parisul se găsea în aceeaşi situaţie ca în august 1792.

Ca şi în aprilie 1792, Danton făcu din nou un apel la patriotismul fiilor Parisului.

Ca şi în 1792 Marat striga că trebuia doborâtă contrarevoluţia, cerând cu deosebire ca inamicul să nu rămână în spate, iar glasul lui găsi ecou în rândurile montagnarzilor.

Parisul se dovedi nemaipomenit.

Cu atât mai mult cu cât nu mai acţionau din entuziasm, entuziasmul lor se înecase în sângele din septembrie, ei o făceau de astă dată numai din devotament.

Suburbia trimise o gardă de Convenţie şi în două zile adună vreo patru mii de voluntari pe care apoi îi înarmă şi îi echipă.

Halele se dovediră a fi la înălţime, numai o singură secţiune, aceea a halei de grâu, dădu o mie de voluntari. Ei defilară la Adunare tăcuţi, întunecaţi, cu capul repezit înainte, obişnuiţi să care în spate sacii cu grâu. Părăsiseră totul — şi meserie şi neveste şi copii, considerându-se demni de titlul pe care singuri şi-l luaseră, acela de *Fortăreţe ale patriei*.

Spre seară se întinse în hale o masă ca la spartani, fiecare din ei aduseră câte ceva, unii pâinea, alţii vinul, alţii carnea şi peştele, cei care veniseră cu mâinile goale, se aşezară la masă alături de ceilalţi şi se ospătară cu toţii la fel.

Se auzi un strigăt unanim Trăiască Naţiunea, apoi se despărţiră, fiecare dintre ei având pe cineva de la care să-şi ia rămas bun, plecau a doua zi.

Acum toate veştile care îi împovărau pe girondini — pentru că toate se trăgeau de la un ministru girondin, de la greşelile unui general girondin, plus revolta unui oraş girondin — dădeau apă la moară conducătorilor revoluţionari, cu alte cuvinte tuturor duşmanilor girondinilor la un loc: montagnarzii, Comună, iacobinii, franciscanii şi suburbiile.

Girondinii, aproape toţi avocaţi, propovăduiau supunere în faţa legilor. Ei spuneau: "Să cădem, dar legal".

Uitau însă că legile, ale căror victime se vroiau, erau elaborate în 1791 şi 1792, adică pentru o epocă de monarhie constituţională şi nu pentru o epocă revoluţionară.

Legea pe care o invocau era pur şi simplu sinuciderea Republicii.

Rămânea o singură soluţie ca să poată preîntâmpina totul, aceea de a institui un tribunal din chiar sânul Convenţiei, tribunal în mâinile căruia să fie concentrată toată autoritatea şi căruia să i se spună *tribunalul revoluţionar*.

Pentru acest tribunal nu ar fi existat altă lege decât legea salvării publice.

Prin el, sprijinită pe *vechea lege*, influenţa girondinilor urma să fie neutralizată. Depindea de ea să se supună *legii celei noi*. Dacă ar vrea să reziste, ar fi zdrobită.

Şi Convenţia încă nu vroia acest lucru. Ea ştia foarte bine în ce măsură ar slăbi-o moartea unor oameni devotaţi Republicii, buni oratori, cinstiţi, care făceau parte dintr-un mare partid şi a căror singură crimă era ezitarea de a călca în sânge.

Dar în toate partidele există dezbinări, există oameni care vor ca ideea lor să triumfe cu orice preţ, oamenii pierduţi ai Revoluţiei care se adunau la Episcopat şi constituiau o societate a lor, nerecunoscută însă de marea grupare a iacobinilor.

Această nouă asociaţie avea trei şefi: pe spaniolul Guzman, pe Tallien, vechi scrib al procurorului şi pe fostul actor de comedie Collot d'Herbois.

Ca şefi în subordine îi aveau pe tânărul Varlet, care era nerăbdător să ucidă, Fournier din Auvergne, vechi plantator care nu cunoştea decât biciul şi bâta, celebru în masacrele de la Avignon, polonezul Lazoski, erou al lui 10 august, idolul cartierului Saint-Antoine.

Cei şase conjuraţi — unui asemenea proiect i se putea spune conjuraţie — se adunară la cafeneaua Corazza şi hotărâtă să profite de situaţia tulbure în care se afla Parisul, ca să pornească o răzmeriţă. Era vorba doar ca în timpul răzmeriţei o parte dintre ei să o pornească împotriva clubului iacobinilor şi alta împotriva Comunei.

Cea din urmă, acuzând Convenţia că lasă să-i scape puterea din mâinile ei şubrede, ar forţa Comuna să pună mâna pe putere.

Comuna, având puteri dictatoriale, ar epura Convenţia, girondinii ar fi atunci expulzaţi chiar de Adunare, sau dacă aceasta ar refuza, ar fi ucişi cu toţii în timpul tulburărilor.

Preocupat de moartea soţiei sale, Danton nu i-ar împiedica, Robespierre, care nu scăpase o ocazie să defăimeze partidul Gironde, cu siguranţă că ar îngădui această treabă, iar girondinii furnizau chiar ei arme împotriva lor înşile.

În bunele lor intenţii şi ca să liniştească Parisul, ziarele, conduse de Gorsas şi Flévée, anunţau populaţia că Liège fusese evacuat, că nici nu fusese cucerit şi că în orice caz inamicul n-ar îndrăzni să se aventureze în Belgia.

Dar, ca o dezminţire, în acelaşi timp locuitorii din Liège soseau aproape dezbrăcaţi, cu picioarele zdrobite de drum, târându-şi nevestele şi copiii ca pe o povară, morţi de foame, invocând lealitatea Franţei sau răzbunarea lui Dumnezeu.

Noul primar al Comunei şi raportul său, prevăzând ce avea să se petreacă şi vrând să preîntâmpine evenimentele, se prezentară la Adunare în dimineaţa zilei de 10.

Ei cerură ajutoare pentru familiile celor care plecau, dar mai ales un tribunal revoluţionar, pentru a-i judeca pe cetăţenii răzvrătiţi. Apoi îşi făcură la rândul lor apariţia voluntarii, care vroiau să-şi ia rămas bun de la Convenţie.

— Părinţi ai patriei, spuneau ei, nu uitaţi că vom muri şi că vă lăsăm copiii noştri.

Cuvântare scurtă şi demnă de spartani.

Dar implicit, pentru salvarea acestor copii lăsaţi în grija ei, Convenţia cerea un tribunal revoluţionar.

Se ridică atunci Carnot, căruia i se spuse mai târziu organizatorul victoriei.

— Cetăţeni, se adresă el voluntarilor, nu vă veţi duce singuri la frontieră, vom merge cu voi şi împreună vom învinge sau vom muri.

Şi Adunarea hotărî în unanimitate ca optzeci şi doi dintre membrii Convenţiei să meargă cu armatele.

Unii deputaţi fuseseră însărcinaţi să viziteze secţiunile, la întoarcere anunţaseră că toate optau pentru înfiinţarea unui tribunal revoluţionar. Jean Bon Saint-André se ridică, sprijinind această cerere care părea să întrunească asentimentul tuturor.

În acest timp Levasseur începuse redactarea propunerii.

Aceşti doi oameni blânzi şi cumsecade nu îşi dădeau seama ce instrument de moarte întocmeau.

Jean Bon Saint-André, pastor protestant care încropise o armată de marină, o lansase pe mare, din preot ce era se făcuse marinar şi ne lăsase drept moştenire, după nefasta luptă de la l iunie 1794, satisfăcătoarea legendă a "Răzbunătorului".

Levasseur, un doctor modest care, trimis la o armată în plină revoltă, făcuse cu o vorbă să înceteze revolta.

Tribunalul revoluţionar fu votat în principiu, dar organizarea lui se amână pentru mai târziu.

În acel moment, în mijlocul tumultului, apăru Danton. Care de trei zile nu mai dăduse pe la Adunare.

Danton, sau mai bine zis Umbra lui Danton, cu genunchii tremurând, obrajii scofâlciţi, ochii injectaţi, părul albit pe la tâmple, livid încă de contactul cu moartea.

Urcă încet şi cu greu la tribună. S-ar fi spus că simţea apăsând asupra lui, asupra durerii lui şi urmărilor ei, privirile întregii Adunări.

Privirile girondinilor mai cu seamă erau aţintite spre el.

Acest mare partid împreună cu toţi cei ce i se alăturaseră îşi dădeau seama că omul care urcă la tribună, omul pe care-l defăimaseră, acuzându-l a fi septembrist, acest om căruia îi refuzaseră alianţa, ducea în el ori salvarea ori moartea lor.

— Aţi votat *în principiu*, începu el cu voce răguşită, existenţa viitoare a tribunalului revoluţionar, dar nu aţi hotărât organizarea lui. Când va fi organizat, când va funcţiona? Şi când va fi dată poporului satisfacţia în ceea ce îi priveşte pe trădători? Nimeni nu ştie nimic din toate astea, tocmai din cauza piedicilor pe care le întâlnim chiar în această Adunare.

Apoi, cu un surâs înspăimântător, continuă:

— Să vorbim mai bine de altceva. Vă voi aminti că în septembrie au fost salvaţi deţinuţii închişi pentru datorii, deschizându-se porţile închisorilor în ajunul masacrului. Ei bine, eu nu spun că circumstanţele sunt aceleaşi, dar oricând este momentul potrivit să înfăptuim o operă dreaptă. Este consacrat principiul că nici un om nu poate fi privat de libertate decât dacă a încălcat un jurământ făcut societăţii: să nu mai existe oameni închişi pentru datorii, să nu mai fie arestări, să anulăm acele resturi ale vechilor legi romane, ale celor douăsprezece table şi ale şerbiei Evului Mediu, să desfiinţăm odată tirania bogăţiei asupra sărăcimii, proprietarii să stea liniştiţi, nu au de ce se teme: dacă respectă sărăcia, înseamnă că respectă îndestularea.

Adunarea începu să se agite. Omul lui 2 septembrie anunţa oare un 12 martie?

În orice caz, Adunarea înţelese semnificaţia şi răsunetul noii legi care i se cerea, se ridică şi se votă în unanimitate abolirea arestărilor.

— Nu e destul! continuă Danton. Daţi ordin ca toţi cei arestaţi pentru datorii să fie eliberaţi de îndată!

Şi eliberarea imediată a fost votată.

Apoi Danton se aşeză sau mai bine zis se prăbuşi pe bancă, într-o totală muţenie.

În acel moment, un cetăţean din băncile Girondei rupse o foaie din carnetul lui de note şi scrise cele două cuvinte ale lui Mecena către Octavius: *"Surge, carnifex!"* (Ridică-te, călăule.).

Şi se iscăli: *Jacques Mérey*.

Danton, căruia i se înmânase hârtia, întoarse spre el o privire absentă.

Jacques Mérey se ridică şi-i făcu semn să-l urmeze. Acesta îl ascultă.

Jacques Mérey o porni pe coridor, deschise uşa secretarului Adunării şi îl aşteptă în acelaşi birou unde mai avusese o discuţie cu Danton.

După o clipă, apăru şi el.

— Închide uşa şi intră, îi spuse Mérey.

Danton îl ascultă.

— În numele ultimului suspin al soţiei tale, unde vrei să ajungi, nefericitule?

— Să vă salvez pe toţi, îi răspunse Danton cu voce înăbuşită şi asta chiar fără voia voastră, care vreţi să vă pierdeţi.

— Foarte curios fel de a proceda! spuse Mérey ironic.

— Se vede că n-ai fost ministru de justiţie, de aceea nu ştii ce se petrece. Am să-ţi spun eu în două cuvinte şi după aceea mă voi întoarce să depun un ultim efort pentru voi toţi. Daţi-vă osteneala să profitaţi.

— Vorbeşte! zise Jacques Mérey.

— Să începem cu provincia, spuse Danton — cu asta nu te voi ţine mult, fii liniştit — şi să terminăm cu Parisul. Ştii că locuitorii din Lyon s-au revoltat. Convenţia nu avea o armată pe care să o trimită acolo. A făcut ce ar fi făcut Sparta: au trimis un cetăţean eroic, cu o inimă vitează, un om pe care nu-l înspăimânta sângele, pentru că de douăzeci de ani în fiecare zi îşi spăla mâinile în sânge, măcelarul Legendre. Le-a vorbit ca şi când ar fi avut o armată de o sută de mii de oameni în spatele lui. Cetăţenii răzvrătiţi i-au înmânat o petiţie, Legendre a rupt-o în bucăţi şi a aruncat-o în capul celor care i-o prezentau.

"— Dar dacă noi ţi-am face tot aşa cum ai făcut tu cu petiţia noastră?" a strigat unul din răzvrătiţi.

"— Faceţi! Le-a răspuns pe loc. Tăiaţi-mi trupul în optzeci şi patru de bucăţi şi trimiteţi-le celor optzeci şi patru de departamente, fiecare din ele îmi va ridica un mormânt şi fiecare din ele va pune la stâlpul infamiei pe asasinii mei".

Ce s-a întâmplat cu Legendre? Nu ştim nimic! Probabil a fost asasinat. Şi ştii tu sub ce nume şi sub ce stindard s-au revoltat lyonezii? Sub numele de *girondini* şi sub flamura *Girondei*. Batalionul fiilor de familie, toţi *girondini*, a pus mâna pe Arsenal, pe muniţie, pe tunuri, poate la ora asta locuitorii din Sardinia ocupă a doua capitală a Franţei, iar drapelul alb flutură deasupra pieţii Terreaux!

— Ştii ce se petrece în Bretagne şi în Vendee? Sunt în plină revoltă, în timp ce austriacul ne vâră în piept vârful săbiei, Vendee ne bagă pumnalul în spate. Acolo cel puţin nu ne dau drept girondini.

Iar generalul vostru girondin trădează în Belgia, trebuie să ne temem nu numai de retragere, ci chiar de distrugerea armatei, nu ne-ar mai fi rămas nici un singur om şi nici un singur oraş dacă, profitând de enervarea belgienilor, Cobourg şi-ar fi aruncat husarii care ar fi căzut peste fugarii noştri şi i-ar fi nimicit. Şi cu toate astea, pe Dumouriez va trebui să-l păstrăm până când el ne va pierde, sau până când noi ne vom salva pierzându-l pe el.

Acum, iată ce se petrece la Paris. Membrii clubului Episcopatului au decretat moartea a douăzeci şi doi dintre voi. Aceşti douăzeci şi doi vor fi măcelăriţi pe băncile lor de la

Cameră, ce mai rămâne din partid urmează să fie întemniţaţi la Abbaye şi apoi se va reveni la justiţia anonimă din septembrie.

Vrei să ştii ce a spus azi dimineaţă Marat, înainte de a veni la Adunare? "Ni se spune băutori de sânge — a spus el —, ei bine, să fim demni de acest nume bând sângele duşmanului. Moartea tiranilor este ultima raţiune a sclavilor. Cezar a fost asasinat în plin senat, să-i tratăm la fel pe reprezentanţii necredincioşi ai patriei şi să-i ucidem chiar pe locurile unde au comis crimele lor."

Atunci Mamin, cel care s-a plimbat o zi întreagă cu capul prinţesei de Lamballe în vârful unei suliţe, a propus ca el, împreună cu patruzeci dintre ucigaşii lui, să vă asasineze pe toţi în noaptea asta, la casele voastre.

L-a sprijinit Herbert! "— Moartea fără zgomot, pe întuneric, a zis el, va răzbuna patria de trădători şi va da dovadă că mâna poporului e în orice clipă deasupra capetelor conspiratorilor".

Şi iată ce s-a hotărât până în cele din urmă: asasinarea ziua, în plină Convenţie, sau asasinatul pe la casele voastre, în timpul nopţii, ca în noaptea Sfântului Bartholomeu.

Acuma îţi dai seama ce am urmărit, ce am vrut să fac pentru voi? Propunând eliberarea celor închişi pentru datorii, am vrut să vă fac să înţelegeţi că moartea planează deasupra capetelor voastre, am vrut să vă dau un ultim sfat.

Ai interpretat greşit cuvintele mele. Cu atât mai bine. Mă sileşti să mă explic mai clar şi iată mă explic. Eu nu vă vreau moartea. Eu nu vă iubesc, dar iubesc talentul vostru, patriotismul vostru, oricât de greşit ar fi el înţeles, iubesc cinstea voastră, oricât de nepolitică ar fi ea. Întoarce-te în sală, aşează-te lângă prietenii tăi, spune-le ca din partea ta sau ca din partea mea, dacă vrei, dar auzind de mine vor fi neîncrezători, sfătuieşte-i ori să fie toţi la un loc, înarmaţi pentru a se apăra, ori să nu se culce pe la casele lor. Mâine, mâine va fi altceva! Mâine va luă fiinţă tribunalul revoluţionar şi. Dacă într-adevăr sunteţi trădători veţi răspunde de tră-darea voastră în faţa unui tribunal.

Jacques Mérey îi întinse mâna.

— Nu trebuie să fii supărat pe mine, spuse, m-au înşelat aparenţele.

— "Să fiu supărat pe tine? răspunse Danton ridicând din umeri. Pentru ce? E nevoie de ură ca să fii Robespierre sau Marat, dar nu e nevoie de ură să fii Danton. Asta e.

— Ah! spuse, îmbrăţişându-l şi strângându-l la piept, uitasem ce ai făcut pentru mine, prietene! Nu ştiu ce se va întâmpla, dar tu ai locul tău în inima mea. Dacă vei fi obligat să fugi, vino la mine şi eu voi răspunde de viaţa ta, chiar dacă ar trebui să te ascund în cavoul unde stă ea zăvorâtă.

Şi sufocat de amintirea soţiei sale, ca un copil înecat de lacrimi, izbucni în plâns în braţele prietenului său.

Capitolul XLVII Tribunalul revoluţionar

Danton fusese bine informat, în timp ce îi dezvăluia prietenului său Jacques Mérey tainele complotului, complotul se desăvârşea.

Acei oameni care aveau misiunea să fie în fruntea tuturor acţiunilor sângeroase, a talazului tulbure, al cărui singur scop era să se reverse fără încetare, acei oameni care nu suportau nimic din ceea ce tindea să fixeze Revoluţia, sătui de denumirea de asasini pe care Vergniaud şi prietenii lui le-o aruncau de la înălţimea tribunei, se puseră în mişcare, alergară la: secţiunea Gravilliers. Aceasta era mai puţin numeroasă, iar cei prezenţi, zdrobiţi de oboseală, dormeau.

— Venim, le spuseră conspiratorii, în numele iacobinilor, iacobinii vor o insurecţie, încât Comuna să pună mâna pe putere şi să epureze Convenţia.

Dar secţiunea Gravilliers era în mâna preotului Jacques Roux, care depusese jurământul, cel care fusese prezentat lui Ludovic al XVI-lea să-l însoţească spre eşafod şi pe care regele îl refuzase.

Jacques Roux presimţi o crimă dedesubtul acestei propuneri. Le răspunse că trebuia să se adreseze poporului, care era adunat în piaţă, în jurul unei mese cetăţeneşti.

Respinşi, ei se depărtară.

Se adresară apoi secţiunii Patru-Naţiuni, reunită la Abbaye, le îndrugară aceeaşi minciună şi aici obţinură adeziunea câtorva membri care li se alăturară.

Înarmaţi cu această adeziune, se îndreptară spre hale, la masa cetăţenească întinsă de la primărie până în hale.

Propuseră tuturor mesenilor, gata încălziţi de băutură, să vină şi să fraternizeze cu iacobinii.

Propunerea fu acceptată.

În timp ce ei o porneau în marş, Jacques Mérey se întorcea în sală, lăsându-l pe Danton să se liniştească. Se aşeză în stânga lui Vergniaud şi îi şopti sfatul lui, Danton, cu intenţia vădită de a-i determina să părăsească sala.

Vergniaud comunică şi celorlalţi girondini. Nici unul nu se mişcă.

La rândul lui, Danton se întoarse în sală cu aceeaşi, faţă, răvăşită ca de uragan. Fiecare tălmăci în felul lui descompunerea trăsăturilor, paloarea cadaverică, oftatul adânc ce părea că-i sparge pieptul.

Tocmai se dăduse citire scrisorii lui Dumouriez, Robespierre era la tribună şi, împotriva oricărei aşteptări, spunea:

— Eu nu răspund de el, dar încă mai am încredere în el. .

Şi cum lui nu-i şedea bine la tribună fără să acuze, adăugă că momentul cerea o putere mică, secretă, rapidă, o acţiune guvernamentală viguroasă. Apoi acuză că de obicei partidul Gironde, revenind la veşnicul refren — că de trei luni Dumouriez cerea invadarea Olandei şi că tot de trei luni girondinii îl împiedicau.

Danton stătea în picioare, lângă uşă, cu ochii aţintiţi spre băncile girondinilor, care, nepăsători faţă de sfatul ce li-l dăduse, rămăseseră pe loc să înfrunte moartea.

La această nouă acuzaţie a lui Robespierre, Danton tresări.

— Cer cuvântul, după tine! Îi strigă lui Robespierre.

— Numaidecât, răspunse acesta, eu am terminat!

Şi în timp ce Robespierre cobora treptele tribunei pe o parte, Danton urca pe cealaltă parte, îl urmări cu privirea pe Robespierre până când îl văzu că se aşează pe, locul lui dintre Cambon şi Saint-Just.

— Tot ceea ce ai spus este adevărat, începu Danton, dar nu e vorba să examinăm cauzele dezastrelor, ci e vorba cum să le remediem. Când edificiul e în flăcări, eu nu mă ocup de găinarii care se reped să fure mobilele, ci sting focul. Ca să putem salva Republica, nu mai avem nici o clipă de pierdut. Vrem să fim liberi? Să acţionăm. Dacă nu mai vrem, atunci să pierim. Căci toţi am jurat. Dar aveţi obligaţia să terminaţi ceea ce am început. Să mergem, deci! Să cucerim Olanda şi Cartagina este distrusă! Anglia nu va trăi decât pentru libertate! Partidul libertăţii din Anglia nu a murit. Întindeţi mâna tuturor acelora care cheamă şi cer dezrobirea, patria este salvată şi lumea este liberă. Trimiteţi-vă comisarii: să plece în seara asta, să plece în noaptea asta, să spună clasei înavuţite: "Trebuie ca aristocraţia Europei să moară sub presiunea noastră, să ne plătească datoria sau să plătiţi voi, poporul nu are decât sânge şi el şi-l risipeşte cu dărnicie, hai, bogătaşi ticăloşi, aruncaţi-vă bogăţiile!"

Aplauzele, printre care se amestecară fără voia lor şi cele ale girondinilor, îl întrerupseră.

Danton linişti cu un gest de nerăbdarea aplauzele care îl împiedecau să continue şi ca un vizionar continuă extaziat:

— Cetăţeni, priviţi minunatul viitor care vă aşteaptă! Când aveţi o naţiune întreagă drept pârghie şi orizontul punct de sprijin, cum de nu aţi răsturnat încă omenirea?

Aplauzele îl întrerupseră din nou.

Dar Danton, nerăbdător, fără să le dea timp să termine aplauzele, continuă:

— Ştiu foarte bine că pentru asta trebuie caracter şi caracterul v-a lipsit tuturor. Eu înlătur toate pasiunile, ele îmi sunt total străine, în afară de aceea a binelui public. În împrejurări mai grele, când inamicul era la porţile Parisului, le-am spus celor care guvernau atunci: "Discuţiile voastre sunt demne de plâns, nu mă interesează decât inamicul, deci pe inamic trebuie să-l înfrângem. Voi mă obosiţi cu certurile voastre personale, în loc să vă ocupaţi de salvarea naţiunii. Vă reneg pe toţi ca trădători de patrie: vă aşez pe toţi pe aceeaşi treaptă. Atacaţi-mă la rândul vostru, calomniaţi-mă! Ce-mi pasă de reputaţia mea şi de numele meu batjocorit? Franţa să fie liberă!"

La acest apel al lui Danton, care îi dezvăluia toate simţămintele, care explica acel septembrie şi povara sângeroasă cu care se încărcase, din toată sala nu se auzii decât un strigăt unanim de admiraţie.

Acesta era talentul lui Danton — de a stârni toate sentimentele extreme: ura, teama, entuziasmul.

Şi totuşi, Convenţia mai şovăia încă. Dar un legis renumit, deputat de Montpellier, care ajunsese mai târziu raportor al Codului Civil, pe urmă Consul secund şi apoi arhicancelar al imperiului — blândul şi liniştitul Cambacérès, se ridică şi, de la locul lui, spuse calm:

— Trebuie decretată pe loc organizarea unui tribunal revoluţionar, cetăţeni reprezentanţi, trebuie să vă fie încredinţată toată puterea pe care să o şi exercitaţi, să nu mai existe nici o deosebire între cei care deliberează şi cei care execută.

În acel moment veni un om şi-i şopti lui Danton ceva la ureche şi pentru că îşi dădu seama că mai mult membri, găsind şedinţa prea lungă, vroiau să plece, urmând deci să se amâne pentru noapte votul organizării tribunalului, de la tribună unde rămăsese strigă cu voce tunătoare:

— Îi somez pe toţi bunii cetăţeni să nu-şi părăsească locurile!

Toţi se opriră la acest ton de comandă, cei care făcuseră câţiva paşi se întoarseră la băncile lor, iar cei care numai se ridicaseră se reaşezară din nou.

Danton îşi roti îndelung privirea peste Adunare, ca să se asigure că fiecare era la locul lui.

— Cum adică, cetăţeni, reîncepu, eraţi gata să vă despărţiţi fără să luaţi cele mai importante măsuri cerute de salvarea Republicii? Încă nu vă daţi seama cât de important este să luaţi hotărâri judiciare care să îi pedepsească pe contrarevoluţionari? Numai pentru ei este nevoie de tribunalul pe care îl cerem, căci el trebuie să ţină locul tribunalului suprem al răzbunării, oarbe uneori, care poate lovi pe un nevinovat în locul celui vinovat, pe cel bun în locul celui rău, întreaga omenire vă porunceşte să fiţi violenţi, căci numai aşa veţi scuti poporul să fie crud. Să organizăm deci acest tribunal astăzi, fără întârziere, în clipa aceasta, nu un tribunal perfect, aşa ceva este cu neputinţă, dar unul cât mai puţin rău, pentru ca în locul pumnalului asasinilor, paloşul legii să stea deasupra capului duşmanilor şi odată terminată această mare operă, urmează să vă aduceţi aminte de arme, de comisarii pe care trebuie să-i trimiteţi, de ministerele pe care trebuie să le organizaţi. A venit momentul să fim generoşi cu oamenii şi cu banii. Băgaţi de seamă, cetăţeni, voi răspundeţi în faţa poporului de armatele noastre, de sângele lui, de soarta lui.

Cer deci ca tribunalul să fie organizat pe loc, cer Convenţiunii să judece argumentele mele şi să nu ia în seamă calificativele injurioase care încearcă să mi se atribuie, fără întârziere, în seara asta, organizarea tribunalului revoluţionar, instituirea puterii executive, în seara asta plecarea comisarilor voştri! Să se ridice întreaga Franţă, armatele voastre să pornească împotriva inamicului, Olanda să fie invadată, Belgia să fie liberă, comerţul

englez să fie distrus, armele noastre victorioase să aducă popoarelor eliberarea şi fericirea pe care o aşteaptă în zadar de trei mii de ani, omenirea să fie răzbunată!

În timp ce vorbea, însăşi inima Franţei bătea în pieptul lui Danton. Cuvintele lui răsunau grăbite ca bătăile tobei, era pasul în atac al libertăţii, avântat să cucerească lumea.

Coborî de la tribună purtat pe braţe de prietenii lui, apoi îl însărcina pe Cambacérès — cu care vorbea pentru prima oară, dar care i se alăturase pentru a-i da un atât de preţios concurs — să vegheze asupra executării măsurilor care fuseseră votate cu entuziasm.

Ieşi apoi repede din sală, datoria ce şi-o impusese în această teribilă zi îl chemă în altă parte.

Omul care venise să-i spună ceva la ureche îi şoptise:

— Chiar acuma li se propune iacobinilor măcelul Girondei. I-am lăsat pe conspiratorii de la Episcopie, după ce li se alăturaseră câţiva membri ai secţiunii Patru-Naţiuni, propunând comesenilor de la masa civică din hale să meargă şi să fraternizeze cu iacobinii.

După ce aceştia au acceptat propunerea, au pornit-o de-a lungul străzii Saint-Honoré cântând imnuri patriotice şi strigând: "Să învingem sau să murim!"

Astfel intraseră la iacobini, unii pe jumătate beţi, alţii cu sabia în mână.

Un voluntar din Midi înainta atunci spre mijlocul sălii şi, într-un dialect greu de înţeles, spuse:

— Cetăţeni, cer să votăm o moţiune. Patria nu poate fi salvată decât dacă îi exterminăm pe trădători. Trebuie de data asta să facem curăţenie, să ucidem miniştrii perfizi, reprezentanţii necredincioşi.

Auzindu-l, o femeie din tribună coborî în grabă scara care ducea la uşa clubului, când ajunse pe primele trepte care urcau din stradă, se lovi de un bărbat care se grăbea să intre în club.

— Danton! Se miră femeia.

— Lodoïska! Murmură Danton.

Danton însă nu se opri, nu-i mai spuse nimic altceva. La rândul ei, femeia porni în fugă, mai înspăimântată ca atunci când coborâse scara.

Danton înţelese de ce fugea femeia, însemna că se hotărâse moartea girondinilor: Lodosika! Iubita lui Louvet, fugea să-i anunţe acestuia şi prietenilor lui complotul care se punea la cale împotriva lor şi pe care, de altfel, Danton i-l dezvăluise lui Jacques.

Când îl văzuse spaima bietei femei crescuse şi mai mult, ea îl credea pe Danton duşmanul Girondei.

Danton, care, dimpotrivă, făcea tot ce putea. În aceste momente ca să se apropie de Gironde, venea aici tocmai ca să-i salveze pe girondini.

Intră în sală ca o furtună. Un strigăt de mirare izbucni din toate piepturile. Franciscanul Danton la iacobinul Robespierre! Vânătorul intra în vizuina tigrului.

Dar el, atletul cu braţ puternic şi voce tunătoare, îndepărtă îndată pe cei care-i şedeau în cale şi îi făcu să tacă pe cei care îl împiedecau să vorbească.

Odată ajuns la tribună, era stăpân pe adunare.

Le explică tuturor că, vrând să salveze patria, nu fac altceva decât s-o piardă, că nu se puteau restabili liniştea şi încrederea publică prin asasinate şi măcel, că nu trebuiau să facă martiri, ci să pedepsească pe vinovaţi, îi înştiinţa că se votase un tribunal revoluţionar, că numai acestui tribunal îi va reveni de aici înainte dreptul de a fi informat despre toate delictele politice. Apoi dibaciul orator, după câteva laude aduse patriotismului lor, după ce îi provocă să se înroleze fără zăbavă în armată, după ce le jură că o dată plecaţi, el va veghea asupra Republicii, îi pofti să fraternizeze cu franciscanii, unde Camille Desmoulins îi şi aştepta.

Mulţimea, schimbată dintr-o dată, strigă:

— Are dreptate! Trăiască Naţiunea!

Şi o porniră la drum să fraternizeze cu franciscanii.

Dintr-un salt Danton se afla din nou la Convenţie, din strada Saint-Honoré, la Tuileries.

Nimeni nu băgase de seamă lipsa lui. Nici un girondin nu se ridicase de pe bancă.

Se votă organizarea tribunalului revoluţionar.

Iată ce se decreta, ce decretau înşişi girondinii, făurind astfel securea ce va tăia propriile lor capete:

— Nouă judecători numiţi de Convenţie vor judeca pe cei ce vor fi trimişi în faţa lor, prin decret al Convenţiei, nici o instrucţie în prealabil, nici un jurat; admise toate mijloacele pentru dovedirea culpabilităţii.

Se vor urmări nu numai cei care comit abuzuri în exerciţiul funcţiunii, dar şi cei care le părăsesc sau le neglijează, cei care, prin purtarea lor, cuvintele lor sau scrierile lor, ar putea deruta poporul, cei care, prin vechile lor posturi amintesc prerogativele asumate abuziv de despoţi.

În sala tribunalului va fi în permanenţă un membru care să primească denunţurile.

Girondinii votaseră pentru tribunalul revoluţionar, nu însă şi pentru o asemenea redactare, la care Danton s-ar fi opus dacă ar fi fost în sală, deoarece, ca şi ei, chiar Danton avea să fie condamnat de acest tribunal.

Deci ei votară împotriva redactării. Majoritatea câştiga.

— Asta înseamnă inchiziţia! strigă Vergniaud. Şi e mai rea chiar decât cea de la Veneţia!

Şi se repezi afară din Convenţie, urmat de toţi prietenii lui care pentru prima oară începeau să întrevadă adâncul prăpastiei unde erau împinşi.

Capitolul XLVIII Lodoïska

Louvet, pe care din neprevedere prietenii îl ridicaseră la tribună, locuia în strada Saint-Honoré, la câţiva paşi numai de clubul iacobinilor. Îndrăzneala lui de a acuza pe omul cel mai popular, gazda tâmplarului Duplay, pe incoruptibilul Robespierre — cum i se mai spunea — atrase asupra lui ura oamenilor şi ştia că la prima revoltă el va fi prima victimă. De aceea viaţa pe care o ducea semăna de pe acum cu a unui proscris. Nu ieşea din casă, chiar când trebuia să se ducă la Convenţie, decât înarmat cu un pumnal şi două pistoale. Noaptea, se refugia la cât e un prieten şi nu se întorcea decât pe furiş la el acasă, unde o găsea. pe tânăra şi frumoasa făptură care i se devotase.

Această femeie neliniştită, care veghea fără încetare, auzi trecând acea delegaţie, care vociferând şi răcnind cântece patriotice, se îndrepta către iacobini, în tumultul strigătelor, auzi: "Moarte girondinilor!" Şi, fie din cauza grijii ei, fie că i se păruse numai că aude "Moarte lui Louvet", coborî degrabă, se amestecă în gloată, pătrunse în sală, se urcă în tribune ca să se ascundă şi acolo ascultă în întregime moţiunea de a fi ucişi *trădătorii, miniştrii perfizi şi reprezentanţii necredincioşi*.

Nu mai avea nici o îndoială, ceea ce se cerea însemna moartea iubitului ei şi a întregului partid, printre ai cărui şefi era şi el.

Am văzut cum fugise din sală, cum îl întâlnise pe Danton în uşă şi cum, necunoscând scopul venirii lui acolo, fugise şi mai speriată, încotro fugea Lodoïska?

Ba început nici ea nu ştia. În ziua aceea nu avea întâlnire cu Louvet. Cui să-i ducă groaznica veste? Lui Roland? Da, lui Roland, căci el era sufletul Girondei. Dar severa doamnă Roland, cea care îl ocrotea pe soţul ei, va consimţi oare, chiar fiind vorba de un pericol de moarte, să o lase pe iubita autorului lui Faublas să ajungă până la el? Nu.

Atunci să se ducă la Vergniaud? Dar acesta nu era niciodată acasă. Toţi oamenii Revoluţiei, ştiind cât de puţin timp mai au de trăit, încercau să-şi dubleze existenţa prin dragoste. Vergniaud precis nu era la el acasă, îl va găsi la domnişoara Candeille, fermecătoarea actriţă care, în egoismul ei, nu şi-ar fi lăsat iubitul să iasă din casă, de teamă să nu i se întâmple vreo nenorocire.

Să meargă la Kervelagan? Dar fără îndoială, dacă nu plecase încă din Paris, se şi afla în mijlocul federaţiilor bretoni în cartierul Saint-Marceau.

Din moment ce chiar Bretagne se răsculase, oare nu însemna să termini prin a-i pierde pe girondini căutându-le un refugiu tocmai în rândul bretonilor?

Se oprise în colţul străzii, şovăind să continue sau nu drumul pe Pont Neuf, când pe lângă ea trecu un om în care i se păru că recunoaşte pe unul din ai lor.

Mergea liniştit, cu nepăsarea celui care sau nu cunoaşte pericolul, sau îl dispreţuieşte.

Se luă după el.

— Cetăţene, îi spuse, eu sunt Lodoïska, prietena lui Louvet, mi se pare că recunosc în dumneavoastră un girondin sau măcar un prieten de-al lor.

Cel căruia i se adresase o salută respectuos.

— Nu vă înşelaţi, doamnă, îi spuse. Fără să împărtăşesc toate opiniile Girondei, probabil că voi împărţi soarta lor. Azvârlit în Paris de o mare dragoste şi o mare ură, am stat pe una din băncile prietenilor dumneavoastră, sperând să duc alături de ei războiul împotriva nobilimii şi privilegiaţilor ei, a căror victimă eram, dar m-am înşelat. Republica, după cât se pare, este atât de puternică, încât fiii ei se dezbină, iar eu nu fac altceva decât să asist la cârtelile partidului, la acuzaţii de slăbiciune şi de trădare. Vă puteţi încrede în mine, doamnă, numele meu este Jacques Mérey.

Lodoïska auzise de el cum că ar fi un medic savant, devotat Republicii, îl prinse de braţ.

— Ajutaţi-mă să-i salvez, spuse ea şi salvaţi-vă şi pe dumneavoastră.

Jacques Mérey dădu din cap.

— Eu cred, îi răspunse, că suntem cu toţii pierduţi.

Puţin îmi pasă, eu n-am ţinut la viaţă decât pentru dragostea mea, vă pot spune asta dumneavoastră, care nu trăiţi decât pentru dragostea dumneavoastră, doamnă, vă stau însă întru totul la dispoziţie, dacă vă pot fi de folos cu ceva.

— Dar nu ştiţi ce se petrece, izbucni Lodoïska.

— Ba ştiu, spuse Jacques, sunt la curent cu toate, acum am ieşit de la Convenţie.

— Dar nu aţi ieşit ca mine de la iacobini, spuse Lodoïska. Nu ştiţi că secţiunea Patru-Naţiuni şi voluntarii de la hale, în număr de vreo mie, au venit în cântece frenetice şi strigăte sălbatice să ceară moartea girondinilor. Uitaţi-vă, spuse arătându-i o nouă coloană de oameni care înainta spre strada Saint-Honoré, cei mai mulţi dintre ei sunt înarmaţi cu săbii şi cu suliţe, iată călăii!

Şi, într-adevăr, trecând pe lângă Jacques Mérey şi Lodoïska, oamenii blestemau furioşi şi ameninţau cu moartea.

— Să mergem la Pétion, îi spuse Jacques Mérey, acolo şi-au dat întâlnire toţi prietenii noştri.

Pétion locuia în strada Montorgueil. Mérey şi Lodoïska străbătură halele pline de larmă şi strigăte, femeile, care credea că înrolarea forţată a ultimilor! Voluntari se datora trădării ministrului de război Beurnonville, a generalului comandant Dumouriez şi a girondinilor, se înarmaseră cu cuţite şi le agitau, fără să numească pe cineva, dar cerând moartea trădătorilor!

Câte unele aveau suliţe şi cereau să meargă şi ele la Convenţie.

— Ah, murmură Lodoïska şi când te gândeşti că oamenilor de la 20 iunie, de la 10 august, de la 21 septembrie li se aduc asemenea învinuiri — nu e cazul să fie dezgustaţi aceşti martiri ai poporului să moară pentru ei?

Traversară halele, unde pe mesele pătate de vin rămăseseră paharele pe jumătate golite şi ajunseră la casa lui Pétion.

Într-adevăr, conform cuvântului de ordine, toţi girondinii erau adunaţi aici.

Intrând în sală, Lodoïska îl zări pe Louvet, alergă la el şi îi sări de gât strigând:

— Te-am regăsit, nu te mai părăsesc!

Apoi îl trase într-un colţ şi-l lăsă pe Jacques Mérey să-i explice totul.

Jacques Mérey, fără să spună ceva despre discuţia lui cu Danton, îi povesti tot ce ştia de la Lodoïska şi-i relată ce văzuse şi auzise pe stradă.

De aceea majoritatea girondinilor hotărâră că nu avea rost să meargă la Convenţie şi să înfrunte moartea, o şedinţă de noapte era şi mai periculoasă decât o şedinţă de zi în împrejurările în care se găseau, întrucât, aşa cum se văzuse, şedinţa de zi fusese mai mult decât pătimaşă.

Fiecare apoi îşi căută un adăpost unde să-şi petreacă noaptea. Vergniaud şi Jacques Mérey declarară că pe ei nimic nu i-ar împiedeca să se ducă la Convenţie. Cât despre Pétion, în loc să meargă să-şi caute un adăpost, după ce ascultase pe Lodoïska şi pe Louvet, care îi spuseseră ce pericol îl ameninţa, se duse la fereastră, o deschise, întinse mâna afară, o trase îndărăt şi spuse:

— Plouă, nu se va întâmpla nimic.

Şi cu toate rugăminţile, refuză să părăsească locuinţa.

Jacques Mérey, care nu era tot atât de cunoscut ca ceilalţi dar mult mai popular, pentru că el fusese cel care le adusese vestea victoriei de la Valmy şi a celei de la Jemmapes, oferi camera sa lui Louvet şi lui Lodoïska, fiind aproape sigur că locuinţa lui, unde nu primea pe nimeni şi unde nimeni nu-i scria, era necunoscută asasinilor.

După ce-i instala, se duse direct la Convenţie unde îl găsi pe Vergniaud aşezat în banca lui.

Coloana aceea pe care o întâlniseră Lodoïska şi Jacques Mérey, coloană care înainta azvârlind insulte şi ameninţări la adresa girondinilor, se îndrepta către Imprimeria lui Gorsas, redactorul şef al foii *Cronique de Paris*, cel care anunţase — cum ştim — că Liège nu fusese cucerit de austrieci, când de fapt locuitorii din Liège, fugari, proscrişi, se răspândeau pe străzile Parisului, făcând prin prezenţa lor să crească ura împotriva girondinilor.

Instigatorii rupseră foile tipărite, distruseră presele, împrăştiară plumbul şi jefuiră atelierele.

Cât despre Gorsas, cu un pistol în fiecare mână, se strecură printre asasinii care îi cereau capul, agitându-şi pistoalele şi strigând ca toată gloata:

— Moarte lui Gorsas!

La poartă dădu peste o îmbulzeală atât de mare încât se temu să nu. Fie recunoscut de muncitorii altei tipografii, se furişă în prima curte printr-o poartă întredeschisă pe care o zăvorî, sări peste zidul acestei curţi şi se duse direct la secţiunea din care făcea parte.

Secţiunea hotărî să meargă împreună cu el şi să depună plângere la Convenţie.

În acest timp răsculaţii hotărau să procedeze întocmai şi la Flévée, care, ca şi Gorsas, publica o foaie girondină.

Ca şi la Gorsas, jefuiră, dădură foc şi azvârliră totul în stradă.

Coloana devastatoare nu înţelegea să se mulţumească cu atât. Se duse la Convenţie ca să ceară moartea a trei sute de deputaţi, în spatele acestor cereri se simţea mâna lui Marat. Numai el proceda cu cifre exacte.

Dar iată că, în timp ce răsculaţii intrau printr-o parte, Gorsas şi membrii secţiunii intrau prin cealaltă ca acuzatori. Gorsas, ţinând încă cele două pistoale în mâini, se avânta la tribună.

De două ori inviolabil —- ca jurnalist şi ca membru al Convenţiei — el venea aici să ceară dreptate împotriva celor care îi devastaseră presele.

Răsculaţii se opriră miraţi, ei veneau aici ca acuzatori ai girondinilor şi iată că erau acuzaţi ca jefuitori, ca hoţi şi ca asasini.

Un deputat se urcă la tribună. Era Barrére. Se întoarse către răsculaţi şi spuse:

— Eu nu ştiu ce căutaţi aici şi ce vreţi să cereţi ştiu doar că s-a hotărât ca în noaptea asta să fie tăiate capete de deputaţi. Cetăţeni, spuse întinzând spre ei o mână ameninţătoare, aflaţi, o dată pentru totdeauna, că toate capetele deputaţilor sunt bine asigurate, capetele deputaţilor nu numai că stau bine aşezate pe umerii lor, dar stau şi în fruntea departamentelor Republicii. Cine ar îndrăzni să decapiteze un departament al Franţei? În ziua în care s-ar comite o asemenea crimă, Republica însăşi ar fi dizolvată. Cetăţeni răi, duceţi-vă pe la casele voastre, adăugă el şi nu vă mai întoarceţi cu asemenea gânduri.

Răsculaţii chibzuiră o clipă. Apoi, unul din şefi înaintă, îi asigură că atât el cât şi oamenii lui sunt devotaţi Republicii şi ceru să defileze prin faţa reprezentanţilor şi să strige: "Trăiască Naţiunea!"

Li se acordă această favoare.

Când trecu prin faţa băncilor Girondei, ocupate doar de Vergniaud şi de Jacques Mérey, amândoi se ridicară şi îşi încrucişară ca o sfidare braţele peste piept.

În noaptea aceea, de 10 spre 11 martie, Convenţia, nemaiavând nici bani, nici armată organizată, nici forţa dinlăuntru şi unitatea care îi asigurase existenţa, în noaptea aceea Convenţia plăsmui fantoma sângeroasă, TEROAREA, care, timp de aproape un secol, înspăimânta Europa şi făcu Revoluţia de neînţeles.

Teroarea fusese înarmată cu o spadă împotriva Parisului, iar Parisul o trimisese înapoi omenirii înarmată cu o secure.

Armata, înfrânta nu prin luptă sau ciocniri, ci prin îndoială şi prin plictiseală, armata, demoralizată, fugea din faţa inamicului, ea se întorcea în Franţa ca să predea Franţa.

Văzu la frontieră Teroarea, se opri şi ţinu piept, inamicului.

Această armată era tot ce îi mai rămânea Republicii. Nimic altceva ca să trimită la Lyon, nimic pentru Nantes.

Voluntarii noştri abia făceau faţă ca să menţină Belgia, care ne scăpa.

Au fost trimişi în Belgia voluntarii.

La Lyon — Callot-d'Herbois, la Nantes — Carrier.

Cu alte cuvinte, Teroarea!

Capitolul XLIX Doi oameni de stat

Şedinţa durase până la ziuă. Danton aţipise pe banca lui, zdrobit de oboseală, nimeni nu se gândea să-l trezească.

Părea un leu adormit de care nimeni nu îndrăznea să se apropie.

Jacques Mérey aşteptă să se evacueze sala încet, strânse câteva mâini, schimbă un surâs şi o ridicare din umeri cu Vergniaud, apoi se duse la Danton şi-i puse mâna pe braţ.

Danton se trezi brusc şi-şi duse mâna la piept, unde ţinea ascuns un pumnal.

Fiecare dintre ei, când se culca, nu ştia dacă a doua zi nu se va trezi prizonier. Câteva minute de odihnă fuseseră de-ajuns ca să-i redea colosului forţa.

În ce-l privea pe Jacques Mérey, el era înzestrat cu acea putere de neînvins a muncitorilor şi a savanţilor obişnuiţi să lupte împotriva somnului.

Jacques Mérey îl luă de braţ şi ieşi de la Convenţie împreună cu el.

Pe coridor îl întâlniră pe Marat, care sta de vorbă cu Panis.

Când îi văzu, Marat veni spre ei, îi aruncă în treacăt o privire plină de ură lui Jacques Mérey, îi spuse câteva cuvinte la ureche lui Danton şi se îndepărtă.

— Ptiu! Făcu Danton plin de sârbă. Sânge! Mizerabilul! Mereu sânge! Nu-i trebuie decât sânge! Hai să ieşim de aici, jumătate din oamenii ăştia îmi fac scârba sau milă, simt nevoie să respir aer curat.

Îl duse cu el în grădinile Tuileries.

Era dimineaţa de 11 martie. Pământul, acoperit cu un uşor strat de zăpadă, îngheţase. Ca prin nişte cristale, răsărind, soarele strălucea prin ţurţurii de gheaţă şi se simţea în copaci că mantia de iarnă fusese azvârlită pe umerii bunului aprilie, porumbeii guleraţi zburau din copac în copac, în uguit de dragoste, făcând să se scuture de pe ramuri o ploaie de diamante, iar vrăbiile, deodată mai puţin înfrigurate, sărea sporovăind printre tufele de liliac şi iasomie.

Danton respiră adânc aerul primăvăratic şi întreaga lui fiinţă păru că se redeşteaptă la viaţă.

— Uite, spuse el, pomi, porumbei şi păsări, cărora puţin le pasă de toate dezbaterile noastre şi care nu cunosc nici pe montagnarzi, nici pe girondini, nici pe iacobini, nici pe franciscani.

— Adaugă — îl întrerupse Jacques Mérey — nici pe Robespierre, nici pe Marat. Sunt fericiţi.

— Admiră, liber-cugetătorule, continuă Danton, cum în mijlocul tuturor acestora natura îşi urmează drumul ei imuabil, într-o lună de zile mugurii pomilor vor plesni, păsările se vor iubi, florile îşi vor deschide corolele, un cântec de dragoste va umple văzduhul, cuiburile vor atârna în crengi, polenul va pluti dătător de viaţă în aer, rândunelele vor zbura până sub ferestrele Convenţiei să ciripească: "Am venit înapoi să săvârşim marea operă a Domnului, operă care din înlănţuirea vieţii cu moartea înfăptuieşte eternitatea. Voi ceilalţi regi ai creaţiei, ce faceţi, voi vă iubiţi ca noi?"

Două voci le vor răspunde: "Ură!" scheunată ca cea a vulpii şi va continua: "Nu vă încredeţi, cetăţeni, nu vă încredeţi în părinţii voştri, în fraţii, în prietenii voştri, în copiii voştri. Suntem înconjuraţi de trădători.

Dumouriez trădează. Valence trădează. Custine trădează. Dreapta trădează, cei din băncile de jos trădează, Gironde trădează. Ne învăluie un lanţ de trădători: Pitt ţine de un capăt, de aici îl văd pe cel care ţine de celălalt capăt şi inelele acestui lanţ sunt de aur."

Cealaltă voce, orăcăindă, ca a broaştei râioase, va răspunde: Sânge, sânge, sânge!"

Eh! Vei avea sânge, continuă Danton cu un surâs melancolic. Câţi dintre noi, care mai vedem primăvara aceasta, nu o vor mai vedea pe cea viitoare şi câţi alţii nu o vor vedea pe cea care îi va urma!

— Dar eşti sinistru în dimineaţa asta, Danton!

Danton ridică din umeri:

— Sunt ca omul acela despre care vorbeşte cronicarul Joseph, care timp de şapte zile s-a învârtit în jurul oraşului sfânt strigând: "Nenorocire Ierusalimului, nenorocire Ierusalimului!" şi în ziua a opta a strigat: "Nenorocire mie însumi!" O piatră aruncată de pe metereze i-a zdrobit capul.

— Noi suntem Ierusalimul, nu-i aşa, noi, girondinii, spuse Jacques, iar tu eşti omul cu profeţia?

— Ce vrei, Dumnezeu ne-a pedepsit pe toţi să fim legaţi la ochi.

— Dar pentru că tu singur vezi clar, pentru că tu singur îţi ştii drumul prin mijlocul mulţimii de smintiţi, de ce nu te depărtezi de aceşti doi oameni, de Marat, care îţi dezonorează politica şi de Robespierre care îţi subminează popularitatea, iar popularitatea distrusă, tu singur ai spus-o, îţi va ameninţa viaţa!

-— Ce vrei? spuse nepăsător Danton, uite primăvara care se întoarce! Eu nu sunt un lepros ca Marat, nu sunt ipocrit ca Robespierre, sunt un om din carne şi sânge, vreau să trăiesc cele câteva zile care îmi mai rămân de trăit.

—- Danton, bagă de seamă, în situaţia în care e Franţa, în situaţia în care e Republica, cu locul pe care l-ai cucerit în Convenţie, o asemenea nepăsare sau o asemenea descurajare sunt o adevărată crimă. Nu vezi că nava Franţei nu are nici un pilot, tocmai

pentru că a avut prea mulţi? Nu îngădui să-i fie luată cârma nici de un ipocrit, nici de un nebun. Ia treburile în mâna ta puternică, pune frâna plebei, dă impuls spiritului public, dă o linie diriguitoare Adunării, striveşte-i ca pe nişte reptile abjecte pe Marat în propriul lui venin şi pe Robespierre în propriul lui orgoliu, în momentul de faţă tu singur poţi să faci ce vrei la Convenţie, fii omul pe care îl aştept, ajută cu forţa ta partea slabă dar cinstită a Adunării. Vom uita trecutul şi te vom urma, ambiţia ta va fi salvarea patriei.

Danton îşi aţinti privirea în ochii lui Jacques, de parcă ar fi vrut să-i citească până în străfundul sufletului.

Apoi deodată îl întrebă:

— În numele cui îmi vorbeşti?

— În numele celor care îl dispreţuiesc pe Marat şi îl detestă pe Robespierre.

— Că îl dispreţuiesc pe Marat, o ştie toată lumea, pentru că am spus-o în gura mare la tribună, dar cine ţi-a spus că l-aş detesta pe Robespierre?

— Interesul tău politic şi, în lipsa interesului politic, instinctul tău de conservare. Robespierre a şi mârâit împotriva ta cuvinte cumplite şi dacă tu nu te grăbeşti, ţi-o va lua el înainte.

-— Eşti însărcinat cu vreun mandat pe lângă mine?

— Nu, dar sunt gata să-l primesc pe al tău.

— Şi mi-ai răspunde de girondinii tăi?

— Eu nu răspund decât de un lucru, de dorinţa de a te avea şef. Te cred singurul în stare să răstorni şi să întemeiez! Ceva.

— Tu crezi toate astea despre mine, pentru că mă cunoşti de mult, dar prietenii tăi... prietenii tăi nu au încredere în mine, eu m-aş pierde, m-aş compromite pentru ei şi, lipsit de popularitate, ei m-ar preda inamicilor mei. Nu! *Alea jacta est!* Să hotărască moartea!

— Danton!...

— Nu, între voi ceilalţi şi mine există o prăpastie de netrecut: sângele din septembrie pe care totuşi nu eu l-am făcut să curgă, într-o zi când vom avea timp de pierdut, am să-ţi povestesc cum a fost. Până atunci, ascultă, Mérey: eu ţin la tine de mult, în ultima vreme tu ai făcut pentru mine tot ceea ce un prieten, tot ceea ce un frate putea să facă. Ei bine, cât timp mai sunt încă puternic, cere-mi ceva.

Jacques îl privi lung.

— Ce vrei să-ţi cer! Eu sunt un savant, mult mai bogat decât este în mod obişnuit un savant. Am o avere destul de însemnată în Champagne şi pe lângă Argonne, iar dacă aş vrea să-mi exercit profesiunea aş câştiga grămezi de aur. Am fost numit deputat împotriva voinţei mele. Nu am acceptat decât din ură împotriva privilegiaţilor pe care vroiam să-i combat. Am votat pentru închisoarea pe viaţă în procesul lui Ludovic al XVI-lea, pentru că, medic fiind, nu puteam să votez pentru moarte, dar de atunci votul meu a precedat sau a urmat în mod constant voturilor celor mai înflăcărate pentru binele naţiunii. Ce vrei să faci pentru mine? Eu nu doresc nimic, iar după ce tânjesc eu tu nu-mi poţi da înapoi.

— Cine ştie? Gândeşte-te. Poate mâine furtunile tri bunei ne vor îndepărta unul de celălalt pentru totdeauna. Cere-mi ce vrei şi cine ştie, poate voi reuşi să te uimesc.

— Oh, e o poveste prea lungă, spuse Jacques Mérey.

— Ascultă, spuse Danton: am cumpărat şi mobilat o casă la ţară, pe colinele de la Sèvres. Să luăm o trăsură şi să mergem acolo să luăm prânzul împreună. Nu e neapărată nevoie să te întorci. Te aşteaptă cineva?

— Nu, dimpotrivă, cu cât mă voi întoarce mai târziu, cu atât îmi vor fi mai recunoscători cei care sunt la mine acasă.

— Ei bine, uite o trăsură. Să ne urcăm, vino şi ai să-mi spui povestea ta pe drum. Se urcară în trăsură.

— La Sèvres! Porunci Danton.

Trăsura o porni.

Pe drum Jacques Mérey îi povesti lui Danton întreaga şi lunga lui poveste şi spre marea lui mirare acest om de bronz îl ascultă fără să piardă un cuvânt, putându-i-se pe faţă citi emoţiile prin care trecea.

În sfârşit, Jacques Mérey ajunse la adevăratul motiv al mărturisirii lui. După ce îi relată fuga, sau mai bine zis răpirea Evei de către d-ra de Chazelay, după ce îi spuse cum la Mayence îi pierduse urma, neputând să meargă după ea în inima Germaniei, îi ceru ceea ce era mai greu de făcut, fiind în strânsă legătură cu acuzaţia de trădare permanent suspendată de Robespierre deasupra capului lui Danton:

— Tu, care ai atâtea relaţii în străinătate, ai putea să afli unde se găseşte ea acum?

— Danton îşi fixă privirea în ochii lui Jacques.

— Viaţa mea este acolo, continuă Mérey şi dacă nu pot nădăjdui că o voi găsi, cum nu cred în nimic altceva, de îndată ce Franţa nu va mai avea nevoie de mine, îmi voi zbura creierii.

Ajunseră la poarta unei case de ţară. Trăsura se opri, cei doi oameni coborâră fără un cuvânt şi urcară la primul etaj într-o sufragerie frumoasă.

În vatră ardea un foc mare şi masa era aranjată cu mai multe tacâmuri.

— Aştepţi lumea la prânz? întrebă Jacques.

— Nu, dar mă întorc rareori singur, servitorul meu ştie asta şi e totdeauna pregătit.

Apoi se apropie de fereastră şi în timp ce Jacques Mérey îşi încălzea picioarele, Danton îşi rezemă fruntea încinsă de geamul îngheţat şi rămase acolo nemişcat.

Mérey înţelese că trebuia să-l lase în gândurile lui.

După câteva minute Danton făcu o mişcare.

Apoi, întorcând capul peste umăr, spuse:

— Vino să vezi!

— Să văd ce? întrebă Jacques.

— Priveşte! spuse iar Danton.

Şi îl trase lângă cel mai apropiat ochi de geam de unde privea el.

Atunci Jacques văzu în partea cealaltă a unei mici grădini lungă de vreo douăzeci şi cinci-treizeci de paşi un cap mic blond, sprijinit în coate la fereastra deschisă a casei, pierdut într-o garnitură de blană ce-i cuprindea umerii.

Copila putea să aibe şaisprezece ani.

— Cum o găseşti? întrebă Danton.

— E o tânără fermecătoare, spuse Jacques Mérey.

— Seamănă cu Eva ta?

— Toate blondele seamănă între ele, spuse Jacques, dar nu pentru cel care iubeşte.

— Lasă-mă să deschid fereastra şi să vorbesc puţin cu ea.

— O cunoşti?

— Da.

— Şi vorbeşti cu ea?

— Fără îndoială. Trebuie s-o obişnuiesc mai întâi cu urâţenia mea.

— Şi pe urmă?

— O voi obişnui cu reputaţia mea.

— Şi după aceea?

— Am să fac din ea soţia mea.

— Soţia ta! Izbucni Jacques privindu-l uluit. Sunt abia opt zile de când a murit soţia ta!

— Da, e un lucru stabilit de pe când trăia acea minunată făptură pe care am pierdut-o, Louise Gely e numele fetei, este fina noastră şi ea a indicat-o să ţină locul de mamă copiilor ei.

Danton deschise fereastra.

Jacques Mérey se retrase.

Atunci cel căruia i se spunea omul sângeros începu cu faţa o idilă â la Gessner. Îi vorbi despre primăvară, despre dragoste, despre flori, despre viaţa tihnită şi despre fericirea conjugală. Era tânăr, tandru, îndrăgostit, poetic. Jacques, cu capul sprijinit în mână, privea

şi asculta uluit. Acum înţelegea fascinaţia care o exercită Danton asupra unei femei şi se gândea la aceea a şarpelui asupra păsării, în sfârşit, Danton îi spuse delicatei fete să fie atentă când vremea e friguroasă, să se păzească de aerul îngheţat care se ridica de pe Sena spre vârful colinelor. Auzi cum se închide fereastra Louisei şi cum Danton, radiind, o închidea pe a lui.

Retrăgându-se, din vârful degetelor, Louise îi trimisese un sărut.

— În adevăr, îi spuse Jacques când îl văzu închizând fereastra şi aşezându-se radios la masă, în adevăr mă uluieşti.

— De ce? întrebă Danton. În ochii săi de filozof şi de medic, eu sunt un om. Ce ţi-am spus azi dimineaţă?

Că probabil tu nu vei vedea florile lui 94 şi eu pe ale lui 95. Ei bine! Eu vreau să trăiesc până atunci.

— Va să zică, tu crezi că această fată te va iubi?

— Ştiu eu? Am făcut mari servicii familiei ei. Taică-său era portărel de serviciu la audieri, la parlament, i-am făcut rost de un post mai rentabil la ministerul
Marinei. Li s-a şi vorbit câte ceva despre căsătorie, tatăl este regalist, mama evlavioasă. Cum se potrivesc! Ieri le-am făcut o vizită: tatăl ei m-a învinuit de faptele din septembrie, mama ei mi-a spus că bărbatul care se va căsători cu fata ei va trebui să-şi împlinească datoriile religioase înainte de a o lua.

— Şi tu ai să faci asta?

— Voi face tot ce-mi vor cere, pentru îndeplinirea dorinţei mele. Eu sunt tribunul libertăţii, dar sunt sclavul naturii. E un complot în toate astea — complotul femeii sfinte, al soţiei mele care a murit şi care era regalistă, recăsătorindu-mă cu o frumoasă fată regalistă, ea crede de acolo, din fundul mormântului ei, că mă scoate din Revoluţie şi că face din mine un apărător al văduvei şi al orfanului de la Temple.

— Tu crezi uneori în asemenea utopii?

— Eu? Şi ridică din umeri. Eu nu mă gândesc la nimic. Copilul de la Temple, Egalite, Chartres, Monsieur — fratele regelui cum îl numesc — parcă nu e sortit morţii şi nu va muri şi el? Ceea ce vreau eu este să-mi dublez zilele cu nopţile, noaptea să mă îndârjesc în dragoste şi ziua în luptă, înseamnă să lupt, să mă consum, să mă omor eu însumi, dacă e posibil înainte de a o face ei! Nu m-au botezat ei Mirabeau din 93?

Şi tot vorbind, Danton înghiţea pe nerăsuflate fripturi în sânge şi bea zdravăn. Pentru a face faţă unei asemenea naturi trebuiau ospeţe de leu.

— Te întorci la Paris? îl întrebă Jacques după ce mâncase.

— Pe cuvântul meu, nu! Răspunse Danton. Sunt obosit, rămân aici toată ziua, poate mă refac privind, cine ştie? Poate stând de vorbă. Este prima oară că tânăra copilă îmi trimite o mângâiere, îi voi înapoia sărutul pe care mi l-a trimis.

— Atunci pot să mă folosesc de trăsura ta?

— Bineînţeles, dacă nu preferi să rămâi cu mine!

— Nu, trebuie să mă duc să redau libertatea celor doi porumbei pe care vocea prietenului meu Danton i-a speriat.

— Bine! Pun prinsoare că e vorba de Louvet şi de Lodoïska.

— Exact! spuse râzând Jacques.

— Dacă îi voi putea salva pe aceşti doi, spuse Danton, o voi face — prea se iubesc.

— Şi dacă nu-i vei putea salva? întrebă Jacques.

— Voi face în aşa fel să moară împreună.

Jacques îi întinse mâna, Danton i-o strânse cu afecţiune. Apoi, cum Jacques încerca să şi-o retragă, el i-o reţinu.

— Jacques, îi spuse, la Mayence ai pierdut urma Evei tale şi a domnişoarei de Chazelay?

— Da.

— Ei bine! Fii liniştit, voi da de urma lor. Dar să nu se afle niciodată nici prin cine, nici cum vei avea veşti despre ele.

Jacques scoase un strigăt şi se aruncă în braţele lui Danton cu ochii plini de lacrimi.

— Ei, lasă, făcu Danton, vezi că şi tu eşti om?!

Capitolul L Trădarea lui Dumouriez

Robespierre spusese în vestita şedinţă a Convenţiei:

— *Eu nu răspund de Dumouriez, dar am încredere în el*.

Dacă mai revenim la Dumouriez este pentru că soarta girondinilor era legată de soarta lui şi pentru că soarta eroului nostru Jacques Mérey era legată de cea a girondinilor.

Bineînţeles că am fi putut trece mai repede decât am făcut-o peste acele îngrozitoare evenimente. Dar care este omul de inimă, adevăratul patriot care, cu până în mână, aplecat asupra acelor doi ani, 92 şi 93, asupra acestor două abisuri, să nu fie prins de ameţeala de, a povesti?

Poate ar fi fost mai bine, în folosul cărţii noastre, să apropiem cele două părţi romantice şi să nu scriem între ele decât aceste cuvinte:

Jacques Mérey, numit deputat în Convenţia Naţională, a trecut de partea girondinilor şi, înfrânt ca şi ei, a fost proscris o dată cu ei.

Dar cu cât înaintăm în vârstă, cu cât mai adânc păşim pe terenul mişcător al artei şi al politicii, cu atât mai convinşi suntem că, în zile de luptă ca acelea în care suntem şi atâta timp cât marele principiu proclamat de părinţii noştri nu va fi religia lumii noi, fiecare dintre noi trebuie să aducă partea lui de contribuţie la reabilitarea acestor oameni, prea calomniaţi de idilele regaliste prin acea miere de beladonă şi omagiul otrăvitor, dulce buzelor, mortal însă inteligenţei şi inimii.

Să revenim deci la Dumouriez şi încă o dată să absolvim partidul Montagne, în persoana lui Danton şi partidul Gironde prin Guadet şi Gensonne, de orice complicitate cu Dumouriez, care nu putea să-şi justifice trădarea nici măcar cu nerecunoştinţa ţării.

Trădarea o avea în inimă, de cum părăsise Parisul în ianuarie, el se angajase faţă de coaliţie să-l salveze pe rege, dar capul regelui căzuse.

Ca să probeze că nu fusese complice la executarea regelui, nu rămăsese altceva decât să trădeze Franţa.

Şi într-adevăr, el nu se avea bine cu nici unul dintre partide.

Se pusese rău cu iacobinii care, pe bună dreptate, îl considerau regalist sau cel puţin din grupul prinţului de Orleans, rău cu regaliştii, pentru că salvase de două ori Franţa de invazie, — o dată la Valmy şi apoi la Jemmapes, rău cu Danton, care vroia unirea Ţărilor-de-Jos cu Franţa, în timp ce el ţinea la independenţa Belgiei, rău, în fine, cu girondinii care, în timp ce el negocia cu Anglia, declaraseră cu brutalitate război Angliei.

Numai armata era de partea lui.

Dar iată că trei zile după ce Robespierre, fără să răspundă de Dumouriez îşi afirmase încrederea în el, sosi din partea acestuia o scrisoare adresată girondinului Gensonne, preşedintele Convenţiei.

Putea fi socotită, într-un fel, ca pereche la manifestul lui La Fayette.

O separare totală de principii, o ameninţare la adresa Convenţiei, un plan politic opus complet politicii Convenţiei.

Chiar în momentul primirii scrisorii, Barriere vru să o aducă la cunoştinţă Convenţiei, să ceară arestarea precum şi acuzarea lui Dumouriez. Dar un om se opuse acestei propuneri.

Acesta, dublă forţă fizică şi morală, nu-şi făcea niciodată griji de răul care i se putea întâmpla dintr-o adeziune sau o propunere făcută de el. Până în ziua în care, pentru propria lui apărare şi ca să nu cadă împreună cu girondinii, fusese constrâns să se declare împotriva lor, el nu scosese niciodată vreun cuvânt care să nu-i treacă prin suflet.

El vorbea, apoi, din ceea ce spunea se întâmpla ce vroia Dumnezeu.

Şi de astă dată, fără să-i pese de dizgraţia care s-ar putea răsfrânge asupra lui prin opoziţia la recomandarea de a acuza şi a aresta pe Dumouriez, el izbucni:

— Ce faceţi? Vreţi să decretaţi arestarea acestui om, bine, dar voi ştiţi că el este idolul armatei? Nu i-aţi văzut la parăzi pe soldaţi sărutându-i ca nişte fanatici mâinile, hainele, cizmele? Aşteptaţi măcar să efectueze retragerea. Cine o va face şi cum o va face fără el?

Apoi, dintr-o singură frază, aruncă o rază de soare asupra acestei ciudate dualităţi pe care de atunci încolo, fiecare putea să o înţeleagă:

— *El şi-a pierdut capul ca om politic, dar nu ca general*.

Comitetul căzu de acord cu părerea lui Danton. Evident, se puse această întrebare:

— Ce trebuie făcut?

— Să trimitem acolo o comisie mixtă şi să-l determinăm să retracteze scrisoarea, propuse Danton.

— Dar cine se va expune să atace lupul în hăţişul lui?

Danton schimbă o privire cu colegul său Lacroix.

— Eu şi Lacroix, dacă vreţi, mergem pentru Montagne, — cu condiţia însă ca Gensonne şi Guadet să ne însoţească din partea Girondei.

Propunerea fu adusă la cunoştinţa, lui Gensonne şi a lui Guadet, dar aceştia pretinzând că sunt şi aşa destul de compromişi, refuzară.

Danton se oferi atunci să plece singur cu Lacroix, comitetul se angaja să păstreze scrisoarea până la întoarcerea lor.

Şi efectiv Dumouriez nu putea fi arestat în mijlocul armatei lui. Toţi acei oameni pe care îi dusese la victorie, toţi acei viteji care aveau încredere în inima lui de francez şi care nu ştiau că trădează, l-ar fi apărat.

Fără îndoială, voluntarii care părăseau Parisul, care auziseră strigându-se în gura mare despre trădarea lui Dumouriez, care avuseseră o clipă intenţia să vină chiar pe băncile Convenţiei şi să-i ucidă pe girondini ca fiind complicii lui Dumouriez, aceia s-ar fi dus bucuroşi până în infern să-l aresteze pe Dumouriez. Numai că soldaţii lui l-ar fi apărat şi războiul civil s-ar fi mutat astfel chiar în sânul armatei.

Trebuia ca soldaţii francezi să-l vadă în mijlocul austriecilor, fraternizând cu ei, pentru ca armele să le scape din mâini şi încrederea ce o aveau în el să dispară.

Dar înainte de a se face lumină în sufletul lui neîncrezător şi înainte de a se întâlni cu Danton, generalul Dumouriez, constrâns de duşmanul care dispunea de cinci-zeci de mii de oameni şi care ştia că francezii nu au decât treizeci şi cinci de mii, se văzu. Obligat să accepte lupta.

Fu o înfrângere. Ea se numi înfrângerea de la Nerwinde, după numele satului unde se dăduse lupta cea mai distrugătoare. Cucerit şi recucerit de trei ori — a treia oară de către, austrieci, — Nerwinde se transformă într-un morman de cadavre, de pe străzile lui trebuiră să fie ridicaţi o mie cinci sute de morţi.

Aşezarea terenului se asemăna mult cu cea de la Jemmapes.

Planul era acelaşi.

Miranda, un bătrân general spaniol, calomniat de Dumouriez, devenit francez din dragoste pentru libertate şi care avea să redevină spaniol pentru a-l ajuta pe Bolivar să întemeieze republicile Americii de Sud, comanda, în această luptă aripa stângă.

Era poziţia lui Dampierre la Jemmapes. Ducele de Chartres — ca şi la Jemmapes — comanda, centrul, generalul Valence, ginerele lui Sillery-Genlis, comanda aripa dreaptă.

Ca şi la Jemmapes, când lăsase să fie zdrobit Dampierre, până ce venise momentul potrivit ca să-l arunce în luptă pe ducele de Chartres, hotărând astfel succesul bătăliei, la

Nerwinde trebuia să lase să fie înfrânt Miranda, până când Valence, învingător în dreapta şi ducele de Chartres, învingător în centru, — să revină şi să-l scape.

Dar întâmplarea făcuse ca în armata inamică pe care Dumouriez o avea în faţă, să se afle şi un prinţ. Era prinţul Karl, fiul împăratului Leopold, care şi el se găsea la primele lupte şi a cărui popularitate avea nevoie de o victorie.

Superioritatea numerică îi asigură această victorie, Miranda, care în planul lui de bătaie trebuia să ocupe Leave şi Osmael, era spre ora prânzului, stăpân pe ele.

Dar atunci Cobourg, pentru a înlesni o victorie prinţului Karl, împinse împotriva lui Miranda coloane după coloane.

Cea mai mare parte a corpului francez comandat de generalul spaniol se compunea din voluntari, care văzând puhoiul fără sfârşit revărsându-se peste ei, se împrăştiară în dezordine, cărându-l pe general până la Tirlemont, cu toate eforturile supraomeneşti ale acestuia de a-i opri.

Spre amiază Dunouriez primise vestea victoriei lui Miranda, dar nimic în legătură cu înfrângerea lui. Bubuitul propriului lui tun îl împiedică să calculeze intensificarea sau descreşterea loviturilor de tun din partea cealaltă.

În sfârşit, spre seară, gonit din Nerwinde, nemaiavând decât o mie cinci sute de oameni în jurul lui, socotise că se va sprijini pe cei şapte sau opt mii de oameni ai lui Miranda.

Dar din cei şapte-opt mii de oameni ai lui Miranda nu mai rămăseseră decât câteva sute de fugari.

Dumouriez află de înfrângere de la locotenentul lui, în momentul în care, socotind ziua încheiată, tocmai descălecase. Se urcă din nou pe cal şi însoţit de cei doi aghiotanţi, domnişoarele de Fernig, urmat doar de câţiva oameni, o porneşte în galop, scapă ca prin minune de ulanii care cutreierau câmpia, soseşte la Tirlemont la miezul nopţii, îl găseşte acolo pe Miranda aproape singur, sfârşit de eforturile făcute.

Din Tirlemont dă ordin de retragere.

Dumouriez operează această retragere, începând de a doua zi şi însuşi Cobourg confirmă în buletinul său, justificând astfel cuvintele lui Danton, că dacă Dumouriez îşi pierduse capul ca om politic, nu şi-l pierduse ca general şi că această retragere fusese o capodoperă de strategie.

Dar nu e mai puţin adevărat că Dumouriez îşi pierduse prestigiul, generalul norocos era înfrânt.

Pornind de la Bruxelles, Danton şi Lacroix întâlniseră pe drum numai fugari. După spusele lor nu mai exista armată şi duşmanul putea merge până la Paris fără să fie împiedicat de nimeni.

Asemenea veşti îl făceau pe Danton să ridice din umeri.

Cei doi comisari sosiră la Louvain.

Li se anunţă că generalul alergase el însuşi la tun, când armata imperială atacase cele două sate, Op şi Neervoelpe.

Cei doi împuterniciţi luară nişte cai de poştă şi, mergând după zgomotul artileriei, ajunseră în mijlocul bătăliei, unde îl găsiră pe Dumouriez care făcea eforturi să respingă inamicul.

Zărindu-i, generalul făcu un gest de nerăbdare. Nimeriseră în locul cel mai periculos şi gloanţele şi ghiulelele cădeau ca grindina în jurul lor.

— Ce căutaţi aici? Le strigă Dumouriez.

— Am venit să-ţi cerem socoteală de purtarea dumitale, răspunseră Danton şi Lacroix.

— Bineînţeles! spuse Dumouriez. Purtarea mea, iat-o!

Şi scoţându-şi sabia o porni în fruntea unui regiment de husari, atacă în plin şi puse mâna pe două piese de artilerie care îl stânjeneau foarte mult.

Danton şi Lacroix rămaseră nepăsători.

Întorcându-se, Dumouriez dădu iar peste ei.

— Ce faceţi aici?

— Vă aşteptăm, răspunse Danton.

— Nu aici e locul dumneavoastră, răspunse generalul, dacă unul dintre dumneavoastră ar fi ucis sau rănit, nu inamicul ar fi acuzat, ci eu. Duceţi-vă şi aşteptaţi-mă la Louvain, astă seară voi fi acolo.

Era ceva sincer în vorbele lui Dumouriez, aşa că cei doi comisari se întoarseră la pas, fără grabă, de teamă să nu se creadă că fugeau.

Dumouriez veni punctual la întâlnire.

Se înţelege că de la primele cuvinte conversaţia luă un ton de răutate, deloc indicat pentru împăcarea generalului cu Montagne.

Cele două păreri erau atât de opuse una alteia, — cea a lui Danton, optând pentru păstrarea cu orice preţ a Belgiei şi acceptarea asignaţilor francezi, cea a lui Dumouriez, dimpotrivă, cerând ca Belgia să rămână liberă, — încât nu exista o cale de înţelegere.

Seara trecu în acuzări reciproce. Dumouriez refuză categoric să-şi retracteze scrisoarea, acceptă numai să scrie câteva cuvinte:

"*Generalul Dumouriez roagă Convenţia să nu hotărască încă nimic asupra scrisorii sale din 12 martie, înainte ca el să fi avut timp să trimită explicaţii.*"

Deputaţii plecaseră către miezul nopţii înarmaţi cu această scrisoare lipsită de importanţă.

A doua zi avu loc un nou atac al armatei imperiale, Blierbeck fu atacat şi cucerit de o coloană de grenadieri unguri.

Pierzând mai mult de jumătate din oameni, coloana de grenadieri unguri fu pe dată izgonită de către regimentul din Auvergne, comandant de colonelul Dămaş, care îi captură două tunuri.

Se dădură trei atacuri succesive, toate trei respinse. Austriecii, destul de păgubiţi, se retraseră cu câteva leghe.

Dar chiar în dimineaţa următoare plecării comisarilor, Dumouriez, care de aici înainte nu mai avea nici o temere că ar putea fi stânjenit în negocierile sale, trimise pe colonelul Montjoye la cartierul general al prinţului Cobourg.

Îl însărcinase să-l vadă pe colonelul Mack, şeful statului major al armatei imperiale.

Pretextul era, ca întotdeauna, o suspendare a luptei, schimbul de prizonieri şi îngroparea morţilor.

Mack lăsă să se înţeleagă că ar fi fericit să discute direct cu generalul francez.

A doua zi după această propunere, colonelul Montjoye se reîntorcea la cartierul general şi-l invita pe colonelul Mack din partea generalului Dumouriez să vină în aceeaşi zi la Louvain.

Vorbind despre colonelul Mack, Dumouriez spune în *Memoriile* sale: *Ofiţer de o rară valoare.*

La acea epocă, într-adevăr aceasta era reputaţia lui Mack.

Era un bărbat de patruzeci şi unu de ani, născut în Franconia, dintr-o familie săracă, intrase în serviciul Austriei într-un regiment de dragoni şi trecuse prin toate gradele înainte de a ajunge la cel de colonel.

Făcuse războiul de şapte ani sub comanda contelui de Lacy şi războiul din Turcia sub feldmareşalul Landon.

În 1792 fusese trimis prinţului Cobourg, care-l numise şef al statului major. Cum la acea epocă nu trecuse prin nici unul din dezastrele care-i ilustrează numele atât de trist după aceea, el avea reputaţia unuia dintre cei: mai distinşi ofiţeri ai armatei austriece.

Iată ce încheieri făţişe se stipulaseră cu această ocazie:

1) Va fi un armistiţiu tacit, după acest armistiţiu, francezii se vor retrage încet spre Bruxelles, în ordine şi fără să fie hărţuiţi.

2) Trupele imperiale nu vor mai efectua atacuri puternice, iar din partea lui, generalul nu va căuta să angajeze lupte.

3) Se vor revedea după evacuarea Bruxelului pentru a pune de acord acţiunile ulterioare.

Tot ce se mai discută în afara acestor trei puncte rămase complet necunoscut Franţei.

Înţelegerile fură respectate cu rigurozitate şi de o parte şi de cealaltă.

La 25, armata trecu prin Bruxelles în cea mai strictă ordine şi se retrase spre Hal.

Capitolul LI Ruptura lui Danton de Gironde

La 29 martie, pe la ora opt seara, Danton şi Lacroix se întorceau la Paris.

În loc să meargă direct acasă, în pasajul Comerţului, sau la casa lui de pe colina de la Sèvres, Danton, profitând de întuneric şi de pelerina mare m care era înfăşurat, se duse să bată la uşa lui Jacques Mérey.

La invitaţia "Poftiţi!", uşa se deschise şi Danton apăru în prag.

Jacques îl recunoscu şi în timp ce privirea neliniştită a lui Danton căuta să se asigure că sunt singuri, se duse direct spre el şi-i întinse mâna.

— De unde vii? îl întrebă.

— Direct de la Bruxelles, răspunse Danton.

Jacques îi oferi un scaun.

— Vin la tine, începu Danton, ca la un om pe care îl cred prietenul meu şi căruia vreau să-i dovedesc la rându-mi că-i sunt prieten. Nici în noaptea asta, nici mâine nu mă voi duce la şedinţă. Vreau ca înainte să pun piciorul acolo, să ştiu precis care mai sunt opiniile. Refuzând să vină cu mine la Dumouriez, Guadet şi Gensonne s-au pierdut pe ei şi o dată cu ei au pierdut şi pe girondini. Dacă ar fi venit cu mine şi i-ar fi vorbit lui Dumouriez cu aceeaşi fermitate cum i-am vorbit eu, aş fi fost obligat să depun mărturie şi mărturia mea i-ar fi apărat. Aici ce mai e?

— Enervarea a ajuns la limită, răspunse Jacques. Comitetul de supraveghere a lansat azi-noapte mandate de arestare împotriva lui Egalité, tată şi fiu şi a ordonat să fie sigilate toate documentele lui Roland.

— Vezi, spuse Danton încruntându-se, asta înseamnă declaraţie de război. Cineva dintre ai voştri va face mâine imprudenţa să mă atace: va trebui să răspund şi vă voi zdrobi pe toţi, pe tine, din nenorocire, ca şi pe ceilalţi.

Acum, ascultă. Avem în faţa noastră noaptea şi ziua de mâine. Eu mai am destulă influenţă ca să te trimit într-o misiune undeva în nord, în Midi, la armatele noastre din Pirinei de exemplu: acolo ai fi în siguranţă, tu nu ai aici un angajament cu girondinii.

Jacques nu-l lăsă să termine, îi puse mâna pe braţ.

— Ajunge, îi spuse, nu îţi dai seama că este aproape o insultă această dovadă de prietenie pe care mi-o dai.

Eu nu am nici un angajament cu girondinii, dar nevotând pentru moartea regelui aş fi fost respins de Montagne, m-am dus şi m-am aşezat în rândurile lor, nu mă cunoşteau şi m-au primit, ei nu sunt prietenii mei, sunt fraţii mei.

— Bine! spuse Danton. Atunci să-i previi pe aceia dintre ei pe care vrei să-i salvezi, ca să poată să aibe timp să-şi aranjeze dinainte fuga, atunci când va veni ziua. Eu nu am nici un amestec în sechestrarea hârtiilor lui Roland, dar, conform obiceiului, vor da vina pe mine.

Dacă nu mă ating, eu voi tăcea, am făcut, — slava Domnului, destul pentru a determina o alianţă între prietenii tăi şi mine, întotdeauna m-au respins cu dispreţ, ei bine, ce le propun acum nu mai e o alianţă, e o simplă neutralitate.

— Tu nu bănuieşti, răspunse Jacques, cât sufăr când te văd expus, de-o parte elocvenţei girondinilor, de alta injuriilor montagnarzilor, dar tu ştii că vine vremea când nimic nu mai poate să abată fluviul din drumul lui. Suntem târâţi spre prăpastie, de o forţă irezistibilă, nimic nu ne va mai putea salva. Mă pregăteam de cină, hai la masă.

Danton aruncă mantia şi se apropie de masa pregătită.

— De altfel, spuse Danton, ştii că nu ai nevoie să-ţi cauţi un refugiu, ai unul gata pregătit la mine, nu vor veni să te caute acolo şi chiar dacă ar face-o, cât trăiesc eu nu ţi se va clinti nici un fir de păr din cap.

— Da, spuse Jacques servindu-l cu aceeaşi linişte ca şi cum ar fi vorbit despre lucruri de care erau străini, da, dar capul tău va cădea, nu mai suntem în depărtatele zile ale Romei, când prăpastia se închidea peste Decius, vor fi aruncate în ea cele douăzeci şi două de capete ale noastre, eu cred că le-au şi numărat pentru călău şi prăpastia va rămâne deschisă pentru al tău şi pentru cele ale prietenilor tăi. Uneori, ca şi bătrânul Cazotte, am momente de revelaţie când citesc în viitor. Ei bine, prietene, ceea ce îmi spuneai acum câteva zile, vorbind despre acei care au văzut această primăvară şi care nu o vor vedea pe cealaltă, despre acei care o vor vedea pe cealaltă, care va fi pentru ei ultima, mi-a venit deseori în minte şi am văzut în visele mele multe morminte fără nume, în adâncul cărora recunoşteam totuşi pe cei care zăceau acolo. Printre acele morminte nu l-am văzut pe al meu: nu mă voi ascunde la tine acasă, pentru că — aşa cum ţi-am spus — venind acolo, poate te-aş pierde. Am un prieten, mai puţin drag decât tine, pe care nu l-am văzut decât o dată, dar a cărui locuinţă este mai sigură decât a ta.

— Nu îţi cer numele lui, spuse nepăsător Danton, tu eşti sigur de el şi asta îmi ajunge. Ai un vin bun de Bourgogne, este singurul vin care îmi place, păcătosul acela Bordeaux nu e pentru bărbaţi. Se vede bine că toţi girondinii tăi s-au hrănit ca el: vorbăreţi şi goi pe dinăuntru. Ştii de care din ei mă tem eu? Nu de vorbăreţi ca Vergniaud, ca Guadet, ci de acei care-ţi aruncă deodată în faţă, în termeni nepoliticoşi o injurie la care nu ştii ce să răspunzi. Noroc că sunt pregătit pentru orice.

Am fost atât de calomniat, încât nu m-aş mira dacă s-ar spune într-o zi că am dus în spate turnurile de la Notre-Dame.

— Ce faci în seara asta? întrebă Mérey. Rămâi cu mine aici? Vrei să pun să ţi se pregătească un aşternut?

— Nu, spuse Danton, am vrut să-ţi ştiu părerea şi să ţi-o comunic pe a mea, am vrut să te pregătesc pentru ce se va petrece dintr-un moment într-altul, cu alte cuvinte căderea partidului cu care te-ai aliat, cum tu nu eşti ambiţios, nu-ţi va părea rău de speranţele pierdute, eu am fost un ambiţios! Şi spunând acestea oftă.

— Dar îţi jur, continuă Danton, dacă nu m-aş fi vârât până în gât în această treabă, îţi jur, dacă nu aş crede că Franţa mai are nevoie de mâna mea, de inima mea şi de ochiul meu, aş lua-o pe Louise, copila pe care ai văzut-o acum câteva zile şi pe care o voi revedea astă-seară, aş lua-o pe Louise în braţe, aş îndesa buzunarele ei şi ale mele cu cele treizeci sau patruzeci de mii de asignaţi care mi-au rămas şi aş duce-o la capătul lumii, lăsându-i pe girondini şi pe montagnarzi să se nimicească după fantezia lor.

Se sculă apoi de la masă şi-şi luă mantia.

— Va să zică, spui că va fi poimâine? întrebă Jacques Mérey.

— Da, dacă prietenii tăi îmi caută ceartă, dacă mă lasă în pace, va fi peste opt zile, peste cincisprezece zile, poate la sfârşitul lunii, dar nu mai mult. Gândeşte-te, în orice caz, la ce ţi-am spus. Nu te lăsa arestat, ascunde-te şi dacă nu îl vei găsi pe prietenul pe care te bizui, gândeşte-te la Danton, el te va aştepta.

Îşi strânseră mâinile. Danton păstrase trăsura. Jacques se duse la fereastră şi-l urmări cu privirea, îl auzi dând ordin vizitiului să-l conducă pe Sèvres şi privind cum se depărta înspre malul apei, murmură:

— E fericit, o va revedea pe Eva lui.

Jacques Mérey spusese adevărul, niciodată nu fusese un mai mare tumult în Convenţie. Danton plecase pe 16, revenea în 29. În acest răstimp, cât de scurt fusese, ceva se clarificase de la sine într-o oarecare măsură: nimeni nu se mai îndoia de trădarea lui Dumouriez. Scrisoarea nu fusese citită, nu sosise nici o dovadă, întrevederile lui cu Mack încă nu se cunoşteau şi această puternică voce a bunului-simţ public, după ce o şoptise, o spunea cu toată tăria:

— Dumouriez trădează.

La 1 aprilie prietenii lui Roland care primeau sugestii mai mult de La soţia lui decât de la el, sosiră furioşi la Cameră. Aflaseră că hârtiile fostului ministru erau sechestrate.

Ceva ieşit din comun părea şi faptul că din Languedoc se trimisese atât pentru dreapta cât şi pentru stânga câte un deputat.

Languedoc trimisese la Cameră, repetăm, doi miniştri protestanţi, doi adevăraţi munteni, din Ceveni, tot atât de posomorâţi pe cât de aspri, tot atât de violenţi şi unul şi celălalt.

De dreapta îl aveau pe Lassource, un girondin.

De stingă, Jean Bon Saint-André, un montagnard.

În momentul când intrase Danton, Lassource se afla la tribună, arătând că Danton şi Lacroix, cu toate că sosiseră de două zile nu apăruseră încă la Cameră. Ce făceau? Pentru ce această absenţă de douăzeci şi patru de ore tocmai în asemenea momente?

Evident, dedesubt se ascundea un secret.

— Iată, spunea Lassource, iată norul care trebuie risipit.

Tocmai atunci intrase Danton. Dar, ajuns la banca lui, în loc să se aşeze, bănuind că era vorba despre el, rămase în picioare. Titanul vroia să fie în picioare când era combătut cu vehemenţă.

Lassource îl văzu cum stă în faţa lui, ca o ameninţare, dar departe de a retracta, el făcu un gest precis.

— Cer, spuse el, să numiţi o comisie pentru a descoperi şi lovi pe vinovat, este destulă vreme de când poporul vede tronul şi Capitoliul, acuma vrea să vadă stânca Tarpeiană[26] şi eşafodul.

Toţi cei de dreapta aplaudară. Montagne şi stânga păstrară tăcerea.

— Cer în plus, continuă Lassource, arestarea lui Egalite şi a lui Sillery. Cer în sfârşit, pentru a da dovadă naţiunii că noi nu vom capitula niciodată în faţa unui tiran, ca fiecare dintre noi să-şi ia angajamentul solemn că va ucide pe cel care ar încerca să se facă rege sau dictator.

De astă dată întreaga Adunare ridicându-se în picioare, Gironde şi Jacobini, Plaine şi Montagne, dreapta şi stingă, fiecare cu un gest de ameninţare, repetă jurământul cerut de Lassource.

În timpul discursului lui Lassource, toate privirile fuseseră aţintite pentru o clipă asupra lui Danton. Poate niciodată pe figura lui tulburată nu trecuse în atât de puţine momente toată gama expresiilor omeneşti. Se putu citi mai întâi mirarea unui orgoliu care, prevăzând acest atac, îl socotea totuşi imposibil, mânia care îl aţâţa încet să sară asupra acestui duşman care pe lângă el nu era decât o insectă, apoi dispreţul unui prestigiu cu care credea că poate înfrunta totul. Privindu-l, spiritul ţi se tulbura precum ochiul care priveşte în fundul unei prăpăstii, după ce Lassource termină, Danton se aplecă, spre Montagne şi murmură cu jumătate de voce:

— Ticăloşii! Ei sunt cei oare l-au apărat pe rege şi eu sunt cel pe care îl acuză de regalism!

[26] Stânca Tarpeiană — locul de unde, la Roma, în antichitate erau aruncaţi în prăpastie criminalii.

Deputatul Delmas îl auzi şi-i spuse:

— Să nu mergem mai departe. Explicaţia pe care o provoacă poate pierde Republica cer să se voteze tăcerea.

Toată Convenţia votă tăcerea, Danton simţi că luând aerul că-l ocrotesc, nu făceau decât să-l piardă.

Sări la tribună, răsturnând pe cei care vroiau să-i blocheze trecerea, apoi, odată ajuns la tribună discursurilor, de unde fusese atacat atât de năprasnic, spuse:

— Dar eu nu vreau să tac, vreau să vorbesc!

Întreaga Convenţie se supuse şi în ciuda votului pe care îl dăduse, îl ascultă.

Atunci, întorcându-se către Montagne şi arătând că se adresa doar montagnarzilor, spuse:

— Cetăţeni, trebuie să încep prin a vă saluta cu respect, voi, care sunteţi pe băncile rezervate montagnarzilor, aţi judecat mai bine decât mine, multă vreme am crezut că, oricare ar fi fost violenţa caracterului meu, trebuia să-mi temperez calităţile cu care m-a înzestrat natura, pentru a folosi, în împrejurările grele în care mă punea misiunea mea, moderaţia pe care mi se părea că o cer evenimentele. M-aţi acuzat de slăbiciune — aveaţi dreptate, o recunosc în faţa întregii Franţe. Noi suntem cei acuzaţi, noi suntem făcuţi să denunţăm impostura şi ticăloşia, iar oamenii pe care îi menajăm sunt cei care iau astăzi atitudinea neruşinată de denunţători.

Şi pentru ce o iau? Cine le dă această îndrăzneală? Eu însumi, trebuie să o mărturisesc. Da, eu, pentru că am fost prea înţelept şi prea circumspect, pentru că au avut talentul să răspândească vestea că mi-am creat un partid, că vroiam să fiu dictator, eu, pentru că nerăspunzând până acum adversarilor, vroiam să împiedic lupte aspre, sfâşieri în această Adunare. Pentru ce am părăsit astăzi acest mod de tăcere şi de moderaţie? Pentru că există o limită a prudenţei, pentru că, fiind atacat chiar de cei care ar trebui să fie fericiţi că am tăcut până acum, trebuie să mi se îngăduie să ies din limitele răbdării şi să atac. Noi vrem un rege! Ei! Numai cei care din laşitate au vrut să-l salveze pe tiran făcând apel la populaţie, pot fi pe drept bănuiţi că vor un rege. Numai aceia care au vrut în mod categoric să pedepsească Parisul pentru eroismul lui, ridicând departamentele împotriva: Parisului, numai aceia care au luat masa clandestin cu Dumouriez când acesta era la Paris, numai aceia sunt complicii conspiraţiei lui!

Şi la fiecare frază se auzeau bătăile din picioare la Montagne şi vocea lui Marat care, la fiecare din aceste, insinuări striga:

— Auzi, Vergniaud? Auzi Barbaroux? Auzi Brissot?

— Dar numiţi-i o dată pe cei care îi denunţaţi, îi strigară Gensonne şi Guadet.

— Da, continuă Danton şi voi numi mai întâi pe cei care au refuzat să vină cu mine să-l întâlnească pe Dumouriez, pentru că ar fi roşit în faţa complicelui lor, îl voi numi Guadet, îl voi numi Gensonne, pentru că ei vor să vorbesc.

— Ascultaţi! Repetă Marat cu vocea lui ascuţită şi ţipătoare, veţi auzi numele celor care vor să taie beregata patriei!

— Eu nu am nevoie să numesc, reluă Danton, ştiţi bine cu toţii. Cui mă adresez, voi termina printr-un cuvânt care va spune totul. Ei bine, continuă el, eu spun că nu mai este posibil un armistiţiu între Montagne, patrioţii care au votat moartea tiranului şi laşii care, vrând să-l salveze, ne-au calomniat în toată Franţa.

Era exact ce aştepta Montagne cu atâta nerăbdare şi de atâta vreme.

Toţi se ridicară în picioare ca un singur om şi scoaseră o lungă exclamaţie de bucurie, punerea sub acuzare a girondinilor, a acestor veşnic reprobatori ai vărsării de sânge, fusese pornită de chiar cel ce atâta vreme încercase împăcarea Girondei cu Montagne.

— N-am terminat! strigă Danton întinzând braţele, să fiu lăsat să vorbesc până la capăt.

Liniştea se restabili de îndată, chiar în băncile Girondei, linişte fremătândă şi plină de mânie, dar credincioşi până la capăt supunerii faţă de lege, fără să-l întrerupă, îl lăsau să vorbească pe tribunul care îi acuză prin chiar faptul că i se dăduse cuvântul.

Atunci Danton păru că dă înapoi:

— E destulă vreme de când trăiesc din calomnie, continuă, calomnia s-a întins fără ceremonie pe socoteala mea şi întotdeauna s-a dezminţit singură prin înseşi contradicţiile ei, am răsculat poporul la începutul Revoluţiei şi am fost calomniat de aristocraţi, am înfăptuit
10 august şi am fost calomniat de moderaţi, am împins Franţa la frontiere şi pe Dumouriez la victorie, iar eu am fost calomniat de falşii patrioţi. Astăzi predicile ticăloase ale lui Roland, un bătrân neîncrezător, sunt textele noilor învinuiri, eu o prevăzusem şi pe asta. Pe mine mă acuză de sechestrul actelor lui, nu-i aşa? Eu mă aflam la optzeci de leghe de aici când ele au fost sechestrate. Acesta este excesul delirului său şi acest bătrân şi-a pierdut capul într-atâta, încât nu vede decât moartea şi îşi închipuie că toţi cetăţenii sunt gata să-l lovească, el visează împreună cu toţi prietenii lui nimicirea Parisului. Ei bine! Când Parisul va pieri, înseamnă că nu va mai exista Republica! În ce mă priveşte, voi dovedi că voi rezista la toate loviturile şi vă rog, cetăţeni, să acceptaţi această prevestire.

— Cromwell! strigă o voce pornită de la dreapta.

Atunci Danton se îndreptă cât era de înalt.

— Care este nelegiuitul, spuse el, care îndrăzneşte să-mi spună Cromwell? Cer ca acest josnic calomniator să fie arestat, judecat şi pedepsit. Eu Cromwell! Dar Cromwell a fost aliatul regilor. Oricine se atinge ca mine de capul unui rege, devine pentru totdeauna oroarea tuturor regilor!

Apoi, întorcându-se din nou spre Montagne:

— Uniţi-vă, voi, care aţi pronunţat sentinţa tiranului, uniţi-vă împotriva laşilor care au vrut să-l cruţe, strângeţi rândurile, chemaţi poporul să zdrobească duşmanii noştri comuni dinăuntru, reduceţi-i la tăcere prin vigoarea şi calmul caracterului vostru pe toţi nelegiuiţii, toţi moderaţii, toţi cei care ne-au calomniat în departamente, fără împăcare, fără amânare, fără tranzacţii cu ei de aici înainte!

Din partea montagnarzilor îi răspunse un urlet.

— În situaţia în care mă aflu eu acum, trebuie să vedeţi nevoia imperioasă de a fi hotărâţi şi de a declara război duşmanilor voştri, oricare ar fi ei. Trebuie făcută o falangă de neîmblânzit. Eu merg cu Republica. Să mergem împreună! Lassource a cerut o comisie care să-i descopere pe vinovaţi şi să arate poporului stânca Tarpeiană şi eşafodul, eu cer această comisiune, dar, după ce va examina purtarea noastră, cer să examineze şi pe cea a oamenilor care ne-au calomniat, care au conspirat împotriva indivizibilităţii Republicii şi care au căutat să-l salveze pe tiran.

Danton coborî în braţele montagnarzilor. Ura dintre girondini şi iacobini era la paroxism. Girondinii rezistaseră atât de multă vreme numai pentru că Danton îi cruţase, însă discursul lui spărsese digul dintre cele două partide, acum mânia şi sângele trebuiau să curgă.

În tumultul tulburării stârnite în dreapta de discursul lui Danton, Convenţia decretă pe loc următoarele:

Vor fi numiţi patru comisari pentru a-l soma pe Dumouriez să se înfăţişeze la bară. Dacă Dumouriez refuză, ei au ordin să-l aresteze.

Aceşti comisari sunt: vechiul constituant Camus, doi deputaţi ai dreptei — Brancal şi Quinette şi un montagnard — Lamarque.

Generalul Beurnonville, pe care Dumouriez îl apreciază şi îl iubeşte ca pe discipolul lui, urma să-l însoţească, pentru a se folosi toate căile de înţelegere, înainte de a rupe relaţiile cu acest general pe care victoriile îl făcuseră popular şi care, în ciuda înfrângerilor suferite, rămăsese totuşi necesar.

Capitolul LII Arestarea comisarilor Convenţiei

Dumouriez, al cărui proiect era să surprindă oraşul Valenciennes, îşi transportase cartierul general în orăşelul Saint-Amand, unde cantonase cavaleria lui de încredere.

Generalul Neuilly care comanda la Valenciennes, crezând fără vreun temei că va putea rămâne stăpân pe această garnizoană, îi scrise lui Dumouriez că putea să se bizuie în toate privinţele pe concursul lui şi al oraşului.

Dumouriez se îndoia totuşi, în fiece clipă era obligat să cureţe armata, prin arestarea câte unui jacobin.

La l aprilie arestase un căpitan din batalionul Seine-et-Oise pe nume Lecointre, fiul deputatului de Versailles cu acelaşi nume, unul din cei mai înflăcăraţi montagnarzi, care vorbea cu patimă împotriva constituţionalilor.

În aceeaşi zi avusese loc încă o arestare, un locotenent-colonel, ofiţer de stat major al armatei, pe nume Pile, care vorbea cu tot atâta patimă împotriva genera lului comandant.

În ajun generalul Leveneur, care îl urmase cândva pe La Fayette în fuga lui şi pe care Dumouriez îl luase pe lângă el, venise să-i ceară permisiunea să se retragă din armată, pe motive de sănătate.

Generalul îi aprobase pe loc.

Aceeaşi permisiune îi fusese acordată generalului Stetenhofen.

În fine, Dumouriez aflase că Dampierre, generalul Chamel, generalii Rosiere şi Kermowant îşi dăduseră cuvântul comisarilor că vor rămâne credincioşi Convenţiei.

Gândindu-ne la proiectul lui, toate aceste veşti îl duceau la disperare.

Acest proiect pe care toţi cronicarii l-au neglijat şi care avea desigur importanţa lui, era următorul:

Dumouriez s-ar fi răzvrătit mai de mult şi ar fi pornit împotriva Parisului, presupunând că soldaţii l-ar fi urmat, — lucru de care începuse să se îndoiască — dacă nu l-ar fi oprit teama că acest marş să nu fie fatal restului familiei regale închisă la Temple.

Iată ce se stabilise la Tournai între el şi generalii Valence, Chartres şi Thouvenot.

Colonelul Montjoye şi colonelul Normann urmau să fie trimişi în Franţa, sub pretext că trebuie să împiedice fuga dezertorilor din armată, ei vor avea asupra lor scrisori oficiale adresate ministrului de Război Beurnonville. Scrisori care ar renunţa şederea lor pe timp de două-trei zile la Paris, în ajunul plecării, ei trebuiau să trimită cei trei sute de oameni ai lor la Bondy, apoi în noaptea următoare să sosească prin bulevardul Temple, să străpungă garda, să intre în închisoarea Temple, să-i răpească pe cei patru prizonieri, să-i suie pe caii gata pregătiţi, apoi din pădure unde îi aştepta o trăsură, urmau să pornească în goană mare până la Pont-Sainte-Maxence, — unde un alt corp de cavalerie i-ar lua în primire şi i-ar conduce la Valenciennes şi la Lille.

Dar pentru asta trebuia să fie sigur dacă cele două oraşe erau de partea lui sau de partea Revoluţiei.

Tocmai de aceea Dumouriez se gândi să pună mâna pe cât mai mulţi ostatici, care să fie o garanţie pentru viaţa prizonierilor.

Şi în aşteptarea unor ostatici mai importanţi, începu prin a-i preda generalului Clerfayt pe Lecointre şi Pile, cei doi ofiţeri pe care tocmai îi arestase.

În dimineaţa zilei de 2 aprilie, Dumouriez primi înştiinţare printr-un căpitan de vânători, pe care îl postase la Pont-â-Marck, că ministrul de Război trecuse spre Lille, spunând că, se ducea la prietenul său, la generalul Dumouriez.

Dumouriez se miră foarte tare de această ştire, cum de nu fusese prevenit?

În situaţia politică în care se afla, vestea nu putea decât să-l îngrijoreze.

Spre ora patru după amiază, doi curieri cu caii în spume îl anunţară pe general că nu îi precedau decât cu câteva momente pe comisarii Convenţiei Naţionale şi pe ministrul de Război. Curierii nu bănuiau câtuşi de puţin că cei patru comisari ai Convenţiei împreună cu generalul Beurnonville veneau aici să-l aresteze pe generalul Dumouriez.

Într-adevăr, comisari şi generalul sosiră chiar în momentul în care îşi terminau raportul.

Beurnonville intră primul, Camus, Lamarque, Bancal şi Quinette îl urmau.

Ministrul îl îmbrăţişă mai întâi pe generalul Dumouriez, sub comanda căruia servise şi la care ţinea foarte mult, apoi arătându-i pe comisari, îi spuse:

— Dragul meu general, aceşti domni vin să vă notifice un decret al Convenţiei Naţionale.

Aflând de sosirea ministrului de Război şi a comisarilor Convenţiei, tot statul major al lui Dumouriez îl înconjurase. Erau acolo generalul Valence, Thévenot, care tocmai fusese ridicat în grad, ducele de Chartres şi domnişoarele Ferning, în uniforma lor de husari.

Camus luă primul cuvântul şi cu voce hotărâtă îi rugă să treacă într-o cameră alături, ca să asculte notificarea decretului.

— Oh, făcu Dumouriez. Cunosc dinainte decretul vostru. Aţi venit să mă învinuiţi că am fost prea cinstit în Belgia, că am insistat să se înapoieze bisericilor argintăria, că nu am vrut să otrăvesc un popor sărac cu asignaţii voştri. Vă mărturisesc că mă miră să vă văd, pe dumneavoastră Camus, care sunteţi un om cucernic, un om care manifestă atâta pioşenie, care staţi ore întregi, în faţa unui crucifix atârnat în perete, că veniţi aici să susţineţi furturile vaselor sacre şi ale obiectelor de cult aparţinând unui popor prieten. Duceţi-vă să vedeţi la Sainte-Gudule ostiile călcate în picioare, împrăştiate pe caldarâmul bisericii, tabernacole şi confesionale distruse, tablouri sfâşiate, găsiţi un mijloc să justificaţi aceste profanări şi vedeţi dacă există o altă soluţie decât să luaţi hotărârea de a restitui argintăria şi de a pedepsi în mod exemplar pe toţi mizerabilii care au executat ordinele voastre. Dacă Convenţia aplaudă astfel de crime şi dacă nu le pedepseşte, cu atât mai rău pentru ea şi pentru nefericita mea patrie. Aflaţi că dacă e nevoie să fie comisă o crimă pentru a o salva, eu nu aş comite-o. Crimele atroce care s-au îngăduit în numele Franţei se întorc împotriva Franţei şi eu o servesc încercând să le şterg.

— Generale, îl întrerupse Camus, nu nouă ne apar ţine dreptul de a asculta justificările dumneavoastră şi nici să răspundem pretinselor dumneavoastră plângeri, noi suntem aici să vă notificăm un decret al Convenţiei.

— Convenţia dumneavoastră, spuse Dumouriez, vreţi să vă spun eu ce este Convenţia asta? Este o adunare de două sute de scelerati plus cinci sute de imbecili. Am să pornesc împotriva ei, împotriva Convenţiei voastre, sunt destul de puternic să lupt în oricare parte în care aş fi atacat. Franţei îi trebuie un rege, puţin îmi pasă dacă îl cheamă Ludovic sau Jacobus!

— Sau chiar Phillippus, nu-i aşa? întrebă Bancal.

Dumouriez tresări. Fusese lovit direct.

— Pentru a treia oară, spuse Camus, vreţi să treceţi în camera de alături ca să ascultaţi notificarea decretului Convenţiei?

— Faptele mele au fost totdeauna publice, spuse generalul şi aşa vor fi până la sfârşit. Un decret dat de şapte sute de persoane nu poate fi un mister. Camarazii mei de arme trebuie să fie martori la tot ce se va întâmpla la întrevederea noastră.

Atunci Beurnonville înaintă şi-i spuse:

— Nu este un ordin pe care ţi-l dăm, este o rugăminte pe care ţi-o fac eu. Acceptăm să te însoţească unul dintre aceşti domni.

— Fie! spuse Dumouriez. Vino, Valence.

— Uşa va rămâne deschisă, spuse Thévenot.

— Fie, uşa va rămâne deschisă, răspunse Camus.

Camus îi prezentă atunci generalului decretul care îi ordonă să vină numaidecât la Paris. Dumouriez i-l înapoie ridicând din umeri.

— Acest decret este absurd, spuse el, pot eu să părăsesc armata în starea în care se găseşte, dezorganizată şi nemulţumită? Dacă v-aş urma, în opt zile n-aţi mai avea nici un singur soldat sub drapel. După ce voi termina reorganizarea, sau când inamicul nu va mai fi la un sfert de leghe de mine, mă voi duce la Paris eu singur, fără escortă. Citesc de altfel în decret că, în caz de nesupunere, dumneavoastră trebuie să mă suspendaţi din funcţiile mele şi să numiţi un alt general. Eu nu refuz efectiv ascultarea, cer numai o amânare, asta e tot. Acum, hotărâţi ce aveţi de făcut, suspendaţi-mă dacă vreţi, timp de trei luni mi-am oferit de zece ori demisia o ofer din nou.

— Noi suntem competenţi să vă suspendăm, spuse Camus, dar nu să vă primim demisia.

— Şi dacă vă daţi demisia, generale, întrebă Beurnonville, ce aveţi de gând să faceţi?

— Redevenind liber, voi face ce-mi va conveni, răspunse Dumouriez, dar vă declar, scumpul meu prieten, că nu voi reveni la Paris ca să mă văd înjosit de iacobini şi condamnat de tribunalul, revoluţionar.

— Deci nu recunoaşteţi acest tribunal? întrebă Camus.

— Ba da, spuse, generalul, îl recunosc ca un tribunal al sângelui şi al crimei şi atâta vreme cât voi avea o spadă la şold, vă declar că nu mă voi supune. Adaug chiar că îl privesc ca pe o ruşine a unei naţiuni libere şi că dacă aş avea putere l-aş desfiinţa.

— Cetăţene general, spuse Quinette, nu e vorba de nici o hotărâre funestă împotriva dumneavoastră. Franţa vă datorează mult şi prezenţa dumneavoastră va face să pălească toate calomniile, călătoria dumneavoastră va fi scurtă şi, dacă o cereţi, comisarii şi ministrul vor rămâne aici în mijlocul soldaţilor pe tot timpul absenţei dumneavoastră.

— Şi, spuse Dumouriez, dacă husarii şi dragonii zişi ai Republicii, care au fost răspândiţi pe drumul care trebuie să-l urmez, mă vor asasina, fie la Gournay, fie la Roye, fie la Senlis, unde precis mă aşteaptă, nu va fi din vina generalului Beurnonville, nici din a voastră, a celorlalţi, domnilor comisari, dar eu tot asasinat aş fi.

— Cetăţene general, spuse Quinette, mă angajez să vă însoţesc pe tot traseul, mă angajez să vă acopăr cu trupul meu dacă se prezintă vreun pericol, mă oblig chiar să vă readuc aici teafăr şi nevătămat.

— Cetăţene general, spuse Bencal, aduceţi-vă aminte de exemplul acelor generali ai Romei sau ai Greciei care, la prima chemare a areopagului sau a consulilor, veneau să dea socoteală de purtarea lor.

— Domnule Bensal, reluă Dumouriez, ne înşelăm totdeauna asupra citatelor şi denaturăm istoria romanilor, motivând crimele noastre prin exemplul acelor virtuţi.

Romanii nu l-au omorât pe Tarquinus[27], cum l-aţi omorât dumneavoastră pe Ludovic al XVI-lea. Romanii aveau o republică bine condusă şi legi bune, ei nu aveau nici club al iacobinilor, nici tribunal revoluţionar. Noi suntem într-o epocă de anarhie. Nişte tigri vor capul meu şi nu li-l voi da. Vă pot face această mărturisire fără să mă tem că voi fi acuzat de slăbiciune, fiindcă citaţi exemple de la romani, lăsaţi-mă să vă spun că eu am jucat destul de des rolul lui Decius[28].

Bancal luă din nou cuvântul — el era girondin.

— Nu aveţi de-a face nici cu iacobinii, nici cu tribunalul revoluţionar, spuse el. Nu sunteţi chemat acolo decât pentru a apărea la bara Convenţiei, pentru ca apoi să vă întoarceţi la armata dumneavoastră.

Generalul dădu din cap.

— Am petrecut luna ianuarie la Paris, spuse el şi desigur, după înfrângeri, Parisul nu s-a mai liniştit. Eu ştiu de prin foile dumneavoastră că întreaga Convenţie este dominată de Marat, de iacobini şi de tribune. Convenţia nu m-ar putea salva de furia lor şi, dacă aş

[27] Tarquinis, Superbul. — Al şaptelea şi ultimul rege al Romei (534—509 î.e.n.). A guvernat cu violenţă şi arbitrarul şi a fost răsturnat de Brutus şi Tarquinus Collatinus.

[28] Decius, împărat roman — 249—251 î.e.n. violent persecutor al creştinismului.

putea să-mi calc pe mândrie şi să apar în faţa unor asemenea judecători, singură înfăţişarea mea mi-ar atrage moartea.

— Destul, spuse Camus, ne pierdem timpul cu vorbe inutile. Nu vreţi să daţi ascultare decretului Convenţiei?

— Nu, răspunse Dumouriez.

— Ei bine, spuse Camus, vă suspend şi vă arestez.

În timpul discuţiei toţi intimii lui Dumouriez intra seră unul câte unul în sală.

— Cine sunt toţi aceşti oameni? întrebă neînfricatul bătrânel, uitându-se îndeosebi la domnişoarele Fernig, cărora era lesne să le recunoşti sexul, cu toată deghizarea lor. Hai, daţi-mi toţi portofelele.

— Ah! Dar asta e prea mult! spuse Dumouriez în franţuzeşte. Apoi în nemţeşte adăugă cu voce tare:

— Arestaţi-i pe aceşti patru oameni!

Husarii nemţi care fuseseră aduşi în altă cameră se repeziră şi îi arestară pe cei patru comisari aflaţi în cameră cu Dumouriez.

— Ei bine! Când vă afirmam, spuse Camus, că avem de-a face cu un trădător!... Chiar prizonier fiind, te declar trădător de patrie, nu mai eşti general, ordon să nu ţi se mai dea ascultare!

Atunci Beurnonville se duse singur şi-şi luă locul printre comisari.

— Şi eu, spuse la rândul lui, îţi ordon să mă arestezi împreună cu tovarăşii mei, pentru ca să nu se creadă că m-am învoit cu tine şi că, la fel ca tine, am trădat Naţiunea!

— Bine, spuse Dumouriez. Arestaţi-l împreună cu ceilalţi, aveţi însă grijă, purtaţi-vă respectuos cu el şi lăsaţi-i armele.

Cei patru comisari şi ministrul fură conduşi în camera alăturată. Acolo li se dădu ceva de mâncare, în timp ce se înhămau caii la trăsura ce urma să-i transporte la Tournai.

Dumouriez recomandă încă o dată cele mai mari menajamente pentru generalul Beurnonville, apoi scrise generalului Clerfayt o scrisoare făcându-i cunoscut că îi trimetea nişte ostateci care să răspundă de excesele la care s-ar putea deda cei de la Paris.

După o oră trăsura pleca escortată de husarii lui Berchiny, aceiaşi husari care la 13 iulie 1789 atacaseră în grădina Tuileriilor.

În acelaşi timp când cei patru comisari ai Convenţiei plecau sub escortă spre Tournai, Dumouriez îl trimetea pe colonelul Montjoy e să-l prevină pe Mack de cele întâmplate şi, totodată să-l roage să grăbească o întrevedere între el, prinţul de Cobourg şi prinţul Charles.

A doua zi trecu fără ca întâmplarea din ziua de 2 să fi stârnit vâlva, cu toate că armata auzise ce se întâmplase. Totuşi, în după amiaza zilei de 3, cuvântul trădător începu să circule.

Dumouriez vroia să fie sigur de Condé, ca să libereze garnizoana, să grupeze în acest oraş toţi soldaţii sau generalii care ar vroi să se alăture şi Condé, cu armată mixtă — austrieci şi francezi — să pornească asupra Parisului.

Generalul Mack îi răspunse lui Dumouriez că în dimineaţa zilei de 4 prinţul de Cobourg, arhiducele Charles şi el se vor afla între Boussu şi Condé, unde vor putea conveni asupra mişcării celor două armate.

În dimineaţa zilei de 4, generalul Dumouriez porni din Saint-Amand împreună cu ducele de Chartres, colonelul Thévenot, Montjoye şi câţiva aghiotanţi.

Ca însoţitori nu aveau decât opt aghiotanţi, husari şi câţiva servitori, formând un grup cam de treizeci de cai.

O escortă de cincizeci de husari, pe care o comandase, se lăsa aşteptată, Dumouriez, văzând că trecuse ora întâlnirii cu prinţul de Cobourg, lăsă unul din aghiotanţi Să meargă în fruntea escortei pentru a le arăta drumul.

Ajuns la o jumătate de leghe de Condé între Fresnes şi Doumet, sosi în galop un plutonier din partea generalului Neuilly, care îi aducea la cunoştinţă că garnizoana era în mare fierbere şi că ar fi o imprudenţă pentru ei să intre în oraş.

Îl trimise înapoi, ordonându-i să-i spună generalului Neuilly să trimită în întâmpinarea lui regimentul 18 de cavalerie în care avea încredere.

Va aştepta acest regiment la Doumet.

Tot atunci pe şosea îl ajunse din urmă o coloană de trei batalioane de voluntari îndreptându-se cu bagaje şi artilerie spre Coridre. Contrariat de acest marş pe care nu-l ordonase, chemă câţiva dintre ofiţeri şi-i întrebă încotro se duceau.

Îi răspunseră că se duceau la Valenciennes.

— Ce tot spuneţi? se miră generalul. Sunteţi cu spatele la Valenciennes.

Le ordonă să facă un popas, se depărtă vreo sută de paşi de şosea, vrând să intre într-o casă şi de aici să dea ordine scrise către cele trei batalioane — să se reîntoarcă în tabăra de la Bruil de unde plecaseră.

Tocmai descălecase, când văzu capul coloanei că se întorcea din drum şi se îndrepta spre el.

Încălecă numaidecât şi se îndepărtă în trap uşor până când ajunse la un canal care mărginea un teren mlăştinos.

Strigăte, insulte, cuvântul "Opreşte! Opreşte" şi pasul din ce în ce mai iute al voluntarilor, care semăna cu o urmărire, îl forţară să treacă de partea cealaltă a canalului. Dar cum calul se încăpăţâna să nu sară, descălecă şi trecu pe jos.

Dar acum strigătelor "Opreşte! Opreşte!" le urmară focuri de armă.

Nu mai avea cum să facă faţă unui asemenea pericol, trebuia să fugă. Dar Dumouriez nu putea fugi pe jos.

Nepotul lui, baronul de Schomberg, care sosise cu o zi înainte şi care se expusese atâtor pericole ca să poată ajunge până la el, sărise de pe calul lui, stăruind pe lângă Dumouriez să-l ia. Dumouriez refuză cu îndârjire, sări totuşi pe calul unui servitor al ducelui de Chartres, care fiind mai sprinten se putea salva şi fără cal. În acest timp focurile de armă continuau. Fuseseră ucişi doi husari şi doi servitori ai generalului, dintre care unul îi ducea redingota. Lui Thouvenot îi omorâseră doi cai sub el şi se putu salva în spatele aceluiaşi Baptiste Renard care regrupase la Jemmapes batalionul în derută şi pentru care faptă Convenţia îl făcuse căpitan.

Generalul însuşi povesteşte în Memoriile sale că mai mult de zece mii de focuri s-au tras asupra lui. Secretarul său, Quentin, fusese prins iar calul generalului, rămas de cealaltă parte a canalului, fusese dus în triumf la Valenciennes.

Dumouriez nu mai putea să ajungă la tabăra lui, voluntarii îi tăiaseră calea şi păreau hotărâţi să nu-l cruţe. El o luă de-a lungul Escaut-ului şi, urmărit mereu îndeaproape, ajunse la un bac în faţa satului Mihers. Trecu dincolo cu vasul, el fiind al şaselea. Acum se afla pe pământul imperiului austriac, trădător şi emigrat.

Împreună cu el mai erau generalul Valence, ducele de Chartres, Thévenot, Schomberg şi Montjoye.

Şi totuşi, cu cât patria însemna un lucru sfânt pentru el, cu atât îi era greu de suportat numele de trădător, — hotărât să piară dacă trebuia, Dumouriez îl anunţă pe Mack că se va întoarce a doua zi în tabăra franceză ca să se convingă personal dacă mai putea aştepta ceva de la armată.

De data aceasta ceru să se expună singur. Mack nu vru să-l lase să plece fără o escortă de doisprezece dragoni austrieci.

Asta înseamnă pieirea lui. Acele mantii albe, atât de nesuferite soldaţilor francezi, demascau ele singure pe trădători.

Poate fără ele ar fi reuşit?

În armată se răspândise zvonul că Dumouriez fusese victima unui asasinat, îl credeau mort.

Când îl văzură, bucuroşi că trăieşte, soldaţii începură să strige: "Trăiască Dumouriez!"

Numai voluntarii rămâneau ameninţători şi încruntaţi.

— Prieteni, le spuse Dumouriez, trecând în faţa frontului, am făcut pacea, ne ducem la Paris, să oprim sângele care curge.

Când e pace, soldaţii cer război, dar nu mult după aceea, obosiţi, când războiul e fără noroc, vor pacea. Vestea pe care le-o dădea Dumouriez, că pacea era încheiată, produse asupra lor o adâncă impresie.

Vorbise în faţa regimentului coroanei şi tocmai îmbrăţişa un ofiţer care se distinsese în bătălia de la Norwinde.

Din rânduri ieşi atunci un tânăr, un furier pe nume Fichet, veni şi se aşeză la capul calului lui Dumouriez şi arătând cu degetul către austriecii care-l însoţeau, îi spuse:

— Ce e cu oamenii aceia? Şi ce e cu laurii de pe chipiele lor? Au venit aici ca să ne insulte?

— Aceşti domni, răspunse Dumouriez, au devenit prietenii noştri, ei vor forma ariergarda noastră.

— Ariergarda noastră reluă tânărul furier. Vor intra în Franţa! Vor călca pământul Franţei! Suntem de ajuns treizeci de milioane de francezi ca să facem ordine la noi acasă! Austrieci pe pământul Republicii înseamnă o ruşine, o trădare! Vreţi să le predaţi Lille şi Valenciennes! Ruşine şi trădare! Repetă el cu vocea tare.

Cuvintele *ruşine* şi *trădare* străbătură ca o dâră de praf de puşcă toată linia, Dumouriez era ţinta, încet, armele se ridicară. Un batalion întreg îl ochea.

Dumouriez simţi că era pierdut, înfipse pintenii şi se depărtă în galop. Austriecii îl urmară. Săpase între el şi Franţa o prăpastie pe care niciodată nu mai reuşi să o treacă.

Pentru el, în zadar venise Restauraţia. Văzând Burbonii urcând din nou pe tronul Franţei, Dumouriez se bizuise pe o pensie de 20.000 de franci ca general în retragere, iar la 14 martie 1823, neştiut, uitat de contemporanii lui, dezonorat de istoria poate prea severă, se stinsese la Turville-Park.

Petrecuse cincizeci de ani în intrigi, trei ani pe o scenă demnă de el şi treizeci de ani în exil.

De două ori salvase Franţa.

Capitolul LIII 2 Iunie

Din momentul în care trădarea lui Dumouriez a fost dovedită şi din moment ce culminase crima sa predându-i inamicului pe comisarii Convenţiei, girondinii au fost pierduţi şi cele două luni care s-au scurs între 2 aprilie şi 2 iunie nu au însemnat pentru ei decât o lungă agonie.

Jacques Mérey, pe care votul său cu ocazia morţii regelui îl aşezase — cu toate opiniile lui iacobine — în rândurile girondinilor, le urmase soarta acestora, cu toate că văzuse bine că mergeau spre pieire.

Şedinţa în care girondinii au fost daţi pe mâna călăilor fusese îngrozitoare, durase trei zile, de la 31 mai la 2 iunie, timp de trei zile Henriot, omul Comunei, încercuise Convenţia cu artileria sa, timp de trei zile Parisul răzvrătit strigase în jurul Tuileriilor: "Moarte girondinilor", timp de trei zile tribunele se făcuseră ecoul sângeroaselor vociferări chiar în sală.

Am fi dorit ca cititorii să asiste la aceste şedinţe violente în care membrii Convenţiei, simţindu-se oprimaţi şi refuzând să voteze sub presiune moartea a douăzeci şi doi. Dintre ei, au ieşit din sală în frunte cu preşedintele ca să-şi croiască drum, dar peste tot au fost împinşi înapoi, atât la Carroussel, cât şi la podul turnant. Am fi dorit să vi-i putem arăta pe acei oameni care n-au ştiut deloc să lupte, dar au ştiut atât de bine să moară, aşteptând

asasinarea sau întemniţarea pe loc şi nevăzându-i venind nici pe asasini nici pe jandarmi, căci totuşi se vrusese să se respecte incinta Camerei şi inviolabilitatea deputaţilor, se repeziseră pe străzile prinse de tumult, unde vânătoarea de oameni urma să înceapă, străbătuseră Normandia şi Bretagne şi se opriseră doar în ciulinii Bordeaux-ului, lângă cadavrul lui Pétion.

În mijlocul agitaţiei care domnea în sala Adunării, lui Jacques Mérey i se păru că Danton îi făcea semn să iasă afară.

Se ridică de pe bancă, Danton se ridică şi el. Făcu un pas spre uşă, Danton la fel.

Fără îndoială, Danton vroia să-i vorbească.

Jacques Mérey coborî fără să grăbească pasul, privind cu mândrie în jurul lui, ca să lase timp duşmanului să-l aresteze dacă ar fi intenţionat.

Ajunse astfel la uşă. Tumultul era atât de mare, încât nimeni nu-l observase.

Pe coridor îl întâlni pe Danton.

— Fugi, îi spuse, nu ai nici o clipă de pierdut.

Şi dându-i mâna, Danton îi strecură o hârtie.

— Ce e cu hârtia asta? îl întrebă Jacques oprind-o.

— Ce mi-ai cerut: adresa ei.

Jacques scoase un strigăt de mirare şi de bucurie şi se apropie de o lampă să citească.

Între timp Danton dispăruse.

Desfăcu hârtia şi citi:

"D-ra de Chazelay, Josephplatz nr.11, Viena."

Deodată în sufletul lui se petrecu o adâncă schimbare. Nepăsarea de până atunci pentru viaţa lui dispăru ca prin farmec. Lovitura pe care o primise el şi tovarăşii lui girondini i se păru o binefacere a soartei, faptul că era socotit proscris îi reda libertatea şi-i deschidea porţile străinătăţii, ca cetăţean francez protejat de Republică, putea parcurge toată Germania fără să întâmpine neplăceri.

Dar ca să ajungă în Germania, trebuia mai întâi să iasă din Franţa, trebuia şi asta constituia partea cea mai grea, să iasă din Paris.

Şedinţa se terminase, sumedenie de oameni se revărsau de la tribune şi se scurgeau în stradă, Jacques Mérey se aruncă nebuneşte printre ei şi se lăsă dus de val.

Torentul trupurilor îl împinse în strada Saint-Honoré prin poarta de la Echelle.

Orologiul palatului regal, ale cărui, ferestre erau închise de la arestarea ilustrului său stăpân, bătea ora nouă seara. Palatul, lipsit zi şi noapte de orice fel de lumină, părea un imens cavou.

Jacques se gândi că nu mai era nevoie să se întoarcă la hotel. De când girondinii erau ameninţaţi şi trăiau cu spaimă că după fiecare şedinţă ar fi trebuit să se ascundă, Jacques îşi plătea chiria zilnic şi în centură purta ascunşi cinci sute de ludovici de aur.

Avea în plus în portofel două-trei mii de franci în asignate.

De altfel, când trei sferturi din populaţie încă nu aflase că girondinii erau proscrişi, pericolul era mai mic la ora asta, decât ar fi fost a doua zi, dar mergând pe străzi îşi dădu repede seama câtă nelinişte pusese stăpânire pe Paris.

Cete de oameni îndemnate de Herbert, Chaumette, Guzman şi Varlet, unele înarmate cu suliţi, altele cu săbii sau topoare, toate purtând torţe, umpleau străzile şi strigau: "Moarte trădătorilor! Moarte girondinilor! Moarte complicilor lui Dumouriez!"

În piaţa Victoriilor se întâlni eu o astfel de ceată şi de-abia se putu strecura în strada Bourbon-Villeneuve, ajungând însă în strada Montmartre, văzu altă ceată cu torţe coborând strada Filles-Dieu, se repezi în strada Cery, dar abia ajuns aici, în soitul străzii Poissonniere o altă ceată îi închise complet drumul. Toate se îndreptau spre Convenţie. Ultima ceată era a maratiştilor şi strigau: "Trăiască prietenul poporului!"

Să fii girondin şi să cazi în mâna maratiştilor, însemna să fii cu siguranţă masacrat şi de când ştia adresa Evei şi de când avea speranţa că o va putea regăsi, Jacques nu mai vroia să moară.

Să încerce să treacă prin această ceată fără să fie recunoscut, era cu neputinţă, să se întoarcă era periculos.

O fată din cele care stau seara în pragul uşilor întredeschise aşteptând să fie remarcate şi urmărite dispăru într-o curte. Jacques Mérey o porni după ea, dar în loc s-o urmeze pe scara întortocheată, se opri şi închise poarta.

Fata se apropie de el şi-i spuse:

— Cetăţene, se pare că nu ai aceeaşi opinie cu scandalagiii aceia care împiedică bietele fete să-şi facă meseria.

— Linişte! spuse Jacques scoţând din buzunar un asignat de o sută de franci pe care i-l strecură în mână.

Cu cealaltă mână îşi şterse fruntea de sudoare. Femeia îi văzu faţa cu trăsături deosebite şi cum frumuseţea e totdeauna un argument puternic, îi spuse:

— Nu sunt plătită decât dacă lucrez. Dar când fac servicii, le fac gratuit.

Şi scoţându-i pălăria ca să-l poată vedea mai bine îi şterse la rândul ei fruntea cu batista.

— Ah! Pe cuvântul meu, frumosule, ai dreptate să nu vrei să laşi să ţi se taie capul. Hai te rog, ia-ţi înapoi asignatul.

În acest timp ceata trecea strigând, urlând, vociferând. Fata puse mâna pe inima lui Jacques:

— Şi pe lângă toate astea, eşti şi curajos! Ia te uită, nu-i bate inima! Ceata trecuse. Jacques încercă să o facă să ia din nou asignatul.

— Degeaba, când am spus nu, nu rămâne!

— Aş vrea totuşi să-ţi las o amintire, spuse el căutând un lanţ, un inel, un obiect oarecare.

— Adevărat? întrebă fata.

— Pe cuvânt de onoare.

— Ei bine, sărută-mă pe frunte, spuse ea. În afara mamei, nimănui nu i-a dat prin gând să mă sărute pe frunte.

Mirat să găsească o asemenea sensibilitate în acea cloacă, Mérey îşi scoase pălăria, ridică ochii spre cer surâzând şi o sărută pe frunte cu acelaşi respect cu care ar fi sărutat o fecioară.

— Ah! Suspină fata, ce minunate sunt sărutările astea!

Apoi, deschizând poarta şi văzând strada liberă, îi spuse:

— Acuma poţi să pleci.

Jacques Mérey purta la mâna stângă un inel foarte modern la acea epocă, un inel fără o lucrătură specială, un jonc, un cerc de aur cu un diamant, care valora cam trei-patru sute de franci, îl scoase şi-l puse în degetul fetei apoi dintr-un salt se şi află în stradă.

— Fie, dacă ţii neapărat spuse ea, dar de fapt îmi umbreşti mulţumirea, în orice caz, drum bun şi noroc! În ce mă priveşte, plimbarea mea de astă seară s-a terminat. La revedere.

Şi închise poarta.

Jacques Mérey îşi continuă drumul şi ajunse fără alt incident în bulevard.

Dar aici, în capătul cartierului Saint-Antoine, Santerre închidea trecerea.

Strada Saint-Denis şi strada Bondy erau străjuite de sentinele.

Călare, Santerre patrula pe bulevardul gol. Nu mai putea da înapoi, îl cunoştea pe Santerre drept un patriot înflăcărat, dar tot atât de cumsecade.

Se duse direct la el şi puse mâna pe gâtul calului, Santerre se aplecă, dându-şi seama că necunoscutul vroia să-i spună ceva.

— Cetăţene Santerre, îi spuse Jacques, eu sunt reprezentantul care v-am anunţat în Adunare cele două victorii de la Jemmapes şi de la Valmy.

— Adevărat, spuse Santerre, te cunosc.

— Mă numesc Jacques Mérey. Sunt prietenul lui Danton, care mi-a oferit adăpost la el, dar pe care l-am refuzat de teamă să nu-i fac vreun rău. Eu ocupam un loc lângă girondini şi sunt ca şi ei proscris, dă-te jos de pe cal, dă-mi braţul şi condu-mă până în strada Lancry! Mâine să-i şopteşti lui Danton ce ai făcut pentru mine şi Danton îţi va strânge mâna.

Santerre nu scoase nici o vorbă, coborî de pe cal, îi dădu braţul şi-l conduse până în strada Lancry.

— E nevoie să merg mai departe? îl întrebă.

— Nu, în cinci minute voi ajunge la destinaţie.

— Dumnezeu să-ţi ocrotească paşii, spuse Santerre, uitând că Dumnezeu fusese suprimat.

— Mulţumesc, îi răspunse simplu Jacques şi eu aş fi făcut la fel pentru tine, Santerre.

— Ştiu, spuse curajosul berar.

Cei doi oameni îşi strânseră mâna şi se despărţiră. Jacques Mérey o luă în sus pe strada Lancry, până ajunse la strada Grange-aux-Belles, apoi o luă pe strada Marais, merse până la numărul 33 şi acolo, văzând o casă joasă şi întunecoasă, se opri şi se uită în jurul lui ca să se asigure că nu-l urmărea nimeni.

Şovăi o clipă între două sonerii, una în stânga, lângă o cutie închisă cu lacăt, cealaltă în dreapta, prinsă de zid. Trase de cea de a doua.

Aproape numaidecât se deschise uşa şi un bărbat îmbrăcat în negru, cu cravată albă şi pantalon scurt se dădu la o parte ca să-i facă loc să treacă.

Fără îndoială că cei doi bărbaţi se recunoscură, pentru că omul îmbrăcat în negru îl salută respectuos, închise uşa şi o porni înaintea lui spunând:

— Pe aici, domnule.

Jacques Mérey îl urmă.

Omul îl conduse printr-un coridor, luminat doar atât cât să nu te împiedici, într-o sufragerie care având uşa deschisă azvârlea un val de lumină.

Sufrageria era într-adevăr luminată ca pentru o zi de sărbătoare, şase tacâmuri stăteau aşezate cu grijă în jurul unei mese servită elegant, cinci persoane, împreună cu omul îmbrăcat în negru, păreau că aşteptau pe a şasea.

Cele cinci persoane erau: o femeie de treizeci şi şase — treizeci şi opt de ani, încă frumoasă, două tinere fete de şaisprezece — optsprezece ani, amândouă încântătoare şi un băiat de treisprezece ani. Omul în negru era cea de-a cincea persoană.

La sosirea lui Jacques Mérey toată lumea se ridică în picioare.

— Nevastă şi voi copii, priviţi-l bine pe acest om, el este cel care, chiar pe eşafod nu s-a sfiit să-i dea ajutor...

Femeia veni lângă Jacques Mérey, îi sărută mâna, apoi cele două fetiţe şi băieţelul.

— Sper că nu veţi uita niciodată, continuă omul îmbrăcat în negru, care mr era altul decât Călăul Parisului, — că cetăţeanul Jacques Mérey, proscris pe nedrept, a venit să ceară adăpost sub umilul nostru acoperiş.

Apoi, arătând spre cel de-al şaselea tacâm:

— Vedeţi, îi spuse, vă aşteptam.

* * *

Continuarea aventurilor o veţi afla în volumul următor:

Doctorul misterios vol.2 – Fiica marchizului

* * *

Versiune e-book realizată după: Alexandre Dumas – Doctorul misterios vol.1
Editura Frossini, Bucureşti, 1993
Traducere: Nels Arsenescu-Costinescu

O formatare unitară făcută de BlankCd. Pentru a fi evidenţiată de alte formatări, fiecare volum va purta pe lângă numele fişierului şi menţiunea: [v. BlankCd]. În aceeaşi formatare unitară veţi mai putea citi:

- Alexandre Dumas - Cavalerul Reginei [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Cei Patruzeci şi Cinci vol.1 [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Cei Patruzeci şi Cinci vol.2 [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Cei trei muşchetari [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Contele de Monte-Cristo vol.1 [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Contele de Monte-Cristo vol.2 [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Contele de Monte-Cristo vol.3 [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - După douăzeci de ani [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Familia de'Medici [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Laleaua neagră [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Marchiza de Brinvilliers [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Masca de fier [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Mână de mort [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Otrava şi pumnalul familiei Borgia [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Robin Hood [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Vicontele de Bragelonne vol.1 [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Vicontele de Bragelonne vol.2 [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Vicontele de Bragelonne vol.3 [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Vicontele de Bragelonne vol.4 [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas-fiul - Dama cu camelii [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Cele două Diane [v. BlankCd]
- Alexandre Dumas - Doctorul misterios vol.1[v. BlankCd]

În pregătire:

- Alexandre Dumas - Doctorul misterios vol.2 - Fiica marchizului [v. BlankCd]

Notă: Dacă ţi-a plăcut formatarea şi îţi lipseşte una sau mai multe cărţi formatate unitar, le poţi găsi (cu ctrl+click-stânga) aici.

Atenţie: Pentru a vă deplasa mai uşor prin e-book, plasaţi cursorul mouse-ului în Cuprins e-book pe un anumit capitol, apoi apasaţi tasta ctrl apoi click-stânga.

Cuprins e-book Doctorul misterios vol.1:

Capitolul I Un oraş în Berri.....- 1 -
Capitolul II Doctorul Jacques Mérey.....- 5 -
Capitolul III Castelul de Chazelay.....- 8 -
Capitolul IV Drept care câinele este nu numai prietenul omului, dar şi prietenul femeii. .- 12 -
Capitolul V Unde doctorul găseşte în sfârşit ce caută.....- 15 -
Capitolul VI Între câine şi pisică.....- 18 -
Capitolul VII Un suflet şi geneza lui.....- 22 -
Capitolul VIII Prima che spunti l'aura.....- 24 -
Capitolul IX Unde câinele bea copila se priveşte.....- 28 -
Capitolul X Eva şi mărul.....- 36 -
Capitolul XI Bagheta magică.....- 40 -
Capitolul XII Inelul.....- 43 -
Capitolul XIII Unde ortus?.....- 46 -
Capitolul XIV Unde este dovedit că Eva nu este fiica braconierului Joseph, fără să ştie însă a cui anume este.....- 50 -
Capitolul XV Unde trebuie să părăsim chestiunile particulare ale personajelor noastre pentru a ne ocupa de problemele politice.....- 54 -
Capitolul XVI Starea Franţei.....- 57 -
Capitolul XVII Omul propune.....- 61 -
Capitolul XVIII O execuţie în piaţa Carroussel.....- 65 -
Capitolul XIX Doamna Georges Danton şi doamna Camille Desmoulins.....- 71 -
Capitolul XX Înrolările voluntare.....- 77 -
Capitolul XXI Munca neagră.....- 81 -
Capitolul XXII Beaurepaire.....- 85 -
Capitolul XXIII Dumouriez.....- 91 -
Capitolul XXIV Termopilele Franţei.....- 96 -
Capitolul XXV Crucea de pădure.....- 100 -
Capitolul XXVI Prinţul de Ligne.....- 104 -
Capitolul XXVII Kellermann.....- 107 -
Capitolul XXVIII Oamenii Convenţiei.....- 112 -
Capitolul XXIX O serată la Talma.....- 118 -
Capitolul XXX O scrisoare de la Eva.....- 122 -
Capitolul XXXI Căutări zadarnice.....- 128 -
Capitolul XXXII Casa goală.....- 131 -

Capitolul XXXIII Unde Jacques Mérey le pierde urma....- 134 -
Capitolul XXXIV În ajun de Jemmapes....- 137 -
Capitolul XXXV Jemmapes....- 140 -
Capitolul XXXVI Judecata....- 143 -
Capitolul XXXVII Execuţia....- 147 -
Capitolul XXXVIII Acasă la Danton....- 151 -
Capitolul XXXIX Gironde şi Montagne....- 154 -
Capitolul XL Saint-Fargeau....- 158 -
Capitolul XLI Trădarea....- 161 -
Capitolul XLII Împărtăşania pământului....- 166 -
Capitolul XLIII Liège....- 169 -
Capitolul XLIV Agonia....- 172 -
Capitolul XLV Întoarcerea lui Danton....- 175 -
Capitolul XLVI Surge, Carnifex....- 179 -
Capitolul XLVII Tribunalul revoluţionar....- 183 -
Capitolul XLVIII Lodoïska....- 187 -
Capitolul XLIX Doi oameni de stat....- 190 -
Capitolul L Trădarea lui Dumouriez....- 194 -
Capitolul LI Ruptura lui Danton de Gironde....- 198 -
Capitolul LII Arestarea comisarilor Convenţiei....- 203 -
Capitolul LIII 2 Iunie....- 209 -